

Міністерство освіти і науки України
Державний університет «Житомирська політехніка»

Правова політика України: історія та сучасність

Матеріали

*VI Всеукраїнського науково-практичного семінару
9–10 жовтня 2025 року*

Житомир-2025 р.

УДК 342.5(477)

П68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного університету «Житомирська політехніка»
(Протокол № 18 від 27.10.2025 року)*

Редакційна колегія:

Л.В. Сергієнко,
Т.В. Барановська,
І.М. Павліченко,
О.В. Острогляд

Правова політика України: історія та сучасність :
П68 матеріали VI Всеукраїнського науково-практичного
семінару (м. Житомир, 9–10 жовтня 2025 року). – Ж. :
Житомирська політехніка, 2025. – 236 с.
ISBN 978-966-683-714-4

У виданні опубліковано матеріали VI Всеукраїнського науково-практичного семінару «Правова політика України: історія та сучасність» (9–10 жовтня 2025 року).

УДК 342.5(477)

ISBN 978-966-683-714-4

© Державний університет «Житомирська політехніка», 2025

РОЗДІЛ 1 «СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ»

Адамчук Г.О.,
викладач кафедри судової медицини та права,
Люта Н.О.,
викладач кафедри судової медицини та права,
Вінницький національний
медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця

МЕДИЧНЕ ПРАВО І ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ: ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ І ЛІКАРІВ ВІДПОВІДНО ДО ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ

Збройний конфлікт в Україні актуалізував проблематику дотримання норм медичного права під час війни. Медичний нейтралітет – ключовий принцип міжнародного гуманітарного права (МГП), що вимагає захисту медичних працівників і пацієнтів, забезпечення доступу до медичної допомоги та гуманного поводження з пораненими без дискримінації [8, с. 1-2] [5].

Женевські конвенції 1949 року закріплюють ці норми: медичний персонал і установи охорони здоров'я мають бути недоторканими, а поранені та хворі – отримувати допомогу за будь-яких обставин [8, с. 1]. Події війни в Україні продемонстрували значну кількість порушень: пошкоджено або зруйновано сотні закладів охорони здоров'я, загинули медичні працівники, фіксуються напади на лікарні та машини швидкої допомоги [5].

Права пацієнтів під час збройного конфлікту.

Право на життя та гуманне поводження. Поранені і хворі, що перебувають поза боєм (*hors de combat*), підлягають особливому захисту. Відповідно до статті 12 Першої Женевської конвенції, вони повинні користуватися повагою та захистом [1]. Сторона, що їх утримує, зобов'язана гуманно поводитись та надавати догляд без дискримінації [1, с. 400-407]. Категорично заборонені посягання на життя, насильство, тортури, біологічні експерименти [1, с. 407-410], а також умисне залишення без медичної допомоги [1, с. 407-410]. Пріоритет у лікуванні встановлюється виключно за медичними показниками [1, с. 408-414].

Право на медичну допомогу. МГП гарантує пораненим і хворим право на необхідну медичну допомогу. Сторони конфлікту зобов'язані негайно збирати та лікувати поранених після бою [1, с. 469-478]. Четверта Женевська конвенція забороняє напад на цивільні лікарні та гарантує догляд за хворими цивільними [2].

Право на повагу людської гідності та інші особисті права. Міжнародне право забороняє примусові медичні втручання, не продиктовані станом здоров'я. Женевські конвенції прямо забороняють проведення медичних або наукових експериментів над пораненими [1, с. 407-410]. Також поважається право пацієнта на добровільну згоду та на медичну таємницю (ст. 39-1, ст. 43 Основ законодавства) [6, ст. 43] [6, ст. 39-1].

Права та захист медичних працівників під час війни.

Особливий захищений статус медичного персоналу. Медичний персонал, який виконує виключно медичні обов'язки, має статус некомбатантів [9, с. 58-62]. Згідно зі статтями 24-25 Першої Женевської конвенції, медики «користуються повагою та захистом за всіх обставин» [1, с. 652-656] [1, с. 660-664], якщо вони не беруть участі в бойових діях. Для їх розпізнавання використовується спеціальна символіка (червоний хрест, півмісяць) [9, с. 89-93].

Гарантії у разі потрапляння медиків у полон.

Медичний персонал, захоплений ворогом, не вважається військовополоненим і може бути затриманий виключно для надання допомоги полоненим військовим [1, с. 700-708] [9, с. 59-62]. Їм повинні створити умови для продовження професійних обов'язків [10, с. 118-127]. Затримані медпрацівники користуються привілеями військовополонених (ст. 28 Конвенції I) [1, с. 702-710] і не можуть бути примушені до робіт, не пов'язаних з медициною [10, с. 125-128].

Обов'язок неупередженого лікування.

Медичний персонал зобов'язаний надавати допомогу всім пораненим неупереджено, керуючись тільки медичною необхідністю [12, с. 85-93]. Кримінальним злочином є переслідування або покарання медиків за виконання ними професійних обов'язків, зокрема за лікування поранених ворогів [12, с. 99-102].

Воєнні злочини проти пацієнтів і медиків та відповідальність

Напади на медичні об'єкти і персонал. Навмисні обстріли медичних закладів, санітарного транспорту чи медичного персоналу кваліфікуються як серйозні порушення МГП. За Римським статутом Міжнародного кримінального суду, це воєнний злочин (ст. 8(2)(b)(ix)) [14, с. 167-175]. Женевські конвенції відносять це до грубих порушень, що тягнуть за собою міжнародну кримінальну відповідальність (ст. 50 Конвенції I, ст. 147 Конвенції IV) [1]. В Україні це розглядається як порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України) [9, с. 105-108]. Обстріли лікарень (наприклад, пологовий будинок у Маріуполі), напади на машини швидкої допомоги – це грубе порушення принципів медичного нейтралітету [5].

Ненадання допомоги та жорстоке поводження. Умисне позбавлення поранених допомоги є формою жорстокого поводження. Свідоме ненадання медичної допомоги, блокування конвоїв або відмова лікувати полонених може кваліфікуватися як катування або нелюдське поводження – тяжкий воєнний злочин [1, с. 407-410].

Переслідування медиків за надання допомоги ворогу. Покарання лікарів за виконання професійного обов'язку, зокрема за лікування ворожих солдат чи цивільних, є грубим порушенням МГП. Стаття 16 Додаткового протоколу I чітко вказує, що медичний персонал не повинен піддаватися покаранню за діяльність, сумісну з медичною етикою [3]. Надання медичної допомоги не може трактуватися як «медичний колабораціонізм», якщо воно відповідає професійному обов'язку [12, с. 99-102].

Висновки

Женевські конвенції забезпечують всебічний захист пацієнтів і медичних працівників. Право поранених на допомогу та гуманність є непорушним. Порушення цих прав – від атак на госпіталі до катувань поранених або переслідування лікарів – становлять воєнні злочини і тягнуть за собою відповідальність згідно з міжнародним правом та законом України. Дотримання принципів медичного нейтралітету є вирішальним для порятунку життів і збереження гуманності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 р. Ratified by UPCP 03.07.1954, чинна для України. Офіційний переклад українською мовою: Закон №995_151. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151.
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. Ratified by UPCP 03.07.1954. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
3. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р. про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (08.06.1977). Ratified by UPCP 18.08.1989, чинний для України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України №2341-III від 05.04.2001 р. (ст.438 “Порушення законів та звичаїв війни”). Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст.131.
5. Сенюта І. Право громадського здоров'я та війна в Україні: сучасність і уроки на майбутнє. Вища школа адвокатури НААУ (блог). 15.08.2022. URL: hsa.org.ua... (дата звернення: 10.10.2025).
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України №2801-XII від 19.11.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. №4. ст.19. (зі змінами).
7. Діденко І. Бойові медики у полоні: що важливо знати про права та обов'язки, передбачені міжнародним гуманітарним правом. Інтерфакс-Україна (колонка). 12.02.2025. URL: interfax.com.ua... (дата звернення: 10.10.2025).
8. Штанько О.В., Кузнецова О.М. Міжнародно-правовий захист медичного нейтралітету в умовах збройного конфлікту. Вісник медичного права. 2022. Вип. 1. С. 1-5.

9. Коваленко В. В. Міжнародне гуманітарне право. Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2018. 450 с. (Використовуються с. 58-108).
10. Войцеховський В.О. Правовий статус військовополонених та медичного персоналу в полоні згідно з Женевськими конвенціями. Часопис Київського університету права. 2021. № 4. С. 115-130.
11. Резолюція Ради Безпеки ООН 2286 (2016). Protection of civilians in armed conflict (Protection of medical and health personnel and facilities).
12. Суворов М.Ю. Медична етика та деонтологія в умовах військового конфлікту. Одеса: Юридична література, 2020. 210 с. (Використовуються с. 85-102).
13. Лікарі за права людини (PHR). Неупереджене надання медичної допомоги. Фактлист PHR українською мовою. Березень 2022. 4 с.
14. Скрипка О.М. Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Науково-практичний коментар. Харків: Право, 2023. 520 с. (с. 167-175).

**Альонкін О.А., к.ю.н., доц.
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
ЗВО Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

СТАН ПОДОЛАННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПАРКУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ

У відповідності зі ст. 38 Земельного кодексу України від 25.10.2001 [1], до земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування. У свою чергу, громадську забудову складають об'єкти соціально-культурного та комунально-побутового призначення, які розташовані на відповідних земельних ділянках. До таких об'єктів відносяться й місця паркування приватних автомобілів.

Варто зазначити, що містобудівна діяльність передбачає проектування, реалізацію та управління процесами здійснення заходів, щодо створення функціонально оптимальної архітектурної структури окремо взятого міста, його районів та мікрорайонів у відповідності до об'єктивно реальних економічних, соціальних, демографічних та інших показників. При цьому потрібно враховувати: розвиток комунікаційної та транспортної інфраструктури; збереження та покращення природно-екологічних умов; розвиток та адаптацію до сучасних умов традиційного характеру соціального середовища.

З набуттям Україною незалежності та подоланням економічної кризи 90-х років XX ст. стрімкими темпами почав зростати добробут населення нашої держави. Відповідно збільшується й кількість приватних автотранспортних засобів на душу населення. Як зазначає у праці Р. Любицький, рівень автомобілізації в містах України невпинно зростає, зокрема на кінець першого десятиліття XXI ст. становив понад 200 автомобілів на 1 тисячу мешканців. Для порівняння: на той час у Польщі цей показник – 571 автомобіль на 1 тисячу мешканців, у Німеччині – 555. Щодо земельних правовідносин та забезпечення екологічної безпеки подібна ситуація провокує негативний вплив на навколишнє середовище (як антропогенне, так і природне) та створює відповідні соціальні й економічні проблеми в межах міст зокрема та держави загалом [2, с. 1]. Надалі розвиток подібної ситуації в містах призводить до виникнення чіткої закономірності: всі під'їзні шляхи біля адміністративних та офісних будівель, тротуари і навіть газони біля житлових будинків заставлені легковими автомобілями. У містах є певна кількість платних і безоплатних наземних місць паркування транспортних засобів, але вони не сприяють вирішенню цієї проблеми.

У вітчизняній юридичній літературі існують теоретичні розробки, спрямовані на подолання проблеми порушень правил дорожнього руху пов'язаних з порушенням правил паркування, зокрема приватних автотранспортних засобів. Ця проблема розглядається суто з позиції репресивних заходів, тобто шляхом застосування адміністративно-правових стягнень, використання яких характеризується невідповідністю сучасним соціально-економічним

умовам [3, с. 80]. Найпоширенішим у цьому випадку видом стягнення є штраф – ст. 27 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 [4]. З початку XXI ст. широкого розповсюдження набули позови мешканців українських міст відповідно до чинного законодавства нашої держави управлінських рішень керівництва міст на примусову евакуацію та блокування транспортних засобів. Однак це проблема не тільки України.

Про сталість репресивного підходу у свідомості управлінців усіх рівнів свідчить, серед іншого, й інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України [5]. У ній прописана типологія наявних в європейських державах місць паркування й визначена принципова різниця функціонування відповідних місць паркування кожного типу, після чого надається аналіз досвіду регулювання порушень правил паркування в європейських містах на прикладі столиць десяти держав Європи. Тобто європейські автомобілісти, за наявності розгалуженої системи місць паркування визначених типів, можуть порушити чітко визначені відповідні правила паркування. Тож ця аналітична довідка має для нас незначну цінність саме тому, що в українських містах практично відсутня хоча б наближена до європейських стандартів мережа місць паркування автотransпортних засобів. Тобто здебільшого власник автомобільного транспорту в Україні порушує правила його паркування через брак безпосередньо місць паркування.

Таким чином, проблема відсутності або недостатньої кількості місць паркування приватних автомобілів залишається актуальною для сучасної України. При цьому, з моменту набуття незалежності і до останнього часу в нашій державі вона лише загострюється. Причиною такого становища є відсутність науково обґрунтованої методики обрахування потреби окремого мікрорайону, району та/або міста в цілому щодо забезпечення необхідної кількості місць паркування приватних автомобілів.

Ми вважаємо, що в основу методики обрахування потреби Українського міста в забезпеченні необхідної кількості місць паркування приватних автомобілів повинен лягти принцип «крокової доступності», що вже давно є основою дії нормативно-правових актів в напрямках забезпечення правопорядку, надання адміністративних послуг, медичного обслуговування, функціонування освітніх і розважальних закладів, торгівельної діяльності тощо.

З метою усунення цієї проблеми пропонуємо Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України із залученням підпорядкованих йому науково-дослідних установ, установ та фахівців із суміжних сфер господарювання створити робочу групу з метою розробки методики розрахунку потреби місць паркування автотransпортних засобів в містах та провести конкурс на проектування уніфікованих функціональних модулів підземного паркування автотransпортних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Любицький Р. І. (2018). Формування мережі об'єктів паркування індивідуального автотransпорту в історично сформованих містах (на прикладі Львова): автореф. дис. канд. архітектури: 18.00.01. Львів, 18 с.
3. Гуржій Т., Гуржій А. (2022). Удосконалення законодавства про відповідальність за адміністративні проступки. Журнал "Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право", № 5. С. 78-87.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.84 № 8074-10 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n138>
5. Європейський досвід законодавчого регулювання у сфері паркування транспортних засобів. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/YEvropejskyj-dosvid-zakonodavchogo-regulyuvannya-v-sferi-parkuvannya-transportnyh-zasobiv-Infodovidka.pdf>.

**Андрухів О.І., д.ю.н., проф.,
професор кафедри права імені академіка УАН
о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ**

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПІДТРИМКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ДІТЕЙ

Міжнародний досвід захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів має надзвичайно важливе значення для вироблення ефективних підходів в Україні. За останні три десятиліття світова спільнота неодноразово стикалася з війнами, у яких найбільш вразливою категорією населення ставали діти. Це були конфлікти на Балканах у 1990-х роках, геноцид у Руанді 1994 року, війни в Сьєрра-Леоне, Анголі, згодом в Іраку, Афганістані, Сирії, Ємені та інших країнах. Кожен із цих трагічних прикладів виявив окремі аспекти проблеми та спонукав до посилення міжнародної реакції. Поворотним моментом стала доповідь в ООН Г. Мачел «Вплив збройного конфлікту на дітей» (1996 р.), у якій уперше комплексно продемонстровано, що в умовах війни системно порушуються всі права дитини: право на життя, на перебування у сім'ї та громаді, на охорону здоров'я, розвиток особистості, турботу й захист [4]. Ця доповідь шокувала світову спільноту масштабами страждань дітей та заклала підґрунтя для формування нової політики у сфері міжнародного права. Уже 1999 року Рада Безпеки ООН прийняла першу резолюцію №1261 про дітей і збройний конфлікт, у якій засудила вербування дітей-солдатів, напади на школи та інші тяжкі порушення. Згодом було ухвалено низку резолюцій (1999–2009 рр.), які створили рамковий механізм СААС (Children and Armed Conflict) для моніторингу та звітності за шістьма категоріями найтяжчих порушень: убивства та каліцтва дітей, вербування, сексуальне насильство, напади на школи й лікарні, викрадення та відмова в гуманітарному доступі. Водночас у 1997 році запроваджено посаду Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань дітей і збройних конфліктів, який координує зусилля на глобальному рівні [2]. Україна з перших років активно співпрацювала з цією інституцією, зокрема під час миротворчих місій у колишній Югославії.

На міжнародному рівні поступово сформувалася нормативно-правова база, що визначає стандарти поведінки з дітьми під час війни. Окрім Конвенції ООН про права дитини та факультативних протоколів, ключовими актами стали норми міжнародного гуманітарного права – Женевські конвенції, особливо IV, присвячена захисту цивільного населення, а також Додаткові протоколи I та II. У цих документах наголошено, що діти є об'єктами особливого захисту, не можуть залучатися до воєнних дій, а окупаційна влада не має права змінювати їхній цивільний статус чи національну належність. На цій підставі примусова депортація дітей визначається як тяжке порушення гуманітарного права і кваліфікується воєнним злочином. Важливу роль відіграють також міжнародні трудові стандарти, зокрема Конвенція МОП №182 (1999 р.), яка забороняє найгірші форми дитячої праці, включаючи примусове залучення до збройних формувань [2].

Досвід останніх десятиліть стимулював появу нових політичних декларацій. Зокрема, Декларація про безпеку шкіл (2015 р.) виникла як реакція на численні випадки атак на освітні заклади у Сирії, на сході України у 2014–2021 роках, у Нігерії через діяльність угруповання «Боко Харам» [1]. Документ закликає держави захищати учнів і вчителів, підтримувати навчальний процес навіть під час війни та не використовувати школи у військових цілях. Україна приєдналася до цієї декларації у 2019 році, ставши 100-ю країною-учасницею, і ще за два роки до повномасштабного вторгнення ухвалила план її імплементації, що дало змогу швидко адаптувати освітню систему до нових викликів.

Захист дітей у збройних конфліктах став одним із пріоритетів діяльності провідних міжнародних організацій. ЮНІСЕФ, який нині працює у 190 країнах світу, діє в Україні з 1997 р., впроваджуючи програми у сферах охорони здоров'я, освіти, соціальної політики, водопостачання та санітарії. На період 2023–2027 років організація визначила для України п'ять стратегічних

цілей: соціальну інклюзію, захист дітей у будь-яких обставинах, доступність освіти, здорове життя з перших років та безпечне довкілля. Інші великі міжнародні організації, зокрема Save the Children, World Vision, International Rescue Committee, також реалізують в Україні гуманітарні програми, спираючись на досвід кризових ситуацій у різних країнах. Вагомий внесок роблять і держави-партнери: Європейський Союз від початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р. включив компонент захисту дітей у всі гуманітарні програми для України, забезпечивши швидкий доступ дітей-біженців до освіти й охорони здоров'я, а також запустив спільні з ЮНІСЕФ програми вакцинації. Рада Європи у 2022 р. ухвалила нову Стратегію з прав дитини на 2022–2027 роки, де окремим напрямом визначено захист прав дітей у кризових умовах, особливо у зв'язку з війною проти України. У 2023 р. на саміті Ради Європи в Рейк'явіку була прийнята спеціальна декларація щодо дітей України, яка засуджує депортації та інші злочини, а також передбачає створення механізмів співпраці для їхнього відстеження і возз'єднання з родинами.

Паралельно важливим напрямом є післявоєнна реабілітація. Досвід Боснії та Герцеговини після 1995 р. показав ефективність створення дитячих центрів дружби, а у Сьєрра-Леоне та Ліберії успішно функціонували програми реінтеграції колишніх дитячих солдатів [3]. В Україні вже зараз діє Музей «Голоси дітей» (War Childhood Museum), що збирає свідчення дітей про досвід війни, їхні малюнки, щоденники та іграшки, виконуючи не лише документальну, а й терапевтичну функцію.

Таким чином, міжнародна підтримка захисту дітей в умовах війни в Україні є безпрецедентною за масштабом і покладає велику відповідальність на державу щодо її ефективного використання. Координація з міжнародними організаціями, впровадження найкращих практик, фінансування критично важливих програм та довгострокове планування реабілітації є невід'ємними складовими гарантій безпеки українських дітей. Фактично, боротьба України за права дітей стає складовою глобальної боротьби за гуманність у війні. Недаремно на міжнародних форумах наголошується: «захист українських дітей – це захист майбутнього світу». Адже саме ці діти, які сьогодні переживають війну, але отримують підтримку, у майбутньому визначатимуть здатність суспільства бути мирним і процвітаючим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація про безпеку шкіл. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/diyalnist/mizhnarodna-spivpratsya-2/deklaratsiya-pro-bezpeku-shkil>.
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://e.surl.li/xtjvya>.
3. A Survey of Programs on the Reintegration of Former Child Soldiers. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/human/child/survey/profile2.html#:~:text=Soldiers%20www,rights%2C%20separated%20children%2C%20child>
4. The rights of the child. Resolution adopted by the General Assembly. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/51/77>.

**Горпинюк О.П. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів**

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Євроінтеграційний курс України в кримінально-правовій політиці передбачає наближення до європейських стандартів як на рівні законодавчої влади, шляхом адаптації законодавства із європейським кримінальним правом, так і на рівні судової практики з метою гармонійного тлумачення відповідних норм. Проте адаптація національного законодавства з багатьма нормативно-правовими актами ЄС «*acquis ЄС*», що перелічені у додатках до Угоди про асоціацію та в інших міжнародних договорах між Україною та ЄС, без сумніву, є одним із найскладніших викликів для сучасної кримінально-правової політики. Водночас внесення змін до національного законодавства слід обережно, з урахуванням відмінностей КК України та зберігаючи власний суверенітет при формуванні публічної сфери, якою є галузь кримінального права. Однак заглиблення у кримінальне право ЄС є першочерговим завданням, що стоїть перед правниками. Терміном «кримінальне право ЄС» позначають систему правових норм, які регламентують співробітництво держав-членів ЄС у боротьбі зі злочинністю[1, с.313]. Відтак наявність норм кримінально-правового характеру у рамках права ЄС є результатом досягнутого політичного компромісу в умовах зростання злочинності та усвідомлення потреби гармонізації законодавства задля попередження та ефективної протидії її проявам спільними зусиллями[2, с.162].

Фахівці у галузі кримінального права, аналізуючи завдання щодо формування кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції відзначають багато існуючих викликів та особливостей. Зокрема М.І. Хавронюк називає п'ять складових європеїзації кримінального права України[3, С.18-19], з-поміж яких: приведення у відповідність до правової системи Європейського Союзу (*acquis communautaire*) кримінального законодавства України, а також відповідних судових рішень, які будуть прийматися на його основі; ратифікація договорів Ради Європи, які Україна поки що лише підписала; аудит відповідності кримінального законодавства України положенням всіх договорів в межах ООН, Ради Європи, МВФ та інших міжнародних організацій; запозичення позитивного досвіду інших європейських країн щодо кримінально-правового регулювання; остаточна відмова від радянсько-російської спадщини. Своєю чергою В.О. Навроцький наголошує на тих надбаннях вітчизняного кримінального права, від якого не варто відмовлятися називаючи певні прогресивні ідеї, що знайшли втілення у Проекті КК. До них відносить: пріоритетний розвиток положень Загальної частини; встановлення ступеня тяжкості злочинів залежно від заподіяної шкоди та «прив'язування» санкції до ступеня тяжкості; уніфікація ознак, з урахуванням яких підвищується чи знижується ступінь тяжкості злочину, та, відповідно, змінюється караність; регламентація у КК правил кримінально-правової кваліфікації[4, С.73-74].

Видається, що для успішного формування кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції слід враховувати наступні особливості:

1. Специфіка джерел європейського кримінального права. Йдеться не лише про акти ЄС але й Ради Європи, які є різними міжнародними інституціями. Європейський Союз це перш за все економічний Союз. Однак, коли ми говоримо про забезпечення верховенства права, то йдеться саме про Раду Європи. Підтвердженням цьому є й те, що умовою для вступу в ЄС є членство в Раді Європи. Тому, якщо говорити про джерела кримінального права ЄС, то слід говорити не лише про акти Європейського Парламенту та Ради, але й договори щодо запобігання окремим видам злочинів, ухваленими Радою Європи. При цьому до джерел кримінального права ЄС слід відносити ті акти, які були ухвалені в Маастрихтський період

(1993-2009р.р.), коли діяв Договір про Європейський Союз в його первинній редакції[5, с.716], так і ті, що ухвалені в Лісабонський період, коли прийнято нову редакцію Договору про функціонування Європейського Союзу (починаючи з 2009 року, якщо звісно акти попереднього періоду не були відкликани, скасовані чи змінені). До таких типів джерел кримінального права ЄС належать конвенції, рамкові рішення, директиви, регламенти. Основним правовим інструментом впливу ЄС на національні правові системи, на сьогоднішній день, є директива – нормативний акт ЄС, який надає державам-членам дискрецію у здійсненні регулювання суспільних відносин, зобов'язуючи їх лише в частині результату, що має бути досягнутий у визначені строки. Імплементация директив не передбачає дослівного перенесення у текст національного кримінального закону їх положень, але так, щоб зберігався загальний правовий контекст однак це має бути зроблено у спосіб, що відповідає вимогам ясності та правової визначеності. Засоби національного кримінального права мають відповідати певним мінімальним вимогам (так званій мінімальній тріаді), тобто бути ефективними, пропорційними та стримувальними[5, с.678].

2. Внесення змін до кримінального законодавства одночасно не порушуючи та не відмовляючись від ефективних вітчизняних засобів кримінально-правового реагування. Відомо, що ст.83 Договору про функціонування Європейського Союзу встановлено, що шляхом ухвалення директив Європейський Парламент та Рада можуть встановлювати мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту, що випливає з природи або наслідків таких злочинів або з особливої необхідності спільно боротися проти них. До сфери такої злочинності належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерні злочини та організована злочинність. Залежно від тенденцій розвитку злочинності Рада може ухвалити рішення, що визначає інші сфери злочинності згідно з критеріями, визначеними в цій частині[5, с.734]. Змінювати вітчизняне кримінальне право, переймати європейський досвід кримінально-правової політики варто з обережністю, насамперед, враховуючи національні правові й культурні традиції, правила законодавчої техніки тощо. Скажімо на сьогодні у чинному КК України можна назвати чимало нововведень, що привнесені до вітчизняного законодавства на виконання вимог міжнародних інституцій, які відверто можна назвати непотрібними, такими, що зайвий раз перевантажують статті КК новими невідомими термінами й конструкціями, які ускладнюють розуміння їх змісту, що веде до помилок у правозастосуванні. Зокрема, йдеться про доповнення КК України ознаками складів кримінальних правопорушень, що вказують на способи їх вчинення, інші казуїстичні ознаки, за відсутності яких скоєне цілком охоплюється існуючими загальними складами посягань чи інститутами кримінального права або ж навпаки можуть кваліфікуватися в межах чинних норм, зокрема за сукупністю кримінальних правопорушень. Наприклад, Директива ЄС 2024/1385 щодо боротьби з насильством проти жінок та домашнім насильством передбачає звернення до держав-членів ЄС криміналізувати певну поведінку, за яку вже встановлено відповідальність у КК України. Такі злочинні прояви визначено в ст. 5 «Поширення інтимних або оброблених матеріалів без згоди», ст.6 «Кіберпереслідування», ст.7 «Кібердомогання» зазначеного міжнародного акту. У вказаних статтях визначено зокрема такі форми протиправної поведінки як неодноразове або постійне спостереження за особою за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій без її згоди або без законного дозволу на це з метою відстеження або моніторингу пересування та діяльності цієї особи, якщо такі дії ймовірно завдають тяжкої шкоди цій особі[6] (кіберпереслідування) або оприлюднення за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій матеріалів, що містять персональні дані особи, без згоди цієї особи з метою спонукання інших осіб завдати цій особі фізичної чи серйозної психологічної шкоди[6] (кібердомогання, п.д). За своєю суттю відповідні посягання становлять втручання у приватне життя особи (приватність). Адже йдеться про спостереження за особою без її згоди. Вчинення зазначених діянь з використанням інформаційно-

телекомунікаційних технологій може кваліфікуватися додатково в межах чинних ст.ст. 361-362 КК України. Вирішити питання із способом вчинення кримінальних правопорушень за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій можна також шляхом доповнення потрібних складів кримінальних правопорушень відповідними ознаками[7, с.168]. Іншим прикладом може слугувати доповнення ст. 258-4 КК України, що передбачає відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту такими ознаками як «озброєння особи з метою вчинення терористичного акту», «проходження навчання тероризму». Відповідні доповнення здійснено у зв'язку з ратифікацією Україною Додаткового протоколу до конвенції Ради Європи про запобігання тероризму[8]. Про надання інструкцій особі про методи чи засоби для вчинення терористичного злочину, отримання особою відповідних навиків впливає також і з Директиви (ЄС) 2017/541 від 15.03.2017 про боротьбу з тероризмом (ст. 7 та ст. 8 Директиви) [9]. За своїм змістом «проходження навчання тероризму» це діяння, які уже охоплюються наявним інститутом кримінального права та відповідають такій стадії вчинення кримінального правопорушення, як готування (ст.14 КК України). Своєю чергою, «озброєння особи з метою вчинення терористичного акту» може бути частиною навчання або проходження навчання тероризму та також визнаватися підготовчою діяльністю до вчинення терористичного посягання.

3. Гармонізація кримінального права України з урахуванням практики Суду ЄС. Крім приведення національного кримінального законодавства у відповідність до вимог ЄС потрібно ще й враховувати практику Суду ЄС, який здійснює тлумачення нормативних актів ЄС. Рішення Суду ЄС забезпечують вдосконалення права ЄС, конкретизуючи та розширюючи його понятійний апарат. Функція Суду ЄС – забезпечення єдності судової практики та однакових підходів до тлумачення норм права, ухвалених ЄС. Як слушно вказується в юридичній літературі, Суд ЄС «добудовує» право ЄС, прояснюючи (конкретизуючи) його норми[5, с.643]. Основні аспекти впливу практики Суду ЄС на наближення законодавства до права ЄС проявляються через відповідні правові принципи, яких дотримується Суд ЄС у своїй прецедентній практиці[10]. З-поміж них: принцип прямої дії та верховенства права ЄС, які фактично передбачають правовий захист через відповідальність держав за порушення права ЄС.

4. Обов'язкове поглиблене вивчення європейського кримінального права. Врешті, варто наголосити на важливості фахової юридичної освіти, яку мають отримувати майбутні правники для того, щоб ефективно формувати кримінально-правову політику держави як повноправного члена європейської спільноти. Це передбачає наявність ґрунтовних знань та умінь, щоб у випадку необхідності уміти відстояти наявні інститути кримінального права України без внесення змін та коректив, а де, все-таки, потрібно, обрати найкращий зарубіжний досвід для наслідування з уникненням відвертих помилок та суперечностей з вітчизняним законодавством. Для цього необхідно без зволікань запроваджувати обов'язкове вивчення європейського кримінального права для здобувачів вищої освіти, що навчаються за спеціальністю «Право».

Таким чином для виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо адаптації кримінального права з кримінальним правом ЄС, при формуванні кримінально-правової політики необхідно враховувати такі особливості: специфіку джерел європейського кримінального права, внесення змін до кримінального законодавства має відбуватися за умови збереження ефективних вітчизняних надбань у зазначеній сфері, гармонізація законодавства з урахуванням практики Суду ЄС, здобуття вітчизняними правниками ґрунтовних знань з європейського кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зелінська Н.А. Євроінтеграційні процеси в сфері транснаціонального кримінального права. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20 травня 2016 р. Одеса, 2016. С. 313-315.

2. Ананкіна Т.М., Чорнозуб Л.В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Серія: Кримінальне право та процес. 2022. № 1. С.160-165.
3. Хавронюк М.І. Європеїзація кримінального права: про що йдеться? *Європеїзація кримінального права України*: матеріали міжнар. наук. конф., що відбулася 19 груд. 2024 р. / [редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова) та ін.]; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України [та ін.]. Харків: Право, 2025. С.15-21
4. Навроцький В.О. Від якого спадку нам не слід відмовлятися та українізація європейського кримінального права. *Європеїзація кримінального права України*: матеріали міжнар. наук. конф., що відбулася 19 груд. 2024 р. / [редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова) та ін.]; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України [та ін.]. Харків: Право, 2025. С.70-75.
5. Задоя К. Основи європейського кримінального права: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2024. 828с.
6. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1385&q id=1729367822631> (дата звернення: 02.10.2025).
7. Горпинюк О.П. Криміналізація кіберпереслідування у світлі гармонізації КК України до «acquis ЄС» Європеїзація кримінального права України: матеріали міжнар. наук. конф., що відбулася 19 груд. 2024 р. / [редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова) та ін.]; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України [та ін.]. Харків: Право, 2025. С.164-169
8. Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, підписаного Україною 28 жовтня 2015 року. (Додатковий протокол ратифіковано із заявою Законом №2589-IX від 20.09.2022). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-15/print (дата звернення: 02.10.2025).
9. Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L0541> (дата звернення: 02.10.2025).
10. Смирнова К., Монаєнко А. Роль практики Суду ЄС у наблизненні законодавства до права ЄС. Юридична газета. 2025. URL.: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/rol-praktiki-sudu-es-u-nablizhenni-zakonodavstva-do-prava-es.html>

Грицан О.А., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

ЛІКВІДАЦІЯ МІНІСТЕРСТВА ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ЯК ПРОЯВ НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В ДЕРЖАВНІЙ ЕКОЛОГІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ

Однією з необхідних умов реалізації державної політики в тій чи іншій сфері є функціонування стабільної системи відповідних органів державної влади. Сказане не є винятком і щодо державної політики у сфері охорони довкілля та раціонального природокористування. На жаль, впродовж років незалежності профільне міністерство у сфері охорони навколишнього природного середовища зазнавало постійних реорганізацій, а також переформатувань у системі підпорядкованих органів.

У липні 2025 року сталася, без перебільшень, найсуперечливіша з таких реорганізацій. У її результаті діюче на той момент Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів було ліквідоване шляхом об'єднання його з Міністерством аграрної політики та Міністерством економіки [1]. У результаті було створено Міністерство економіки, довкілля та сільського

господарства України (Мінекономіки), яке, згідно чинного законодавства, на сьогодні є головним органом у системі органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; лісового та мисливського господарства; земельних відносин, землеустрою, використання та охорони земель. Поряд з цим, Мінекономіки традиційно забезпечує формування та реалізує державну політику економічного та соціального розвитку, зовнішньої торгівлі, державну промислову політику, державну цінову політику, державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, та ряд інших повноважень, які мають доволі віддалений стосунок до екологічної сфери. Фактично в Україні створено орган державної влади, який навряд чи має аналоги в світовій практиці щодо монополізації багатьох несумісних функцій.

Необхідність існування самостійного міністерства у сфері охорони довкілля довгий час вважалося незаперечним фактом у теорії екологічного права, а також у практиці державного управління України та зарубіжних держав.

Спеціалізований орган комплексного державного управління охороною довкілля вперше був створений ще задовго відновлення української незалежності - у 60-их роках минулого століття. До цього завдання забезпечення раціонального використання природних ресурсів покладалися на галузеві міністерства та відомства, які реалізовували державну політику у промисловій сфері, внаслідок чого охорона природи завжди відходила на другий план, або ж повністю ігнорувалася заради задоволення господарських інтересів. Важливу роль у екологізації державного управління відіграло посилення уваги наукової спільноти до кричущих проблем, зумовлених виснажливим природокористуванням, а також діяльність Українського товариства охорони природи. У результаті в червні 1960 р. на рівні УРСР було прийнято закон, покликаний комплексно врегулювати відносини охорони довкілля і використання природних ресурсів - «Про охорону природи Української РСР». Функція контролю за здійсненням заходів щодо охорони природи і раціонального використання природних багатств, а також нагляд за додержанням правил по охороні природи в республіці законом покладалася на Державний комітет Ради міністрів УРСР по охороні природи, створений в 1967 р. Незважаючи на існуючі недоліки його правового статусу, сама ідея створення такого органу на той момент була надзвичайно прогресивною. Доречно згадати, що в низці зарубіжних країн такі спеціалізовані органи запрацювали лише через кілька років (Міністерство навколишнього природного середовища Канади – 1971 р., Агентство охорони довкілля США – 1970 р., Міністерство навколишнього середовища Франції – 1971 р. та ін.). Таким чином в організаційній системі державного управління вперше з'явився орган влади, основною метою якого стало забезпечення охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування. У дещо видозміненому вигляді він проіснував до розвалу СРСР.

Починаючи з 1991 року провідним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів стало Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Впродовж тридцяти п'яти років це міністерство періодично реорганізовували, до його складу періодично приєднували, або ж навпаки, відокремлювали ті чи інші структурні підрозділи, які, як правило здійснювали галузеве управління щодо окремих природних ресурсів або об'єктів. Відповідно, кілька разів також змінювалася його назва: Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Проте практично весь цей час (за винятком недовгого періоду існування Міністерства енергетики та захисту довкілля) воно функціонувало як головний орган виконавчої влади, для якого забезпечення реалізації екологічної функції держави було першочерговим завданням.

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [2] серед завдань для вдосконалення та розвитку державної системи природоохоронного управління закріплюється: укріплення інституційної спроможності щодо планування, моніторингу та оцінки ефективності впровадження екологічної політики; розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів; забезпечення чіткого розподілу повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища на державному, регіональному та місцевому рівнях. При цьому першим етапом досягнення цілей державної екологічної політики (до 2025 року) передбачалася стабілізація екологічної ситуації шляхом закріплення змін у системі державного управління, які відбулися шляхом реформування системи державного екологічного управління, імплементації європейських екологічних норм і стандартів. Зазначено також, що інституційну спроможність центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, буде посилено шляхом реформування та удосконалення державного управління і наближення природоохоронного законодавства до екологічного права ЄС. При цьому в стратегії екологічної політики України не йшлося про доцільність об'єднання в одну трьох окремих інституцій, які забезпечують формування і реалізацію державної політики в сфері екології, економіки та агросектору.

Аналіз досвіду організації екологічного управління європейських держав свідчить про функціонування в більшості з них самостійного міністерства з охорони довкілля. Такі міністерства можуть володіти повноваженнями, пов'язаними із зміною клімату, сталим розвитком, альтернативною енергетикою. Однак охорона довкілля та забезпечення раціонального використання природних ресурсів для них залишається основним завданням. Єдиним винятком можна вважати Швецію, де з 2023 року діє Міністерство клімату та підприємництва. При цьому варто зважати, що законодавство Швеції допускає наявність кількох керівників для одного міністерства, залежно від напрямків роботи. Міністерство клімату та підприємництва Швеції очолює два міністри: Міністр енергетики, бізнесу та промисловості та Міністр клімату та навколишнього середовища.

Проти об'єднання економічного і екологічного блоку в рамках одного міністерства категорично висловилися представники громадськості. МБО «Екологія-Право-Людина» напередодні ухвалення рішення про ліквідацію було оприлюднено заяву [3], де від імені представників громадянського суспільства, екологічних організацій та наукової спільноти було висловлено вимогу відмовитися від планів ліквідації Міндовкілля та забезпечити його інституційну незалежність. Проте це звернення до уваги взят не було.

Сказане свідчить, що рішення про ліквідацію приймалося без врахування власного існуючого історичного досвіду, досвіду європейських держав, а також думки представників наукової спільноти та природоохоронних організацій. Новостворене Мінекономіки володіє широким переліком повноважень (близько 570 пунктів), які завжди вважалися непоєднуваними в рамках одного міністерства. Через главу Мінекономіки уряд буде спрямовувати роботу низки центральних органів виконавчої влади природоресурсного спрямування, серед яких - Державне агентство лісових ресурсів, Держгеонадра, Держводагентство, Державна екологічна інспекція, Держгеокадастр, Агентство меліорації та рибного господарства. За таких обставин питання домінування економічних інтересів над екологічними у процесі реалізації державної політики стає як ніколи актуальним.

Існування окремих самостійних міністерств у сфері економіки, охорони довкілля та сільського господарства забезпечувало баланс між економічним зростанням і сталим розвитком. Тому створення Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України видається суто кон'юктурним рішенням, яке навряд чи покращить екологічне управління, та в кінцевому результаті може вкрай негативно вплинути на стан довкілля і природокористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2025 р. № 903. Урядовий кур'єр. 2025. 24 лип. (№ 149).
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19> (дата звернення: 03.10.2025)
3. Заява щодо неприпустимості ліквідації окремого Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України. МБО «Екологія-Право-Людина». URL: <https://epl.org.ua/announces/zayava-shhodo-neprypustymosti-likvidatsiyi-okremogo-ministerstva-zahystu-dovkillya-i-pryrodnyh-resursiv-ukrayiny/> (дата звернення: 03.10.2025)

Гуд А.М., к.ю.н.,
доцент кафедри філософії, права та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
м. Київ

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КЛАСИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

Актуальність даної теми стосується не лише юридичної площини, а й соціально-економічної динаміки сучасної України – особливо в умовах реформ, воєнного стану та зміни підходів до прав власності.

У традиційній українській правовій доктрині інститут спільної сумісної власності (як безвизначеної частки співвласності) займав важливе місце. Його широке застосування пов'язувалось насамперед із сімейними правовідносинами, а також із залишками радянської системи майнових зв'язків.

Інститут спільної сумісної власності має глибоке історичне коріння, яке сягає ще римського приватного права, хоча в його класичному вигляді він сформувався у радянський період, набувши ознак «соціалістичної кооперативної власності» в умовах колективного ведення господарства та одержавленої економіки.

У цивільному законодавстві СРСР (зокрема Цивільний кодекс УРСР 1963 року), спільна сумісна власність була закріплена переважно як особлива форма майнових відносин між подружжям. У статті 22 цього кодексу зазначалося, що майно, нажите подружжям під час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю [1]. Власне тоді було закладено уявлення, що подружжя – це єдність інтересів, тому й визначення часток у спільному майні є недоцільним.

Причини актуальності цієї конструкції в радянський період були суто ідеологічними та господарськими:

– Колективізм як соціальна цінність вимагав форм, які виключають індивідуалізм у майнових правах;

– Відсутність приватної власності в класичному значенні звужувала варіанти розпорядження;

– Подружжя розглядалося не як два правосуб'єкти з окремими майновими інтересами, а як «одиниця соціалістичного побуту».

Таким чином, інститут спільної сумісної власності набув значення правової фіксації родинної єдності в межах офіційної доктрини. Його широке застосування поширювалось також на селянські господарства, побутові кооперативи, окремі трудові колективи – де домінувала ідея колективного володіння.

Після проголошення незалежності України і з прийняттям Конституції 1996 року [2] та Цивільного кодексу [3] 2003 року, було здійснено крок до приватизації та індивідуалізації

власності. Водночас, інститут спільної сумісної власності зберігся, хоча й обмежився переважно сферою сімейних правовідносин [4, ст. 60 Сімейного кодексу України].

Проте, вже в 2000-х роках поява численних спорів щодо поділу майна, труднощів з визначенням часток, проблем в реєстрації права власності – викликала наукову критику з точки зору доцільності застосування спільної сумісної власності.

Зокрема, проф. О.Ю. Крупчан зазначає, що *сучасне приватне право має тяжіти до ясності і визначеності правового режиму майна, чому суперечить інститут спільної сумісної власності як безчасткової моделі*.

Таким чином, історично спільна сумісна власність була функціональним елементом епохи, де "разом" означало "нероздільно", але в сучасному правовому просторі, де діє принцип правової автономії особи, така модель дедалі більше втрачає свій практичний сенс.

По-перше, відсутність визначених часток часто створює конфлікти при поділі майна, особливо в умовах розірвання шлюбу, спадкування, банкрутства або примусового стягнення.

По-друге, у бізнес-середовищі та сфері нерухомості домінує потреба в прозорості, визначеності часток і можливості самостійного розпорядження ними, чого інститут сумісної власності не забезпечує.

Як влучно зазначає О.І. Харитонova, «традиційне розуміння спільної сумісної власності як правової норми, що зберігає «сімейно-господарський» характер, не відповідає динаміці сучасних майнових відносин».

Подібну думку висловлює і Є.О. Харитонов, підкреслюючи, що «необхідність реформування інституту спільної сумісної власності назріла давно, і її основна проблема – в архаїчності і непрозорості».

Варто також врахувати позицію А.В. Дудорова, який наголошує на необхідності поступової заміни сумісної власності на часткову, навіть у сімейних відносинах, з метою уніфікації підходів до розпорядження майном.

Таким чином, сьогодні доцільно говорити про трансформацію або обмеження сфери застосування спільної сумісної власності – зокрема, зведення її лише до окремих, чітко регламентованих випадків (наприклад, у шлюбних правовідносинах), із можливістю за домовленістю сторін переходити до часткової моделі власності.

Скасування режиму спільної сумісної власності та перехід до режиму спільної часткової власності можливі як у нормативно-правовому, так і в договірному (приватному) порядку.

Стаття 368 Цивільного кодексу України [3] допускає встановлення часткової власності на спільне майно, а стаття 65 Сімейного кодексу України [4] дозволяє подружжю укладати договори про поділ майна або визначення часток у майні, що набуто під час шлюбу.

З огляду на дані норми можливо запропонувати механізм вирішення даного питання. Подружжя (або інші співвласники) можуть за взаємною згодою укласти договір (нотаріально посвідчений), яким зможуть визнати наявність спільної сумісної власності, визначають розмір часток кожного. Цими діями, вони фактично переводять майно в режим спільної часткової власності.

Це найгнучкіший спосіб, що не потребує змін до законодавства, враховує інтереси сторін і можливий навіть під час шлюбу, без розірвання, якщо це стосується сімейно-шлюбних відносин.

З приводу законодавчого реформування інституту, то можливо, обмежити сферу застосування сумісної власності. Залишити її виключно для подружжя (чи навіть скасувати й там, замінивши чіткою частковістю). Ввести за замовчуванням режим часткової власності, а сумісну – лише за спеціальним бажанням сторін (за договором).

Окрім цього, можна внести зміни до ст. 368 Цивільного кодексу України [3], ст. 60 Сімейного кодексу України [4], встановивши: «Майно, набуто у шлюбі, вважається спільною частковою власністю, якщо інше не встановлено договором.».

Отже, українське законодавство має перейти до моделі презумпції часткової власності, що підвищить визначеність правового режиму майна, знизить кількість спорів про поділ майна, відповідатиме європейським практикам (Німеччина, Польща, Франція — передбачають чітку частковість, навіть у подружніх відносинах).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс Української РСР: Закон УРСР від 18 лип. 1963 р. № 1540-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1963. № 30. Ст. 464.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

**Довганич В.А., к.ю.н.,
старший оперуповноважений в особливо важливих справах
Третього оперативного відділу (з дислокацією у м. Тернополі)
Територіального управління Державного бюро розслідування
розташованого у м. Львові, полковник ДБР**

КРИТЕРІЇ ТА МОДЕЛІ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Правовий менталітет як одна з ключових категорій сучасної теорії держави і права дає можливість пояснити сталі особливості правового розвитку суспільства, його правову культуру та традиції. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів, коли національні правові системи стикаються із викликами уніфікації, типологізація правового менталітету стає інструментом для збереження правової ідентичності та виявлення відмінностей між правовими культурами. Як наслідок, наукове осмислення критеріїв та моделей типологізації правового менталітету сприяє кращому розумінню взаємозв'язку між історичною традицією та сучасним правовим розвитком. Актуальність досліджуваної нами теми зумовлена й потребою поглибленого аналізу правових цінностей, які впливають на формування демократичних інститутів і забезпечення верховенства права. Зрештою, типологізація правового менталітету є необхідною для вироблення адекватних правових реформ, які відповідають національним особливостям суспільства.

Правовий менталітет як категорія правознавства охоплює комплекс стійких психологічних, культурних, світоглядних та ціннісних настанов, що визначають сприйняття, розуміння та практику реалізації права у конкретному суспільстві. Його дослідження неможливе без історико-правового аналізу, адже правові традиції формуються у тривалому процесі суспільного розвитку. Водночас правовий менталітет має виразний сучасний вимір, оскільки він постійно адаптується до нових соціально-економічних і політико-правових умов.

Проблема типологізації правового менталітету постає в науковій літературі у кількох площинах. По-перше, необхідно визначити критерії, які дозволяють відрізнити один тип правового менталітету від іншого. По-друге, постає завдання вироблення моделей, які могли б адекватно описати різновиди правового менталітету та їх взаємозв'язок з правовими системами. По-третє, важливим є порівняльно-правовий аспект, адже лише зіставлення різних національних правових менталітетів дозволяє встановити загальні закономірності та унікальні особливості їх розвитку [1, с. 90].

У науковій літературі виокремлюють кілька основних критеріїв типологізації правового менталітету. Насамперед це історичний критерій, що базується на визначенні етапів розвитку правосвідомості та правової культури в конкретному суспільстві. Історичний підхід дозволяє розглядати правовий менталітет як результат еволюції правових уявлень – від архаїчних звичаєвих практик до сучасних демократичних правових систем.

Другим є цивілізаційний критерій, що передбачає аналіз правового менталітету у контексті належності суспільства до певної цивілізаційної традиції. Наприклад, західноєвропейський правовий менталітет відзначається індивідуалізмом, пріоритетом прав людини та верховенства права, тоді як східні моделі часто демонструють колективізм і домінування публічного над приватним.

Третім важливим критерієм виступає ціннісний критерій, який полягає у визначенні домінуючих правових цінностей у суспільстві. Це можуть бути свобода, справедливість, рівність, порядок, традиція тощо. Аналіз системи цінностей дозволяє виокремити відмінності між правовими культурами та пояснити специфіку правових реформ [2].

Також необхідно враховувати інституційний критерій, що пов'язаний із характером функціонування органів державної влади, судової системи, правоохоронних органів та механізмів реалізації правових норм. Інституційні особливості нерідко формують специфічний тип правового менталітету — наприклад, недовіру до судової влади або, навпаки, високий рівень правового патріотизму.

Додатковим може виступати психологічний критерій, що зосереджує увагу на особливостях масової правосвідомості, ставленні громадян до права, закону і держави. Він дозволяє виявити рівень правового нігілізму, правового ідеалізму або прагматизму у суспільстві.

Наукове значення типологізації правового менталітету полягає у створенні системи знань, яка допомагає осмислити закономірності розвитку правових культур. Вона дозволяє виявити причини успіху чи неуспіху правових реформ, пояснити відмінності у сприйнятті правових інститутів, а також прогнозувати напрями розвитку права.

Практичне значення полягає в тому, що типологізація правового менталітету сприяє формуванню ефективної державної правової політики. Вона дає змогу узгодити правові реформи з культурними та психологічними особливостями суспільства, уникнути механічного запозичення іноземних моделей, які не відповідають національній традиції.

У контексті європейської інтеграції України дослідження правового менталітету має особливу актуальність. З одного боку, необхідно засвоювати європейські правові стандарти, з іншого – зберігати власну правову ідентичність, що ґрунтується на ідеях свободи, соборності та верховенства права.

Таким чином, типологізація правового менталітету є складним і багатовимірним завданням, яке потребує поєднання історико-правового, цивілізаційного, ціннісного та інституційного підходів. Вона дозволяє не лише систематизувати знання про правові культури, а й виявити закономірності їх розвитку. Критерії та моделі типологізації забезпечують теоретичне підґрунтя для розуміння ролі правового менталітету в сучасних правових процесах. Для України ця проблематика має особливе значення, адже національний правовий менталітет формується під впливом багатьох історико-правових традицій та сучасних інтеграційних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобко-Одарій В. С. Типологія правового менталітету. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 89-92. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28137>
2. Скуріхін С.М. правовий менталітет: структура та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 61-64. URL: http://lsei.org.ua/3_2020/14.pdf

**Дунаєва Т. Є., к.ю.н.,
науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків**

**ЩОДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН
ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
І ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ
ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ»
(реєстр. № 13699 від 26.08.2025)**

Ознайомившись із проєктом Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції (реєстр. № 13699 від 26.08.2025) [1], а також пояснювальною запискою та порівняльною таблицею, слід зазначити, що метою є посилення гарантій дотримання правил підслідності та захисту повноважень Національного антикорупційного бюро України, забезпечення незалежності прокурорів шляхом захисту від необґрунтованого звільнення та можливості безконкурсного заміщення посад прокурорів, а також вдосконалення процедурних гарантій під час перевірок працівників правоохоронних органів відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури».

Як зазначається у пояснювальній записці до законопроєкту “Прийняття проєкту Закону посилить гарантії дотримання правил підслідності та захист повноважень Національного антикорупційного бюро України, вдосконалить порядок перевірки працівників правоохоронних органів. Також прийняття законопроєкту сприятиме відновленню інституційного й процесуального балансу, належному розмежуванню функцій органів досудового розслідування та процесуального керівництва, недопущенню політичного впливу на досудове розслідування, відновленню прозорості кадрових процедур”.

Доцільно зазначити про те, що законопроєктом (пп. 2 п. 3 п. 1 Розділу I) пропонується ч. 2 ст. 218 викласти в новій редакції (абз. 2):

«Якщо слідчий, дізнавач, прокурор під час досудового розслідування виявить обставини, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, віднесене до підслідності Національного антикорупційного бюро України, він додатково зобов’язаний протягом п’яти днів з дня встановлення таких обставин письмово 3 повідомити про це Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру».

Видається незрозумілим таке словосполучення як «додатково зобов’язаний» щодо слідчого, дізнавача, прокурора. У абзаці першому йдеться про етап внесення відомостей до ЄРДР, а у абзаці другому - стадії досудового розслідування. Доцільно зазначити, яке зобов’язання є основним, тобто уточнити зобов’язання слідчого, дізнавача, прокурора або виключити слово «додатково» (абз. 2 ч. 2 ст. 218 КПК законопроєкту).

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в цілому проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції (реєстр. № 13699 від 26.08.2025) є важливим в контексті посилення гарантій дотримання правил підслідності та захисту повноважень Національного антикорупційного бюро України, забезпечення незалежності прокурорів шляхом захисту від необґрунтованого звільнення та можливості безконкурсного заміщення посад прокурорів, а також вдосконалення процедурних гарантій під час перевірок працівників правоохоронних органів відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури», однак потребує доопрацювання з врахуванням висловлених зауважень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції : проєкт Закону України реєстр. № 13699 від 26.08.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57190>.

**Забуга Ю.Ю., к. ю. н., доц.,
старший науковий співробітник
лабораторії дослідження проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
м. Харків**

**НАСИЛЬНИЦЬКЕ ДОНОРСТВО (СТ. 144 КК УКРАЇНИ):
ДОЦІЛЬНІСТЬ «РЕАНІМАЦІЇ» «МЕРТВОЇ» НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ**

Аналіз офіційної статистики, наданої Офісом Генерального Прокурора щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, як і аналіз судових рішень, розміщених у ЄДРСР, свідчить, що практика застосування деяких статей Особливої частини КК України абсолютно відсутня. У таких випадках йдеться про «мертві» норми кримінального закону. Належать до таких норм і правові приписи ст. 144 КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора, тобто за насильницьке донорство.

Вказана проблема вже піднімалась у доктрині кримінального права. Зокрема, про «абсолютну незатребуваність ... (цієї – Ю.З.) норми у правозастосуванні» писав у своїй науковій статті М. М. Гуфенко [1]. До такого висновку науковець прийшов, аналізуючи офіційну статистику за період із 2016 по 2023 рр. Варто зауважити, що протягом 2024 р. та за 10 місяців 2025 р., ситуація докорінно не змінилась: за вказаний проміжок часу за ст. 144 КК не було обліковано жодного кримінального провадження, як і не було ухвалено жодного судового рішення [2; 3]. У зв'язку із цим, постають такі закономірні питання:

1) чи доцільно зберігати кримінальну відповідальність за насильницьке донорство, чи це діяння потребує декриміналізації?

2) в якій редакції має бути викладена вказана стаття для того, щоб з'явилась хоча б мінімальна практика її застосування, тобто які зміни доцільно внести у диспозицію ч. 1 ст. 144 КК України?

Для відповіді на перше питання доцільно осмислити, за що саме передбачена кримінальна відповідальність у ч. 1 ст. 144 КК. Діяння, описане законодавцем у диспозиції цієї статті, охоплює ситуації, коли потерпіла особа під впливом обману або внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного насильства стає донором крові. Вказівка на мету використання людини як донора означає, що кров має бути не просто вилучена з особи, але використана чи заготовлена для використання у трансфузії, для виготовлення лікарських засобів чи медичних виробів. При цьому відбувається порушення процедури донації крові та її компонентів, тобто процес її/їх заготівлі, які суворо регламентуються Директивою Європейського парламенту і Ради 2002/98/ЄС від 27.01.2003 про встановлення стандартів якості та безпечності для заготівлі, тестування, переробки, зберігання і розподілу крові людини та її компонентів та внесення змін і доповнень до Директиви 2001/83/ЄС та іншими Директивами ЄС, а також чинним законодавством України (зокрема, положеннями Закону України № 931-IX від 30.09.2020 «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові»). Випадки, коли особу змушують стати донором насильно, вочевидь, на сьогодні або зовсім відсутні, або є

поодинокими і доволі латентними, що підтверджується повною відсутністю практики притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 144 КК України (принаймні за останні 9 років). Дійсно, використовувати для трансфузії кров особи, що є неперевіраним донором, тобто крові, яка не перевірена на наявність патогенних агентів або яка не зберігалась належним чином – це абсолютно безглуздість, яка може як завдати шкоду здоров'ю реципієнта, так і призвести до його смерті. Навряд чи така кров підійде і для виробництва патентованих лікарських засобів. Цікаво, що контент-аналіз онлайн медіа показав, що в інформаційному просторі України відсутні згадки про будь-які випадки насильницького донорства у розумінні диспозиції ч. 1 ст. 144 КК України. Науковці, які досліджували об'єктивну сторону кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 144 КК, стверджували, що суспільно-небезпечне діяння – вилучення крові – може бути вчинено і у формі бездіяльності, тоді як способом такого незаконного вилучення крові може виступати обман. Наприклад, під час донації крові, яка здійснюється за офіційною процедурою в обласному центрі служби крові, міському центрі крові або в лікарні, яка має відповідну ліцензію, у донора вилучається доза крові в кількості, яка перевищує максимальну допустиму дозу, визначену Порядком медичного обстеження донорів крові та компонентів крові, затвердженого Наказом МОЗ України від 01.08.2025 № 385 (в ред. наказу МОЗ України від 08.02.2021 № 207). Але такі факти незаконного отримання крові під час офіційних донацій дуже важко відстежити та довести. Вищесказане в сукупності свідчить про доцільність декриміналізації насильницького донорства. Водночас, це не означає, що ст. 144 КК має бути виключена із чинного КК України. Видається, що до неї мають бути внесені зміни, які б врахували той факт, що законодавство у сфері донорства в Україні було адаптовано до відповідних Директив ЄС. Тож законодавцю під час внесення змін до ст. 144 КК треба змістити акцент зі способів незаконного вилучення донорської крові на порушення самої процедури донації, яка регулюється відповідними Директивами ЄС та чинним законодавством України у сфері донорства крові та компонентів крові. Вочевидь, саме так і вчинили автори проєкту нового КК України (далі – Проєкт), які у ст. 5.1.4. передбачили кримінальну відповідальність за примушування до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини. Тож, за Проєктом кримінально-караними визнаються дії, які полягають у примушуванні іншої людини шляхом застосування насильства чи погрози щодо неї або її близької людини до надання згоди на вилучення в неї або її близької людини крові чи її компонентів для подальшого використання (п. 1 ст. 5.1.4. Проєкту) [5]. Акцент у цій нормі, на відміну від приписів ст. 144 чинного КК України, переноситься на порушення процедури отримання інформованої згоди від майбутнього донора щодо вилучення його крові, що повністю відповідає регуляторним актам у цій сфері, адже «переносять» донацію у правове поле.

Цікавим і корисним для подальших змін до ст. 144 КК України є й вивчення зарубіжного досвіду встановлення кримінальної відповідальності за порушення регуляторного законодавства у сфері донорства. Наприклад, у чинному КК Федеративної Республіки Німеччина (або *Strafgesetzbuch*) відсутня норма, аналогічна ст. 144 чинного КК України [5]. Проте відповідно до § 31 Закону, що регулює послуги переливання крові у цій країні (Закон про переливання крові – TFG), встановлена кримінальна відповідальність особи, яка не здійснила перевірку вилученої крові від людини, яка ще не отримала дозволу на донорство, на такі інфекції, як ВІЧ, вірус гепатиту В та вірус гепатиту С [6].

Підсумовуючи вищевикладене, варто констатувати, що ст. 144 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за насильницьке донорство, потребує законодавчих змін, адже на сьогодні належить до т. зв. «мертвих» норм кримінального закону. Видається, що зміст цих змін має полягати у зміні фокусу уваги законодавця на порушення правил (процедур) отримання донацій від донорів, що врегульовані відповідними Директивами ЄС та чинним регуляторним законодавством України у сфері донорства крові та компонентів крові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуфенко М. М. Кримінальна відповідальність за насильницьке донорство. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2024. Вип. 40. С. 454-461. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11189724>.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 01.10.2025).
3. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 21.07.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Strafgesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Gesetz zur Regelung des Transfusionswesens. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/tfg/index.html#BJNR175200998BJNE003901310> (дата звернення: 01.10.2025).

**Загурський О. Б., к.ю.н., доцент,
Доцент кафедри права імені академіка УАН
о. Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ**

ПРАВНИЧА РИТОРИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах глибоких суспільно-політичних трансформацій, зумовлених воєнними подіями, цифровізацією публічного простору та зростанням ролі комунікації в правовій сфері, проблема правничої риторики набуває особливої значущості. Ефективна правова комунікація, заснована на високій культурі мовлення, логічній аргументації та етичних засадах, є ключовим чинником формування довіри до правосуддя, підвищення авторитету правничих інституцій і зміцнення правової держави.

Правнича риторика виступає не лише інструментом професійного впливу, а й важливою складовою правової культури, що забезпечує якість судового процесу, публічних виступів, юридичного консультування та комунікації між державою і громадянами. У сучасних умовах воєнних і соціальних викликів перед юристами постає необхідність не лише досконалого володіння правовими знаннями, а й уміння аргументовано, етично та переконливо відстоювати правові позиції.

«На сьогодні властива правнича мова є одним із засобів протидіяти агресії РФ проти України у спосіб деколонізування української правничої мови, що сформована й функціонує внаслідок владного-репресивного впливу. Деколонізаційні практики в царині української мови тлумачать як «комплекс конкретних заходів, спрямованих на подолання наслідків владного втручання в українську мову» [1].

На сьогоднішній день, можна виокремити декілька сучасних, трансформаційних процесів, які зумовлюють зміну парадигми щодо правничої риторики:

- по-перше, трансформація правосуддя та суспільна довіра. В епоху інформаційної відкритості та посиленої суспільної критики до інститутів влади, якість юридичної аргументації стає прямим чинником суспільної довіри до правосуддя. Сучасні правники, окрім суто правового обґрунтування, зобов'язані забезпечувати публічну легітимність своїх рішень та позицій;

- по-друге, цифрові технології та медіа. Це створює якісно нові умови для правничого дискурсу, адже, юридична аргументація часто виходить за межі судової зали, стаючи предметом обговорення в мережі, де швидкість та емоційність переважають над ґрунтовністю. Зростання фейкових новин та інформаційних маніпуляцій вимагає від правників нових риторичних інструментів для захисту фактів, верифікації інформації та протидії дезінформації;

- по-третє, зміна парадигми юридичної освіти та практики. Сучасний правник повинен володіти не лише нормативною базою, але й високим рівнем комунікативної компетентності. Стандартні академічні підходи до вивчення риторики вже не відповідають потребам практики, де потрібно аргументувати в умовах мультикультурності, конфлікту інтересів та необхідності комунікації з нефахівцями.

У ХХІ ст. постає нагальна потреба розширеного та комплексного погляду на формування риторичної підготовки майбутніх фахівців. Теоретичні засади і закони риторичної освіти потребують реального втілення у ЗВО України, а професійно орієнтована риторика, зокрема юридична, дипломатична, військова, торгівельна тощо, має стати предметом широких наукових досліджень. Потреба забезпечення риторичної підготовленості (обізнаності) майбутніх фахівців різного профілю зумовлює відновлення ставлення до риторики як найвищого рівня комунікації та поступове, але невпинне упровадження курсу риторики в освітні програми підготовки фахівців багатьох різних спеціальностей [2].

Таким чином, правнича риторика виступає не лише складовою професійної компетентності юриста, а й вагомим чинником зміцнення довіри до правових інститутів, підвищення ефективності юридичної комунікації та авторитету судової влади. Сучасні суспільні трансформації, зумовлені воєнним станом, інформаційними загрозами та цифровізацією публічного простору, зумовлюють необхідність глибшого осмислення сутності й функціонального призначення правничої риторики, зокрема в контексті етичних, психологічних і комунікативних аспектів професійної діяльності юриста.

У сучасних умовах правничу риторику доцільно розглядати як багатовимірну, динамічну систему, що поєднує класичні засади логічності, аргументованості та моральної виваженості з актуальними вимогами до відкритості, прозорості та інформаційної доброчесності. Вона виконує не лише прикладну функцію забезпечення ефективного правозастосування, але й сприяє формуванню правової культури, утвердженню громадянської свідомості та налагодженню конструктивної взаємодії між суспільством і державою.

Отже, модернізація правничої риторики в умовах воєнних і соціальних викликів є пріоритетним напрямом розвитку юридичної науки та освіти. Її удосконалення передбачає впровадження інноваційних методик підготовки фахівців, розвиток риторичної культури й комунікативної етики як невід'ємних компонентів професійної ідентичності сучасного правника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гінзбург М. Як подолати найтяжчі наслідки багаторічного владного втручання у структуру української мови (презентація, VI Міжнародна академічна лінгвістична конференція «Мова: класика, модерн, постмодерн», НаУКМА 2024. URL: <http://bit.ly/4eJtLn> (дата звернення 02.10.2025)).

2. Конівіцька Т.Я. Підготовка до публічного виступу: практичний посібник для студентів-психологів. Львів, ЛДУ ДЖД. 2019. 133 с.

**Захарчук А.С., д.ю.н., проф.,
професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ «ПРАВА ЛЮДИНИ»

Права людини, як один із феноменів суспільного розвитку, становлять складну систему філософських, світоглядних підходів, які набули свого концептуального вираження після Другої світової війни, завершивши конституювання сучасної концепції прав людини. Її зміст полягає в тому, що людина, від народження, наділена певним об'ємом невідчужуваних, тобто таких, які ніким не надаються і, рівно, ніким не позбавляються, прав.

Осмислення концепції прав людини, як фундаментального політико – правового феномену, неможливе без розуміння сутності суб'єкта, «людини цивілізованої», який становить її онтологічну основу й передумову. Досліджуючи процес життєдіяльності «людини цивілізації» маємо враховувати той факт, що вона не ізольована від державно – правових, соціально – економічних, політичних, національно – релігійних і міжособистісних відносин.

Формування уявлень про природні невідчужувані права людини пов'язані зі Стародавньою Грецією та Стародавнім Римом.

У Грецькому полісі формується поняття громадянства а разом з ним були пов'язані політичні права: свобода, право на участь у вирішенні державних справ, участь у здійсненні правосуддя і т. ін.

На новій основі ідею загальної рівності й свободи людини (незалежно від її майнового стану, соціального статусу, етнічної й державної приналежності) знаходимо в християнстві.

В епоху Ренесансу західноєвропейське праворозуміння доповнилось ідеєю автономності особи, як такої, і відповідно, ідеєю суб'єктивного права. Джерело природного права мислителі бачили в природі людини. Людина від народження є суб'єктом права на особисту свободу, а приватна власність, виступаючи атрибутом природного права, робить її власників повноправними.

Сучасні стандарти в сфері прав і свобод людини й громадянина закріплені в міжнародно-правових документах, а також внутрішнім державним законодавством, є наслідком тривалої боротьби особи та влади. Характер відносин між державно - владними інститутами й особою зумовлений політичним режимом, характером власності на засоби виробництва, розвитком культури й іншими об'єктивними факторами.

Пошук оптимальної моделі взаємодії держави й особи був пов'язаний із формуванням такої системи й порядку, при якому особа могла вільно розвивати свої здібності (задатки, талант, інтелект). Саме реалізація зазначених властивостей індивіда зумовила формування концепції прав і свобод людини й громадянина. Зміст зазначеного протиріччя полягає в тому, що права людини являються невід'ємним атрибутом від народження (природне право), в той час як держава претендує на те, щоб встановити певні рамки прав і свобод суб'єкта (позитивне право).

Серед низки правових актів, як міжнародних, так і на рівні національного законодавства, а також в науковій літературі, нерідко вживається словосполучення «права та свободи людини».

За юридичною природою зміст прав і свобод ідентичний. Він передбачає створення державою такого механізму відносин, який забезпечить реалізацію людиною її прав. Право реалізується через свободу, свобода виступає формою реалізації права.

Трансформуючись як моральна категорія в державно - правову, основні положення концепції про права й свободи людини отримали відповідний юридичний інструментарій, направлений на їх реалізацію, захист і відновлення. Як відомо, з усіх соціальних регуляторів, закон виступає найбільш ефективним механізмом легальних засобів реалізації суспільно - політичних ідеалів, що передбачає, зокрема, застосування примусу.

Така функція є надзвичайно значущою в контексті втілення в життя основних прав і свобод, матеріалізації ідеальних, за своєю сутністю, немайнових благ. Незалежно від сфери застосування, права й свободи людини залишаються найбільшою цінністю для держави та основним орієнтиром для функціонування правової системи суспільства.

В Загальній декларації прав людини 1948 р. категорія «права й свободи людини» зі сфери моралі трансформована в юридичну: тут вперше в міжнародному масштабі закріплено правовий зміст основних стандартів, що відображають найвищу сутність правового статусу особи. Права й свободи отримали практичну реалізацію не лише в сфері моралі, але й в сфері законодавчої діяльності, що дозволяє обмежити масштаб насилля не лише з боку держави, а в контексті відносин «індивід-індивід».

В кінцевому підсумку терміни «права людини» й «права громадянина» в практиці державно-правових відносин втрачають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки невідчужувані фундаментальні права людини визнаються нині демократичними державами, в результаті чого міжнародні акти про права людини стають складовою національного законодавства. Тобто права людини виступають одночасно як права громадянина.

Права людини - найбільш зрима державно - правова форма об'єктивізації конкретно - історичних масштабів свободи, як реалізація абсолютного ідеалу.

Варто зазначити, що проблема вибору ідеалів обумовлена не стільки їх різноманітністю, скільки наявністю ідеалів помилкових і істинних. Суперечки щодо істинності чи хибності ідеалів являють собою безкінечний процес. Але при цьому варто пам'ятати про те, що ідеал як у приватному, так і в громадському житті, може мати не лише позитивний, але й негативний, руйнівний характер. У певному значенні ідеал відображає життєву мету індивіда, але безперечно і те, що цілі можуть суттєво відрізнятися за критерієм добра і зла, справедливості і несправедливості тощо. Разом з тим, при реалізації будь-яких ідеалів виникає небезпека ігнорування такими основоположними принципами природного права, як життя і гідність окремо взятої особи, її право на власність, недоторканість помешкання, дотримання законності і т. п.

Таким чином, проблему взаємозв'язку закону та права слід розглядати в контексті того, що право природне і право позитивне це всього лише дві різні точки зору на один і той же об'єкт - дійсне право. Можна розрізняти позитивне право у вузькому значенні слова (як сукупність історично діючих юридичних норм) і природне право (як загальну ідею, як основний зміст діючих правових доктрин). Протиріччя полягає в тому, що позитивістський підхід до державно - правових явищ завжди вільний від ціннісної оцінки, його цікавить факт, емпірика діяльності. Позитивізм виключає з правознавства філософське, світоглядне начало. Він зосереджує увагу на аналізі формально-юридичних державних законодавчих установлень як даності, що не потребує оцінки з точки зору ціннісних підходів.

В свою чергу, аналіз правових форм діяльності держави в контексті природно-правової доктрини передбачає врахування ціннісного чинника. Правовою ця діяльність може бути визнаною лише тоді, коли ґрунтується на праві, що містить у собі ціннісний, гуманістичний потенціал в основу якого покладено права та свободи людини.

З точки зору соціально - політичної та правової, цінність прав людини можна сприймати як стандарти демократії, без дотримання яких неможливий розвиток певної держави чи світового співтовариства в цілому.

Таке розуміння цінності прав людини сформувалось під впливом низки історичних подій і їх теоретичного осмислення. Загалом, людству прийшлося пройти через дві Світові війни, велику кількість локальних конфліктів, інших соціальних потрясінь для того щоб усвідомити цінність прав людини.

В Україні права людини пов'язуються з правовим статусом особи, що характеризується як юридичне закріплення правового становища людини й громадянина в сучасному суспільстві. Основу правового статусу людини й громадянина складають її права та свободи. Декларовані в чинній Конституції вони розглядаються не як даровані громадянам державою, а як такі, що

належать людині від народження, існують незалежно від волі держави та є невідчужуваними й непорушними. Невідчужуваними вони є тому, що держава та інші соціальні суб'єкти за будь-яких обставин не можуть їх порушувати, а це забезпечить кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя. При цьому держава не тільки не може обмежувати права й свободи, а й зобов'язана забезпечити їх реалізацію й захист.

Більше того, Конституція визнає за людиною право захищати свої права й свободи, права та свободи інших людей від посягань на них з боку представників державної влади.

Таким чином, методологія дослідження феномену «права людини» базується на трьох складових:

1. Зародження та еволюція ідей про права людини.
2. Міжнародні акти та механізми захисту прав людини в системі міжнародних відносин.
3. Внутрідержавні механізми та засоби захисту прав людини.

**Ілин Л.М., к.іст.н.,
доцент кафедри архітектури та будівництва,
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ**

ІСТОРИКО-ПРАВОВА СПАДЩИНА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне українське суспільство переживає унікальний період трансформацій, коли відновлення та осмислення власної історико-правової спадщини безпосередньо впливає на формування правосвідомості, національної ідентичності та зміцнення державності. В умовах повномасштабної збройної агресії росії, питання історичної пам'яті та тяглості правових традицій набули особливої ваги. Збереження держави виявилось нерозривно пов'язаним із здатністю суспільства мобілізувати власний історико-правовий досвід, сприйняти його як основу для сучасної системи права і вироблення моделі демократичного, правового розвитку. Саме тому, осмислення ролі історико-правової спадщини у становленні правосвідомості є не лише науковим завданням, а й практичною необхідністю для утвердження української державності та верховенства права.

Історико-правова спадщина України складається з багатовікового комплексу правових традицій, які відображали особливості суспільного розвитку, взаємини влади та громади, уявлення про справедливість і закон. Починаючи від звичаєвого права Давньоруської держави, яке поєднувало елементи візантійської правової культури та автохтонних норм, і до Литовських статутів й Магдебурзького права, що заклали підвалини міського самоврядування, українське суспільство виробляло власні моделі правової організації.

Особливе місце в національній традиції правотворення займає козацьке право, в якому закріпилися уявлення про колективну свободу, виборність органів влади, традиції самоврядування. Важливо підкреслити, що козацьке середовище задовго до Великої французької революції, яка проголосила гасло рівності, свободи і братерства, послуговувалося цими засадами як ключовими елементами забезпечення прав особи та гарантіями справедливого устрою суспільства. Це в кінцевому випадку призвело до формування стійкої ідеї соборності та автономії, що згодом знайшла відображення у визвольних рухах ХІХ – початку ХХ ст. та у конституційних проектах доби Української Народної Республіки.

Радянський період, попри свій репресивний характер і нав'язування догматизованих правових концепцій, також залишив відбиток у правовій пам'яті суспільства. Він формував подвійність правосвідомості: з одного боку спостерігалось офіційне домінування «соціалістичної законності», з іншого – латентна недовіра до права як інструменту державного контролю. Саме цей досвід, у поєднанні з давнішими традиціями, суттєво вплинув на специфіку сучасного українського правового менталітету.

Якщо говорити про вплив історичної пам'яті на правосвідомість, то слід констатувати, що остання є не тільки системою знань і уявлень про право, а й глибинною внутрішньою установкою, що значною мірою детермінована історичною пам'яттю [1, с. 198]. Історична пам'ять, у свою чергу, виступає колективним механізмом збереження і відтворення досвіду минулих поколінь, включно з правовими нормами, цінностями та інституціями.

Важливо підкреслити, що історична пам'ять не є статичним явищем: вона постійно переосмислюється під впливом сучасних викликів. У випадку України, кожне нове покоління через звернення до минулого намагається віднайти легітиміційні підстави для утвердження власної державності. Саме тому у періоди загрози суверенітету, зокрема в 1917–1921 рр., так і після 2014 р., а особливо після 24 лютого 2022 р. – суспільство актуалізує історичні приклади боротьби за свободу, автономію та право.

Як наслідок, історико-правова спадщина є своєрідним фундаментом для правосвідомості, оскільки надає суспільству систему смислів і цінностей, які роблять сучасне право зрозумілим, прийнятним та легітимним у масовій свідомості.

На нашу думку, варто виокремити декілька чинників у межах яких спостерігається вплив історичної пам'яті на правосвідомість, зокрема:

– ціннісна орієнтація. Історико-правові традиції формують систему цінностей, що визначає ставлення громадян до права і держави. Так, традиції самоврядування та виборності органів влади, закладені ще у козацьку добу, впливають на сучасну чутливість суспільства до питань демократії, участі у виборах, прозорості влади;

– правова ідентичність. Звернення до історико-правової спадщини дозволяє українцям усвідомити свою правову відмінність від російської традиції, де домінувала ідея сильної централізованої держави, а право було інструментом влади. Натомість українська традиція значно більшою мірою спиралася на ідеї громадського самоврядування та колективної відповідальності;

– правова культура. Історичний досвід впливає на рівень правової культури, що проявляється у повазі до прав людини, сприйнятті принципу верховенства права як базового. У цьому контексті особливе значення має європейська правова спадщина – від Магдебурзького права до сучасних стандартів ЄС;

– мотиваційний аспект. Історична пам'ять слугує важливим джерелом мотивації у періоди загальнонаціональних криз. Під час сучасної війни правосвідомість українців зміцнюється завдяки зверненню до прикладів героїчної боротьби минулих поколінь, що створює підґрунтя для відстоювання державного суверенітету та територіальної цілісності.

Визначальна роль історичної пам'яті проявляється в умовах подібних до сьогоденних, адже повномасштабне вторгнення 2022 р. стало випробуванням не лише для збройних сил і політичних інститутів, але й для самої правосвідомості суспільства. У критичний момент історії правосвідомість виступила мобілізаційним чинником, що згуртував громадян навколо ідеї захисту держави, прав і свобод.

Приклади козацької доби, визвольних змагань ХХ ст., боротьби за незалежність і права людини стали символами, що надали суспільству впевненості у справедливості своєї боротьби. Це сприяло не лише зростанню патріотичних настроїв, а й зміцненню правової ідентичності, коли держава сприймається як власна, а її інститути вимагають захисту.

Таким чином, історико-правова спадщина виступає ключовою основою розвитку правосвідомості українського суспільства. Вона формує ціннісні орієнтири, правову ідентичність та культурні традиції, що визначають ставлення до права і держави. У період воєнних викликів ця спадщина набуває особливого значення, оскільки мобілізує суспільство, легітимізує боротьбу за незалежність та забезпечує збереження державності.

Правосвідомість, укорінена в історико-правовій пам'яті, виступає не лише відображенням минулого, а й стратегічним ресурсом майбутнього, без якого неможливе ні формування правової держави, ні успішна інтеграція України у європейський правовий простір. У цьому контексті наукові дослідження мають спрямовуватися на поглиблене осмислення правової традиції, визначення її ролі у сучасному суспільному розвитку та вироблення моделей правових реформ, адекватних українському правовому менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богів Я.С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 33. С. 196-202. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7457683>

**Кастрова М.С. аспірантка,
кафедра конституційного права та правосуддя
Науковий керівник: Степанова Т.В., д.ю.н., проф.,
завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова**

МІЖ ГАРАНТІЄЮ І ЗЛОВЖИВАННЯМ: ПОДВІЙНА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ВІДВОДУ

Інститут відводу є ключовою гарантією, яка забезпечує неупереджений та справедливий розгляд справ у судовій системі України. Право на відвід учасників судового процесу передбачено у всіх процесуальних кодексах України і спрямоване на усунення з розгляду справи осіб, які можуть бути зацікавленими в результаті або стосовно яких існують обґрунтовані сумніви щодо їх неупередженості. Актуальність вивчення підстав відводу визначається необхідністю забезпечення конституційного права на справедливий суд та дотримання принципу неупередженості судової влади.

Означене питання вивчали такі науковці, як А.Гаврилюк, А.Зелінська, О.Коптєвський, В.Нікітенко, Д.Моїсеєнко, А.Кулікова та інші. Однак, незважаючи на вказані дослідження, деякі аспекти підстав відводу залишаються не розкритими, а отже продовження досліджень в цьому напрямі залишається актуальним.

«Відвід – це процесуальний інститут, що містить умови, за яких особа не може брати участь у конкретному кримінальному провадженні, а також здійснення відповідної заяви з вимогою про усунення особи від участі у провадженні» [1, с. 145]. Для реалізації даної процедури необхідні певні підстави, визначені у законодавстві.

Підстави відводу – це передбачені законом обставини, які об'єктивно чи суб'єктивно можуть поставити під сумнів неупередженість, безсторонність або об'єктивність судді або учасника процесу, який має вплив на його хід.

Ст. 35 ГПК України, ст. 36 КАС України, ст. 75 КПК України, ст. 36 ЦПК України [2; 3; 4; 5] тотожно підходять до переліку підстав відводу. Розглянемо їх детальніше.

Зокрема, однією з ключових підстав для відводу судді виступає наявність родинних або особисто близьких стосунків із учасниками процесу. Така обставина безпосередньо впливає на об'єктивність та безсторонність судді, оскільки створює ризик виникнення зацікавленості у результатах розгляду справи. Родинні зв'язки за своєю природою зумовлюють певний рівень лояльності, що може позначитися на процесі ухвалення рішення і, як наслідок, поставити під сумнів дотримання принципів справедливого судового розгляду. Водночас варто звернути увагу на наявність істотної прогалини у нормативному регулюванні. Йдеться про відсутність у чинному процесуальному законодавстві чіткого закріплення категорії «кумівство» як окремої підстави для відводу. У вітчизняних реаліях інститут кумівства фактично прирівнюється до родинних зв'язків і, безсумнівно, може впливати на неупередженість судді, оскільки передбачає близьку та довірчу форму взаємовідносин. Нехтування цією обставиною створює потенційні ризики для об'єктивності правосуддя та породжує сумніви у громадськості щодо справедливості судових рішень.

Таким чином, хоча законодавець формально визначає родинні зв'язки як підставу для відводу, відсутність чіткої правової регламентації поняття кумівства зумовлює необхідність удосконалення відповідних норм процесуального права з метою більш повного забезпечення принципу безсторонності суду.

Процесуальне законодавство також закріплює положення, що суддя не може брати участь у процесі, якщо він був учасником справи як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат або інший учасник, або надавав правову допомогу стороні або іншим учасникам справи в цій або іншій справі. Ця підстава допомагає розподілити функції під час процесу та запобігає тому, щоб одна й та сама особа виконувала різні ролі в межах одного провадження.

Ще однією підставою відводу є пряма чи побічна заінтересованість судді в результаті розгляду справи. Дана підстава передбачає, що суд або учасник процесу, який може мати вплив на хід процесу, може бути зацікавлений прямо або побічно через різного роду вигоду або зацікавленість.

У справі «Гаусшильдт проти Королівства Данії» вказується, що ЄСПЛ вимагає доказів наявності упередженості судді, щоб це було підставою його відводу. Суддя вважається безстороннім, доки не будуть представлені докази, що він не є таким [6]. Таким чином існує припущення, що суддя не має упередженостей, але якщо виникають сумніви щодо цього, то для його відводу під час об'єктивної перевірки має бути доведено, що він має особисту зацікавленість у справі або певні прихильності та уподобання до однієї зі сторін.

Підставою для відводу також є те, що суддя раніше брав участь у розгляді цієї справи як суддя. Зокрема, суддя, який розглядав справу в суді першої інстанції, не може брати участь у розгляді цієї ж справи при його апеляційному або касаційному переглядах, бо в процесі первісного розгляду справи сформував певну позицію, яка створює загрозу його неупередженості.

Під вказані ознаки повторності підпадають і випадки, коли суддя розглядав справу, але при оскарженні, наприклад, за виключними обставинами, не має права брати участь в перегляді. Зокрема, у ч.6 ст.36 ГПК України, ч.6 ст.37 КАС України, ч.6 ст.37 ЦПК України закріплено, що «суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у цій справі» [2; 3; 5]. Схоже положення більш узагальненого характеру містить і ст.76 КПК України щодо недопустимості повторної участі судді в кримінальному провадженні [4].

Однак із вказаним положенням складно погодитися, оскільки, наприклад, якщо суддя мав би на момент розгляду справи інформацію про неконституційність певного нормативно-правового акта або його окремої норми, він би ймовірно не посилався на нього в судовому рішенні.

Тому доцільним видається змінити вказані положення та закріпити, що в таких випадках суддя має право брати участь в перегляді власного судового акта за виключними обставинами.

«Законодавство передбачає й додаткові випадки для відводу, зокрема, коли існують інші обставини, що можуть поставити під сумнів неупередженість судді» [7, с. 185]. На думку автора, подібна підстава, як і пункти процесуальних кодексів України, де зазначено формулювання «та інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності суду», є надмірно абстрактною та неконкретизованою. Її існування у правових нормах створює ризик довільного тлумачення і, як наслідок, відкриває сторонам можливість використовувати таку невизначеність для штучного затягування судового процесу.

Відсутність чітких критеріїв, які б дозволяли однозначно віднести ті чи інші обставини до підстав для відводу, суперечить принципу правової визначеності, що є фундаментальною складовою верховенства права. Більше того, нечіткість цієї підстави ускладнює процес доказування, оскільки сторони можуть апелювати до будь-яких, навіть малозначних або надуманих обставин, обґрунтовуючи їх потенційним впливом на неупередженість судді.

Таким чином, на думку автора, вказана підстава у нинішньому вигляді не забезпечує реального захисту від упередженості, а навпаки підриває ефективність судочинства. З огляду на це, вказане формулювання потребує або суттєвої конкретизації із визначенням чітких критеріїв і меж її застосування, або ж повного виключення з переліку підстав для відводу задля усунення ризиків правової невизначеності та зловживань у процесі.

Інститут відводу забезпечує незалежність та неупередженість судової влади України, оскільки допомагає запобігати конфлікту інтересів з боку судді чи інших учасників процесу. Тому визначення та конкретизація переліку підстав для відводу є важливим та перспективним напрямом подальших досліджень для покращення здійснення правосуддя. І в процесі уточнення формулювань необхідно враховувати подвійну природу інституту відводу, яка має створювати гарантії неупередженості, але не приводити до зловживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процес: підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 780 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/kkp/2022/krym_protzes_2022_pidr.pdf.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 №1798-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 №1618-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Гаусшильдт проти королівства Данії» від 24.05.1989. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0663>.
7. Кулікова А. М. Суд як суб'єкт господарських правовідносин. Склад суду. Підстави для відводу суддів, які додаються до позовної заяви. Права людини та публічне врядування : VIII Міжнародний правничий форум (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 183-186. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0062336.pdf>.

Ковтун М. С., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри адміністративного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

В Україні, особливо в умовах воєнного стану, корупція є однією з головних проблем, які потребують рішучих дій з боку уповноважених суб'єктів щодо її подолання. Важливим інструментом в цьому контексті є інститут адміністративної відповідальності, за правопорушення, пов'язані з корупцією. Можна погодитися з думкою окремих науковців, що це не тільки правовий інструмент, але й важливий фактор впливу на динаміку економічного та соціального розвитку [1, с. 339].

Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визначає основні процесуальні моменти провадження по цій категорії справ [2]. Варто вказати, що саме провадження в справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є найбільш повно та чітко регламентованим у КУпАП. Так, у розділі IV «Провадження в справах про адміністративні правопорушення» у низці статей ми бачимо уточнення саме щодо цієї категорії справ. Зокрема: – чітко регламентовано процедуру надіслання протоколу, визначено, що він надсилається у триденний строк з моменту його складення до місцевого загального суду за місцем вчинення такого правопорушення та одночасно надсилається до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, де працює особа, яка притягається до відповідальності, повідомлення про складення протоколу для розгляду питання щодо можливого відсторонення такої особи від виконання службових повноважень (ст. 257); – визначено особливості складання таких протоколів стосовно судді, судді Конституційного Суду України (ст. 257-1); – уточнюються процесуальні права викривача як свідка по такій категорії справ (ст. 272); – передбачається можливість зупинки строків розгляду адміністративних справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, якщо особа, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (ст. 277); – визначаються особливості оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення і вручення копії постанови (ст. 285) [2].

Проте, саме від якісного процесуального забезпечення провадження залежить й подальше притягнення особи, що вчинила таке правопорушення, пов'язане з корупцією до дисциплінарної відповідальності. Так, Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, передбачає вирішення проблеми, яка полягає в тому, що порушення вимог антикорупційного законодавства на практиці не завжди розглядається як дисциплінарне правопорушення, а значна частина суб'єктів, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» уникає дисциплінарних стягнень [3]. Принагідно зауважимо, що у ч.2 ст 65-1 вказаного Закону визначається, що особа, яка вже була притягнута до кримінальної чи адміністративної відповідальності за корупційне чи пов'язане з корупцією правопорушення, притягається й до дисциплінарної відповідальності [4].

Водночас результати аналізу загальнодержавної статистики, даних Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, а також узагальнених матеріалів перевірок щодо організації роботи із запобігання та виявлення корупції в державних органах свідчать про відсутність належної практичної реалізації відповідних заходів. Зокрема, дисциплінарні провадження ініціюються лише у 7-10% випадків вчинення таких правопорушень [5].

Одним з визначальних факторів, що призводить до такої ситуації є те, що часто-густо безпосередній керівник, а певних випадках – суб'єкти призначення, не виконують вимоги законодавства щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності осіб, щодо яких набрали законної сили рішення судів. Така ситуація склалася у зв'язку із відсутністю дієвого механізму інформування керівників / суб'єктів призначення про наявність відповідного судового рішення.

У цьому аспекті важливим є проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо надсилання копій судових рішень у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення» (реєстр. № 14034 від 11.09.2025) [6]. Його прийняття має сприяти забезпеченню невідворотності юридичної відповідальності особи за вчинення пов'язаного з корупцією правопорушення. Законопроектом пропонується внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме до ст. 256, додавши нову частину, та до ч.7 ст. 285, виклавши її в новій редакції.

Законодавча ініціатива, у першу чергу, полягає в тому, щоб оперативно інформувати керівника органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації, державному чи виборному органу, власнику юридичної особи або

уповноваженому ним органу, в якому (якій) працює (проходить службу) особа, а в певних випадках – суб'єкта призначення, про наявність постанови про притягнення до адміністративної відповідальності, з метою подальшого вирішення питання про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, усунення її згідно із законодавством від виконання функцій держави, якщо інше не передбачено законом, а також усунення причин та умов, що сприяли вчиненню такого правопорушення. Таке інформування має здійснюватися шляхом надсилання постанови електронною поштою, технічними засобами електронних комунікацій не пізніше двадцяти робочих днів з дня набрання нею законної сили вказаним суб'єктам. Для цього, у протоколі про адміністративне правопорушення також пропонується додати обов'язкову для заповнення графу щодо адреси електронної пошти органу, де працює (проходить службу) особа, що притягається до відповідальності.

Указані пропозиції є слушними та відповідають вимогам часу. Проте, окремі пропозиції все ж викликають певну пересторогу в аспекті їх практичної реалізації. Постає питання як саме уповноваженій особі, що складає протокол про правопорушення, встановити точну адресу електронної пошти такого органу. Наразі постанова Кабінету Міністрів України від 05.01.2011 №5 «Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень» вже втратила чинність, іншої прийнято не було. Судова система ЄСІТС, де усі суб'єкти владних повноважень зобов'язані були здійснити реєстрацію електронних кабінетів, призначена для обміну процесуальними документами із судом, тож не може бути використана на стадії оформлення матеріалів у справі про адміністративне правопорушення. Тож єдиним варіантом залишається самостійний пошук уповноваженим на складання протоколу суб'єктом такої інформації на Національному порталі відкритих даних data.gov.ua, або офіційних вебпорталах органів влади чи місцевого самоврядування.

Що ж стосується надсилання постанови по справі електронною поштою, технічними засобами електронних комунікацій, то зважаючи, що наразі активно застосовується система «Електронний суд», за допомогою якої суд має можливість також надсилати процесуальні документи – подібні зміни мають своє обґрунтування. Крім того, як раз в судовому процесі не виникає питання щодо встановлення офіційної електронної адреси відповідного органу. Так, згідно до підпункту 5.8 розділу I Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21, офіційною електронною адресою є: - сервіс Електронного кабінету ЄСІТС [7].

Таким чином, указаний законопроект має поліпшити процедуру інформування уповноважених суб'єктів про факт розгляду справи про вчинення особою пов'язаного з корупцією правопорушення та результати розгляду такої справи. Як кінцевий результат, ми маємо у подальшому спостерігати активізацію процесу притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брулевич В.В., Ковач О.В. Адміністративна відповідальність у сфері протидії корупції: аналіз правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. С.339-342. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/76>.
2. Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

5. Аналіз загальнодержавної статистики притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.

6. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо надсилання копій судових рішень у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення» реєстр. № 14034 від 11.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57313>.

7. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

**Кунтій А.І., к.ю.н., доц.,
в.о. доцента кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький**

ТИПОВІ СЛІДЧІ ВЕРСІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ОЗНАКАМИ НЕПОКОРИ ТА НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ

У зв'язку зі збройною агресією проти України та посиленням мобілізаційних заходів, особливої актуальності набуває питання дотримання військової дисципліни й неухильного виконання наказів. Порушення, передбачені статтями 402 і 403 Кримінального кодексу України (непокора та невиконання наказу), суттєво послаблюють керованість та боєздатність військових формувань, що зумовлює потребу в посиленій увазі з боку органів досудового розслідування до таких злочинів. Ефективність слідчих дій значною мірою визначається правильним та вчасним аналізом слідчих ситуацій на початкових стадіях кримінального провадження.

Проблематика методики розслідування військових злочинів висвітлювалась у наукових працях таких дослідників, як А.Г. Воєвода, В.В. Давиденко, Ш.Б. Давлатов, В.В. Дем'яновський, М.І. Карпенко, Р.В. Комісарчук, Н.В. Коломієць, Д.М. Навроцький, М.О. Свірін, О.С. Ткачук, В.В. Тимошко.

За офіційними даними, у 2020 році провадження за ст. 402 КК України не фіксувалися. У 2021 році відкрито 19 справ, з яких 9 завершилися переданням обвинувального акта до суду. У 2022 році кількість таких проваджень різко зросла до 1574, з них 316 скеровано до суду. У 2023 році зареєстровано 1678 випадків, 420 з яких передано до суду. У 2024 році – 1869 проваджень, з яких 405 завершилися обвинувальними актами. За період з січня по серпень 2025 року – 1263 справи, з них 296 скеровано до суду.

Щодо правопорушень, передбачених ст. 403 КК України (невиконання наказу), статистика демонструє надзвичайно низький рівень передання справ до суду. Зокрема, у 2020 році було зареєстровано 1 провадження, у 2021 – 3, у 2022 – 28, у 2023 – 32, у 2024 – 38, а за січень-серпень 2025 року – 15. Проте жодне з них не завершилось складанням обвинувального акта [1].

Здійснений аналіз вказує на різке зростання кількості кримінальних проваджень за фактами непокори, починаючи з 2022 року, що чітко пов'язано з активізацією бойових дій. Водночас, надзвичайно низький показник скерування до суду обвинувальних актів, особливо за ст. 403 КК України, свідчить про труднощі в процесі доказування та складність оцінювання обставин справ у межах досудового розслідування.

Не вдаючись до дискусії щодо поняття слідчої версії, зробимо спробу здійснити класифікацію типових слідчих версій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з непокорою та невиконанням наказу, вважаючи, що такий починається після повідомлення особи про підозру.

Так, на думку М.І. Карпенка, під час розслідування злочинів, передбачених ст. 402, 403 КК, певну складність становить з'ясування форми вини, особливо коли дії особи, яка не виконала наказу, не були виражені у формі відкритої відмови. У цих випадках досліджують версії:

- підлеглий навмисно не виконав наказу;
- підлеглий через необережність (у результаті злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості) допустив невиконання наказу [2].

З врахуванням позиції дослідника, вважаємо, що під час розслідування непокори та невиконання наказу, типовими слідчими версіями є:

1. Військовослужбовець не виконав наказ через боязнь брати безпосередню участь у бойових діях. Більшість випадків припадає на те, коли військовослужбовець отримуючи наказ зайняти бойову позицію з відсічі збройної агресії та ведення бою проти ворога.

До прикладу, вироком Личаківського районного суду м. Львова, медичну сестру нейрохірургічного відділення засуджено, за те, що, вона, перебуваючи у кабінеті начальника відділення персоналу, відкрито відмовилась виконати бойове розпорядження командувача Медичних сил, про вибуття у службове відрядження в зону бойових дій, чим вчинила непокору [3].

2. Військовослужбовець піддався впливу інших військовослужбовців та відмовився виконувати наказ.

3. Військовослужбовець не виконав наказ через об'єктивні на те сімейні причини.

Вироком Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 08 серпня 2023 року засуджено військовослужбовця військової служби за мобілізацією на особливий період, який не виконав наказ щодо вибуття в район виконання бойових завдань.

В судовому засіданні обвинувачений свою вину визнав повністю, щиро розкався. Ствердив, що йому під час шиккування був доведений наказ про відбуття у район виконання бойового завдання. Однак, внаслідок збігу тяжких сімейних обставин (очікування народження дитини при складній вагітності) він відмовився виконати цей наказ та повідомив командира про причину. Після того, як у нього народився син, він добровільно виконав наказ аналогічного змісту та вибув для проходження служби у район виконання бойового завдання [4].

4. Військовослужбовець відмовився виконати наказ з інших причин.

Прикладом, коли військовослужбовець відмовився виконати наказ командира, через власні амбіції викладено у вироку Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 05 вересня 2024 року. Судовим рішенням визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України військовослужбовця строкової військової служби, який відмовився виконати наказ командира та не взяв участі у роботах із завантаження та розвантаження боєприпасів на автомобільний транспорт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про зареєстровані кримінальні провадження та наслідки їх досудового розслідування: статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2020–серпень 2025 рр. URL: <https://www.gr.gov.ua> (дата звернення 03.06.2025)

2. Карпенко М.І. Непокор та невиконання наказу: методика розслідування цих злочинів. *Юридична наука* № 7/2013. С. 84-96.

3. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 08.03.2023 (справа №463/937/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109427332>

4. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 08 серпня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112676444>

**Литвинчук О.В., к.філос.н., доц.,
доцент кафедри міжнародних відносин
і політичного менеджменту
Кравченко К. В. студентка II курсу, групи П-13
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА

Актуальність дослідження зумовлена тим, що домашнє насильство, на жаль, залишається поширеним явищем в українському суспільстві, яке загострюється в умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та економічної невизначеності. У сучасних соціальних умовах питання захисту прав людини, зокрема права на безпеку та недоторканність, набуває особливого значення. Попри наявність нормативно-правової бази, система реагування на випадки насильства часто демонструє низьку ефективність: потерпілі зіштовхуються з байдужістю, затягуванням процедур, недостатньою кваліфікацією правоохоронців і слабкою міжвідомчою координацією.

До категорій населення, що перебувають у зоні підвищеного ризику, належать жінки, діти, особи з інвалідністю, а також внутрішньо переміщені особи, які часто не мають доступу до належної правової, психологічної чи соціальної підтримки. У зв'язку з цим вивчення системних прогалин та розроблення ефективних механізмів реагування на випадки насильства є вкрай важливим і своєчасним завданням, спрямованим на формування безпечного, справедливого та правового суспільства.

Питання дослідження проблем системи захисту потерпілих від насильства були предметом дослідження таких науковців, як І.А. Коваленко [1], О.А. Курматкова [2], А.В. Лабунь, Б.М. Михайлов та ін. В їхніх роботах аналізуються недоліки чинної системи реагування, зокрема недостатня ефективність правозастосовних механізмів, фрагментарність міжвідомчої взаємодії та обмежений доступ постраждалих до комплексної допомоги.

Таким чином, метою дослідження є комплексне вивчення функціонування національної системи реагування на випадки домашнього насильства в Україні з метою виявлення її основних структурних недоліків і суперечностей, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового, інституційного та організаційного забезпечення захисту осіб, які постраждали від насильства.

Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем. Від нього можуть потерпати жінки, чоловіки та діти, а його наслідки мають довготривалий вплив на фізичне та психоемоційне здоров'я постраждалих.

Сьогодні, в умовах війни та постійного стресу, рівень домашнього насильства зростає. Потерпілі часто залишаються без допомоги, так як їхні ресурси обмежені, а пріоритетом стають базові потреби виживання. Нестача житла, втрата прибутку, роз'єднання сімей і тривалий психологічний тиск лише ускладнюють ситуацію, залишаючи постраждалих без доступу до спеціалізованих служб або правової підтримки. Саме тому важливо нагадувати, що кожна людина має право на захист і підтримку, незалежно від обставин. А держава й суспільство мають забезпечити ефективні механізми реагування та допомоги, особливо в кризових умовах.

Згідно з чинним законодавством, домашнім насильством визнається «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [4].

Система захисту осіб, які зазнали домашнього насильства, в Україні ґрунтується насамперед на положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4]. У межах зазначеної системи основними суб'єктами, відповідальними за реалізацію заходів реагування на випадки домашнього насильства, виступають: органи Національної поліції, на які покладено обов'язок оперативного реагування на повідомлення про насильницькі дії та, за наявності підстав, застосування термінових заборонних приписів; судові установи, уповноважені приймати рішення щодо застосування обмежувальних заходів; а також установи соціального захисту населення та спеціалізовані служби підтримки, функціональне призначення яких полягає у наданні постраждалим особам комплексної допомоги, зокрема психологічної, соціальної, медичної та правової.

Окрім національного нормативно-правового регулювання, Україна активно інтегрує міжнародні правові стандарти у сфері протидії домашньому насильству. Значним кроком у цьому напрямі стало ратифікування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (так званої Стамбульської конвенції), норми якої зобов'язують державу не лише здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні насильства, але й впроваджувати комплексну систему профілактичних заходів, забезпечувати ефективний захист постраждалих осіб, а також координувати діяльність усіх відповідальних суб'єктів на міжвідомчому рівні [3].

Проблематика захисту від домашнього насильства є складною та багатоаспектною у науковому контексті, оскільки охоплює низку взаємопов'язаних сфер – суспільне сприйняття, правове регулювання, психологічні особливості потерпілих та психічні характеристики осіб, що вчиняють насильство. У межах наукових досліджень особлива увага приділяється вивченню механізмів виникнення домашнього насильства, його впливу на потерпілого та кривдника, а також пошуку ефективних шляхів протидії цьому явищу. Значне місце займає аналіз чинного законодавства та нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству, оцінювання їх ефективності та виявлення наявних прогалин. До пріоритетних напрямів дослідження також належать соціокультурні чинники, що сприяють виникненню насильства в сім'ї, механізми формування психологічної стійкості, методи надання психологічної допомоги для забезпечення їхнього відновлення, а також вивчення впливу домашнього насильства на розвиток дітей та підлітків [1, с. 204].

У цьому контексті актуальними залишаються й практичні проблеми функціонування системи захисту потерпілих від насильства. Серед них – недостатня підготовка та упереджене ставлення з боку працівників правоохоронних органів, які нерідко ігнорують звернення або не вірять потерпілим без наявності фізичних слідів побиття. Судова система також характеризується недосконалістю, що виявляється у вразливості постраждалих у судових засіданнях, особливо за відсутності адвокатського захисту чи належної підтримки. Окрім того, відзначається дефіцит ресурсів у соціальних службах, які перевантажені і не завжди здатні оперативно реагувати на потреби постраждалих. Значну роль у збереженні толерантності до насильства відіграють глибоко вкорінені суспільні стереотипи, зокрема поширені висловлювання на кшталт: «це сімейне», «сама винна», «терпи – бо діти», що сприяють замовчуванню проблеми та стримують постраждалих від звернення по допомогу.

Вдосконалення законодавчого та інституційного забезпечення надання соціальних послуг особам, які постраждали від домашнього насильства, є комплексним завданням, що передбачає системні зміни на кількох рівнях.

У першу чергу, необхідно переглянути та оновити чинну нормативно-правову базу. Це включає уточнення визначень форм насильства, розширення правових гарантій для потерпілих, запровадження чітких механізмів притягнення винних осіб до відповідальності, а також створення ефективних інструментів правового захисту. Також важливим кроком є забезпечення потерпілим від домашнього насильства доступу до якісної безоплатної правової допомоги, тобто розширити мережі безкоштовних юридичних центрів, фінансову підтримку правової допомоги та навчання юристів у сфері домашнього насильства.

Необхідно розробити та впровадити стандартизовані протоколи взаємодії з особами, які постраждали від домашнього насильства, що включатимуть механізми реєстрації випадків, оцінки ризиків, надання тимчасового притулку, а також комплексної психологічної та медичної підтримки. Забезпечити стабільне фінансування соціальних служб, кризових центрів та інших організацій, що займаються допомогою постраждалим. Гарантувати співпрацю між правоохоронними органами, соціальними установами, медичними службами та громадськими організаціями. Зокрема важливим є підвищення рівня професійної підготовки фахівців та загальної обізнаності населення, що передбачає розробку навчальних програм, тренінгів і просвітницьких кампаній, спрямованих на формування нетерпимості до насильства і залучення суспільства до активних дій із його запобігання. Досить важливим є підвищення рівня професійної підготовки фахівців та загальної обізнаності населення, що передбачає розробку навчальних програм, тренінгів і просвітницьких кампаній, спрямованих на формування нетерпимості до насильства і залучення суспільства до активних дій із його запобігання [2, с. 33-35].

Усі ці заходи спрямовані на забезпечення належного захисту, підтримки та реабілітації потерпілих від домашнього насильства. Це дозволить зменшити негативний вплив на їхнє фізичне та психологічне здоров'я і сприятиме розвитку безпечного та справедливого суспільства.

Для забезпечення більш ефективного захисту необхідно оновити законодавчі акти, впровадити стандартизовані протоколи реагування, забезпечити стабільне фінансування соціальних служб, сприяти міжвідомчій співпраці та підвищити рівень суспільної обізнаності щодо неприпустимості насильства. Ці заходи є необхідними для створення умов безпеки та надання належної підтримки постраждалим.

Отже, війна та тривалий стрес в Україні призводять до зростання випадків домашнього насильства, а доступ до допомоги для постраждалих ускладнюється через брак ресурсів і зосередженість на задоволенні базових потреб. Система захисту, яка функціонує в межах чинного законодавства через правоохоронні органи, суди та соціальні служби, стикається з серйозними викликами. До них належать недостатня кваліфікація фахівців, проблеми в роботі судової системи, обмеженість ресурсів соціальних служб і поширені негативні суспільні стереотипи. Для забезпечення більш ефективного захисту необхідно оновити законодавчі акти, впровадити стандартизовані протоколи реагування, забезпечити стабільне фінансування соціальних служб, сприяти міжвідомчій співпраці та підвищити рівень суспільної обізнаності щодо неприпустимості насильства. Ці заходи є необхідними для створення умов безпеки та надання належної підтримки постраждалим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко І. А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання від домашнього насильства. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2023. Випуск 78, ч. 2. С. 202–206. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/34.pdf> (дата звернення: 11.05.2025).
2. Курматкова О.А. Соціально-правові аспекти захисту та підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства: кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2024. 45 с.
3. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. № 994_001-11: станом на 20 червня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 10.05.2025).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII: станом на 19 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

**Луцький Р.П., д.ю.н., проф.,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Човган Ю.В., студент групи МІОС-25-1
ЗВО «Університет Короля Данила»**

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 в Україні було введено воєнний стан у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації. Відтоді його дія неодноразово продовжувалася, і на сьогодні воєнний стан триває.

Відповідно до частини 1 статті 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює чітку заборону на проведення будь-яких загальнонаціональних виборів. Зокрема, згідно з статтею 19 цього Закону під час дії воєнного стану не проводяться вибори Президента України, вибори народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Ця норма є однією з ключових гарантій стабільності державної влади в умовах надзвичайної ситуації, адже вибори – це процес, який потребує безпечного середовища, доступу до виборчих дільниць та гарантії вільного волевиявлення. В умовах війни такі гарантії об'єктивно неможливі.

Юридична логіка цієї заборони полягає в тому, що вибори є актом демократичного оновлення влади, але вони не можуть проводитися тоді, коли існує пряма загроза існуванню самої держави. Якщо ж вибори відбулися б у ситуації воєнного стану, вони були б не лише нелегітимними, а й такими, що не відображають справжньої волі народу, адже частина громадян позбавлена можливості голосувати через окупацію територій або вимушену міграцію. «Ведення війни природного суперечить логіці мирного життя, що має враховуватися. Не випадково, Конституція України забороняє вибори на період воєнного стану». [1, с. 77].

У публічній дискусії щодо можливості проведення виборів під час війни цікавим є висловлювання колишнього президента Європарламенту Пета Кокса. В інтерв'ю голові Громадянської мережі ОПОРА Ользі Айвазовській він зазначив: «Керівництво кожної країни має право вирішувати відповідно до свого законодавства, чи проводити вибори в умовах воєнного стану. Вибори в умовах воєнного стану Конституція України проводити забороняє, однак, у разі необхідності, її можна змінити, при цьому допустивши тимчасове скасування воєнного стану». [2]

Водночас варто підкреслити, що Конституція України (ст. 157) прямо забороняє внесення змін до Основного Закону в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тому наведене твердження, попри його політичну логіку, виглядає юридично дискусійним і не відповідає конституційним реаліям України.

Окрім законодавчих обмежень існують численні фактичні перешкоди, які роблять проведення виборів неможливим.

Проведення президентських виборів в Україні сьогодні є неможливим не лише з юридичних причин, а й через численні фактичні перешкоди. В умовах воєнного стану безпека громадян та членів виборчих комісій перебуває під постійною загрозою через активні бойові дії, ракетні та дроніві удари по цивільній інфраструктурі. Забезпечити безпечний доступ до виборчих дільниць для мільйонів українців, частина з яких є внутрішньо переміщеними особами або знаходиться за кордоном, неможливо. Крім того, організаційні питання, такі як формування актуальних виборчих списків, розподіл бюлетенів та контроль за підрахунком голосів, у цих умовах не можуть відповідати демократичним стандартам. Проведення виборів під час війни також створює серйозні політичні та соціальні ризики: процес може призвести до дестабілізації, внутрішніх

конфліктів і маніпуляцій з боку агресора, а громадська довіра до виборів буде низькою. Міжнародні спостерігачі не зможуть забезпечити повноцінний контроль, що підриває легітимність результатів, а психологічний стан населення у стресових умовах та обмежений доступ переселенців до голосування додатково ускладнюють проведення виборів. Фактор страху перед обстрілами психологічно впливатиме на явку громадян на виборчі дільниці [3].

Це підкреслює, що навіть формально організовані вибори під час війни не можуть забезпечити справжнє волевиявлення громадян, оскільки частина населення просто фізично або психологічно не зможе взяти участь у голосуванні, що ставить під сумнів легітимність результатів.

Одним із суттєвих чинників неможливості проведення президентських виборів в Україні сьогодні є проблема фінансування виборчого процесу. В умовах війни державний бюджет значною мірою спрямований на оборону, підтримку армії, гуманітарну допомогу. Виділення значних коштів на організацію виборів у таких умовах є не лише економічно складним, а й соціально непопулярним рішенням, оскільки пріоритети держави зосереджені на забезпеченні виживання та безпеки громадян.

Важливим є й фактор прозорості фінансування. Під час війни контроль за законним використанням коштів для виборів ускладнюється, що підвищує ризики корупції та маніпуляцій. Всі ці фактори роблять фінансову сторону виборів під час воєнного стану критичною перешкодою для їхнього проведення.

Організаційні та логістичні складнощі є ще одним вагомим чинником. Частина громадян знаходиться на окупованих територіях або перебуває за кордоном, що ускладнює формування актуальних виборчих списків та забезпечення рівного доступу до голосування. Розподіл бюлетенів, підрахунок голосів та контроль за дотриманням процедур у цих умовах не можуть відповідати демократичним стандартам.

Міжнародний досвід свідчить, що відкладення виборів під час війни або надзвичайних ситуацій є поширеною практикою навіть у демократичних країнах. Так, у Великій Британії під час Другої світової війни загальні вибори, які мали відбутися у 1940 році, були відкладені, а коаліційний уряд зберігав свою легітимність до 1945 року, коли війна закінчилася та ситуація стабілізувалася. Подібна ситуація мала місце у Франції, де вибори були перенесені через німецьку окупацію та розпад демократичного уряду; голосування відновилося лише у 1945 році після визволення країни. Ці приклади демонструють, що безпека громадян, стабільність політичної системи та умови для проведення вільного волевиявлення є критично важливими для легітимності виборів. [4].

Отже, проведення президентських виборів в Україні в умовах війни є неможливим з комплексної сукупності причин, які включають юридичні, безпекові, організаційні, фінансові, політичні та соціальні фактори. Законодавство України прямо забороняє проведення виборів під час дії воєнного стану, що закріплено в ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Це забезпечує стабільність влади та безпеку державних інституцій у надзвичайній ситуації. Конституційні норми також забороняють змінювати Основний Закон у період воєнного або надзвичайного стану, що робить будь-які спроби організації виборів у таких умовах юридично сумнівними.

З іншого боку, існує ряд фактичних обмежень, які унеможливають проведення демократичного процесу. Безпека громадян і членів виборчих комісій перебуває під постійною загрозою через активні бойові дії, ракетні та дронів удари. Психологічний стан населення, страх перед обстрілами суттєво знижують можливість участі громадян у голосуванні, що підтверджується даними Центру протидії дезінформації [3].

Логістичні та організаційні труднощі, пов'язані з внутрішньо переміщеними особами та громадянами, які перебувають за кордоном, роблять неможливим формування актуальних виборчих списків, розподіл бюлетенів та контроль за підрахунком голосів відповідно до міжнародних стандартів.

Політичні та соціальні фактори також ускладнюють проведення виборів. Вибори під час війни можуть стати інструментом дестабілізації, інформаційних маніпуляцій і конфліктів всередині країни. Міжнародні спостерігачі не зможуть забезпечити повний контроль за процесом, що підриває довіру до результатів і їхню легітимність.

Міжнародний досвід підтверджує ці висновки: країни, які переживали війну або надзвичайні ситуації, зазвичай відкладали вибори до стабілізації безпеки та відновлення нормального функціонування держави. Прикладами є Велика Британія та Франція під час Другої світової війни. Це свідчить, що відкладення виборів у надзвичайних умовах є загальновизнаною практикою для збереження легітимності та безпеки процесу.

Лише після стабілізації безпекової ситуації, нормалізації життя громадян та відновлення територіальної цілісності держави можна буде гарантувати проведення демократичного волевиявлення, що відповідатиме Конституції України та міжнародним стандартам демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія. За ред.: Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovої, К. Г. Некіт; упор.- укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 336 с.
2. Національний інститут стратегічних досліджень. Можливість проведення загальнонаціональних виборів в умовах воєнного стану URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvist-provedennya-zahalnonatsionalnykh-vyboriv-v-umovakh-voyennoho>.
3. Центр протидії дезінформації. Чому у воєнний період недоцільно проводити вибори. URL: <https://cpd.gov.ua/main/chomu-u-voyennyj-period-nedoczilno-provodyty-vybory/>.
4. International IDEA. Conducting elections during war: Explainer URL: <https://www.idea.int/news/explainer-conducting-elections-during-war?>.

**Матвєєва Л. Г., д.ю.н., проф.,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса**

ПОЛІЦЕЙСЬКА МЕДІАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО ПОБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасні підходи до забезпечення правопорядку і безпеки громадян усе більше орієнтовані на альтернативні методи вирішення конфліктів, серед яких ключове місце посідає медіація. Інтенсивний розвиток інституту медіації в Україні та світі підтверджує, що впровадження альтернативного врегулювання спорів поруч із системою правосуддя є надзвичайно ефективною передумовою розв'язання правових конфліктів – навіть в умовах воєнного стану.

Прийняття Закону України «Про медіацію» у 2021 р. заклало правові основи для використання медіації як позасудової процедури вирішення спорів в різних сферах, у тому числі кримінальних провадженнях [2]. Одночасно, трансформація підходів до діяльності поліції в Україні – зокрема перехід до моделі «служби, орієнтованої на громаду» – вимагає оволодіння поліцейськими новими навичками комунікації та деескалації. Використання медіації у роботі поліцейських постає як перспективний інструмент превенції правопорушень, мирного врегулювання спорів і зміцнення довіри між поліцією та суспільством.

Поняття медіації закріплено в українському законодавстві та відповідає загальновизнаним міжнародним підходам. Як альтернативний метод вирішення спорів, медіація має на меті досягнення взаємоприйнятного рішення через діалог сторін за посередництва нейтральної третій особи – медіатора. На відміну від судового розгляду, медіація ґрунтується на принципах добровільності, рівності та самовизначення сторін,

нейтральності й неупередженості медіатора, конфіденційності процесу тощо [2]. Сутнісною цінністю медіації є те, що вона дозволяє сторонам зберегти контроль за вирішенням власного конфлікту, досягти рішення на основі порозуміння, а не примусу, і нерідко – відновити чи зберегти стосунки між учасниками. У порівнянні зі звичними правовими формами реагування на конфлікти, медіація розглядається як більш гнучкий, швидкий та менш формалізований спосіб врегулювання суперечностей, що зменшує конфронтацію та запобігає подальшій ескалації спору. Крім того, медіація сприяє розвантаженню судової системи, оскільки досягнене через медіацію рішення може усунути потребу у судовому розгляді.

Світовий досвід свідчить, що медіація набуває все більшого поширення у різних галузях – від комерційних і сімейних спорів до трудових конфліктів та кримінальної юстиції. На міжнародному рівні сформовано правові рамки і стандарти у цій сфері: зокрема, Європейський Союз ухвалив Директиву 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 року «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах», яка зобов'язала країни-члени імплементувати механізми медіації у національні правові системи (спочатку – у цивільних і комерційних справах) [4], а Рада Європи та ООН прийняли низку документів, що заохочують розвиток відновного правосуддя і посередництва у кримінальних справах.

В Україні, як і в багатьох державах світу, медіація поступово інтегрується в різні правові процедури: законодавство прямо дозволяє застосовувати медіацію для врегулювання цивільно-правових, сімейних, трудових, господарських спорів, адміністративних правопорушень, а також у кримінальних провадженнях для примирення потерпілих з підозрюваними (обвинуваченими). Важливо підкреслити, що застосування медіації не обмежується позасудовим рівнем – вона може проводитися до суду, під час досудового розслідування або судового провадження, а також після судового рішення на стадії його виконання. Таким чином, медіація сьогодні розглядається законодавцем як універсальний інструмент, здатний доповнити традиційні механізми правового захисту і вирішення конфліктів. Для діяльності поліції, яка за самою своєю природою пов'язана з урегулюванням широкого спектру конфліктних ситуацій, цей інструмент має особливо значення.

Поліцейська діяльність відноситься до тих сфер, де конфлікти – як між громадянами, так і між громадянами та владою – виникають чи не щоденно. Поліцейський, виконуючи завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини [1], часто стає першою офіційною особою, що втручається у конфліктну ситуацію. Традиційно реагування поліції фокусується на припиненні правопорушення, притягненні винних до відповідальності, захисті потерпілих – нерідко через застосування владних приписів або примусових заходів. Водночас, сучасна концепція «community policing» передбачає, що поліція виконує не лише карально-репресивну, а й соціально-сервісну функцію та допомагає громадам у мирному розв'язанні локальних проблем, попередженні ескалації конфліктів, налагодженні діалогу. Медіація у цьому контексті виступає для поліцейського професійним інструментом деескалації та комунікації, який дозволяє переключити конфлікт із силового або односторонньо-владного сценарію на шлях взаємних переговорів і порозуміння.

Медіативний підхід в роботі поліції передбачає кілька ключових елементів. По-перше, це активне слухання: офіцер поліції уважно вислуховує кожну сторону конфлікту, демонструючи безцінкові сприйняття їхніх переживань і позицій, та дає зрозуміти, що їх почуто. Застосовуються техніки перефразування і резюмування, зрозумілі обом сторонам, аби підтвердити розуміння і окреслити коло питань для вирішення. По-друге, важливим є творчий підхід до вирішення проблеми – поліцейський заохочує сторони генерувати варіанти виходу з ситуації, шукаючи безпечні та законні шляхи, які б задовольнили інтереси всіх учасників. У результаті медіативного втручання поліцейський допомагає опонентам прийти до добровільної згоди – наприклад, укласти мирову угоду, погодити відшкодування шкоди чи вибачення, визначити запобіжні заходи для уникнення повторного конфлікту тощо. Важливо, що при такому підході поліцейський не нав'язує рішення і не використовує зайвого примусу – він лише створює умови, за яких сторони самі знаходять порозуміння [3].

Роль медіації як інструменту поліцейської роботи найбільш очевидна у ситуаціях дрібних правопорушень та побутових конфліктів, коли залучення формальної репресивної машини є неефективним або недоцільним. Йдеться про конфлікти між сусідами, сімейні сварки (не пов'язані з тяжким насильством), суперечки у громадських місцях, непорозуміння на дорожньому русі, молодіжні конфлікти тощо. У таких випадках поліцейський, використовуючи медіацію, може досягти примирення сторін просто «на місці» – без відкриття провадження, судової тяганини чи ескалації ситуації. Це відповідає як інтересам громадян (швидке, неформалізоване вирішення проблеми, уникнення покарання при добровільному виконанні певних умов), так і інтересам правоохоронної системи (зменшення навантаження, зосередження ресурсів на серйозних злочинах, покращення іміджу поліції).

Звичайно, далеко не кожен конфлікт можна вирішити медіацією – приміром, у разі серйозних злочинів чи за наявності загрози життю поліцейський спочатку має вжити заходів для безпеки та охорони правопорядку. Проте навіть у таких ситуаціях навички медіації (уміння заспокоїти сторони, встановити вербальний контакт, пояснити наслідки, запропонувати шляхи мирного виходу) є безцінними для деескалації. Наприклад, при врегулюванні масових заворушень або протестів, досвідчені керівники поліції все частіше намагаються зробити ставку на діалог з натовпом, переговори з лідерами протестувальників, залучення медіаторів, – замість негайного застосування сили.

У цьому руслі показовою є позиція Ради Європи: Парламентська Асамблея у проєкті резолюції 2025 року закликала «поставити діалог і медіацію в основу забезпечення порядку під час масових акцій, розробляючи стратегії, що не протиставляють правоохоронців демонстрантам, та зводячи застосування сили до мінімуму, аби запобігти ескалації насильства» [5]. Отже, медіація в діяльності поліцейських виконує роль превентивного механізму – допомагає нейтралізувати конфлікт на ранній стадії, перш ніж він переросте у правопорушення або насильство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року, № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року, № 1875-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 20 вересня 2022. Одеса, 2023. 120 с.
4. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Official Journal of the European Union, L 136, 24.5.2008, p. 3–8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj>
5. Social mobilisation: committee proposes placing mediation at the heart of policing, calling for a renewed social contract. Social Affairs, Health and Sustainable Development. Parliamentary Assembly of the Council of Europe 21.05. 2025. URL: <https://pace.coe.int/en/news/9895/social-mobilisation-committee-proposed-placing-mediation-at-the-heart-of-policing-calling-for-a-renewed-social-contract>

**Мельник П.В., к.ю.н., доц.,
докторант,
Науково-дослідний інститут публічного права, Україна**

**КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ
ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 2025 РОКУ:
НОВИЙ ПРАВОВИЙ СТАНДАРТ ПРОТИДІЇ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ**

3 грудня 2025 року буде відкрито для підписання Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального права (далі – Конвенція), яка була ухвалена Комітет міністрів Ради Європи 13-14 травня 2025 року. Відповідно до ст. 53 Конвенції, вона набере чинності з першого дня місяця, що настане після закінчення трьохмісячного строку з дати, коли 10 підписантів, серед яких щонайменше вісім держав-членів Ради Європи, висловлять свою згоду на обов'язковість для них Конвенції [1].

Даній Конвенції передували Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяльністю, небезпечною для довкілля № 150 від 21 червня 1993 року і Конвенція про захист довкілля засобами кримінального права № 172 від 4 листопада 1998 року, які не набрали чинності, оскільки їх не ратифікувала необхідна кількість держав-членів Ради Європи (далі – РЄ).

Парламентська Асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) у Резолюції № 2398 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 9 вересня 2021 року звернула увагу на необхідності перегляду або заміни цих договорів, щоб адаптувати їх до поточних викликів [2], а Рекомендаціями № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 9 вересня 2021 року рекомендувала Комітету міністрів негайно розробити новий правовий інструмент на заміну Конвенції № 172 [3]. Окремі вимоги до змісту Конвенції ПАРЄ також визначила у Резолюції № 2477 (2023) [4] і Рекомендаціях № 2246 (2023) [5] від 25 січня 2023 року. «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище», а також Резолюції № 2545 (2024) [6] і Рекомендаціях № 2272 (2024) [7] від 18 квітня 2024 року «Інтеграція прав людини на безпечне, чисте, здорове та стале довкілля в рамках Рейк'явікського процесу» щодо екоциду як кримінального злочину.

Під керівництвом Комітету міністрів РЄ та Європейського комітету з кримінально-правових проблем (CDPC) розробку Конвенції здійснював Комітет експертів із захисту довкілля засобами кримінального права (PC-ENV), положення про який було ухвалено Комітетом міністрів РЄ 23 листопада 2022 року [8]. 9 жовтня 2024 року Комітет експертів із захисту довкілля засобами кримінального права (PC-ENV) завершив роботу представивши проект Конвенції, та Пояснювальну доповідь до неї.

13-14 травня 2025 року на 134-ій сесії Комітету міністрів РЄ було ухвалено Конвенцію, яка складається з преамбули, 10 розділів та 58 статей. Метою Конвенції є запобігання та протидія злочинами проти довкілля, сприяння та зміцнення національного та міжнародного співробітництва у цій сфері, а також встановлення мінімальних правових стандартів, якими держави керуватимуться у своєму національному законодавстві забезпечуючи підвищений захист довкілля. Сферою дії даної Конвенції є як мирний час, так і час збройних конфліктів, війни чи окупації.

Конвенцією передбачається можливість створення одного або кількох органів, відповідальних за координацію, виконання, моніторинг та оцінювання політик і заходів із запобігання та протидії вчиненню правопорушень, встановлених відповідно до цієї Конвенції, беручи до уваги свої конституційні традиції, правові системи та національні обставини. Механізм моніторингу врегульований розділом VIII Конвенції забезпечується Комітетом, який складається з представників Сторін.

Розділом IV Конвенції «Матеріальне кримінальне право» регламентовано зобов'язання щодо криміналізації діянь проти довкілля. Кримінальні правопорушення у підрозділах 1-7 даного розділу Конвенції систематизовано на види залежно від об'єкта посягання: забруднення, продукти та речовини; відходи; установки; судна; природні ресурси;

біорізноманіття. Термінологія, структура статей та ознак кримінально протиправних діянь змістовно узгоджені з понятійним апаратом Директиви (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради про захист довкілля за допомогою кримінального права.

Слід відмітити, що Конвенція не використовує поняття екоциду, проте ст. 31 Розділу IV, зобов'язує держави-Сторони вжити необхідних законодавчих заходів для встановлення, як особливо тяжкого кримінального правопорушення, будь-якого правопорушення, передбаченого цією Конвенцією, якщо воно вчинено умисно та спричиняє: знищення або незворотну, широкомасштабну і суттєву шкоду, або тривалу, широкомасштабну і суттєву шкоду екосистемі значних розмірів чи екологічної цінності, або середовищу існування в межах охоронюваної території, або якості повітря, ґрунту чи води. Ознаки діяння описаного у ст. 31 Конвенції співпадають із визначенням злочину, передбаченим п. b (iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [9]. У п. 172 Пояснювальної доповіді до Конвенції зазначено, що усі діяння, криміналізовані положеннями цієї Конвенції, залежно від обставин, можуть становити тяжке правопорушення. Проте укладачі визнали, що кримінальні правопорушення, пов'язані з умисною незаконною поведінкою, переліченою в цій Конвенції, можуть мати особливо тяжкі наслідки, такі як широкомасштабне забруднення, промислові аварії з тяжким впливом на довкілля чи масштабні лісові пожежі. Якщо такі правопорушення призводять до знищення або до широкомасштабної та суттєвої шкоди, яка є незворотною чи довготривалою, екосистемі значного розміру чи екологічної цінності або середовищу існування в межах охоронюваної території, або завдають широкомасштабної та суттєвої шкоди, яка є незворотною чи довготривалою, якості повітря, ґрунту чи води, такі правопорушення, що призводять до подібних руйнівних результатів, мають становити особливо тяжкі кримінальні правопорушення. Такі особливо тяжкі правопорушення можуть охоплювати поведінку, співмірну з «екоцидом», який уже передбачений законодавством певних держав, включаючи деякі держави-члени Ради Європи, та обговорюється на міжнародних форумах [10].

Щодо загальних положень кримінальної відповідальності за правопорушення проти довкілля, то Конвенція зобов'язує передбачити у національному законодавстві: кримінальну відповідальність за умисне підбурювання, пособництво і замах на вчинення правопорушення; кримінальну відповідальність фізичних і юридичних осіб; врахування обтяжуючих обставин, визначених у ст. 36 Конвенції, при визначенні санкцій; врахування вироків за правопорушення, визначені Конвенцією, іншою державою-Стороною Конвенції. Кримінальна відповідальність за правопорушення проти довкілля не виключає цивільною або адміністративну відповідальність за шкоду, заподіяну довкіллю.

Конвенцією передбачено, що для фізичних осіб санкції можуть включати позбавлення волі та фінансові штрафи. Для юридичних осіб санкції повинні включати кримінально-правові або некримінально-правові фінансові зобов'язання, а також інші заходи, зокрема: а) позбавлення права на здійснення комерційної діяльності; б) позбавлення права на отримання державних пільг або допомоги; с) позбавлення доступу до державного фінансування, включаючи тендерні процедури, гранти та концесії, а також анулювання дозволів і ліцензій; d) встановлення судового нагляду; e) ліквідацію юридичної особи; f) зупинення, відкликання або анулювання дозволів чи ліцензій на діяльність, яка призвела до відповідного кримінального правопорушення; g) у разі суспільного інтересу – оприлюднення повністю чи частково судового рішення, пов'язаного з кримінальним правопорушенням проти довкілля, без шкоди для правил конфіденційності чи захисту даних; h) обов'язок запровадження схем належної обачності для підвищення рівня дотримання екологічних стандартів (ст. 35 Конвенції).

Процесуальні аспекти міжнародного співробітництва щодо протидії кримінальним правопорушенням передбачені у главах V-VII Конвенції. Зокрема регламентовано правове становище потерпілих, свідків і осіб, які повідомили про правопорушення або співпрацюють з правосуддям у кримінальному провадженні, а також зобов'язання розслідування кримінальних правопорушень не залежало від подання скарги та її відкликання.

Конвенція буде *відкрита* для підписання державами-членами РЄ, державами, що не є членами РЄ, але брали участь у процесі її розробки, та Європейським Союзом. Іншим державам може бути запропоновано приєднатися після набрання Конвенцією чинності.

Окрім Конвенції, 14 травня 2025 року Комітет міністрів РЄ також затвердив Стратегію щодо довкілля [11] та План дій [12] із першочерговими заходами її реалізації. Відповідно до напрямів Рейк'явіцької декларації, Стратегія щодо довкілля визначає п'ять стратегічних цілей: 1) інтеграція прав людини в екологічні стратегії, інструменти, законодавство, політики та дії, і навпаки; 2) посилення належного демократичного врядування; 3) підтримка та захист правозахисників у сфері довкілля, екологічних захисників і викривачів; 4) запобігання та протидія злочинам проти довкіллям; 5) захист дикої природи, екосистем, середовищ існування та ландшафтів. У документі міститься також наголос на збереженні природи, екосистем і ландшафтів, спираючись на вже чинні угоди РЄ, зокрема Бернську конвенцію про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі та Європейську Ландшафтну конвенцію.

Інтегруючи права людини в екологічну політику, Стратегія щодо довкілля закладає основу для майбутнього, де пріоритетом є як збереження довкілля, так і добробут людини.

Отже, Рада Європи 13-14 травня 2025 року ухваливши Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального права формує нові правові механізми захисту довкілля і здійснює забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності за правопорушення проти довкілля, в тому числі та воєнні злочини проти довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. Committee of Ministers of the Council of Europe. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b5cfad> (дата звернення: 27.09.2025).
2. Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change: Resolution 2398 (2021). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29512/html> (дата звернення: 27.09.2025).
3. Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change: Recommendation 2213 (2021). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29514/html> (дата звернення: 27.09.2025).
4. Environmental impact of armed conflicts: Resolution 2477 (2023). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600/html> (дата звернення: 27.09.2025).
5. Environmental impact of armed conflicts: Recommendation 2246 (2023). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31601/html> (дата звернення: 27.09.2025).
6. Mainstreaming the human right to a safe, clean, healthy and sustainable environment with the Reykjavik process: Resolution 2545 (2024). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33520/html> (дата звернення: 27.09.2025).
7. Mainstreaming the human right to a safe, clean, healthy and sustainable environment with the Reykjavik process: Recommendation 2272 (2024). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33521/html> (дата звернення: 27.09.2025).
8. Terms of reference of the Committee of Experts on the protection of the environment through criminal law (PC-ENV). URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a91ebb> (дата звернення: 27.09.2025).
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.09.2025).
10. Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law - Explanatory Report. Committee of Ministers of the Council of Europe. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b5cfab> (дата звернення: 27.09.2025).

11. Council of Europe Strategy on the Environment. Committee of Ministers of the Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-strategy-on-the-environement-2025/1680b5d582> (дата звернення: 27.09.2025).

12. Action Plan related to the Council of Europe Strategy on the Environment. Committee of Ministers of the Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-on-the-environemnt-may-2025/1680b5d5a1> (дата звернення: 27.09.2025).

**Михайліченко Т.О., к.ю.н., доц.,
старша наукова співробітниця,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків**

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ В ЄС ТА НАСЛІДКИ ЇХ ДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Євроінтеграція України є стратегічним напрямом розвитку нашої держави. Це означає потребу в модернізації та наближенні українського законодавства до стандартів Європейського Союзу. Одним із аспектів цього процесу є адаптація кримінального законодавства України до європейських актів (директив, регламентів та ін.). Водночас сучасні проблеми в ЄС, такі як зростання транснаціональної злочинності, кіберзлочинів, нелегальної міграції, корупції, а так само нові виклики (російські акти агресії, провокації і навіть поширеність нових хвороб) демонструють необхідність уніфікації кримінально-правових підходів і зміцнення міжнародного співробітництва. Для України це означає не лише технічне наближення законодавства до асquis ЄС, запровадження ефективних правозастосовних механізмів, які б забезпечували баланс між безпекою суспільства та захистом прав людини, але й робота на випередження. Це стосується зокрема сфери охорони здоров'я та кримінально-правових механізмів захисту суспільних відносин у сфері громадського здоров'я.

На жаль, добре відомими є поширення коронавірусної інфекції, яка постійно мутує, створюючи нові виклики як для європейських країн, так і для України. Окрім того, додатковим викликом для нашої держави стає стрімке поширення так званих «хвороб війни». Так приміром, у серпні 2025 р. було офіційно зареєстровано 591 новий випадок ВІЛ-інфекції, у 193 пацієнтів вперше діагностовано СНІД, 65 людей померли від хвороб, зумовлених СНІДом [1]. Додатково варто пам'ятати необхідність імплементації Конвенції, яка була розроблена на основі статті К.3 (2) (с) Договору про Європейський Союз про боротьбу з корупцією, до якої причетні посадові особи Європейських Співтовариств або посадові особи держав-членів Європейського Союзу, Рамкового рішення 2003/568/ІНА від 22.07.2003 про боротьбу з корупцією в приватному секторі, Рамкового рішення 2008/841/ІНА від 24.10.2008 щодо боротьби з організованою злочинністю, Директиви 2004/23/EU від 31.03.2004 про встановлення стандартів якості та безпеки для донорства, отримання, тестування, обробки, збереження, зберігання та розподілу людських тканин і клітин та ін. Окремим каменем спотикання постає проблема дієтичних (харчових) добавок, адже як вже нами зазначалося раніше, наше національне законодавство не відповідає низці європейських актів, зокрема, Директиві № 2001/83/ЕС Ради ЄС і Європейського Парламенту від 06.11.2001 р. про Кодекс Співтовариства стосовно лікарських засобів для використання людиною та Директиви 2002/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правових норм держав-членів стосовно біологічних добавок до їжі від 10.06.2002, що у свою чергу гостро ставить питання фальсифікації лікарських засобів та так званого «фармацевтичного шахрайства» [2, с. 67-68].

Та новим для нас викликом може стати поширення мультирезистентних хвороб. І на відміну від європейських країн, які вже не перше десятиліття намагаються боротися із цим явищем, Україна не робить взагалі жодних кроків на цьому полі. Так, наразі європейські фахівці б'ють тривогу через поширеність мультирезистентного грибка *Candida auris* (або

Candidozyma auris). Цей грибок є одним із винуватців інфекцій крові, що можуть призвести до сепсису. Останніми роками *Candida auris* почав швидко поширюватися в європейських лікарнях. Хоча, як відмічається в медіа, випадки цієї інфекції відомі ще з 2009 р. і вона прийшла до нас з Індії. Особливістю цього виду грибка є те, що він є стійким до багатьох стандартних протигрибкових препаратів. Більш того, цей грибок легко може передаватися від людини до людини, а також через забруднене медичне обладнання або поверхні. Наразі Європейський центр із профілактики та контролю захворювань (ECDC) повідомив про понад 4000 випадків інфекцій резистентним *Candida auris*, зафіксованих з 2013 року. ECDC вважає таку тенденцію «тривожною», а цифри «вражаючими». Зокрема, Німеччина повідомила про 120 випадків за останнє десятиліття, що ставить її в один ряд з європейськими країнами із високим навантаженням, після Іспанії, Греції, Італії та Румунії [3]. І такий розвиток подій вони мають навіть за умови значного зниження використання антибіотиків, які найчастіше викликають резистентність. Так, наразі в ЄС діють Директива 2001/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо Кодексу Співтовариства стосовно лікарських засобів, призначених для застосування людиною 06.11.2001, Директива Комісії 2003/94/ЄС від 08.10.2003 та рекомендації Європейського нагляду за споживанням ветеринарних антимікробних препаратів (приміром, запит та рекомендації по використанню антибіотиків у тваринництві у квітні 2013 р., рекомендації щодо розумного використання протимікробних препаратів у ветеринарії (2015/С 299/04) та ін.), де наголошено на потребі суттєвого скорочення застосування та продажів ветеринарних антибіотиків [4, с. 103–104]. На жаль, Україна в цьому питанні ще не здійснила жодних кроків. Водночас питання поширеності серед наших громадян стійкості до медичних препаратів може постати дуже гострою проблемою, адже нині це питання починає загострюватися на тлі використання сильнодіючих лікарських засобів у бойових умовах та під час надання медичної допомоги пораненим військовослужбовцям, про що вже констатує Центр громадського здоров'я МОЗ України, відмічаючи, що «Тривале лікування тяжких поранень призводить до селекції та поширення полірезистентних штамів таких небезпечних бактерій як *Acinetobacter species*, *Staphylococcus aureus*, *Klebsiella pneumoniae*, *Escherichia coli*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Enterococcus faecalis*, *Enterococcus faecium* та *Streptococcus pneumoniae*. Найбільший рівень стійкості до антибактеріальних препаратів спостерігається у грамнегативних бактерій, наприклад, рівень стійкості *Acinetobacter spp.* до карбапенемів, сягає до ~65%. Лікування таких госпітальних штамів неможливе без своєчасного бактеріологічного визначення збудника і підкреслює критичну важливість впровадження заходів профілактики інфекцій та інфекційного контролю для уникнення розповсюдження в лікарнях таких бактерій» [5].

Отже, Україні необхідно посилити увагу в питаннях наближення національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, зокрема й у сфері охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистика ВІЛ/СНІД в Україні: серпень 2025 року. 10.09.2025. URL: <https://phc.org.ua/news/statistika-vilsnid-v-ukraini-serpen-2025-roku>
2. Михайличенко Т.О. Лікарські засоби vs дієтичні добавки: питання кримінальної відповідальності за законодавством України та ЄС. Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства : матеріали круглого столу (23 травня 2025 року) / Н.Р. Лашук, Л.П. Брич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 290 с. С. 64-68.
3. В Європі поширюється *Candida auris*. Експерти закликають до обов'язкової звітності. 01.10.2025. The Pharma media. URL: https://thepharma.media/uk/news/39743-v-jes-posiryujetsya-candida-auris-eksperti-zaklikayut-do-obovyazkovoyi-zvitnosti-01102025?fbclid=IwY2xjawNM639leHRuA2FlbQIxMABicmlkETF2a2t5dGI5ZE9KSVB3ZlNuAR4nGewJ8Rih8KDYHGtWt8H3ssmV1k-PlksrIS4BRf11OvbnQ17m-78iR02feg_aem_ZfOvjthw3emohiYeawWKxA

4. Забуга Ю.Ю., Михайліченко Т.О. Юридична відповідальність за відпуск або продаж рецептурних лікарських засобів без рецепта в Україні та деяких країнах Європейського Союзу. Форум Права. 2023. № 75(2). С. 100-111. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7699535>.

5. Результати епіднагляду: протимікробна резистентність у поранених під час війни. 08.09.2025. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/news/rezultati-epidnaglyadu-protimikrobna-rezistentnist-u-poranenikh-pid-chas-viyni>

**Мовчан Р. О., д.ю.н., проф.,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
м. Вінниця**

ФОРМИ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ В ПРАКТИЦІ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 111-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

14 квітня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила (з урахуванням пропозицій Президента України) Закон № 2198-IX, що призвело до появи у системі розд. I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) чергової новели, направленої на врегулювання відповідальності осіб, які допомагають ворогу, – ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Вивчивши релевантні матеріали судової практики, можна констатувати, що підставою для застосування ст. 111-2 КК визнається вчинення надзвичайно широкого кола різноманітних за своїм змістом діянь. Враховуючи це, доцільною виглядає систематизація всіх форм вчинення пособництва державі-агресору, яка має стати в нагоді при подальшій характеристиці відповідної кримінально-правової норми.

Проаналізувавши понад 40 вироків, винесених за ст. 111-2 КК, 3. Загиней-Заболотенко та Б. Допіряк виділили наступні форми пособництва державі-агресору, які отримували кримінально-правову оцінку з покликанням на розглядувану норму:

- благодійне;
- викривальне;
- ресурсне;
- валютне;
- політичне;
- інформаційне;
- освітнє;
- посадове;
- та підприємницьке пособництво державі-агресору [3].

Загалом запропонований варіант виглядає достатньо обґрунтованим і тому цілком може бути взятий за основу. Водночас, навіть концептуально підтримуючи відповідний доктринальний підхід, вважаю за доцільне висловити і деякі рекомендації щодо його удосконалення, зміст яких значною мірою був сформований під впливом інформації, отриманої за результатами наскрізного аналізу практики застосування ст. 111-2 КК.

По-перше, за наслідком відповідного моніторингу було встановлено, що:

а) з одного боку, в усіх випадках, коли приводом для застосування ст. 111-2 КК ставало вчинення виділеного 3. Загиней-Заболотенко та Б. Допіряком «освітнього» пособництва, йшлося про дії осіб, які займали певні керівні посади у функціонуючих на ТОТ закладах освіти (загалом було виявлено 17 таких проявів). Відтак переконаний, що відповідний різновид пособництва державі-агресору («освітній») безболісно міг би бути включений до паралельно виокремленого фахівцями «посадового» пособництва;

б) з іншого, – поруч із обійманням керівних посад в освітніх установах, підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111-2 КК нерідко ставало зайняття

пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій посад і в закладах охорони здоров'я (6 випадків) та незаконних правоохоронних органах, прояви якого, до речі, фіксувалися навіть значно частіше за обидва попередні різновиди (29 випадків). Враховуючи методологічні вимоги до проведення відповідної логічної операції, стає очевидним, що якщо керуватися таким критерієм систематизації форм пособництва державі-агресору, як *сфера, у якій обіймалась відповідна посада*, то, поруч із «освітнім», також мали бути виділені і, відповідно, «медичне», «правоохоронне», а також деякі інші види пособництва. Водночас такий крок виглядає невиправданим, адже всі названі різновиди пособництва можуть бути консолідовані у межах єдиної групи – «посадового» пособництва.

У сукупності наведені аргументи переконують у недоцільності виділення окремого «освітнього» пособництва державі-агресору.

По-друге, проаналізувавши ті діяння, які З. Загиней-Заболотенко та Б. Допіряком були включені до «політичного» пособництва, ми знову-таки переконались у тому, що всі вони були пов'язані з обійманням певних посад, а тому цілком могли б уважатися частиною згаданого у попередньому абзаці «посадового» пособництва.

По-третє, під час вивчення відповідних матеріалів судової практики був віднайдений лише один приклад згаданого криміналістами «валютного» пособництва [4]. Зважаючи на це, мною не вбачаються передумови для виділення в окрему самостійну групу і цього різновиду пособництва державі-агресору. Натомість схильюся до думки, що останній варто включити до єдиної групи «інші прояви пособництва державі-агресору», у межах якої мають бути консолідовані і інші подібні прояви, які у практиці застосування ст. 111-2 КК мали місце лише один або, як максимум, два рази (наприклад, «культурне» [4], «спортивне» [5] пособництво тощо).

По-четверте, беручи до уваги те, що змістом виділеного в аналізованій системі «благодійного» пособництва фактично являються дії, направлені на подальшу передачу відповідним ворожим реципієнтам матеріальних ресурсів, вважаю за доцільне об'єднати цей різновид із «ресурсним» пособництвом у єдину більш широку за змістом групу «матеріальне» пособництво. До цієї ж групи було включено різноманітні діяння, так чи інакше пов'язані з протиправним насильницьким заволодінням чужим майном, яке надалі передається окупантам чи їх поплічникам.

По-п'яте, враховуючи те, що всі прояви, які згаданими дослідниками були віднесені до «інформаційного» пособництва, носили відверто ідеологічний характер, а також для відмежування цієї групи від «викривального» пособництва, при позначенні її назви було вирішено використати формулювання «інформаційно-ідеологічне» пособництво.

По-шосте, досліджуючи відповідні вирoki, було виявлено, що у низці випадків (якщо точніше – у 4) підставою для застосування ст. 111-2 КК ставало вчинення дій, які так чи інакше пов'язані з проведенням на ТОТ незаконних виборів чи референдумів. Цей факт спонукав до виділення такої окремої форми пособництва державі-агресору, як «виборче» («референдне») пособництво.

Отже, беручи за основу підхід, запропонований З. Загиней-Заболотенко та Б. Допіряком, але водночас враховуючи результати дослідження практики застосування ст. 111-2 КК та наведені вище положення, вважаю за доцільне виділити наступні форми пособництва державі-агресору:

- посадове;
- матеріальне;
- господарське;
- інформаційно-ідеологічне;
- викривальне;
- виборче (референдне);
- інше пособництво державі-агресору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. Вісник Асоціації кримінального права України. 2022. № 2. С. 95–117.
2. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.
3. Загинець-Заболотенко З.А., Допіряк Б.П. Форми умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), в судовій практиці. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 301–309.
4. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 20 лютого 2024 р. у справі № 308/14861/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117154669>.
5. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 10 червня 2024 р. у справі № 569/12655/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120511652>.
6. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 30 жовтня 2024 р. у справі № 183/1489/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122661343>.

Нікітенко В.М., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

За приписами п. 1 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) обставиною, яка підлягає доказуванню на стадії досудового розслідування, є подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). По суті, ця обставина становить об'єктивну сторону будь-якого кримінального правопорушення.

Згідно з доктриною кримінального права встановлення способу є обов'язковим, якщо цей елемент об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення зазначений у диспозиції норми Кримінального кодексу України (далі – КК) або з неї безпосередньо впливає.

Суспільно небезпечні діяння, пов'язані із підробленням документів, кваліфікуються за ст.ст. 358, 366 КК в залежності від суб'єкта вчинення кримінального правопорушення. Предметом цих кримінальних правопорушень є офіційні документи, що визначені у примітці до ст. 358 КК, а їх об'єктивні сторони фактично збігаються, включаючи спосіб підроблення. Отже, на стадії досудового розслідування доведення способу підроблення офіційних документів є обов'язковим.

Об'єктивна сторона зазначених кримінальних правопорушень полягає у складанні, видачі завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей та іншому підробленні офіційних документів.

У юридичній літературі та судовій практиці наведено роз'яснення щодо діянь, які становлять об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 358, 366 КК. Так, підроблення документів передбачає часткову чи повну заміну змісту дійсного документу чи його реквізитів (форму), при цьому спосіб його підроблення для кваліфікації діяння за ст. 366 КК значення не має. Внесення до документів неправдивих відомостей означає включення інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності, до офіційного документа. При цьому форма документа та всі його реквізити відповідають необхідним вимогам. Складання неправдивих документів – це повне виготовлення документа, який містить інформацію, що не відповідає дійсності (повністю чи частково). При цьому форма та реквізити документа відповідають необхідним вимогам. Видача неправдивих документів означає надання фізичним або юридичним особам такого документа, зміст якого цілком або частково не відповідає дійсності та який був складений або службовою особою, яка його видала, або іншою уповноваженою особою [1, с. 1090-1091].

В.Ю. Шепітько зазначає, що документи можуть бути виготовлені рукописним, машинописним, комп'ютерним, поліграфічним або іншими способами, за допомогою письмових знаків, інших графічних зображень, виконаних чорнилами, пастами для кулькових ручок, тушшю, олівцем, друкарською фарбою або іншою речовиною. Цей науковець-криміналіст вказує, що у судово-слідчій практиці існують такі види документів: 1) письмові (тексти, цифри та інші записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно- та відеодокументи; 5) фонодокументи; 6) електронні документи [2, с. 87-88].

За юридичною природою документи поділяються на дійсні (справжні) та сфальсифіковані (підроблені). У криміналістичній літературі виділяються два види підроблення – інтелектуальне та матеріальне. Інтелектуальне підроблення полягає у складанні та виданні правильного за формою документа, але неправдивого за змістом, тобто саме відомості, викладенні в ньому, є завідомо перекрученими або такими, що повністю чи частково не відповідають дійсності. Виявити факт інтелектуального підроблення за допомогою криміналістичної експертизи неможливо. Матеріальне підроблення передбачає змінення змісту документа шляхом внесення до нього неправдивих відомостей або повного чи часткового виготовлення підробленого документа. Матеріальне підроблення, на відміну від інтелектуального, виявляється за допомогою техніко-криміналістичного дослідження документів. Матеріальне підроблення документів можна поділити на два види: повне підроблення та часткове підроблення. Повне підроблення документа полягає у його виготовленні, зміст якого не відповідає дійсності. Таке підроблення починається із виготовлення бланка документа, а закінчується внесенням до нього відповідних відомостей. Вчений виділяє наступні способи повного підроблення документів: 1) друкарський; 2) фотомеханічний; 3) за допомогою кліше; 4) копіювання; 5) малювання. Часткове підроблення документів нею визначається як дія, що полягає у внесенні змін до окремих реквізитів справжнього документа [3, с. 188-189].

У спеціальній юридичній літературі найбільш поширеними способами внесення змін до документу визначаються такі: 1) видалення тексту шляхом підчищення, травлення, змивання; 2) внесення нових записів шляхом дописування та вставки, а також домалювання та виправлення (переробка одних літерних і цифрових знаків (записів) на інші); 3) заміна частини документа шляхом підміни окремих його аркушів, вклеювання деяких ділянок або переклеювання фотокартки; 4) підроблення печаток і штампів; 5) підроблення підписів; 6) підроблення бланків документів [4, с. 153-155].

На відміну від письмових, графічних і фотодокументів, дещо різняться способи підроблення відео- та фонодокументів, а також електронних документів з огляду на їх правове походження та складові частини.

Можна стверджувати, що електронні документи об'єднує їх основні складові елементи, а саме комп'ютерна чи цифрована інформація, матеріальний носій та реквізити, тому способи їх є подібними, за виключенням окремих особливостей. Отже, якщо підробляється будь-який із цих складових елементів, у цілому такий електронний документ як доказ є спотвореним.

Для підтвердження факту підроблення документу на стадії досудового розслідування сторона обвинувачення, зокрема слідчий або прокурор, залучають експерта, оскільки необхідні спеціальні знання для з'ясування обставин, зокрема способу вчинення цього діяння, що має значення для кримінального провадження.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції) (далі – Інструкція), такими криміналістичними експертизами можуть бути: почеркознавча (дослідження почерку і підписів); лінгвістична експертиза мовлення (лінгвістичне дослідження писемного мовлення, лінгвістичне дослідження усного мовлення); технічна експертиза документів (дослідження реквізитів і матеріалів документів, друкарських форм та інших засобів виготовлення документів); експертиза відео-, звукозапису (дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ, лінгвістичне дослідження усного мовлення).

Водночас ст. 243 КПК надає право стороні захисту на стадії досудового розслідування самостійно залучати експерта для проведення криміналістичних експертиз щодо встановлення факту підроблення документів. Проте на цій стадії кримінального провадження складність їх проведення полягає в отриманні оригіналів документів, що можуть бути об'єктами експертного дослідження такої криміналістичної експертизи як почеркознавча. Фактичними підставами призначення та проведення цієї експертизи можуть бути обґрунтовані сумніви у справжності підписів понятих у протоколах слідчих (розшукових) діях. Адже, підписання такого протоколу іншою особою щонайменше тягне на визнання цього процесуального документу та отриманого унаслідок відповідної слідчої (розшукової) дії фактичних даних недопустимими доказами.

Вирішення цієї проблеми, на наш погляд, можливо шляхом внесення змін до Інструкції, відповідно до яких передбачити можливість проведення експертного дослідження почерку за ксерокопіями документів, попередньо здійснивши їх технічну експертизу документів щодо наявності/відсутності монтажу об'єкта дослідження та не попереджаючи експерта про відповідальність за ст.ст. 384, 385 КК. У такому випадку підсумковий документ можна оформити у вигляді висновку експертного дослідження, а не висновку експерта. Водночас такий висновок експертного дослідження може бути обґрунтованою підставою для призначення експертизи у порядку ст.ст. 242, 243, 332 КПК та отримання висновку експерта, що відповідає вимогам ст.ст. 101, 102 КПК, як процесуального джерела доказу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
2. Криміналістика: підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2008. 464 с.
3. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковский, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ: Центр учбової літ., 2015. 544 с.
4. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літ., 2009. 472 с.

**Нікітенко О.І., д.ю.н., проф.,
Академік адміністративно-правових наук,
Заслужений юрист України,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені
Журавель І.В., аспірант,
Науково-дослідний інститут публічного права
Кримчанін Б.А., здобувач вищої освіти,
Державний податковий університет**

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Правове регулювання використання штучного інтелекту (ШІ) у сфері забезпечення державної безпеки України в діяльності правоохоронних органів набуває особливої актуальності в умовах цифрової трансформації суспільства та зростання кількості загроз національній безпеці. Ця проблематика є однією з ключових в адміністративному праві, оскільки поєднує в собі питання етичного, технічного, соціального та юридичного характеру. Адже головною метою реформи адміністративного права в Україні є досягнення найповнішого забезпечення конституційних засад організації державної влади, принципу

верховенства права та принципу законності, гуманістичних вимог щодо діяльності держави. Вона безпосередньо стосується формування нової системи взаємодії держави й суспільства у сфері безпеки, де використання ШІ стає не лише інструментом підвищення ефективності правоохоронної діяльності, а й чинником, що потребує чіткого нормативного врегулювання.

У цьому контексті правові засади застосування технологій штучного інтелекту виступають складовою духовної, інтелектуальної та правової культури людства. Адже саме через них відображається історичний політико-правовий досвід попередніх поколінь, формуються нові підходи до розуміння прав людини, меж державного втручання та відповідальності за дії автоматизованих систем. Питання впровадження ШІ у сфері державної безпеки також окреслює низку викликів, що постають перед Україною у ХХІ столітті, від забезпечення інформаційного суверенітету до гарантування внутрішньої стабільності й захисту національних інтересів у цифровому середовищі [1].

Удосконалення правового регулювання у сфері забезпечення національної безпеки України в умовах глобалізаційних процесів та стрімкого розвитку інформаційних технологій вимагає комплексного підходу, що поєднує традиційні механізми протидії загрозам із новітніми інструментами, заснованими на технологіях штучного інтелекту. Сучасна правова доктрина та державна політика у сфері безпеки акцентують на необхідності посилення ролі інновацій у забезпеченні стійкості національних інституцій. При цьому саме *правоохоронні органи* виступають ключовими суб'єктами у системі захисту суверенітету, територіальної цілісності, економічної, інформаційної та соціальної стабільності держави.

Однак ефективність застосування штучного інтелекту в цій сфері можлива лише за умови чіткого *нормативного врегулювання меж його використання*, що забезпечить баланс між інтересами держави та дотриманням прав і свобод людини й громадянина [2]. Питання правової відповідальності за наслідки дій автоматизованих систем, а також визначення алгоритмічної прозорості й етичних стандартів використання штучного інтелекту набувають особливого значення в контексті верховенства права та демократичних цінностей.

Варто підкреслити, що сучасні загрози державній безпеці України мають *транснаціональний, гібридний і багатовимірний характер*. Такі явища, як організована злочинність, корупція, кіберзлочинність, міжнародний тероризм, нелегальна міграція, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків і зброї, дедалі більше виходять за межі національних кордонів [3]. У цьому контексті технології штучного інтелекту відкривають нові можливості для підвищення ефективності системи державної безпеки – від виявлення та прогнозування загроз до оперативного їх нейтралізування.

Зокрема, *алгоритми обробки великих даних (Big Data)* забезпечують швидкий аналіз інформаційних потоків із різних джерел, що дає змогу своєчасно ідентифікувати потенційні ризики. *Системи розпізнавання образів і біометричної ідентифікації* підвищують рівень протидії злочинності, терористичним актам і незаконним діям на кордоні, а *інтелектуальні експертні системи* сприяють оптимізації процесів прийняття рішень у діяльності правоохоронних органів. Таким чином, використання штучного інтелекту може стати *ефективним інструментом зміцнення державної безпеки*, за умов наявності чіткої нормативно-правової бази, що забезпечує контроль, етичність та підзвітність його застосування.

Особливого значення проблема правового регулювання використання штучного інтелекту набуває у сфері *інформаційної та економічної безпеки*, яка в умовах гібридної війни стала однією з ключових складових системи національної безпеки України. Сучасні гібридні загрози поєднують у собі елементи збройного протистояння з масштабним інформаційно-психологічним, кібернетичним, економічним та медійним впливом, що спрямований на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації, підрив довіри до державних інститутів і деморалізацію суспільства. Вони чинять вплив не лише на інституційний рівень управління, але й безпосередньо на свідомість громадян.

З початком збройної агресії російської федерації проти України *інформаційний простір* фактично перетворився на одне з головних полів бою. У цій площині стратегічного значення набуває не лише *контроль за потоками даних*, а й здатність держави оперативно *виявляти, аналізувати та нейтралізовувати інформаційні загрози*. Технології забезпечення державної безпеки України у процесі використання штучного інтелекту відіграють у цьому аспекті ключову роль, адже здатні забезпечити швидкість і точність реагування, недосяжні для традиційних механізмів інформаційного аналізу.

У цифрову епоху *інформаційна безпека* перестала обмежуватися лише технічними аспектами – захистом каналів зв'язку чи комп'ютерних систем. Вона набуває комплексного характеру, охоплюючи такі напрями, як *моніторинг інформаційного поля, протидія дезінформації та пропаганді, виявлення кібератак, захист персональних даних, управління репутаційними ризиками*, а також *забезпечення цифрового суверенітету держави*. Для ефективного виконання цих завдань правоохоронні органи мають активно застосовувати адміністративно-правові методи у сфері забезпечення державної безпеки, засновані на алгоритмах штучного інтелекту. Такі системи дозволяють *аналізувати великі масиви даних (Big Data) у режимі реального часу*, виявляти закономірності та приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі об'єктивної інформації.

Окрему небезпеку становлять *кібератаки на критичну інфраструктуру держави*, до якої належать енергетичні системи, банківський сектор, транспортні мережі, телекомунікаційні вузли, медичні установи та державні реєстри. Зловмисники дедалі частіше застосовують складні багаторівневі методи – від масового фішингу та соціальної інженерії до використання *шкідливих програм нового покоління*, здатних паралізувати роботу державних систем управління. У відповідь на це Україна розвиває системи *інтелектуального кіберзахисту*, що базуються на технологіях *машинного навчання та прогнозної аналітики*. Такі алгоритми не лише виявляють підозрілу активність, але й здатні адаптивно реагувати на невідомі типи атак, блокуючи їх ще до настання критичних наслідків. Це формує *новий рівень превентивної безпеки*, який відповідає принципам проактивного реагування.

Не менш небезпечним викликом є *масове поширення дезінформації, фейкових новин і маніпулятивного контенту*, що використовується як інструмент інформаційної війни. Сучасні технології, зокрема *deepfake*, дозволяють створювати надзвичайно реалістичні аудіо- та відеоматеріали, спроможні вводити громадськість в оману, тоді як *бот-мережі та "тролеферми"* координовано поширюють неправдиві повідомлення для підриву довіри до державних інститутів і розпалювання соціальної ворожнечі. У цих умовах важливим напрямом стає *розвиток систем автоматизованого аналізу контенту*, зокрема *ботів-фактчекерів і програм штучного інтелекту*, які відстежують інформаційні потоки у соціальних мережах, месенджерах і ЗМІ, зіставляючи їх із достовірними джерелами та базами даних. Це дозволяє *своєчасно виявляти та спростовувати фейки*, мінімізуючи їхній вплив на суспільну свідомість і забезпечуючи *інформаційну стійкість держави*.

Отже, правове регулювання використання технологій штучного інтелекту у сфері забезпечення державної безпеки України є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасної правової системи. Використання штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів відкриває широкі можливості для підвищення ефективності управлінських рішень, протидії злочинності, кіберзагрозам та дезінформації. Водночас активне впровадження інтелектуальних технологій потребує чіткого нормативного врегулювання, що гарантує дотримання конституційних прав і свобод громадян, прозорість алгоритмів і відповідальність за їх використання.

Сучасні виклики – гібридна війна, кіберзлочинність, інформаційна агресія, поширення маніпулятивного контенту – вимагають створення комплексної системи національної безпеки держави, у якій штучний інтелект стане не лише технічним інструментом, а й елементом стратегічного управління. Подальше удосконалення правового регулювання України має ґрунтуватися на поєднанні міжнародного досвіду, етичних стандартів і національних інтересів, що дозволить забезпечити ефективне, безпечне та відповідальне використання штучного інтелекту в інтересах держави й суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В. А. Ліпкан, Національна безпека України: Навчальний посібник. 2-ге вид.- К.: КНТ, 2009. – 576 с.
2. Правова доктрина України: у 5 т. – Х.: Право, 2013. Т.1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін; за заг. ред. О. В. Петришина – с. 692
3. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України-1996.-№30-Ст.141.

Ольховик Л.А. к.ю.н., доц.,
кафедри конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова
м. Одеса

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Забезпечення прав і свобод людини є фундаментом побудови сучасної демократичної, правової та європейсько орієнтованої держави. Права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю, закріпленою Конституцією України, а отже, саме їх забезпечення визначає зміст і спрямованість діяльності держави. В умовах воєнного стану та суспільних трансформацій особливо важливим є дотримання балансу між безпекою та правами людини. Інтеграція України до Європейського Союзу вимагає впровадження високих стандартів захисту прав і свобод, визначених міжнародними договорами. Зростає суспільний запит на верховенство права, справедливість та реальне гарантування прав громадян, що є основою демократичного розвитку. Глобальні виклики (цифровізація, екологічні проблеми, міграційні процеси) зумовлюють необхідність удосконалення правової політики та створення нових механізмів захисту людини.

Дана робота має на меті дослідити забезпечення прав і свобод людини як пріоритет сучасної правової політики України.

Аналіз прав людини в умовах війни доцільно почати з конституційних гарантій. Положення Конституції про те, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» (ст. 22), що вони захищаються судом (ст. 55), свідчать про те, що за державою закріплюється її обов'язок різними правовими заходами забезпечити захист прав і свобод, здійснювати нормативне регулювання в цій важливій сфері відносин. Виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, права корінних народів і національних меншин (пункти 1, 3 ст. 92). Гарантом прав і свобод людини і громадянина є Президент України (ст. 102), обов'язок вживати заходів щодо їх забезпечення покладений на Кабінет Міністрів України (п. 2 ст. 116). Правозахисна функція виступає головною в діяльності судової влади, а місцеві державні адміністрації на відповідній території зобов'язані забезпечувати законність і правопорядок, дотримання прав і свобод громадян (п. 2 ст. 119) [1,с.110]. Конституція України (ст. 64) передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод людини в умовах воєнного чи надзвичайного стану, але такі обмеження не можуть бути свавільними і повинні відповідати принципу пропорційності [2]. Є низка прав, які є невідчужуваними та не можуть бути обмежені навіть у воєнний час: право на життя, заборона катувань, рівність, право на гідність та інші «абсолютні» права [3].

Розглянувши міжнародні документи з цього питання можемо зазначити, що Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права також дозволяють державам робити відступи від зобов'язань у період війни, однак за умови, що ці заходи є необхідними та не дискримінаційними. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка була прийнята в Римі (Італія) в рамках Ради Європи 4 листопада 1950 року (Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 р.) [4]. Саме в ній

закріплено комплекс основних прав і свобод людини. Контроль за дотриманням здійснюють міжнародні інституції, зокрема Європейський суд з прав людини. Що ж стосується практичних викликів в умовах війни, то слід відмітити що ряд прав людини обмежується, а саме: **право на життя** особливо актуальне через масові воєнні злочини та обстріли цивільного населення; **свобода пересування** обмежується через запровадження комендантської години, мобілізаційних заходів, евакуацію; **право на приватність і таємницю комунікацій** стикається з додатковим контролем у сфері кібербезпеки та військової інформації; **соціально-економічні права** (право на працю, житло, медичну допомогу) ускладнені руйнуванням інфраструктури та вимушеним переміщенням мільйонів громадян; **права внутрішньо переміщених осіб та біженців** набувають особливої ваги.

Держава повинна діяти так, щоб навіть у воєнний час дотримуватися принципу верховенства права. Обмеження прав виправдані лише тоді, коли вони прямо спрямовані на захист національної безпеки, громадського порядку та життя людей.

Війна створює нові загрози для реалізації прав і свобод людини: масові порушення права на життя, переміщення населення, руйнування інфраструктури, обмеження політичних та економічних прав. Тому реформування правозахисної системи стає невід'ємною частиною державної політики, спрямованої на адаптацію правових механізмів до надзвичайних обставин.

В умовах воєнного стану актуальним є чітке нормативне визначення меж обмеження прав і свобод (ст. 64 Конституції України). Потреба у вдосконаленні законодавства щодо балансу між безпекою та свободами: уточнення процедур мобілізації, запровадження пропорційних обмежень свободи пересування, доступу до інформації. Розробка механізмів відновлення прав після війни (право на компенсацію за зруйноване житло, соціальні гарантії для військових та цивільних постраждалих).

В умовах сьогодення важливі гарантії доступу до правосуддя навіть у прифронтових регіонах (електронне правосуддя, дистанційні засідання), посилення ролі омбудсмена та правозахисних інституцій у моніторингу прав людини під час війни, забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів та документування порушень для міжнародних судів.

Особлива увага приділяється захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО): забезпечення житлом, доступом до освіти, медицини та працевлаштування; реформування системи соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей; впровадження програм психологічної реабілітації та інтеграції постраждалих від війни.

Щодо захисту цифрових прав та інформаційної безпеки варто звернути увагу на захист права на приватність і персональні дані в умовах посилених заходів кібербезпеки; забезпечення доступу до достовірної інформації, протидію пропаганді та фейкам; розширення цифрових сервісів («Дія» та інші) для спрощення доступу громадян до державних послуг.

З точки зору міжнародно-правового виміру реформ Україні необхідно виконати зобов'язання перед Європейським Союзом та Радою Європи щодо захисту прав людини, забезпечити адаптацію української системи правового захисту до стандартів Європейського суду з прав людини, розробити механізми міжнародної компенсації збитків громадянам України у рамках спеціальних трибуналів і фондів.

Отже, аналіз показує, що війна суттєво трансформує практику реалізації прав і свобод людини, але їх забезпечення залишається основоположним принципом демократичної держави. Ключовим викликом є пошук балансу між необхідними обмеженнями і збереженням фундаментальних прав людини. Після війни треба буде звернути увагу на відновлення порушених прав і свобод, на притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах, на вдосконалення законодавства щодо захисту прав військовослужбовців, ветеранів, постраждалих від війни та переселенців. Забезпечення прав людини в умовах війни є життєво необхідними для досягнення балансу між національною безпекою та дотриманням фундаментальних прав. Їхня сутність полягає у створенні гнучкої правової системи, здатної захищати громадян у критичних умовах і забезпечувати відновлення прав після завершення воєнних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. Наукові записки НаУКМА. 2017. Том 200. Юридичні науки С.110.
2. Конституція України 1996 р. URL: https://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/pershe_chytannya_96.html
3. Кошель С. Які права можуть і не можуть бути обмежені під час воєнного стану. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/yaki-prava-mozhut-i-ne-mozhut-but-y-obmezheni-pid-chas-voiennoho-stanu/>
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263

**Піщенко Г. І., к.ю.н., доц.,
професор кафедри кримінального права
та кримінології,
Навчально-науковий інститут права та психології,
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ**

КІБЕРБЕЗПЕКА ТА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

Кібербезпека – це комплексна діяльність, що використовує технології, процеси та методи для захисту комп'ютерних систем, мереж, програм та даних від кібератак, несанкціонованого доступу, пошкодження та витоку інформації. Вона включає широкий спектр заходів від керування паролями та захисту персональних пристроїв до забезпечення безпеки корпоративних мереж та державних систем, а головною її метою є збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Кібербезпека захищає конфіденційні бізнес-дані, інтелектуальну власність та репутацію компаній від збитків та перебоїв в роботі. Також вона забезпечує сталий розвиток суспільства та цифрових комунікацій шляхом своєчасного виявлення та нейтралізації загроз.

В свою чергу, кіберзлочинність – це злочинна діяльність, що здійснюється за допомогою комп'ютерних систем, мереж та інформаційних технологій, яка несе безпосередню загрозу інформаційним даним та системам, державній інфраструктурі.

В українському законодавстві ці діяння є злочинними і регулюються відповідними статтями Розділу XVI Кримінального кодексу України (далі – КК України) (злочини у сфері використання електроннообчислювальних машин), зокрема, статтями 361 (несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерних систем), 361-1 (створення та розповсюдження вірусів); 361-2 (несанкціоновані дії з інформацією), 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в ЄОМ).

Отже, кіберзлочинність – це будь-які дії навмисного характеру, що пов'язані з використанням комп'ютерів, комп'ютерних мереж або інших цифрових пристроїв для скоїння дій, що кваліфікуються КК України як злочини.

До кіберзлочинності можна віднести:

- а) фішинг – викрадення особистих даних через підроблені веб-сайти або електронні листи;
- б) онлайн-шахрайство з використанням фальшивих інтернет-магазинів, аукціонів або телекомунікаційних засобів;
- в) встановлення шкідливого (вірусного) програмного забезпечення;
- г) соціальна інженерія (соціологічний термін), що проявляється у маніпулюванні людьми (групою людей) з метою отримання вільного доступу до їхніх особистих даних;
- д) піратство (викрадення) – незаконне розповсюдження інтелектуальної власності;

ж) кардинг – використання в операціях реквізитів платіжних карт, отриманих зі зламаних серверів інтернет-магазинів, платіжних і розрахункових систем, а також із персональних комп'ютерів (безпосередньо або через програми віддаленого доступу). Так звані «трояни», «боти»;

з) протиправний контент – пропаганда екстремізму, тероризму, наркоманії, порнографії, культу жорстокості та насильства;

і) рефайлінг – незаконна підміна телефонного трафіку;

к) мальваре – створення та послідовне розповсюдження вірусів і шкідливого програмного забезпечення;

л) кард-шерінг – надання незаконного доступу до перегляду супутникового та кабельного ТВ.

Тобто, об'єктом кіберзлочинів може стати будь-який користувач інтернету.

Слід відзначити, що ефективної системи профілактики даному виду злочинності у світі не існує через те, що шахраї – злочинці постійно вигадують все нові способи вчинення кіберзлочинів.

Але, існують деякі поради як підвищити безпеку, в тому числі й собисту, і уникнути ролі «жертви» кіберзлочинів. Серед таких заходів можна виділити (порекомендувати користувачам мережі інтернету):

а) використання захищених мереж;

б) створення надійних паролей з періодичною їх зміною;

в) використання інструментів конфіденційності та безпеки Google чи інших браузерів;

г) постійна перевірка своїх облікових записів;

д) встановлення та періодичне оновлення антивірусних програм для захисту пристроїв;

ж) бути в курсі та володіти інформацією про більш поширені способи, які використовують злочинці для того щоб розпізнавати їх.

Враховуючи сучасні виклики та необхідність покращення стану боротьби з кіберзлочинністю Уряд України в березні 2016 року прийняв Стратегію кібербезпеки України, яка має на меті створення національної системи кібербезпеки.

У тому ж 2016 році (червень) спочатку Президент України підписав Указ про створення Національного координаційного центру кібербезпеки, першочерговим завданням якого є здійснення аналізу та розроблення галузевих індикаторів стану кібербезпеки в Україні. А у вересні того ж року, Верховна Рада України у першому читанні прийняла закон «Про основні заходи забезпечення кібербезпеки України». [1]

05 жовтня 2017 року Верховною Радою України цей закон був ухвалений в цілому. В ньому визначено основні засади функціонування національної системи кібербезпеки, а також закріплені права та обов'язки суб'єктів (держспецзв'язок, міністерства, правоохоронні, розвідувальні та контррозвідувальні органи, суб'єкти господарювання, якими є підприємства, установи та організації, що належать до критичної інфраструктури або надають послуги в інформаційній сфері та мають забезпечувати захист своїх інформаційних систем), що забезпечують кіберзахист. Також визначено й об'єкти кібербезпеки. [2]

Закон спрямований на захист суверенітету, територіальної цілісності України та забезпечення безпеки в кіберпросторі.

Кабінетом Міністрів України 07 березня 2025 року видано Розпорядження про затвердження плану заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України. [3]

Тож, протидія кіберзлочинності вимагає від держави рішучих кроків і є одним з пріоритетних напрямів внутрішньої політики.

Також необхідна взаємодія з міжнародною спільнотою в боротьбі з цим відносно новим видом злочинності, який є міжнародною проблемою і не обмежується кордонами окремої країни. І тут справа не тільки правоохоронних органів, а й суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Указ Президента України Про Національний координаційний центр кібербезпеки від 07.06.2016 № 242/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016#Text> (дата звернення 07.10.2025).
2. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 07.10.2025).
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 березня 2025 р. № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2025-%D1%80#Text> (дата звернення 07.10.2025).

Подільчак О.М. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ ЗА І ПІВРІЧЧЯ 2025 РОКУ

Корупція в Україні залишається однією з головних загроз національній безпеці та демократичному розвитку, відтак формування антикорупційної інфраструктури є незамінним елементом посилення міцності державних інституцій, виконання міжнародних зобов'язань України та руху до європейської інтеграції.

Відповіддю на ці виклики протягом останнього десятиліття стало створення комплексу спеціалізованих антикорупційних органів. Оцінка ефективності їх діяльності є важливим завданням для визначення шляхів удосконалення подальшої антикорупційної політики держави.

До системи антикорупційних органів України відносяться: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), що здійснює досудове розслідування щодо «топ»-корупції; Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), що відповідає за здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ, підтримання державного обвинувачення в суді у відповідних провадженнях та інше; Вищий антикорупційний суд (ВАКС) – суд, компетентний здійснювати правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства; Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – орган превентивного характеру, відповідальний за формування антикорупційної політики та запобігання корупції, здійснення контролю за фінансовими деклараціями, моніторинг способу життя посадових осіб та стеження за дотриманням обмежень щодо фінансування політичних партій тощо.

Безумовно, резонансні розслідування НАБУ та САП, спеціалізоване антикорупційне судочинство, відкритість електронного декларування повинні сприяти зменшенню рівня корупції у суспільстві. Але усі ці досягнення нівелюються відсутністю невідворотності покарання, «втечами» за кордон ключових фігурантів справ, розтягування справ на роки та значним навантаженням на бюджет країни.

Витрати з бюджету країни на утримання антикорупційних органів є однією зі складових «ціни злочинності». Це поняття, за визначенням кримінологів, включає в себе збитки, які заподіює злочинність, та витрати на протидію їй [1, с. 156]. Корупція завдає збитків практично в усіх сферах суспільного життя, призводить до втрат бюджету внаслідок розкрадання або неефективних витрат (наприклад, завищені ціни в держзакупівлях), скорочення інвестицій,

оскільки іноземні та вітчизняні інвестори уникають корумпованих галузей через непередбачуваність і ризики; призводить до гальмування розвитку бізнесу, штучних перепон на шляху отримання дозвільних документів, унеможливорює чесні перемоги в тендерах, сприяє уникненню перевірок, зниженню якості інфраструктури та послуг тощо. Корупційні явища впливають на зростання правового нігілізму, породжують недовіру до влади та інституцій, підривають віру в справедливість, закон і державу, загострюють соціальний конфлікт через зростання корупційної нерівності можливостей, зниження якості й ефективності правоохоронної та судової системи. Високий рівень корупції погіршує міжнародну репутацію країни, впливає на рівень підтримки та обсяг кредитів, умови для співпраці. Корумповані політики за рахунок корупційних доходів утримуються при владі, блокуючи реформи, викликаючи недовіру до політичної еліти та спроможності держави в цілому. І найважливіша проблема корупції в Україні – це підриив обороноздатності, розкрадання під час військових закупівель, що безпосередньо загрожує національній безпеці, коштує життів і здоров'я військовослужбовцям та цивільному населенню, руйнації міст і селищ ворожою навалою.

За оцінками Світового банку, через корупцію щороку втрачається близько 5 % глобального ВВП. В Україні втрати від корупції можуть сягати сотні мільярдів гривень щороку. На думку експертів, щорічно державний бюджет України втрачає 450 млрд грн через корупційні схеми [2]. Отже, ефективна робота антикорупційних інституцій є надважливою.

Які ж офіційні результати кримінально-правової протидії корупції? За першу половину 2025 р. ВАКС постановлено 52 вироки, з них 35 (тобто 67%, майже дві третини) із затвердженням угоди [3, с. 4], отже з мінімальним покаранням. Водночас, видатки на утримання ВАКС у 2025 р. становлять 507 млн 416,8 тис. гривень, у тому числі 407 млн 314 тис. – заробітна плата [4]. Припустимо, за півріччя використано половина вказаної суми – 253 млн 708,4 тис грн. Забезпечення функцій НАБУ – 2 млрд 179 млн 075,7 тис грн. Півроку – 1 млрд 089 млн 537,85 тис грн.; Спеціалізована антикорупційна прокуратура – 335 млн 985,3 тис. грн (півроку – 167 млн 992,7 тис. грн). Отже, на роботу НАБУ, САП і ВАКС за півріччя держава витратила 1 млрд 511 млн 238,95 тис. грн.

За даними ВАКС, за перше півріччя 2025 р. звернуто судових рішень до виконання щодо стягнення судового збору на 606,00 грн, про накладення штрафу, грошового стягнення (як засобу процесуального примусу) на 21 196,00 грн, інші стягнення на користь держави 231 228,00 грн. [5, с.4]. Сума процесуальних витрат, присуджена до стягнення – 2 184 278,48 грн (сплачено добровільно – 0 грн) [5, Довідка до розділу 1].

За півроку стягнуто матеріальної і моральної шкоди 140 млн 286 тис. 334 грн, застосовано спецконфіскації на 731 млн 370 тис. 603,51 грн [3]. Зрозуміло, що моральна шкода відшкодовується фізичним особам і не є поверненням коштів у бюджет країни, а матеріальна шкода може бути відшкодуванням юридичним і фізичним особам, і зовсім не означає, що гроші надійшли в бюджет. Тому за *приблизними найоптимістичнішими* розрахунками діяльність НАБУ, САП і ВАКС Україні за півроку обійшлася державі у 777 452 234 грн видатків (1 511 238 950,000 – 606,00 (судовий збір) – 2 184 278,48 (сума процесуальних витрат, присуджена до стягнення) – 231 228,00 (інші стягнення на користь держави) – 731 370 603,51 (спецконфіскація)).

В результаті один вирок у першому півріччі 2025 р. коштував державі приблизно 14 млн 951 тис. грн, майже 15 млн грн. І це ще не враховано вартість роботи Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), Бюро економічної безпеки України (БЕБ), які можуть бути дотичними до розкриття корупційних правопорушень.

Зважаючи на високу вартість роботи антикорупційних органів, треба пам'ятати, що НАБУ, САП і ВАКС мають справу зі складними справами проти топ-корупціонерів, де обсяги доказів – сотні томів, кропітка і складна юридична робота. У функції ВАКС входять ухвали, розгляд клопотань, арештів, запобіжних заходів, зняття недоторканності, апеляції – робота триває постійно, а вироки – лише фінал окремих справ.

Ефективна діяльність спеціалізованих антикорупційних органів, які притягують до відповідальності навіть службовців найвищого рівня, – це важлива превентивна робота, інвестиція у верховенство права та частина міжнародних зобов'язань України, зокрема перед ЄС і МВФ. Без дієвої антикорупційної системи не буде довіри донорів, інвесторів, громадян. Політичний тиск та спроби обмеження незалежності антикорупційних інституцій породжують недовіру суспільства до влади та загострюють соціальні конфлікти. Разом з тим, висока ціна корупційної злочинності, яка продовжує зростати, як в контексті збитків від корупції, так і державних витрат на утримання спеціалізованих органів, повільність процесів та низький рівень реальних покарань, вимагає пошуку нових шляхів запобігання корупційним правопорушенням. Одним з таких шляхів є, на нашу думку, виконання вимог ч. 2 ст. 67 Конституції України щодо загального обов'язку усіх громадян щорічно подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом. Загальне декларування ускладнить можливості безкарно використовувати кошти, отримані злочинним шляхом, а посилення відповідальності за ухилення від сплати податків значно послабить бажання здобути і витратити незаконно отримані прибутки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
2. Скільки мільярдів втрачає Україна через корупцію / Бізнес. Банки. Кредити. Депозити. 2025 / 2011 - 2025. BusinessUA.Com URL: https://businessua.com/banki/68293skilki-milyardiv-vtrachae-ukraina-cherez-korupciyu.html?utm_source=ukrnet_news (дата звернення: 02.10.2025)
3. Звіт про розгляд справ і матеріалів кримінального провадження за перше півріччя 2025 року. Форма № 1-К ВАКС (піврічна, річна) / Наказ Вищого антикорупційного суду від 08.06.2021 № 23-а зі змінами, внесеними наказами ВАКС від 04.09.2023 № 18-а, від 06.11.2023 № 27-а. С. 7. 10 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/hcac/statistics/reports/1-%D0%9A_10.07.2025.pdf (дата звернення: 02.10.2025)
4. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України; Бюджет, Розподіл, Перелік від 19.11.2024 № 4059-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4059-20> (дата звернення: 02.10.2025)
5. Звіт про оперативність розгляду судових справ за перше півріччя 2025 року / Форма № 1-О ВАКС, 10.07.2025 https://court.gov.ua/storage/portal/hcac/statistics/reports/1-%D0%9E_10.07.2025.pdf (дата звернення: 02.10.2025)

Прокопчук М.Л., аспірант
Науковий керівник: Сергієнко Л.В.,
д.н.держ.упр., доцент,
декан факультету національної безпеки,
права та міжнародних відносин,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ: ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Розвиток технологій та швидке зростання ринку віртуальних активів створюють принципово нові виклики для систем фінансового моніторингу у всьому світі. Україна, перебуваючи на шляху європейської інтеграції та одночасно протистоячи збройній агресії, опинилася перед необхідністю формування ефективної національної системи контролю за операціями з криптовалютами, здатної запобігати використанню цих інструментів для фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

Актуальність проблематики посилюється транскордонним характером операцій з віртуальними активами, псевдонімністю учасників трансакцій та швидкістю переміщення коштів у глобальних мережах blockchain. Зокрема, лише за 2024 рік було викрадено криптоактивів на суму понад \$2 млрд, а понад \$40,9 млрд. були пов'язані з адресами, що фігурували в незаконній діяльності [3]. Традиційні механізми фінансового контролю виявляються недостатньо ефективними в умовах децентралізованої цифрової економіки, що вимагає розробки інноваційних підходів до моніторингу та аналізу фінансових потоків у криптопросторі.

Нормативно-правову основу регулювання віртуальних активів в Україні становить Закон України "Про віртуальні активи" [1], прийнятий у 2022 році. Цей законодавчий акт заклав фундаментальні принципи функціонування ринку криптовалют, визначив правовий статус постачальників послуг віртуальних активів та встановив базові вимоги щодо ідентифікації клієнтів. Проте повноцінна імплементація європейських стандартів, зокрема, П'ятої та Шостої директив ЄС з протидії відмиванню коштів, залишається стратегічним завданням для української правової системи. Важливим кроком є також врахування норм Директиви (ЄС) 2024/1640 Європейського парламенту та ради від 31 травня 2024 про механізми, які мають бути запроваджені державами-членами для запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей або фінансування тероризму [4].

Інституційна архітектура системи фінансового моніторингу віртуальних активів в Україні ґрунтується на центральній ролі Державної служби фінансового моніторингу, яка виконує функції національного центру фінансової розвідки. Ефективність системи значною мірою залежить від налагодженої взаємодії з Національним банком України, правоохоронними органами, зокрема Національною поліцією та Службою безпеки України, а також міжнародними партнерами через мережу Egmont Group та платформу FIU.NET. Створення спеціалізованих підрозділів, укомплектованих фахівцями з розуміння технологій blockchain та криптографії, є необхідною передумовою для якісного аналізу операцій з віртуальними активами.

Процедури ідентифікації клієнтів у сфері віртуальних активів мають відповідати європейським стандартам "знай свого клієнта" та включати верифікацію особи на основі офіційних документів, підтвердження адреси проживання, встановлення джерел походження коштів та цілей здійснення операцій. Посилена перевірка застосовується щодо політично значущих осіб, клієнтів з високоризикових юрисдикцій та осіб, які здійснюють операції нетипового характеру або значного обсягу.

Особлива увага має приділятися операціям, пов'язаним з юрисдикціями з низьким рівнем регулювання крипторинку, офшорними криптобіржами та peer-to-peer платформами з мінімальними вимогами до верифікації клієнтів.

Міжнародна співпраця у сфері протидії фінансуванню тероризму через віртуальні активи набуває критичного значення з огляду на транснаціональний характер криптовалютних мереж. Участь України в європейських ініціативах, зокрема у розробці регуляторного пакету Markets in Crypto-Assets Regulation, адаптація кращих практик країн-членів Європейського Союзу щодо ліцензування та нагляду за постачальниками послуг віртуальних активів, обмін оперативною інформацією про підозрілі трансакції з іноземними підрозділами фінансової розвідки формують основу для ефективного транскордонного співробітництва.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають ризики використання віртуальних активів для фінансування збройної агресії проти України, обходу міжнародних санкцій, підтримки терористичних угруповань та дестабілізації фінансової системи держави. Моніторинг краудфандингових кампаній, що проводяться через децентралізовані платформи, аналіз потоків коштів на адреси, асоційовані з окупаційними адміністраціями, виявлення схем конвертації криптовалют у фіатні гроші через нелегальні обмінні пункти становлять пріоритетні завдання для національної системи фінансового моніторингу.

Важливими напрямками розбудови національної системи фінансового моніторингу віртуальних активів є прискорення імплементації європейського законодавства, створення централізованого реєстру ліцензованих постачальників послуг віртуальних активів, запровадження обов'язкової сертифікації операторів крипторинку, розширення технологічних можливостей для аналізу blockchain-транзакцій, інтенсифікація міжнародного обміну фінансовою розвідкою та системна підготовка кваліфікованих спеціалістів у галузі криптовалютного комплаєнсу, що сприятиме забезпеченню фінансової безпеки держави та протидії використанню криптовалют для фінансування тероризму в контексті євроінтеграційних прагнень України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX від 17 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 6 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
3. Усе про AML-перевірки криптовалют у 2025 році. URL: <https://salo.li/59930B8>.
4. Directive (EU) 2024/1640 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 31 May 2024 on the mechanisms to be put in place by Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Directive (EU) 2019/1937, and amending and repealing Directive (EU) 2015/849. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1640/oj/eng>.

Сапарова А.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

ПРО ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОВИЗНАВСТВА ЯК НАУКИ ПРО СТІЙКИЙ МИР

Після жахливої катастрофи Другої світової війни, коли під сумнів підпала сама самоідентифікація Заходу, на юридичну освіту була покладена місія унеможливлення повторення подібного в майбутньому. Фактично мова йшла про зміну світу засобами юридичної освіти – створення інтелектуального простору стійкого миру і добробуту.

Формалізацію і концептуалізацію цього завдання здійснила ЮНЕСКО, у статуті якої зазначається, що «попереджувати війни та конфлікти між народами слід на рівні їх свідомості. Тому метою організації, створеної в 1946 р., проголошувалося досягнення поваги та розуміння між народами шляхом розвитку співробітництва у сфері освіти, науки та культури, становлення культури миру» [1, с. 257].

Відродження грецького ідеалу – якщо хтось і має помирати, то нехай це будуть не люди, а лише їх ідеї – потребувало представлення всіх учасників міжнародного спілкування передусім як носіїв своєрідної інтелектуальності. Примирення множини інтелектуальностей, які наповнювали повоєнний світ, замість їх виключення – таке завдання було покладено на порівняльне правознавство.

Маніфестом цієї наукової дисципліни можна вважати слова видатного французького компаративіста Рене Давида: «справжнє розуміння між народами буде досягнуто лише коли вони пізнають один одного краще; а знання їх інституцій, їх концепцій права та справедливості й способу застосування цих концепцій є необхідним чинником для взаємного розуміння. Саме це, а не уніфікація права, є метою порівняльного правознавства» [1, с. 258].

Визнання такого непересічного значення порівняльного правознавства потребувало його інкорпорації до систем юридичної освіти, співвідношення з іншими юридичними дисциплінами, трансформації стратегій, напрямків і ідеалів підготовки сучасного юриста, здатного усвідомлювати тягар відповідальності і ефективно, але без ціннісних компромісів, вирішувати найскладніші проблеми у взаєминах між людьми і народами.

Базовою гіпотезою для формування юридичної освіти стало твердження, що «справжня юридична наука не може бути звужена до аналізу норм окремої системи позитивного права чи до вивчення питань застосування національного права; це не є її проблематикою; вивчення проблем права можливе лише в порівняльному контексті – подібних проблем та можливих рішень, які можна знайти у різних правових системах» [1, с. 264].

Відповідно, «кінцевою метою університетської юридичної освіти має бути наукове навчання, яке має на увазі самоцінність знання, загального розуміння «права у його цілісності, у всіх його аспектах», адже звуження мети навчання лише до «практичних цілей» дає «спотворене та деформоване знання предмета», ігнорує фундаментальні проблеми, вважаючи їх вирішеними, та приділяє замість цього увагу лише одному визначеному варіанту вирішення цих проблем. Навчання заради практичних потреб не є власне університетським навчанням» [1, с. 264].

Чи були досягнуті поставлені цілі юридичною освітою? Чи виправдало порівняльне правознавство покладені на нього завдання/сподівання?

Заперечні відповіді на ці питання очевидні. Доля нашої країни вже більш як десять років засвідчує, що російська федерація своєю збройною агресією проти України намагається повернути світ у минуле геополітики. Порівняльне правознавство, й загалом система юридичної освіти, не змогли перешкодити цьому.

У цьому, безумовно, була і провина самого порівняльного правознавства, яке майже всю другу половину минулого століття захоплювалося функціоналізмом з його презумпцією ідентичності. Велика іронія полягає в тому, що провівши всю другу половину минулого століття під гаслами боротьби проти юридичного позитивізму, порівняльне правознавство саме зробило право беззахисним перед свавіллям державної влади. Це помилка, яку необхідно виправити самому порівняльному правознавству. Інтелектуальний простір правового спілкування між народами можливий лише завдяки порівняльному правознавству. Але лише такому порівняльному правознавству, яке звільняє право від свавільної влади держави визначати зміст права.

Лише порівняльне правознавство може знайти актуальні правові смисли за межами догматичних приписів національних правопорядків. Його призначенням є запитувати, «наскільки багато розуміння законотворці по всьому світу вкладають в свої дії? Як часто вони діють з ясним усвідомленням альтернатив? Отже, якою мірою вони наділені владою дійсно визначати зміст права» [2, с. 464].

Лише порівняльне правознавство може сприяти побудові на національному рівні розумної системи норм, тобто такої, яка відображає усвідомлення альтернатив, існування інших поглядів, іншого правового досвіду, необхідності звернення до інших правопорядків задля тестування власної аргументації і міцності раціональних критеріїв оцінки. Саме порівняльне правознавство дарує досвід усвідомлення того, що ми не одні в сучасному світі, що існують інші, в яких також є традиції, досвід, власна раціональність, правда, почуття справедливості і право на щастя.

При цьому ці інші правові інтелектуальності потрібні нам заради кращого розуміння себе, особливостей нашого права. Без них ми збідніємо, втратимо один з вимірів власного правового світу. Зникнення зарубіжного права неминуче призводить до деградації власного правового досвіду. Інші правові культури потрібні нам задля того, щоб наше право також було культурою. Ми залежні від інших, так само як і вони від нас. Порівняльне правознавство може зробити такий досвід не лише екзистенціальним, але й практичним результатом юридичної освіти.

Знищуючи інших, ти знищуєш себе, не поважаючи інших ти сам не вартий поваги. Ці прості істини даються найскладніше. Порівняльне правознавство має впоратися з цим завданням, зробити їх обов'язковими атрибутами освіченого юриста. Програючи, порівняльне правознавство прирікає на поразку весь світ. Останній знов повертається до стану війни і права сильнішого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кресін О. ЮНЕСКО і розвиток порівняльного правознавства: до 60 – річчя Міжнародного комітету порівняльного права – Міжнародної асоціації юридичних наук. Порівняльне правознавство. 2012. № 1-2. С. 256-272.
2. Graziadei M. Comparative law as the study of transplants and receptions. The Oxford handbook of comparative law. Ed. by M. Reimann, R. Zimmermann. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 442–475.

Світлина І.А.,
асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Ригун А.К., студентка
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир

ГАРМОНІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЗГІДНО З ДИРЕКТИВАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вплив права ЄС на корпоративне право України має стратегічне значення в контексті інтеграції України до єдиного ринку Європейського Союзу. Йдеться не про адаптацію окремих норм, а про глибоку системну реформу корпоративного законодавства, яка охоплює низку ключових напрямів.

Гармонізація, тобто процес приведення національного законодавства у відповідність до норм і вимог, встановлених Директивами ЄС, які Україна зобов'язалася імплементувати важливі акти передбачає зокрема:

1. Відповідність Директиві (ЄС) 2017/1132, що кодифікує й консолідує низку раніше прийнятих Директив ЄС у сфері корпоративного права, зокрема щодо: утворення компаній з обмеженою відповідальністю, їхнього капіталу та модифікацій капіталу; обов'язків зі звітності, розкриття інформації, публічності даних про компанії та їх філії; реєстрів компаній та міжреєстрової взаємодії (Business Registers Interconnection System, BRIS) – обмін інформацією між національними реєстрами; процедур злиття, поділу, реорганізації компаній, а також транскордонних операцій.

Директива вимагає, що національні реєстри компаній повинні бути взаємопов'язані в межах ЄС, а інформація бути доступною для публіки та інших держав-членів, передбачає розкриття інформації про філії компаній з інших держав і навпаки

2. На підставі Директиви (ЄС) 2019/2121 про транскордонні перетворення, злиття та поділи, яка доповнює й змінює Директиву 2017/1132 у частині транснаціональних (cross-border) конверсій, злиттів та поділів компаній, передбачається встановлення гармонізованих процедур для cross-border conversions (зміна юрисдикції юридичної особи) і cross-border demergers / divisions (транснаціональні поділи компаній) у межах ЄС. Зобов'язання щодо розкриття проекту операції, надання звіту для акціонерів, служб працівників, незалежного експертного звіту, оприлюднення відомостей у реєстрах тощо. Підтримка принципу once-only – тобто інформація, що вже є в певних реєстрах, не повинна вимагатися повторно під час трансакцій. Забезпечення захисту акціонерів, кредиторів, працівників під час транснаціональних операцій, механізми перегляду, оскарження та відповідальність.

Гнучкість для держав – можливість виключати певні компанії з застосування директиви (наприклад, ті, що вже перебувають у ліквідації або заінтересовані в інших процедурах). Таким чином, директива встановлює новий стандарт юридичної мобільності компаній у межах ЄС і підвищує вимоги до процедур, прозорості та захисту сторін.

3. Узгодження з Директивою щодо цифровізації корпоративних процедур, таких як Директива (ЄС) 2025/25 передбачає кілька важливих новацій та вимог:

- розширене використання цифрових інструментів. Директива має на меті «додатково розширити та модернізувати використання цифрових інструментів і процесів у корпоративному праві»;

- підключення реєстрів / міжреєстрова взаємодія. Обмін даними між бізнес-реєстрами через BRIS (Business Registers Interconnection System);

- передача інформації між реєстрами власників (beneficial ownership), бізнес-реєстрами та реєстрами неплатоспроможності / банкрутства (insolvency registers) – для полегшення контролю й прозорості;

- цифрова європейська довіреність (Digital EU Power of Attorney). Введення шаблону цифрової довіреності, що дозволяє призначати представника для крос-кордонних процедур без необхідності апостилю або перекладів;

- європейський сертифікат компанії (EU Company Certificate). Стандартизований документ, що засвідчує статус компанії, з мінімальним змістом (назва, юридична адреса, юридичні представники тощо), який має бути доступним в усіх офіційних мовах ЄС, і видаватися або витягуватися з національного реєстру чи через міжреєстрову систему;

- превентивні перевірки та контроль при створенні / змінах. Директива вводить вимоги до «законності перевірки» (preventive controls, legality checks) під час реєстрації компаній чи змін у статуті;

- Оновлення інформації, строки, відповідальність. Необхідність підтримувати інформацію про компанію актуальною та в рамках встановлених строків. Можливість санкцій чи відповідальності за невиконання цих вимог.

4. Норми Директиви 2006/43/ЄС щодо обов'язкового аудиту та посилення корпоративного управління передбачають визначення статусу «statutory auditor» (аудитор, який має право здійснювати обов'язковий аудит) та «audit firm». Система схвалення (approval), кваліфікацій та освіти аудиторів, вимоги до доброчесності та професійної компетентності. Реєстри (public registers) аудиторів та аудиторських фірм, оновлення інформації, публічність цих реєстрів. Принципи незалежності, етики, обмеження щодо неаудиторської діяльності, обговорення із комітетом з аудиту (audit committee), ротація ключового аудитора тощо. Системи забезпечення якості (quality assurance), заходи контролю якості аудиторської діяльності. Системи розслідування та санкцій (investigations, penalties) у разі порушень. Особливі положення для публічно значущих підприємств (public-interest entities – PIEs): більший рівень прозорості, аудит комітети, ротація, конфлікти інтересів тощо.

Європейське корпоративне право приділяє велику увагу захисту інвесторів, особливо міноритарних акціонерів, для підвищення довіри до бізнес-середовища. Гармонізація вимагає посилення гарантій проти зловживань з боку мажоритарних акціонерів, чітке регулювання угод із заінтересованістю та угод про набуття значних активів та спрощення доступу до інформації та права оскарження рішень.

І нарешті, одним із наріжних каменів європейського регулювання є забезпечення прозорості кінцевих бенефіціарних власників (КБВ). Українське законодавство вже впровадило реєстри КБВ, але гармонізація вимагає вдосконалення механізмів перевірки, оновлення та доступу до цієї інформації, узгоджуючи їх із системою BRIS (Business Registers Interconnection System) ЄС. Це критично важливо для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Дотримання Копенгагенських критеріїв та виконання Угоди про асоціацію вимагає повного прийняття *acquis communautaire* (правової системи ЄС). Без гармонізованого корпоративного права Україна не може бути повноцінною частиною єдиного ринку ЄС. Післявоєнне відновлення України потребуватиме масштабних іноземних інвестицій. Європейські стандарти корпоративного права гарантують інвесторам:

- правову визначеність та передбачуваність правил гри.
- високий рівень захисту прав власності та прав інвесторів.
- прозорість бізнесу, що знижує ризики шахрайства та корупції.
- зниження транзакційних витрат для компаній, які працюють як в Україні, так і в ЄС.

Боротьба з корупцією та деолігархізація вимагає прозорості структури власності, посилення корпоративного управління та незалежний аудит є ключовими інструментами для: розриву зв'язків між політикою та бізнесом, створення рівних умов для всіх учасників ринку та виведення економіки з тіні.

Гармонізація корпоративного законодавства України з правом ЄС є не лише вимогою Угоди про асоціацію, а й передумовою сталого економічного розвитку, залучення інвестицій та забезпечення правової держави. Цей процес має міждисциплінарне значення і вимагає постійної уваги з боку як держави, так і наукової спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17#Text.
2. Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_844#Text
2. DIRECTIVE (EU) 2019/2121 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 27 november 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards cross-border conversions, mergers and divisions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/2121/oj/eng>.
3. DIRECTIVE (EU) 2025/25 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 19 December 2024 amending Directives 2009/102/EC and (EU) 2017/1132 as regards further expanding and upgrading the use of digital tools and processes in company law URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2025/25/oj/eng>

Ситніченко О.М., к.ю.н.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

НАЦІОНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян відноситься до пріоритетних напрямів діяльності органів публічної адміністрації України. Наразі однією із серйозних проблем діяльності таких органів у сфері забезпечення інформаційної безпеки є невизначеність щодо адміністративно-правового механізму регулювання даної сфери. Реалізацію заходів у сфері забезпечення інформаційної безпеки здійснюють відповідні органи публічної адміністрації, які діють на підставі чинного законодавства, що регулює та визначає їх компетенцію у зазначеній сфері. Чітке визначення компетенції даних органів та їх посадових осіб у даній сфері дозволить по-перше, визначити коло суб'єктів публічного адміністрування, по-друге, визначити зміст та межі їх діяльності, по-третє, перелік об'єктів відносно яких реалізуються заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки.

У рамках європейської інтеграції з основною метою корекції базових функцій країни мають бути створені умови для розвитку свободи інформації, стратегічні орієнтири впровадження стандартів НАТО, а також ефективна політика державного управління в проєктах інформаційної безпеки. На сьогоднішній день необхідно вивчати адміністративно-правові механізми інформаційної безпеки, від яких залежить ефективність адміністративно-правових заходів, а в кінцевому підсумку – ступінь захисту захищеної країни, суспільних інтересів, інформаційних прав людей і громадян.

Інформаційна безпека це – одна із базових частин національної безпеки кожної країни. Тому був введений в дію Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Якщо підкреслити положення цього Указу, а особливо звернути увагу на те, що сучасна модель глобалізації робить можливим поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, особливо в кіберпросторі, торгівлі наркотиками, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму, а також крайнощів, які підігріваються іноземним сепаратизмом, нелегальною імміграцією, відмиванням грошей і багато іншого. Інформаційна безпека стоїть на одному із перших місць по важливості в системі забезпечення порядку в країні. [3].

Слід зазначити, що формування інформаційної безпеки викликано об'єктивними умовами розвитку кожного громадянина окремо, суспільства і держави в цілому. Сьогодні усвідомлюючи особливості інформаційної безпеки України, що пов'язано з активною військовою та інформаційною агресією проти нашої країни, виникає потреба реформування системи національної безпеки.

Інформаційна безпека становить важливий елемент національного безпекового простору. Відповідно до статті 3 Закону України «Про національну безпеку України», інформаційне середовище суспільства є одним з об'єктів національної безпеки, поряд із конституційними правами і свободами людини і громадянина, конституційним ладом, суверенітетом, територіальною цілісністю і недоторканністю держави [2].

Сучасна інформаційна революція розпочинається в умовах інформаційних воєн, а її головна мета – підриз національної безпеки країни. Враховуючи ці методи, особливого значення набула інформаційна функція безпеки країни в усьому світі.

Виходячи з викладеного вище, *метою* даного дослідження є аналіз чинних вітчизняних джерел правового регулювання джерел у сфері забезпечення інформаційної безпеки України та визначення їх недоліків, а також окреслення шляхів їх подолання.

Отже, після проголошення Україною незалежності, розпочався новий етап розвитку і становлення національного законодавства, в тому числі і у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Однак, аналіз існуючих нормативно-правових актів свідчить про наявність істотних прогалин. Зокрема, у законодавстві відсутня дефініція «інформаційна безпека», не дивлячись на те, що дане поняття дуже часто застосовується в законодавстві. В той же час, законодавець в Законі України «Про інформацію» лише обмежився закріпленням понять: «інформації» та «захисту інформації» [2].

Р.А. Колужний зазначає, що не вирішеними залишаються питання щодо термінологічної некоректності визначеності термінів як «таємна інформація» і «таємниця», «документ» і «документована інформація», «майно», «власність», «володіння», «автоматизована система», «суб'єкт суспільних відносин» і «учасники суспільних відносин», «система інформаційних відносин» [3, с. 7]. Така ситуація лише створює складнощі у правозастосовній діяльності органів публічної адміністрації у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Указом Президента України від 8 липня 2009 р. № 514/2009 «Про доктрину інформаційної безпеки України» був затверджений відповідний концептуальний план розвитку інформаційної безпеки в Україні. Вищенаведений документ в цілому опосередковано

підкреслив надзвичайну важливість наступної норми права – ст. 17 Конституції України. Остання зазначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Вже у 2017 році була затверджена нова «Доктрина інформаційної безпеки України» від 25.02.2017 № 47/2017, що визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері [5].

Наступною групою нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення інформаційної безпеки України є постанови Кабінету Міністрів України.

В цілому акти Кабінету Міністрів України визначають організаційно-правові засади діяльності органів публічної адміністрації у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. Зокрема ними: 1) регулюється реалізація заходів щодо реформування даної сфери; 2) визначаються повноваження органів публічної адміністрації, що встановлюють межі впливу останніх; їх організаційну структуру; 3) встановлюється зміст процедур з надання адміністративних послуг тощо [1].

Слід охарактеризувати окрему групу актів Кабінету Міністрів України, яка визначає безпосередній зміст заходів уповноважених органів публічної адміністрації щодо забезпечення інформаційної безпеки. До них можна віднести такі: постанову Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 518 «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури»; постанову Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 р. № 1176 «Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом» [3, с. 11].

Підсумовуючи вище наведене, слід зазначити, що наразі в Україні вдалося досягти певних успіхів щодо нормативно-правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки. Аналіз нормативно-правового забезпечення свідчить, що сучасна інформаційна безпека є самостійною сферою національної безпеки, в якій необхідно забезпечити захист інформаційних ресурсів, систем їх формування, поширення і використання, інформаційної інфраструктури, захист таємної та службової інформації, інформації про особу. Нині правове регулювання діяльності органів публічної адміністрації щодо забезпечення інформаційної безпеки має цілісний характер, тобто дана діяльність регулюється як законами, так і указами, постановами, розпорядженнями, наказами. Загалом, дана діяльність регулюється понад сімома десятками нормативних актів.

Проте, незважаючи на позитивні моменти, проаналізовані нормативно-правові акти мають ряд недоліків. По-перше, встановлено, що різні нормативно-правові акти, норми яких регулюють суспільні відносини, об'єктом яких є інформаційна безпека, приймалися в різний час без узгодження понятійного-апарату, вони мають ряд не досить коректних термінів, або взагалі не мають чіткого визначення свого змісту; по-друге, на сьогодні існує низка нормативно-правових актів, що регулюють таку діяльність.

Отже, з метою вдосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки необхідним є здійснення систематизації чинного законодавства та виключення «формально діючих» норм, а також подолання інших казусів нормативно-правового регулювання даного виду суспільно-політичних відносин.

Список використаних джерел

1. Нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки України URL : https://pidru4niki.com/1507041237027/politologiya/normativno-pravove_regulyuvannya_informatsiynoyi_bezpeki_ukrayini.
2. Про інформацію: Закон України 02.10.1992 № 2657-XII. // Відомості Верховної Ради України 1992, № 48, ст.650.

3. Калюжний Р.А., Баєв О.О. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки України // Правова інформатика. 2009. № 4(24) С. 5–12.

4. Стратегія кібербезпеки України: затверджено Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016 № 47/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

5. Доктрина інформаційної безпеки України: затверджено Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

**Спасенко В. О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри адміністративного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків**

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ЩОДО СПОРІВ З ПРИВОДУ ПРИЙНЯТТЯ ГРОМАДЯН НА ПУБЛІЧНУ СЛУЖБУ, ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ З НЕЇ

Досліджуючи особливості розгляду спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з неї, передусім варто звернути увагу на законодавчу дефініцію поняття «публічна служба». Так, п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України визначає, що публічна служба – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [1].

Водночас варто наголосити, що на спори, з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, поширюється юрисдикція адміністративних судів. Відтак, при наданні спору статусу публічно-правового з приводу прийняття громадян на публічну службу, проходження, звільнення з публічної служби, необхідно враховувати положення Постанови Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2019 року. Відповідно до положень останньої варто встановити наявність таких підстав при наданні спору статусу публічно-правового:

- (1) чи проходила особа конкурс на заняття вакантної посади;
- (2) чи складала така особа присягу посадової особи;
- (3) чи присвоювався їй ранг у межах відповідної категорії посад [2].

Спори з приводу прийняття громадянина на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби охоплюють весь спектр спорів, що виникають у відносинах публічної служби. Разом з цим, до цієї категорії не належать трудові спори: а) керівників та інших працівників державних і комунальних підприємств, установ та організацій; б) працівників, які працюють за трудовим договором у державних органах і органах місцевого самоврядування; в) працівників бюджетних установ та інше. Під час визначення предметної юрисдикції справ суди повинні виходити із суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі [2].

Законодавчо визначено, що справи щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, окрім справ, в яких позивачами є службові особи, які у значенні Закону України «Про запобігання корупції» займають відповідальне та особливо відповідальне становище є справами незначної складності. Положеннями статті 12 Кодексу адміністративного судочинства України визначено, що спрощене позовне

провадження призначене для розгляду справ незначної складності. Водночас варто наголосити, що спрощене позовне провадження – форма адміністративного судочинства, призначена для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є їх швидке вирішення. Спрощене позовне провадження відзначається так званою «спресованістю», оскільки в його структурі відсутні окремі елементи, які є притаманними для загального позовного провадження [3, с. 513].

Враховуючи викладене вище, можна підсумувати, що на сьогодні відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України адміністративні справи щодо прийняття громадян на публічну службу, проходження, звільнення з публічної служби розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження. Однак зазначене правило не поширюється на справи, в яких позивачами є службові особи, які у значенні Закону України «Про запобігання корупції» займають відповідальне та особливо відповідальне становище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10098>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2019 року. (Справа № 815/6096/17 (К/9901/49528/18)). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80364173>
3. Адміністративно-судове процесуальне право України: підручник; за заг. ред. проф. Д.В. Лученка. Харків, 2024. 696 с.

Стечишин А.В., к.ю.н.,
доцент кафедри права імені академіка УАН
о. Івана Луцького
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ

ПАРТИСИПАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ДО ПРАКТИКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сучасна теорія держави і права перебуває у стані постійного пошуку нових моделей демократичного врядування, які б відповідали динамічним викликам глобалізованого суспільства. Демократія як багатовимірне явище охоплює не лише інституційно-правові механізми, але й соціально-психологічні аспекти сприйняття влади. У цьому контексті особливого значення набуває концепт перцептивної демократії, що акцентує увагу на тому, як громадяни усвідомлюють, оцінюють і легітимізують діяльність органів влади. Традиційні моделі демократії – представницька, пряма, партисипативна – зосереджуються переважно на формальних процедурах, тоді як партисипативна демократія пропонує новий аналітичний вимір, орієнтований на дослідження соціального сприйняття як фактора ефективності управління.

У наукових працях останніх років демократія дедалі більше розглядається не лише як система інститутів, а як процес комунікації між владою і суспільством. Як наслідок, партисипативна демократія виходить із тези, що будь-які демократичні процедури мають сенс лише настільки, наскільки вони визнаються громадянами справедливими та ефективними [2, с. 18]. Інакше кажучи, ключовим критерієм стає не тільки юридична досконалість механізмів, а й перцепція – відчуття їхньої легітимності та відповідності очікуванням населення.

Варто підкреслити, що в традиційній теорії права питання сприйняття розглядались у межах правосвідомості та правової культури. Проте у випадку партисипативної демократії ми маємо справу з більш специфічним феноменом – поєднанням правосвідомості, політичної культури і довіри до влади. Це дозволяє говорити про формування нової доктрини, що інтегрує соціально-психологічні фактори у правове дослідження демократії.

У класичному розумінні виділяють представницьку, пряму та партисипативну демократію. Представницька демократія ґрунтується на виборі делегатів; пряма – на безпосередньому волевиявленні; партисипативна – на залученні громадян до процесів управління. Партисипативна демократія відрізняється тим, що акцент робить на суб'єктивному вимірі цих процесів. Навіть найдосконаліші інституційні механізми можуть виявитися неефективними, якщо громадяни їх сприймають як несправедливі чи непрозорі. Отже, партисипативна демократія доповнює традиційні моделі й розкриває залежність реальної дієвості інститутів від рівня довіри до них.

Вона є не окремою формою демократії, а радше метатеоретичною рамкою, яка дозволяє оцінити якість демократії через призму громадського сприйняття. Таким чином, у центрі уваги опиняється феномен легітимності, що постає не лише як юридична категорія, а й як соціально-психологічна.

Якщо визначати значення партисипативної демократії для місцевого самоврядування, то останнє, відповідно до Конституції, є однією з основ народовладдя. Однак ефективність діяльності органів місцевої влади визначається не лише наявністю правових норм, а й ступенем довіри громадян до ухвалених рішень. Партисипативна демократія дає можливість зрозуміти, що ключем до підвищення ефективності управління територіальними громадами є формування позитивного сприйняття [1, с. 69]. Якщо мешканці громади вважають рішення прозорими, справедливими і такими, що враховують їхні інтереси, тоді вони готові брати участь у реалізації цих рішень, підтримувати владу і сприяти розвитку території.

Наприклад, ухвалення бюджету громади може мати різний ефект залежно від того, наскільки громадяни відчують свою причетність до цього процесу. Традиційна демократія забезпечує лише правову процедуру, а партисипативна навпаки, наголошує, що без елементу сприйнятої справедливості така процедура залишатиметься формальною і не викликатиме довіри.

Як наслідок, у науковому дискурсі можливе запитання: чи не підмінює партисипативна демократія об'єктивні критерії ефективності управління суб'єктивними оцінками населення? Справді, існує ризик надмірної залежності політики від колективних уявлень, які можуть бути маніпулятивними. Проте саме визнання цієї проблеми дозволяє глибше аналізувати феномен демократії. Партисипативний підхід не відкидає юридичних та інституційних критеріїв, але вказує, що їхня дієвість безпосередньо пов'язана із суспільною легітимністю. Тому завдання науки полягає у поєднанні правових і соціально-психологічних критеріїв в оцінці демократичних процесів.

Насамкінець, якщо говорити про практичні аспекти впровадження партисипативної демократії в Україні, то в умовах трансформації державних інституцій та посилення децентралізації, держава стикається з необхідністю формувати нові стандарти місцевого врядування. Партисипативна демократія в цьому контексті розглядається як дієвий інструмент формування довіри та підзвітності, що передбачає:

- розвиток механізмів громадських консультацій та електронної демократії;
- прозорість діяльності місцевих рад і виконавчих органів;
- формування культури діалогу між владою та громадою;
- запровадження індикаторів, що вимірюють не лише ефективність управління, а й рівень довіри до нього.

Партисипативна демократія в цьому контексті розглядається як дієвий інструмент формування довіри та підзвітності, що передбачає розвиток механізмів громадських консультацій та інструментів електронної демократії, забезпечення прозорості діяльності місцевих рад і виконавчих органів, утвердження культури постійного діалогу між владою та громадою, а також запровадження індикаторів, які вимірюють не лише ефективність управління, а й рівень суспільної довіри до нього. У підсумку ефективне місцеве самоврядування постає не лише як інституційна система, а й як комунікативна платформа взаємної легітимації влади та громади.

Таким чином, партисипативна демократія – це новий концептуальний підхід у теорії держави і права, що дозволяє розширити розуміння демократії за межі формальних процедур. Вона акцентує увагу на тому, що будь-яка демократична система є дієвою лише тоді, коли громадяни сприймають її як легітимну та справедливую. Для України цей підхід особливо важливий у контексті розвитку місцевого самоврядування та децентралізації. Партисипативна демократія може стати інструментом підвищення довіри, зміцнення соціальної згуртованості та формування ефективної правової держави. Саме тому подальше теоретичне осмислення і практична імплементація цього підходу становлять актуальне завдання для сучасної юридичної науки і правотворчої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Неофіта Д.Б. Теоретико-правовий дискурс поняття «партисипативна демократія». *Young Scientist*. 2024. № 3 (127). С. 67-72. URL: https://www.researchgate.net/publication/379767020_TEORETIKO-PRAVOVIJ_DISKURS_PONATTA_PARTISIPATIVNA_DEMOKRATIA

2. Неофіта Д.Б. Переваги та недоліки партисипативної демократії. Сталій розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів. Матеріали науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 15-16 вересня 2023 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 17-20.

**Туляков В., д.ю.н., проф.,
член-кореспондент НАПрНУ,
професор кафедри кримінального права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса**

PUNITIVE DAMAGES VS. СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ

Читаю вранці про цей кейс: Chancery urged to keep alive Ukrainian oligarch suit [1] немного про відмивання коштів через Кіпрські пральні... Ну, знаєте схеми, коли українці, переселяючись за кордон, виводили суми поза дозволені 10 000 євро через мережу посередників та кур'єрів в Європі та США. Але цікаво не це... Точніше не тільки.

У Chancery Court штату Делавер розгортається справа на \$58,5 млн проти структур, пов'язаних із українським олігархом. Позивач наполягає не лише на компенсації, а й на punitive damages: інституті, який у США виконує карально-превентивну функцію. Це яскраво видно зі справи BMW of North America v. Gore (1996): покупець, виявивши, що його авто було перефарбоване без повідомлення, отримав від присяжних \$4 тис. компенсаційних збитків і \$4 млн штрафних відшкодувань. Суд першої інстанції залишив це рішення, підкресливши, що санкція не є «надмірною» для свідомого корпоративного шахрайства. Верховний суд США згодом уточнив конституційні межі «пропорційності» punitive damages (визнавши суму надмірною і знизивши її), проте сам принцип залишився: карати фінансово за зухвалу поведінку, аби інші компанії навіть не наважувалися повторювати подібні практики [2].

Саме про це я також мав розмову на нещодавньому круглому столі, говорячи про розвиток Jus Puniendi в контексті наближення до світових традицій [3]

У Європі інститут punitive damages практично відсутній. Натомість поширюється non-conviction-based confiscation (NCBC) спеціальна конфіскація активів без вироку суду. У Великій Британії та Італії це діє як «паліатив»: держава вилучає підозрілі активи за умови відсутності судового обвинувального вироку. У Німеччині тривають дискусії щодо впровадження та реформування NCBC із метою підвищення ефективності повернення незаконних активів із дотриманням стандартів доказів і гарантій правомірності [4]

В Україні ця різниця є принциповою. Відсутні punitive damages, але існують два основні інструменти спеціальної конфіскації (окрім конфіскації як покарання, заходу адміністративного впливу, та заходу процесуального стримування в кримінальному та адміністративному праві) :

1. Спеціальна конфіскація, передбачена Кримінальним кодексом України (ст. 96-1, 96-2), це примусове безоплатне вилучення майна за рішенням суду, яке застосовується у кримінальному провадженні як захід кримінально-правового характеру [5]. Вона застосовується у разі вчинення особою кримінального правопорушення, і підставою для неї є вирок суду або ухвали суду за Кримінальним процесуальним кодексом. Унікальним є те, що спеціальна конфіскація не тягне за собою судимості, але є заходом впливу, що має припинити незаконне використання активів

2. Конфіскація за Законом України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб від 12 травня 2022 року № 2257-IX [6]: квазіадміністративний механізм, що не потребує доведення вини і заснований на блокуванні активів осіб, що підпадають під санкції Ради національної безпеки і оборони (РНБО). Цей інструмент дозволяє державі конфіскувати активи без судового вироку в умовах воєнного стану, спрямований на захист національної безпеки і стримування агресії.

Водночас ці механізми наразі використовуються переважно в контексті воєнного стану і бізнес-шахрайства. Тому потерпілі часто отримують лише компенсацію реальних збитків без стримувального ефекту у форматі фінансового покарання з превентивною метою.

Пропозиція для обговорення: чи варто Україні розглянути запровадження гібридного інституту «пунітивної компенсації»: механізму, що поєднає каральний елемент (як у США) і соціальне спрямування (через спецконфіскацію), з прозорим перерахуванням таких сум до спеціального фонду відновлення країни?

Ідея пунітивної компенсації полягає в тому, що вона має розглядатися не лише як спосіб відшкодування збитків, а як кримінально-превентивний захід, який доповнює традиційні покарання. Цей механізм спрямований на стримування протиправної поведінки через фінансове покарання, що слугує не лише каральною, а й превентивною метою. Пунітивна компенсація своїм змістом наближається до функцій, які виконує пробація у кримінальній юстиції. Пробація, як відомо, є одним із сучасних ефективних засобів кримінальної превенції, спрямованим на соціальну реабілітацію правопорушників і запобігання повторним злочинам без застосування позбавлення волі. Аналогічно, пунітивна компенсація могла б виконувати функції превентивного фінансового впливу, що стимулює суб'єктів уникати протиправної поведінки.

Чи міг би такий інструмент стати ефективним мостом між американською концепцією «покарання гаманцем» та європейською практикою позасудового вилучення активів, укріплюючи надто важливі для України національну безпеку та економічну справедливість?

Юридичні перепони для введення пунітивної компенсації в Україні можна класифікувати таким чином:

1. Відсутність інституту punitive damages у національному праві. Українське законодавство не містить аналога американського інституту штрафних (каральних) відшкодувань, що призначаються окремо від компенсації збитків за принципом покарання та превенції. Введення пунітивної компенсації потребує фундаментальних змін у матеріальному та процесуальному праві. 2. Принцип пропорційності і справедливості, закріплений Конституцією України та законодавчими актами, які обмежують застосування непропорційно великих фінансових санкцій. Це пов'язано з необхідністю забезпечити баланс між захистом прав позивача і недопущенням надмірного фінансового стягнення, що розглядається як кара. 3. Відсутність чітких критеріїв і стандартів для розрахунку пунітивної компенсації, що ускладнить правозастосування, підвищить ризик зловживань або судових помилок. 4. Процесуальні обмеження: пунітивна компенсація за своєю природою пов'язана з цивільним процесом, проте в Україні питання покарання часто вирішується у кримінальних чи адміністративних процедурах. Відсутність узгодженості процесуальних норм поєднується з традиційною обережністю практики ЄСПЛ щодо введення штрафних санкцій в цивільному та кримінальному судочинстві.

Пам'ятаємо мотивацію суду, коли високий розмір накладених штрафів та відсутність встановленого законом максимуму не були достатніми для Суду, щоб вважати суворість та характер санкції «кримінальними» у розумінні автономного значення за статтею 6 Конвенції і навпаки [7]. 5. Взаємодія з існуючими національними механізмами спеціальної конфіскації (переважно кримінальної), а також конфіскації активів за Законом про Санкції це виклик у розробці ефективного та неконфліктного правового поля, де пунітивна компенсація не дублювала би або не послаблювала наявні інструменти. 6. Питання міжнародних зобов'язань та відповідності європейським стандартам права: українське законодавство повинно враховувати практику ЄСПЛ та стандарти Ради Європи, де інститут punitive damages майже не використовується і іноді вважається дискримінаційним або неконституційним. 7. Соціально-політична складність: впровадження пунітивної компенсації потребує консолідації правової думки, підтримки законодавців і суспільства, що в контексті реформ та воєнного стану може виявитись складним.

Переваги пунітивної компенсації полягають у наступному.

1. Каральний і превентивний ефекти. Пунітивна компенсація не лише відшкодовує збитки потерпілому, а й фінансово карає винну сторону, створюючи суттєвий стримувальний фактор для юридичних та фізичних осіб, щоб уникати неправомірної поведінки. 2. Підсилення захисту прав жертв кримінальних правопорушень і бізнесу. Завдяки пунітивній компенсації відшкодування набуває більшого обсягу, що сприяє відновленню справедливості і стимулює належну поведінку на ринку. 3. Можливість відшкодування моральної шкоди. Пунітивна компенсація частіше застосовується у випадках, коли шкода нематеріальна, але значуща, і при цьому потребує соціального засудження порушення. 4. Підвищення відповідальності правопорушників та корпоративного сектору. Каральні суми можуть впливати на культуру корпоративної етики, змушуючи компанії посилювати внутрішні заходи відповідальності і контролю. 5. Стимулювання ефективності правозастосування. Наявність механізму пунітивної компенсації підвищує інтерес потерпілих до позовної діяльності та активізації судової системи для боротьби з шахрайськими практиками. 6. Гнучкість у нарахуванні збитків і можливість врахування ступеня провини порушника.

Для подолання цих перепон потрібно системне законодавче напрацювання, експертні дискусії і, можливо, поступова імплементація на пілотній основі

В Україні впровадження пунітивної компенсації могло б значно посилити механізми боротьби з злочинами проти нацбезпеки, терористичними злочинами, насильницькими злочинами, економічними порушеннями й корупцією на рівні бізнесу, злочинами проти миру, створюючи також додаткові фінансові бар'єри для шахраїв і недобросовісних компаній.

Таким чином, впровадження пунітивної компенсації як кримінально-превентивного заходу дозволило би не лише покращити захист прав потерпілих, а й посилити загальний режим запобігання порушенням через більш жорсткі фінансові санкції і соціальний контроль. У цьому ключі пунітивна компенсація може бути розглянута як інноваційний інструмент кримінально-превентивної політики, який доповнює класичні покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Law360. (2025). Chancery urged to keep alive Ukrainian oligarch suit. URL: <https://www.law360.com/.../chancery-urged-to-keep-alive...>
2. BMW of North America, Inc. v. Gore, 517 U.S. 559 (1996). URL: <https://www.oyez.org/cases/1995/94-896>
3. Матеріали Круглого столію (2025) «Ius puniendi: голоси епох в суголоссі днів» до 85-річчя проф. Миколи Івановича Панова (in memoriam). URL: <https://youtu.be/VeUmW8XRmY?si=E6yLMgWb4p-5CLei>

4. Fabian Teichmann (2023). Non-Conviction-Based Confiscation (NCBC) – A reform option for German asset recovery law. *EUCRIM*. URL: <https://eucrim.eu/articles/non-conviction-based-confiscation-ncbc-a-reform-option-for-german-asset-recovery-law>

5. Закон України (2025) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб від 12 травня 2022 року № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text>

6. IZI Institute. (2025). Санкційна конфіскація приватних активів в Україні. URL: https://izi.institute/analysts/analytics_6/

7. КСУ. (2022). Суд визнав конституційними статті Кримінального кодексу України про спеціальну конфіскацію URL: <https://ccu.gov.ua/en/novina/court-declared-articles-criminal-code-ukraine-special-confiscation-be-constitutional?>

8. Advocat Post (2021) Коли мова йде про тлумачення обсягу поняття «злочин» в автономному значенні статті 6 Конвенції, ЄСПЛ має сам провести оцінку цього питання: Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall v. Iceland URL: <https://advokatpost.com/koly-mova-jde-pro-tlumachennia-obsiahu-poniattia-zlochyn-v-avtonomnomu-znachenni-statti-6-konventsii-iespl-maie-sam-provesty-otsinku-tsoho-pyannia-gestur-jonssonand-ragnar-halldor-hall-v-iceland/>

Зауваження: У процесі підготовки цього тексту було використано програмне забезпечення генерації тексту (AI Grok 5, ChatGPT 5, Perplexity, Grammarly) виключно для редакційного редагування, корекції стилю, а також для перекладу окремих фрагментів тексту. Усі фактичні дані, посилання, джерела, а також висновки були особисто перевірені та підтверджені автором тексту. Відповідальність за зміст і точність юридичного аналізу повністю покладається на автора.

Удовенко Ю.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Відповідно до Конституції України, земля є основним національним багатством [1]. Чинне законодавство виділяє дев'ять категорій земель, серед яких землі сільськогосподарського призначення посідають особливе місце. Їхня значна цінність зумовлює встановлення обмежень у використанні та посилену правову охорону.

На сьогодні значна частина земель сільськогосподарського призначення перебуває у власності не лише громадян України, а й іноземних осіб, зокрема громадян Російської Федерації. Незважаючи на законодавчу вимогу щодо відчуження таких земель іноземцями та особами без громадянства протягом року, судова практика щодо конфіскації таких ділянок була обмеженою. Лише після повномасштабного вторгнення РФ практика почала активно застосовуватися. У наукових дослідженнях питання набуття права власності на землю іноземцями та особами без громадянства розглядали П.Ф. Кулинич, В.В. Носік, М.В. Шульга та ін. Проблемні питання конфіскації земель сільськогосподарського призначення потребують подальшого дослідження.

Згідно зі ст. 130 Земельного кодексу України (ЗК України), землі сільськогосподарського призначення можуть перебувати у власності лише громадян України. Зміни 2020 року закріпили можливість для іноземців і осіб без громадянства мати у приватній власності таку земельну ділянку лише за умови прийняття рішення шляхом референдуму. Таким чином, законодавство чітко забороняє володіння такими ділянками іноземцям, особам без громадянства, іноземним державам та юридичним особам [2].

Водночас іноземці та особи без громадянства можуть набути право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення лише шляхом спадкування. Для цього вони повинні прийняти спадщину відповідно до норм Цивільного кодексу України. Після шести місяців (за відсутності заперечень інших спадкоємців) вони отримують свідоцтво на право спадщини [3]. Документом, що підтверджує державну реєстрацію права власності, є витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. З моменту його отримання іноземець або особа без громадянства набуває статусу власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Законодавство передбачає добровільне та примусове відчуження таких ділянок протягом року. У випадку добровільного відчуження строк починається з моменту отримання витягу з Державного реєстру. Спосіб відчуження не визначений, але закон допускає продаж, обмін або дарування за нотаріально посвідченим договором. Новим власником може бути фізична чи юридична особа України. Після 24 лютого 2022 року такі угоди не реєструються нотаріусами, тому іноземці та особи без громадянства не можуть ефективно відчужити земельну ділянку. Натомість деякі іноземці та особи без громадянства укладають додаткові угоди до договорів оренди, що є нікчемними. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 12 березня 2025 року у справі № 568/823/23 зазначив, що такі угоди порушують публічний порядок та законодавчу заборону для іноземців бути орендодавцями [5].

Законодавство України передбачає примусове відчуження земельної ділянки виключно за судовим рішенням (п. «в» ч.1 ст.143 ЗК України) [2]. Відповідно до п. 10 ч.1 ст. 346 ЦК України, конфіскація є однією з підстав припинення права власності [3]. Вона застосовується у випадку невиконання власником вимог законодавства. Згідно з ч.1 ст. 153 ЗК України, власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених законом. Верховний Суд у постанові від 18 вересня 2013 року у справі № 5-92цс13 наголосив, що позбавлення власності можливе лише в інтересах суспільства, із забезпеченням балансу між суспільними інтересами та правами власника.

Механізм конфіскації передбачений п. 4 ст. 145 ЗК України: позов подається органом, що здійснює державний контроль за використанням та охороною земель [2]. Згідно з підп. 33 п. 4 Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, затвердженого постановою КМУ від 14.01.2015 № 15, функцію контролю покладено на Держгеокадастр та його територіальні органи [4]. Позов може подати і прокурор за умов, передбачених ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру». Позовна заява подається до місцевого загального суду за місцезнаходженням земельної ділянки. У разі задоволення позову право власності припиняється, а земельна ділянка конфіскується. Наприклад, у 2023 році загальна площа земель, повернутих державі за судовими рішеннями, перевищила 840 га, реально повернуто понад 333 га [6].

Конфіскована земельна ділянка підлягає продажу на земельних торгах, а отримані кошти, за вирахуванням витрат на реалізацію, виплачуються попередньому власнику. Земельну ділянку може придбати будь-яка особа, яка за законом має право на її власність [2]. Водночас питання відшкодування коштів власникам, зокрема громадянам держави-агресора, залишається відкритим.

Наразі розроблено два законопроекти, спрямовані на врегулювання питань, пов'язаних із володінням земельними ділянками громадянами держави-агресора:

1. Проект № 8167 – «Про внесення змін до ЗК України щодо врегулювання питання використання коштів, отриманих від продажу земельної ділянки, власником якої є громадянин країни-агресора» (1 липня 2022 року).

2. Проект № 8167-1 – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо конфіскації та продажу земельних ділянок, власниками яких є громадяни країни-агресора».

Безумовно, ці законопроекти містять спірні положення, що потребують уточнення. Разом із тим, перспективною є пропозиція відчужувати земельні ділянки без компенсації їх вартості, якщо власниками є громадяни РФ, а кошти від продажу спрямовувати до державного бюджету. Водночас необхідно враховувати, що деякі громадяни РФ беруть участь у захисті України, тому зазначене положення на них не повинно поширюватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>.
5. КЦС ВС вказав на нікчемність додаткових угод до договору оренди землі сільськогосподарського призначення укладених іноземцями URL: <https://pravo.ua/ktss-vs-vkazav-na-nikchemnist-dodatkovykh-uhod-do-dohovoru-orendy-zemeli-silskohospodarskoho-pryznachennia-ukladyenykh-inozemtsiamy/>.
6. Прокурори на захисті державних інтересів: Від початку року заявлено до суду позови для примусової конфіскації майже 2500 га сільгоспземель з власності іноземців. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-na-zaxisti-derzavnix-interesiv-vid-pochatku-roku-zayavleno-pozovi-dlya-primusovoyi-konfiskaciyi-245-tis-ga-silgospzemel-z-vlasnosti-inozemciv>.

**Федчишин С.А., д.ю.н., проф.,
професор кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків**

КОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПУБЛІЧНУ СЛУЖБУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

В умовах розбудови професійної, політично нейтральної та стабільної публічної служби в Україні відповідно до європейських стандартів важливого значення набуває систематизація законодавства про публічну службу, про що неодноразово йшлося у концептуальних (стратегічних) офіційних документах, наукових працях тощо. При цьому, наявні підходи та пропозиції стосовно кодифікації законодавства України про публічну службу (службового законодавства) відрізняються, зокрема за обсягом (шириною) доцільної кодифікації.

На доцільність кодифікації службового законодавства України вчені-адміністративісти наголошують вже тривалий час. Зокрема, В.Б. Авер'янов обґрунтовував, що «треба ... прийняти узагальнюючий законодавчий акт, який мав би стати методологічною та регулятивною основою системи спеціального законодавства, що цілісно регулюватиме інститут державної служби в його ... широкому розумінні». На думку науковця, таким нормативно-правовим актом міг би стати основоположний Закон «Про основні засади служби в державі» [4, с.21-22].

Інші вчені відстоювали доцільність прийняття узагальнюючого кодифікованого акту, предмет регулювання якого поширювався б не лише на державну службу, а й на службу в органах місцевого самоврядування. До такої групи науковців належить Ю.П. Битяк, котрий наголошував, що варто «не латати» діючий Закон «Про державну службу», а розпочати інтенсивну роботу по підготовці акту саме узагальнюючого характеру (як-то Кодексу державної служби – назва не є ключовою), який регулював би загальні проблеми проходження служби в органах всіх гілок влади в державі, всіх державних органах та органах місцевого самоврядування, а можливо і державних підприємствах, установах, організаціях [3, с.296-297]. Можна навести й позицію С.В. Ківалова, який у контексті шляхів реформування вітчизняного адміністративного права також пропонував прийняти узагальнюючий закон – Закон України «Про основні засади державної служби і служби в органах місцевого самоврядування» [5, с.4].

Мають місце пропозиції й стосовно більш широкої кодифікації, котра охопила би усю публічну службу, суцільної кодифікації службового права. Наприклад, відзначимо висновки Т.О. Коломоєць. Вчена зазначає, що «цілком логічною і доцільною вбачається кодифікація чинного службового законодавства України, яке охоплює своїм регулюючим впливом все розмаїття публічно-службових відносин». У якості «фінального» акту запропоновано розглядати саме кодекс (хоча в теорії права передбачено й інші різновиди таких актів, проте для України, з огляду і на особливості її державотворчих і правотворчих процесів, прийнятним є лише кодекс). Його назву, знову ж таки з огляду на типовість назв вже прийнятих кодифікованих актів, можна запропонувати як «Службовий кодекс України» (хоча у доктрині можна зустріти й інші її варіанти – «Кодекс про публічну службу України», «Кодекс публічних службовців України», «Кодекс законів про публічну службу України» тощо) [7].

Принагідно зауважимо, що у деяких державах Європейського Союзу можна знайти досвід кодифікації у сфері службового законодавства. Як приклад можна відзначити Кодекс цивільних службовців Греції від 09.02.1999 р. У ст. 2 «Предмет регулювання» цього Кодексу закріплено такі приписи: а) «положення цього Кодексу поширюються на цивільних адміністративних службовців держави і юридичних осіб публічного права»; б) цивільні службовці та функціонери держави і юридичних осіб публічного права, на яких, відповідно до конституційних чи законодавчих норм, поширюються спеціальні правові положення, а також цивільні службовці, які працюють у місцевих урядових органах, підпадають під ті положення цього Кодексу, на які посилаються спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють їхню діяльність» [8, с.520-521].

Доцільність систематизації законодавства України про публічної служби назріла. Це обґрунтовується низкою факторів. Привертає увагу відсутність загального (базового) законодавчого акту у сфері публічної служби, котрий би визначав поняття публічної служби, її сутнісні ознаки, систему, види тощо. З-поміж загальних правових норм можна відзначити норму-дефініцію, що розкриває поняття «публічна служба» та закріплюється у п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України: «публічна служба – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування» [1]. Однак, поняття «публічна служба», що закріплене в КАС України, з різних підстав у літературі піддається критиці. Можна згадати й поняття «публічні службовці», що закріплюється у п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» від 21.09.2021 р. [2]. Аналіз та порівняння законодавчих понять «публічна служба» та «публічні службовці» свідчить про їх неузгодженість. Таким чином, в умовах відсутності загального (базового) законодавчого акту у сфері публічної служби законодавчий понятійний апарат у цій сфері лишається суперечливим та недосконалим, а наукова дискусія щодо розуміння базових категорій триваючою.

Отже, систематизація службового законодавства є доцільною та дозволила б не лише упорядкувати великий масив законів у цій сфері, визначати загальні питання для публічної служби, її поняття, сутнісні ознаки, систему, види тощо, а й усунути колізії та інші змістовні проблеми, стати базою для подальшого вдосконалення службового законодавства України. Своєю чергою, виконання завдання щодо кодифікації законодавства України про публічну службу потребує обговорення та вирішення низки ключових питань, у тому числі: по-перше, яким має бути зміст і обсяг поняття «публічна служба»; по-друге, яким має бути обсяг відповідної кодифікації – охопити усе законодавство про публічну службу або ж лише законодавство про державну службу та про службу в органах місцевого самоврядування; по-третє, за умови кодифікації усього законодавства про публічну службу яким чином такий законодавчий акт буде співвідноситись та узгоджуватись з іншими кодексами (законами) України, які врегульовують особливості окремих видів державної служби тощо (наприклад, Митний кодекс України – державна служба в митних органах, Податковий кодекс України – державна служба в податкових органах). Варто врахувати й те, що сьогодні вчені-адміністративісти виголошують ідеї стосовно розробки й інших кодексів, як-то Кодексу України про захист Вітчизни та військової служби тощо [Див.: 6, с. 14-21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р., № 2747-IV, зі змін. та доп. Офіційний вісник України. 2005. № 32. Ст. 1918.
2. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23.09.2021 р., № 1789-IX. Офіційний вісник України. 2021. № 88. Ст. 5599.
3. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Право, 2005. 304 с.
4. Державна служба в Україні: організаційно-правові основи і шляхи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Ін-Юре, 1999. 272 с.
5. Ківалов С. В. Основні напрямки реформування адміністративного права. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 19. С. 3-6.
6. Книш В. В. Основні напрямки кодифікації законодавства України про захист Вітчизни та військову службу. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2015. Вип. 39. С. 14-21.
7. Коломоець Т. О. Службовий кодекс України: міф чи реальність? Правова освіта та наука в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (18 берез. 2021 р.) / за заг. ред. Ю. О. Легези. Дніпро, 2021. С. 109-111.
8. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України: монографія / за заг. ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с.

**Шишко О. Є., аспірант,
кафедра політики у сфері боротьби
зі злочинністю та кримінального права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,
Науковий керівник: Медичкий І.Б., д.ю.н., проф.,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ**

**ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ФАКТОРІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ ОСІБ НА ЇХ УТРИМАННЯ
(СТАТТІ 164, 165 КК УКРАЇНИ)**

У контексті аналізу нормативних факторів соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України) передусім висловимо позицію щодо місця у цій системі міжнародно-правових актів, а також доцільності врахування й інших нормативно-правових актів (далі по тексті – НПА), окрім законів.

З однієї сторони, нормативність чинників соціальної обумовленості вказує на їх визначеність положеннями прийнятих НПА, які є частиною національного законодавства України, та регламентують (регулюють) ті чи інші суспільні відносини, щодо яких постає питання на предмет доцільності їх кримінально-правової охорони. В силу ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України, за умови надання ВРУ згоди на їх обов'язковість. ЗУ «Про правотворчу діяльність» (ст. 9) «збільшує обсяг» названого конституційного припису та визнає частиною національного законодавства України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також інші чинні міжнародні договори України (*курсив наш.* – О. Ш.). З врахуванням зазначеного, положення міжнародно-правових актів, імplementованих у національне законодавство України, підставно розглядати у системі нормативних факторів. Одночасно

залишаються без належної оцінки та врахування положення міжнародних НПА, не ратифікованих Україною (така процедура, з огляду на певні чинники об'єктивного чи суб'єктивного змісту, може відбуватися протягом достатньо тривалого часу) чи специфічних за своєю дією/сферою впливу. Проте не враховувати їх у процесі національного правотворення теж немає підстав. Зазначене можемо продемонструвати на прикладі ратифікації (01.07.2022 р.) та набранні чинності для України (01.12.2022 р.) Протоколу про право, що застосовується до зобов'язань про утримання (дата вчинення 23.11.2007 р., набрання чинності – 01.08.2013 р.), який доповнює систему взаємодії держав в рамках Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 р. До сфери дії вказаного Протоколу віднесено право, що застосовується до зобов'язань про утримання, які виникають з сімейних відносин, батьківства, шлюбу або спорідненості, включаючи зобов'язання про утримання дитини незалежно від сімейного статусу її батьків (ст.1). Причому мова йде про універсальний (*курсив наш.* – О. Ш.) характер Протоколу, навіть якщо право, яке застосовується, є правом недовгої держави (ст.2) [1].

Систему нормативних факторів не варто обмежувати лише законодавчими актами, адже останні доволі часто містять формулювання загального характеру, потребуючих подальшої деталізації за рахунок підзаконних НПА. Зауважимо, що підзаконні нормативно-правові акти є елементом законодавства України, охоплюючи такі різновиди, що містять норми права, як: постанови ВРУ; укази Президента України; постанови КМ України; накази міністерств; акти інших державних органів; постанови ВР АРК, постанови Ради міністрів АРК, накази міністерств АРК; розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, накази керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; акти органів місцевого самоврядування (ст.9 ЗУ «Про правотворчу діяльність») [2]. Безперечно, що у аспекті, про який йде мова, ми маємо на увазі підзаконні НПА суб'єктів публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України.

Нормативні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за протиправне порушення визначених гарантій утримання осіб (ст. ст. 164 і 165 КК України) визначаються відповідністю конституційним приписам, а також положенням законів та прийнятих відповідно до них підзаконних нормативно-правових актів.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії (ст.8). Питанням захисту інтересів сім'ї приділено увагу рядом конституційно-правових приписів, починаючи від загальних засад, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст.3) та завершуючи більш предметною спрямованістю інших статей. Обов'язки кожного із подружжя охоплюють собою також їх зобов'язання утримувати дітей до їх повноліття. Рівним чином і повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. ст. 51 і 52). На зайвим буде зауважити, що, попри можливість встановлення в умовах воєнного або надзвичайного стану окремих обмежень прав і свобод людини і громадянина, права і свободи, передбачені статтями 51 та 52 Конституції України, не можуть бути обмежені (ст.64).

Положення статей 164 і 165 КК України не повинні вступати у колізію з положеннями регуляторного сімейного законодавства, тим паче, містити кримінально-правову заборону щодо поведінки, яка не є порушенням чи щодо незаконності якої закон допускає винятки з правила.

Сімейний кодекс України закріплює визначальний обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття, причому способи виконання такого обов'язку визначаються за досягнутою між ними домовленістю – наприклад, шляхом утримання дитини в грошовій і (або) натуральній формі одним із батьків, хто проживає окремо від неї або ж базуються на постановленому судовому рішенні. Аліменти кодекс визначає як кошти на утримання дитини, які

можуть бути присуджені за рішенням суду у визначеній формі (частка від доходу, тверда грошова сума) тому із батьків чи інших законних представників дитини, разом з яким вона проживає (ст. ст. 180, 181). Закон надає також батькам можливість батькам укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати, передбачає паралельно письмову форму та обов'язок нотаріального посвідчення такого договору (ст. 189). СК України також встановлює обов'язок батьків в частині утримання своїх повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги або повнолітніх дітей, які продовжують навчання (ст. ст. 198, 199). Детальної регламентації у СК України отримав і обов'язок повнолітніх дітей у частині утримання непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги. Закон передбачає винятки з цього правила (ст. 202), випадки звільнення дітей від виконання вказаного обов'язку (ст. 204), порядок визначення розміру аліментів тощо. Як і для батьків (окрім сплати аліментів на утримання дитини), так і для їх повнолітніх дітей (також без врахування сплачених аліментів), СК України передбачає можливість додаткових витрат: на батьків – у випадку їх тяжкої хвороби, інвалідності або немічності (ст.203); на дітей – у разі настання особливих обставин (викликаних розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо) (ст.185) [3].

Положенням СК України кореспондують і норми інших законодавчих актів. До прикладу, ЗУ «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III закріплює право дітей на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку (ст.8); визначає, що батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ст.12) [4]. ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV визначає категорію непрацездатних громадян [5].

Кримінально-правова охорона визначених національним законом гарантій осіб на їх утримання відповідає положенням нормативно-правових документів, які регулюють суспільні відносини прав та обов'язків подружжя та дітей. Можливість кримінально-правової реакції на відповідні порушення не заперечується положеннями регуляторного законодавства, згідно з якими: ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом (ст.155 СК України); система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає, посеред іншого, встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України; особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України (ст. ст. 4, 8, 35 ЗУ «Про охорону дитинства»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол про право, що застосовується до зобов'язань про утримання: ратифіковано Законом України від 01.07.2022 р. № 2339-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-07#n2 (дата звернення: 27.09.2025).
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 27.09.2025).
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

**Шопіна Ю. О., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології,
навчально-науковий інститут права та психології,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ**

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Загальне визначення правової політики можна знайти у навчальній та науковій літературі. Найбільш вдалим, на наш погляд, є наступне визначення:

правова політика – це система заходів, принципів та стратегій держави, які спрямовані на реалізацію політичного курсу в правовій сфері суспільства з метою забезпечення прав і свобод громадян, законності та правопорядку.

У широкому розумінні, це політика держави заснована на праві, а у вузькому – державна політика саме в правовій сфері. [1, с. 108]

Виходячи із вищезазначеного, можна сформулювати визначення державної політики у сфері права, тобто у контексті вузького розуміння.

Отже, це сукупність дій держави, які полягають у формуванні та вдосконаленні правової системи.

Основна ціль правової політики випливає із самого її визначення і може бути визначена як забезпечення прав і свобод громадян, створення умов для покращення основ правопорядку та дотримання принципу законності в суспільстві.

Звісно, що правова політика України, як будь-якої держави, реалізується через правотворчу діяльність (прийняття та видання законів) та правозастосовчу діяльність (практичну діяльність правоохоронних органів як спеціалізованих суб'єктів правової системи).

Існує твердження, що правова політика є самостійним політико-правовим феноменом, який потребує впорядкування з боку публічної влади.

В теорії права політика тридиційно поділяється на зовнішню та внутрішню. Остання, в свою чергу, має власну структуру (побудову) і проявляється в соціальній, культурній, сімейній, виховній, ідеологічній, управлінській, правовій та інших сферах.

І тут найголовнішу роль відіграє правовий аспект, тобто правова політика України. Сутність правової політики є стратегічне планування у правовій сфері за допомогою якого її суб'єкти переглядають стратегічний напрямок своєї організації та діяльності для досягнення цілей, що визначені органами публічного управління для громадян.

Носієм суверенітету правової політики є держава Україна, яка розповсюджує свою владу на всіх осіб, що перебувають на її суверенній території. Кожна держава формує та створює свою власну правову політику шляхом тривалого процесу. Ідеї, прагнення та бажання громадянського суспільства втілюється в життя через діяльність державних органів, що мають у своєму розпорядженні механізми переконання та примусу. Тобто такі веління є загальнообов'язковими для виконання усіма членами суспільства.

Роль України як суверенної держави у реалізації правової політики є визначною, адже вона має всі «важелі» для її реалізації, включаючи функцію контролю.

Нормативно-правові документи України закріплюють підстави і надають право державним органам і посадовим особам здійснювати її правову політику.

До таких суб'єктів слід віднести: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет міністрів України та інші державні органи і інститути.

В Конституції України, як законі прямої дії, наголошується (вказується) на різнобічності сфер та шляхів реалізації політики вищезазначеними суб'єктами конституційного права.

У формуванні та реалізації правової політики можуть приймати участь й інші суб'єкти: міністерства, відомства та їх структурні елементи (управління, служби, відділи).

Суб'єктами правової політики можуть також бути: Верховний та Конституційний Суд України (ст. 1 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). [2]

Суди забезпечують захист гарантованих Конституцією України та законами прав та свобод людини і громадянина, юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Далі варто назвати політичні партії, які поряд з державою є активними суб'єктами у реалізації правової політики. Саме вони здійснюють і вирішують завдання з досягнення законного контролю над управлінськими процесами в Україні (Закон України «Про політичні партії в Україні»). [3]

Суб'єктами правової політики в Україні є також її громадяни. Вони можуть певним чином впливати на процес формування правової політики в державі, наприклад, згідно зі статтею 71 Конституції України – громадяни України наділені однаковими виборчими правами і можуть приймати участь у виборах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. [4]

Отже, без ефективної діяльності державних органів будь-який вид державної політики, зокрема, правової не може бути реалізованим. При цьому, їх діяльність повинна бути прозорою і здійснюватися у повній відповідності з законами України.

Державно-правову політику держав, зокрема України, обумовлюють такі чинники:

- 1) необхідність упорядкування правової інформації;
- 2) встановлення єдиних напрямків розвитку державного, публічного та правового простору;
- 3) встановлення єдиної державної ідеології;
- 4) розвиток правової культури та правосвідомості суспільства;
- 5) потреба в нормативному забезпеченні організаційної, політичної, економічної та соціальної сфер співжиття людей. [1, с. 49]

Як висновок, політика, зокрема правова, може сприяти як суб'єктивному так і об'єктивному прийняттю рішень органами управління для певних цілей, що визначаються державою як пріоритетні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ:

1. І. Журавська. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», серія: «Юридичні науки» № 4 (28), 2020.
2. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02. 06.2016 № 1402-VIII станом на 04 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 01.10.2025).
3. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III: станом на 19 груд. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення 01.10.2025).
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 01.10.2025).

**Щерба В. М., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального права та кримінології,
Навчально-науковий інститут права та психології,
Національна академія внутрішніх справ**

СПІВВІДНОШЕННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ ТА УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ

До внесення змін Законом від 2 жовтня 1996 року до КК України такого кримінально-правового поняття, як «вбивство, вчинене на замовлення» не існувало, тож судово-слідча практика кваліфікувала умисні вбивства, вчинені за матеріальну винагороду, як такі, що були вчинені з корисливих мотивів. Після доповнення КК України цим кваліфікуючим видом умисного вбивства виникла необхідність відмежування вбивства, вчиненого на замовлення, від вбивства з корисливих мотивів [1, с. 106].

О.І. Золотова вважає, що до корисливого відноситься і вбивство на замовлення. Тобто коли вбивця позбавляє життя людину за вказівкою особи, що пообіцяла сплатити або сплатила за це визначену винагороду. Така вказівка може бути у вигляді наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник - вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх (п. 15 ППВСУ). Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 ККУ настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцем дії - до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це зробити чи ні [2, с. 517].

У зв'язку з наявністю в КК України вказівки на такі кваліфікуючі ознаки умисного вбивства, як корисливий мотив та вчинення на замовлення, слід встановити співвідношення вбивства, скоєного на замовлення, і вбивства з корисливих мотивів. Видається, що між нормами, передбаченими відповідно п. 6 ч. 2 ст. 115 та п. 11 ч. 2 цієї ж статті існує співвідношення частини і цілого [3, с. 235]. Тобто вбивство за винагороду, скоєне з корисливих мотивів, належить кваліфікувати лише за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, на відміну від того, як це передбачено Постановою Пленуму Верховного Суду України (аб. 4 п. 15) [4].

Для вбивства на замовлення притаманним є те, що виконавець одержує чи бажає одержання певної винагороди як матеріального, так і нематеріального характеру, або прагне ухилитися від якихось негативних обставин не внаслідок позбавлення життя потерпілого, а за виконання замовлення чи у зв'язку з його виконанням, тобто опосередковано через волю і діяльність замовника або уповноважених ним на те осіб. Саме ця обставина принципово відрізняє вбивство на замовлення від інших убивств, вчинених під впливом сторонніх осіб.

Від убивства з корисливих мотивів такий вид убивства відрізняється тим, що вчиняється за дорученням та за ініціативою іншої особи (замовника) і може мати на меті отримання виконавцем не тільки матеріальної, а й нематеріальної вигоди від замовника або уповноважених на те ним осіб.

Дії замовника і дії виконавця вбивства тісно пов'язані між собою. Проте вони суттєво відрізняються за об'єктивною стороною. Замовник (якщо тільки він не є одночасно і співвиконавцем вбивства) не позбавляє потерпілого життя, тобто не виконує об'єктивної сторони вбивства. Він, замовляючи вбивство, вчиняє дії, які спонукають виконавця до вчинення вбивства.

При вчиненні вбивства на замовлення на відміну від вчинення кримінального правопорушення з корисливих мотивів збагачується, як правило, тільки один співучасник вбивства – виконавець, а замовник несе матеріальні або нематеріальні витрати.

Пленум Верховного Суду України рекомендує дії замовника кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27, пунктом 11 ч. 2 ст. 115 КК України, а за наявності підстав – і за іншими пунктами цієї статті (наприклад за пунктом 6 – якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержати вигоду матеріального характеру, за пунктом 12 – коли вбивство було замовлено групі осіб). Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього кримінального правопорушення, кваліфікуються за пунктом 11, пунктом 12 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності підстав – і за іншими

пунктами цієї статті. Якщо замовник, який не є співвиконавцем вбивства, керувався корисливим, а виконавець – іншими мотивами, дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст. 27, пунктом 6, пунктом 11 ч. 2 ст. 115 КК України [5].

Таким чином, умисне вбивство з корисливих мотивів та умисне вбивство, вчинене на замовлення, співвідносяться як ціле та частина, тобто вбивство, вчинене на замовлення, є видом корисливого. Умисне вбивство, вчинене на замовлення, виділено законодавцем в окрему кваліфікуючу обставину саме через те, що воно є найбільш небезпечним з усіх видів корисливих вбивств, оскільки найчастіше скоюється професійними злочинцями-вбивцями – кілерами, а отже за своєю небезпечністю не може бути порівняно із рядовим вбивством з корисливих мотивів, наприклад, з метою крадіжки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережний С. Умисні вбивства на замовлення: історично-правовий аспект. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 3. С. 105-111.
2. Золотова О.І. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2019. Вип. 46. С. 513-518.
3. Карпа Ю. Поняття, загальна характеристика та особливості кваліфікації злочинів проти життя особи. Наукові записки. Том 22. Ч. II. С. 233-236.
4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. Вісник Верховного суду України. 2003. № 1.
5. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. 2021. № 6. С. 14.

**Zakharchenko V.P., PhD student,
State University «Zhytomyr Polytechnic»
Zhytomyr**

INTEGRATION OF THE UKRAINIAN LEGAL SERVICES MARKET INTO THE EUROPEAN AREA

European integration is a civilizational choice of Ukraine, which occupies a special place in the foreign policy priorities of our state. Ukraine, striving to obtain membership in the European Union and having signed the Association Agreement in 2014, as well as having received the status of a candidate for membership in the European Union in 2022, has undertaken to reform all spheres of social activity [4].

For Ukraine, European integration is a way to modernize the economy, overcome technological backwardness, attract foreign investments and the latest technologies, create new jobs, increase the competitiveness of domestic producers, and enter world markets, primarily the European Union market. As an integral part of Europe, Ukraine is guided by the model of socio-economic development operating in leading European countries [5, p. 120-121].

The legal services market is not separated from the process of European integration, but on the contrary, is its integral part.

It should be noted that legal services are not only socially useful and socially important services to protect the rights and interests of citizens, legal entities, and the state, but also a type of entrepreneurial activity, the activity of self-employed persons, which is subject to taxation and is a source of funding for the state budget.

In the context of Ukraine's implementation of the Association Agreement, the legal services market has undergone significant positive changes: the monopolization of the legal profession during representation in courts, the creation and implementation of the Unified Judicial Information and Telecommunications System, with the help of which it is possible to participate in court sessions remotely via video communication, as well as submit documents to the court completely electronically, receive court summonses electronically, the transition from a 4-tier justice system to a 3-tier one, the active implementation of the use of qualified electronic signatures when providing legal services, etc.

Positive developments in European integration, which are somehow related to legal activities, include the creation of the High Anti-Corruption Court of Ukraine, the Court Security Service, the

involvement of experts from the public in assessing the work of judges and candidates for judicial positions from the Public Integrity Council, the introduction of a classic jury trial, etc. Key problems remain: inconsistency of judicial reforms, high level of corruption in the judiciary and inefficiency of the High Council of Justice, personnel shortage and high workload on current judges, which complicates access to justice, etc. [1].

Another significant problem of Ukraine's European integration is the selectivity and inconsistency of reforms.

Often, the system of state bodies, personnel, economic or other capabilities cannot ensure the proper implementation of new regulatory legal acts or the implementation of their provisions.

Nevertheless, Ukraine continues to work on eliminating outdated standards and regulations, harmonizing national standards and technical regulations with European and international ones in accordance with the Action Plan for the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 25, 2017 №1106, which provides for the implementation of over 2,000 tasks and over 5,000 measures for their implementation. The results of the implementation of this plan should be the introduction of amendments to regulatory legal acts and the development of new ones in order to approximate Ukrainian legislation to EU law [2].

According to the Report on the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2024, the overall progress in the implementation of the Association Agreement is 81%, and in the field of justice, freedom, security, human rights - 93% [3]

The development of relations with the European Union in the long term should remain the main priority of Ukraine's foreign economic policy. The main efforts should be directed at the integration of Ukraine into the pan-European space by expanding access of Ukrainian goods and services to European markets, eliminating economic barriers and harmonizing legislation in accordance with EU standards, as well as implementing consistent and coordinated reforms by creating closer interaction between authorities and branches of government to coordinate their actions in this direction.

Summarizing the above, it should be recognized that the Association Agreement between Ukraine and the EU is the main guideline in implementing important internal transformations in Ukraine, including in the legal services market and legal activities. However, achieving the set goal is constantly faced with difficulties and obstacles, overcoming which should begin with the formation of institutional support for the process of implementing the provisions of the Agreement, forecasting the consequences of management decisions made on this issue, and technical preparation for working with regulatory legal acts.

REFERENCES:

1. Chornobay O. Current State and Prospects of Ukrainian European Integration [in Ukrainian]. URL: <https://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-8-number-129-2021/current-state-and-prospects-ukrainian-european> (access date: 03.10.2025).
2. Action Plan for the Implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 25.10.2017 No. 1106. Update date: 18.09.2020 [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-rr#Text> (access date: 03.10.2025).
3. Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2024 [in Ukrainian]. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-za-2024-rik.pdf> (access date: 03.10.2025).
4. Association Agreement between Ukraine and the EU [in Ukrainian]. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm (access date: 03.10.2025).
5. Makogonenko Yu. Integration of Ukraine into the EU: problems and prospects for further cooperation. Legal foundations of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine: achievements and prospects: [materials of scientific and practical. conference, Lviv, October 31, 2017; in Ukrainian]. Lviv: National Research Institute of Physics and Technology of the National University «Lviv Polytechnic», 2017. P. 120-123.

РОЗДІЛ 2 «СУЧАСНА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН: ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ, МЕНТОРСТВО, ІННОВАЦІЇ»

**Балтаджи П.М., к.ю.н., доц.,
професорка кафедри державно-правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса**

ДІАЛОГ ЯК ТЕХНІКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Діалог в освітньому процесі – це спосіб відносин, який орієнтований на взаємоповагу, взаємозбагачення, емпатію, співпрацю, креативність і, як результат, на продуктивну взаємодію. Діалоговий підхід у професійній підготовці передбачає організацію освітнього середовища так, щоб кожен здобувач освіти активно долучався до процесу осмислення і пізнання, а навчальний простір ставав платформою для обміну думками, ідеями, стратегіями та пошуку рішень в атмосфері поваги, довіри і цінування права на власну точку зору. Варто зауважити, що діалог не обмежується простим спілкуванням між учасниками освітнього процесу. Його суть – в обміні цінностями, світоглядними позиціями, стимулюванні особистої мотивації, заклику до активної участі та спільного вирішення завдань. При цьому важливо пам'ятати, що індивідуальні позиції, погляди і підходи до вирішення проблем можуть значно відрізнятися, що додає глибини і багатогранності діалогу. Обговорення в колі учасників складних, суперечливих та спірних питань також є діалогом. Навіть конфліктна комунікація може мати форму діалогу. Діалог може бути як процесом, так і результатом комунікації. Результатом обміну індивідуальними точками зору щодо певного питання (проблеми), стає формування єдиного смислового поля, яке дозволяє зрозуміти як саму проблему, так і один одного.

Методично організований навчальний діалог сприяє гармонійній взаємодії учасників, перетворюючи обговорюваний предмет на цікавий, актуальний і різноплановий аспект для кожного. Динаміка міжособистісного спілкування значно активізується через спільну творчу, проектну та дослідницьку діяльність. Педагог як організатор освітнього процесу має змогу використовувати методи налагодження співпраці зі студентами, аналізувати їхні мотиви, виявляти внутрішні проблеми й шукати основи особистісних позицій. У такому форматі педагог виконує роль фасилітатора, стимулюючи розвиток навчального діалогу та підтримуючи обговорення між студентами. Водночас важливою залишається менторська підтримка викладача, адже здобувач освіти, особливо першокурсник, у конкурентному середовищі часто очікує на авторитетний супровід і моральну опору. Як зазначає Н. Бондаренко, використання методів діалогу в освітньому процесі помітно підвищує рівень мотивації студентів, їхнє емоційне благополуччя та навчальні успіхи [1, с.13]. Організація освітнього процесу на основі діалогічного підходу дозволяє не лише отримати знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, сприяє командній роботі та співробітництву в процесі навчання. Діалогічні технології передбачають інтеграцію культурних та психологічних чинників у процес освітнього розвитку здобувачів освіти, завдяки чому вони визначаються як дієвий інструмент для реалізації принципів особистісно-орієнтованого навчання. Професійна підготовка правника має орієнтуватись на формування навичок реагування на конфліктну комунікацію. Серед ключових навичок, необхідних для успішної професійної діяльності правника, варто виокремити: здатність будувати конструктивний діалог, генерувати нестандартні ідеї, вибирати ефективну комунікативну стратегію, уважно слухати та розуміти іншу точку зору, ставити запитання, використовувати нейтральну лексику, чітко розмежовувати проблему від особи, а факти – від емоцій. Важливо також виявляти повагу до позиції опонента, застосовувати принцип консенсусу під час пошуку оптимального рішення, працювати з гіпотезами, передбачати наслідки загострення конфліктних ситуацій і бачити

вихід із них. Уміння вести діалог відіграє ключову роль у формуванні професійного потенціалу майбутнього правника, забезпечуючи ефективність його комунікаційної діяльності та здатність до пошуку спільних рішень у складних ситуаціях. Правознавство дає широкий простір для реалізації проблемно-пошукової діяльності з позиції діалогічного підходу (робота з фабулами справ, напрацювання гіпотез, аналітична робота та ін.).

Характеристика діалогових технологій підготовки майбутнього правника може бути представлена через проєкцію на правовий контекст:

- формування точки зору суб'єкту на основі відтворення в ній відмінної моделі розуміння проблеми з позиції іншого учасника (збір інформації; формування правової позиції лише на підставі повної картини фактів та позицій; аналіз мотивів поведінки учасників правових відносин, напрацювання стратегій подальших дій з позиції іншого учасника/правопорушника);

- форма спілкування суб'єктів, у якій важливий голос та позиція кожного учасника (забезпечення рівності прав та інтересів всіх учасників правових відносин; презумпція невинуватості, визнання законних прав);

- пошук істини, яка не народжується і не знаходиться в свідомості окремого учасника, а народжується в ході взаємодії в процесі «діалогічного спілкування» (інститут презумпції, альтернативні способи вирішення спорів);

- варіативність людського мислення, альтернативність (врахування не лише власної логіки, а й логіки можливих варіантів, робота з запитаннями, гіпотезами).

Серед форм групової взаємодії в сучасній системі підготовки правників найбільш поширеними є: групові дискусії – обговорення проблемних питань, складних кейсів, нормативно-правового матеріалу з метою виявлення позицій та проведення комплексного аналізу поставленого питання; мозковий штурм – генерування ідей, стимулювання нестандартного мислення, з метою пошуку варіантів рішень; симуляції – відтворення певних подій, фактів, ситуацій (модель слідчого експерименту); тренінгові форми – інтерактивна форма навчання, яка представляє комплекс різних форм взаємодії.

В ході діалогової взаємодії формується природна атмосфера живого спілкування, яка сприяє обговоренню заявленої теми або проблемного питання. Під час спільного обговорення поступово зникають почуття тривожності, страх припуститися помилки, дати некоректну відповідь чи озвучити очевидні факти. Важливим завданням викладача, є врахування психологічних та індивідуальних особливостей учасників діалогу й забезпечення атмосфери, де кожен може висловити свою думку та бути почутим. Діалог у рамках освітнього процесу відкриває можливість виходити за межі традиційних форматів, дозволяючи експериментувати й оцінювати власні здібності. Освітній простір перетворюється на «репетиційний» майданчик, де кожен має право висловлювати власну позицію, демонструвати творчий підхід і нестандартне мислення, приміряти на себе професійну роль, не хвилюючись про наслідки через допущені помилки. Саме така свобода і є основою навчання. Такі «репетиції» сприяють виробленню власного професійного стилю діяльності. Особливо цінною така практика може бути для тих здобувачів освіти, хто бачить себе адвокатом чи суддею. Діалогові технології формують навички професійного спілкування (проводити опитування, ставити запитання, наводити аргументи, резюмувати, узагальнювати, формулювати висновки).

Діалоговий підхід у професійній підготовці відіграє ключову роль у розвитку особистості та професійного становлення майбутнього юриста. Його впровадження в освіту майбутніх правників забезпечує підготовку до ефективної соціальної взаємодії, заснованої на принципах гуманізму, толерантності та поваги. Такий підхід сприяє вдосконаленню навичок, необхідних для діалогічного спілкування, яке базується на активному слуханні, здатності розуміти аргументи опонента, умінні виявляти емпатію та бажанні до конструктивної взаємодії. Оволодіння майбутніми правниками мистецтвом діалогу як інструментом вирішення конфліктів має стати важливим механізмом для успішної комунікації, професійної самореалізації та загального прогресу в житті.

Умовами успішної реалізації діалогічного підходу у професійній підготовці майбутніх правників має стати: готовність учасників освітнього процесу до діалогу на різних рівнях; наявність педагогічних ресурсів для оцінки готовності аудиторії до діалогу (психоемоційні характеристики, досвід та ін.); взаємодія на умовах рівноправного партнерства; наявність сприятливого діалогічно-гуманістичного навчально-виховного простору; формування навчального матеріалу з позиції проблемності, виборності, креативності; застосування проблемно-пошукового стилю педагогічного спілкування; мотивація студентів до пошукової діяльності та ін. Практика реалізації діалогічного підходу потребує додаткового дослідження і науково-педагогічного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко, Н. В. Традиційні методи навчання мови як ресурс діалогізації освітнього процесу. Методи компетентнісного навчання української мови : зб. матеріалів круглого столу. Педагогічна думка, м. Київ, Україна, С. 12-18.
2. Голота, Н. Діалогічні технології як складова практико зорієнтованої підготовки майбутніх педагогів, Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка, (37 (1), с. 47–53. DOI: 10.28925/2311-2409.2022.377
3. Ігнат'єва, О. Аналіз сутності поняття «комунікаційна культура суспільства». Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації / Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 281.
4. Тамаркіна, О. Застосування діалогових технологій в навчальному процесі. Проблеми лінгвістики й методики викладання мов у контексті входження України в Європейський простір : збірник матеріалів Всеукраїнської інтернет-конференції. – Умань : УНУС, 2016. С. 97-99.
5. Шашкова, Л., Злочевська М. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. 176 с.

Більчук О.О.,
асистент кафедри права та правохоронної діяльності,
Державний університет “Житомирська політехніка”
м. Житомир

ДЕЯКІ МЕТОДИКИ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Дані тези стали приводом для автора систематизувати власні спостереження і напрацювання, пов'язані із методикою викладання правничих дисциплін.

Навчальний процес в університеті організований досить тривалими часовими відрізками, семестрами. Цю особливість важливо використовувати позитивно і ефективно, наприклад, поєднати її із методом постановки цілей, про що власне і дані тези. Подальший матеріал розділений на два взаємопов'язані блоки (“про викладача” та “про студента”), які і формують освітнє середовище для вивчення правничих дисциплін.

Про викладача. У межах поточного навчального року, автор поставив собі наступні цілі пов'язані із методикою викладання:

- закріпити за собою, на довгу перспективу, дисципліни, предметом яких є: адміністративна процедура, адміністративне право, адміністративна відповідальність. Для автора це актуально;
- інтегрувати застосунки на основі мовних моделей у всі можливі види професійної діяльності;
- освоїти та використовувати на дистанційних заняттях інтерактивні онлайн-платформи Miro та Canva;
- більше інтегруватися у академічне, викладацьке середовище.

На момент підготовки тез, автор може поділитися лише результатами щодо інтегрування застосунків на основі мовних моделей. Серед додатків на мовних моделях, найбільш корисним виявився NotebookLM. Він суттєво спрощує роботу з великими джерелами або великою кількістю джерел, навіть з тими, з якими є великий досвід роботи, ті ж самі процесуальні кодекси. Також даний додаток ефективний у виявленні закономірностей, пов'язаностей, але, на думку автора, неефективний у написанні легких, доступних текстів. Функція аудіопереказу, яка наявна в NotebookLM, варта окремої уваги. Автор багато часу проводить за кермом і згенеровані NotebookLM аудіоперакази, навіть по власних лекційних матеріалах дієво допомагають у швидкій підготовці до занять. Ще один спосіб використання NotebookLM - це генерування аудіоподкастів на основі окремих нормативних актів. Автор подає їх разом із текстовим лекційним матеріалом.

Про студентів. На переконання автора, студенти та викладачі створюють атмосферу, мікрокультуру дисципліни з якою вони працюють, на період навчання. І про це зі студентами варто поговорити на початку роботи із дисципліною та періодично запитувати: “як наш політ? щось змінюємо чи рухаємося далі?”. В поточному навчальному році автор має можливість працювати з одними і тими ж студентами у двох різних дисциплінах. При роботі зі згаданими дисциплінами сформувалися унікальні атмосфери (мікрокультури) і одні й ті ж студенти по різному проявляються на кожній із таких дисциплін.

Наступне, студентам також важливо ставити свої цілі на період роботи із дисципліною. Під час роботи із кожною дисципліною, автор використовує журнал активностей дисципліни, у якому є окрема колонка під назвою “цільова оцінка”, тобто оцінка до якої студент йде, прагне. Дана оцінка вперше проставляється на початку роботи із дисципліною але може змінюватися в процесі. Періодично викладач нагадує, що цільову оцінку можна змінювати. Наявність такої цільової оцінки мотивує студентів та формує власне моральне зобов'язання.

Інтерактивні методи роботи також практикуються, але на їх висвітлення потрібно більше часу та емпіричних даних.

**Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД

Сфера права дедалі активніше інтегрується з сучасними технологічними рішеннями. Так, у багатьох центрах надання адміністративних послуг відвідувачі вже практично не стикаються з чергами – завдяки впровадженню електронних систем керування потоками громадян. Значна частина державних послуг в Україні нині доступна онлайн, зокрема через мобільний застосунок або платформу «Дія». Сучасні ініціативи, такі як «електронне правосуддя», «е-урядування» чи «електронна система охорони здоров'я», неможливо реалізувати без відповідної цифрової інфраструктури. Ці процеси об'єктивно зумовили необхідність нового погляду на взаємодію між правом та технологіями – не лише як предметом наукових досліджень і механізмом регулювання новітніх суспільних відносин, а й у контексті правничої освіти.

Юридична наука й освіта мають враховувати ці зміни, адже ігнорування цифрових трансформацій може призвести до втрати актуальності традиційних підходів у підготовці правників та у функціонуванні правової системи загалом [1]. Зростає потреба у фахівцях, здатних забезпечувати ефективне правове регулювання у різних сферах суспільного життя. Якщо спиратися на міжнародний досвід, то у країнах англосаксонської правової системи акцент робиться на формуванні практичних умінь через аналіз судових прецедентів, а у континентальній Європі переважає академічний підхід, що часто призводить до недостатньої практичної підготовки випускників.

Отже, сучасна підготовка юристів вимагає впровадження нових методів викладання, інноваційних; оновлення змісту навчальних програм, орієнтації на практичні навички, а не лише академічні знання. Сутність інновацій у сфері вищої освіти можна схарактеризувати як впровадження нових рішень, заснованих на досягненнях науки, педагогіки, управлінського досвіду та освітньої практики, що спрямовані на розвиток сучасних та ефективних навчальних технологій. Інновації передбачають інтеграцію наукових досліджень з освітнім процесом, поєднання теоретичних знань із практичною підготовкою, баланс між спеціалізацією та фундаментальністю навчання. Основна мета таких інновацій – оновлення змісту освіти, підвищення її якості та результативності, а також адаптація навчання до актуальних викликів часу.

Надзвичайно високу ефективність навчального процесу на юридичному факультеті вищого закладу освіти забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів навчальної роботи, як: аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; брейнстормінг («мозковий штурм»); діалог Сократа (Сократів діалог); «дерево рішень»; дискусія із запрошеним фахівцем; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); «займи позицію»; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проєктів; моделювання; навчальний «полігон»; PRES-формула (від англ. Position – Reason – Explanation or Example – Summary); проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові (як окремих, так і комплексних навичок) [2].

Ефективна формою поєднання навчання й практики виступають юридичні клініки. Студенти надають безоплатну правову допомогу під керівництвом викладачів і практиків, набуваючи професійних навичок.

Підвищення якості та ефективності освітнього процесу у закладах вищої освіти значною мірою забезпечується вдалою інтеграцією інноваційних методів із традиційними педагогічними підходами. Важливим чинником є також грамотне поєднання різних форм і методик навчання з урахуванням особливостей кожної дисципліни, мети конкретного заняття та його змісту.

Практика доводить, що продуктивними є й ті моделі освітньої діяльності, які базуються на поєднанні аудиторного навчання з позааудиторною активністю. Такий підхід не лише сприяє розвитку фахових компетентностей, а й формує активну громадянську позицію у майбутніх юристів. До прикладу, ефективними є творчі лабораторії, студентські наукові осередки, громадські ініціативи, професійні спільноти молодих юристів, правничі клініки.

Крім того, мотиваційний вплив мають участь студентів у різноманітних професійних змаганнях та конкурсах: правознавчих турнірах, брейн-рингах, риторичних поєдинках, судових дебатах міжнародного рівня, парламентських дискусіях, теледебатах тощо.

Використання візуальних технологій, як-от, навчальних фільмів та відео сприяє моделюванню реальних правових ситуацій, розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту студентів [3].

В умовах інновацій в юридичній освіті відведено важливу роль викладачеві, який має виступати не лише джерелом знань, а й модератором освітнього процесу, застосовувати індивідуальний підхід, інтегрувати сучасні дидактичні засоби, створювати середовище активного навчання.

Наразі стрімкий розвиток робототехніки та штучного інтелекту започаткував новий етап трансформації в освітній сфері. Високі темпи економічних змін і трансформація професійної діяльності зумовлюють перегляд взаємозв'язків між наукою, практикою та освітою. Якщо раніше освіта виконувала роль каналу передачі наукових знань до практики, наука – опрацьовувала дані, отримані з практичного досвіду, а практика – формувала запит для науки та освіти, то сьогодні ця класична модель взаємодії вже не відповідає реаліям. Причинами цього є низка факторів: стрімка еволюція суспільства, яка відбувається експоненціально; потреба в постійному оновленні професійних компетентностей; обмеженість часу на підготовку кваліфікованих фахівців; тривалість наукових досліджень; а також високі витрати на освітній та науковий процеси [4, с.119].

Отже, у ХХІ столітті юридична освіта має відповідати викликам часу, бути динамічною, практико-орієнтованою та гнучкою. Ключовими орієнтирами залишаються якість підготовки, інноваційність і професійна адаптивність майбутніх правників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Духневич А.В, Спесівцев Д.С. «Юридичні інновації» як освітній компонент (навчальна дисципліна). URL.: http://lsej.org.ua/4_2023/37.pdf
2. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9fcfc05a-eaf4-496a-9458-ee944e4da984/content>
3. В. А. Луппа. Інноваційні методи підготовки юристів у ВНЗ. URL: 8816-Текст статті-17528-1-10-20170726.pdf
4. Завальний А. М. Інновації юридичної освіти: осмислення, виклики, перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С.113 – 132.

**Бутенко Л.Г., завідувач відділення
соціального розвитку та права,
ВСП «Сумський фаховий коледж СНАУ»
м. Суми**

**ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ МЕДІАЦІЇ:
ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ ЧЕРЕЗ ZOOM**

Сучасне суспільство потребує нових підходів до вирішення конфліктів, які ґрунтуються не лише на правових механізмах, але й на культурі діалогу та взаємоповаги. Саме таким інструментом виступає медіація – процес мирного врегулювання спорів за участю нейтрального посередника. Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою неупередженого посередника (медіатора) спільно намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт шляхом переговорів [3].

Вивчення медіації є важливим складником підготовки майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи та права, адже ці професії безпосередньо пов'язані з вирішенням конфліктів, захистом прав людини та підтримкою конструктивного діалогу між сторонами. Саме тому у ВСП «Сумський фаховий коледж СНАУ» освітньо-професійні програми «Юридична діяльність та офісна справа», «Соціальна робота та консультивання» містять освітні компоненти «Вступ до медіації» і «Теорія та практика медіації».

Освітні компоненти з медіації потребують поєднання теоретичної підготовки студентів із практичними вправами, що відтворюють ситуації з реального професійного середовища. Ці дисципліни вимагають інтерактивних підходів, що дозволяють студентам набути нові та удосконалювати як загальні, так і спеціальні компетентності.

В умовах онлайн-навчання ефективним інструментом є Zoom-конференції з функцією breakout rooms (віртуальних кімнат), які забезпечують можливість організувати роботу студентів у малих групах.

Об'єднання здобувачів у групи сприяє розвитку комунікативних компетентностей, умінь співпраці, взаємодопомоги та формуванню колективної відповідальності за результат [4, с. 228].

Обговорення кейсів у віртуальних кімнатах моделює реальні конфліктні ситуації, дозволяючи студентам відпрацювати ролі сторін медіації, медіатора, а також алгоритми пошуку компромісних рішень. Такий освітній метод вчить слухати, аргументувати власну позицію та розуміти інтереси іншої сторони.

Крім того, кейс-метод у навчанні медіації розвиває критичне мислення, формує навички аргументації та ведення переговорів, активізує пізнавальну діяльність студентів, поєднує теоретичний матеріал із практичними навичками [4, с. 231].

Практика застосування кейс-методу у поєднанні з груповою роботою у віртуальних кімнатах підтверджує, що студенти краще засвоюють матеріал, активно включаються у навчальний процес та демонструють вищий рівень мотивації [1, с. 101].

Отже, використання Zoom-конференцій із розподілом студентів на групи та застосування кейс-методу є ефективними інструментами викладання дисциплін з медіації. Такий підхід сприяє формуванню у студентів професійних компетентностей, необхідних для майбутньої медіаторської діяльності [2, с. 81].

Вивчення медіації має особливе значення при підготовці фахівців із соціальної роботи та права, оскільки саме ці спеціальності передбачають тісну взаємодію з людьми, вирішення конфліктів, захист прав та інтересів громадян. Опанування навичок медіації робить майбутніх правників і соціальних працівників здатними ефективно застосовувати практики ненасильницького врегулювання спорів, сприяти діалогу та злагоді в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лукашевич І. М. Медіація в Україні: історико-правові передумови та перспективи. *Вісник юридичного факультету Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2024. Випуск 82. Частина 1. С. 98-102. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/15.pdf>.
2. Наумик А., Кондратова Я., Шевченко С. Медіація в Україні: сучасний науковий огляд. *Universum*. 2024. № 13. С. 79-82. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1262>.
3. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
4. Токарева К. С. Нові напрями розвитку медіації в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 226-234. URL: <file:///C:/Users/Viktor/Downloads/goncharuk,+24.pdf>

**Горецька Х.В., к.ю.н., доц.,
завідувач кафедри теорії держави і права
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів**

МЕДІАЦІЙНІ СЛУЖБИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В умовах динамічного розвитку сучасного освітнього середовища значної уваги потребує зміцнення атмосфери взаєморозуміння, налагодження ефективної комунікації між здобувачами освіти та персоналом, внутрішньо між працівниками закладів вищої освіти та зовнішньо у контакті із колегами, а також у відкритому до комунікації середовищі студентів. Таке досить широке коло учасників освітнього процесу передбачає високий ступінь свідомого дотримання ними принципів гідності, взаємоповаги, толерантності, водночас і пошук забезпечення ефективних способів для сприяння врегулюванню потенційних конфліктів.

У закладах вищої освіти конфлікти можуть виникати між різними групами учасників освітнього процесу. Конфлікти між студентами часто пов'язані з академічними суперечками, соціальними непорозуміннями або питаннями особистих відносин. Конфлікти між викладачами можуть виникати через розбіжності у професійних підходах, різні погляди на навчальні процеси або конкуренцію. Водночас конфлікти між адміністрацією та студентами або викладачами зазвичай пов'язані з управлінськими рішеннями, політиками університету або фінансовими питаннями. Різноманітність конфліктів у вищих навчальних закладах вимагає застосування гнучких та ефективних методів їх вирішення, таких як медіація [4, с.241].

Принципи на яких ґрунтується процедура медіації є досить чіткими та зрозумілими, насамперед це взаємна згода сторін медіації, що передбачає добровільність участі усіх сторін у цій процедурі, це також її конфіденційність, чітка нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора та рівність прав сторін у медіації. Отже для освітнього середовища медіація як добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт шляхом переговорів є ефективним сучасним цивілізованим способом знайти вирішення складних, іноді на перший погляд безвихідних ситуацій.

Наприкінці 2023 року в рамках проєкту «Формування культури консенсуального вирішення конфліктів як спосіб досягнення справедливості в українському суспільстві», що реалізується Українською академією медіації за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Справедливість для всіх» були відкриті та ефективно функціонують перші медіаційні служби в закладах вищої освіти [2]. Ця тенденція активно поширюється, адже медіаційні служби у закладах вищої освіти не лише пропонують процедуру медіації як альтернативний позасудовий спосіб вирішення спорів, ці служби насамперед інформують про медіацію, консультують щодо можливості її застосування, забезпечують організаційну підтримку та співпрацюють із медіаторами для надання якісних послуг.

Метою створення та функціонування медіаційних служб є: укріплення атмосфери порозуміння при реалізації освітнього процесу та проживання у гуртожитках здобувачів вищої освіти; організація надання послуг медіації (очно чи онлайн) здобувачам вищої освіти, науково-педагогічному та адміністративному персоналу закладу вищої освіти, проведення заходів з укріплення культури мирного вирішення спорів [4].

Міжнародний досвід показує, що просування культури медіації у вищій освіті, яка характеризується великою різноманітністю і, отже, сприятлива для конфліктів, дає змогу конструктивно управляти конфліктними ситуаціями, впроваджувати інноваційні форми діалогу в інституційну культуру, а також сприяти та заохочувати активне співіснування та спільну відповідальність усіх [1]. В європейському контексті інтеграція медіації в освітнє середовище є поширеним явищем. У випадках, коли медіація впроваджується, пов'язані з нею переваги стосуються розвитку навичок управління конфліктами та їх запобігання, позитивної комунікації, відданості та поваги, а також зміцнення міжособистісних відносин та усталення просвітницької місії закладів вищої освіти. Діяльність медіаційних служб сприяє формуванню налагодженого соціального середовища, у якому комфортно навчатись та працювати, адже вона насамперед зорієнтована на реалізацію інтересів учасників освітнього процесу та надає професійну допомогу у процесі ефективної взаємодії. Саме для успішного впровадження медіації в освітньому середовищі використовуються різноманітні методи та інструменти та одним із ключових механізмів все ж є створення медіаційних служб при університетах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Guiomar, P., & Costa e Silva, A. M. (2025). Mediation In Higher Education: A Systematic Literature Review. *New Trends in Qualitative Research*, 21(1), e1157. URL: <https://doi.org/10.36367/ntqr.21.1.2025.e1157>
2. Медіаційні служби – ефективне вирішення спорів в освітньому середовищі. Аналітичні матеріали Української академії медіації (UAM). 13.04.2024р. URL: <https://mediation.ua/news/mediacijni-sluzhbi-efektivne-virishennya-sporiv-v-osvitnomu-seredovishi>
3. Пашенко О., Медведовська Т., Терханова О., Понафідіна Д. Медіація у вищій освіті: теорія та практика. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, August 16, 2024; Oxford, UK, 238–244. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-16.08.2024.04>
4. Медіаційна служба Львівського торговельно-економічного університету. Офіційний сайт ЛТЕУ. URL: <https://www.lute.lviv.ua/structure/other-units/mediaciina-sluzhba-lteu/>

**Дика О.С., к.е.н., доц.,
доцент кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПРАВНИКА

У сучасних умовах розвитку правової держави та демократичного суспільства дедалі більшої актуальності набуває проблема інтеграції психологічних знань у юридичну практику. Професійна діяльність юриста не обмежується лише знанням законів і механічним їх застосуванням. Вона передбачає постійну взаємодію з людьми – потерпілими, свідками, підозрюваними, клієнтами, колегами, представниками державних інституцій. У кожній такій взаємодії важливу роль відіграють психологічні чинники: емоції, мотивація, особливості сприйняття й поведінки особистості. Саме тому викладання дисципліни «*Основи психологічних знань в юридичній практиці*» має стратегічне значення для підготовки сучасного фахівця-правника.

Юридична діяльність охоплює різні напрями: кримінальне переслідування, захист у суді, вирішення цивільних спорів, нотаріальну практику, правотворчу роботу. В усіх цих сферах юрист стикається з людьми, чії емоційні стани та поведінкові реакції суттєво впливають на хід справи. Психологія свідчень, наприклад, допомагає зрозуміти, чому люди по-різному відтворюють події, які сталися, як впливають на достовірність показань стрес, тиск чи навідні запитання. У судовій діяльності психологічні знання потрібні для оцінки поведінки підсудного, сприйняття присяжними інформації, ефективного ведення дебатів. В адвокатській практиці без уміння налагоджувати довірливі стосунки з клієнтом, управляти власними емоціями та допомагати подолати стрес неможливо забезпечити якісний захист.

Сучасний юрист повинен володіти низкою ключових психологічних компетентностей. Передусім це комунікативні навички, а саме: уміння слухати, ставити уточнюючі запитання, переконувати, вести переговори. Важливим є розвиток емоційного інтелекту, який передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоції інших, регулювати їх і використовувати у процесі професійної взаємодії. Не менш значущою є психологічна стійкість – здатність працювати в умовах високого рівня стресу, зберігати самоконтроль у ситуаціях тиску чи конфлікту, приймати виважені рішення. Окремого значення набувають навички медіації та врегулювання конфліктів, що дозволяють знаходити компроміс і забезпечувати баланс інтересів сторін.

Викладання дисципліни «*Основи психологічних знань в юридичній практиці*» має не лише теоретичний, а й практичний характер. Поряд із лекційним матеріалом важливе місце займають практичні заняття: рольові ігри, моделювання слідчих дій, аналіз психологічних кейсів, тренінги з розвитку комунікативних умінь. Така інтерактивна форма навчання сприяє формуванню у студентів не тільки знань, а й реальних навичок, які вони зможуть застосовувати у своїй професійній діяльності. Важливою складовою є також ознайомлення з міжнародною практикою, зокрема рішеннями Європейського суду з прав людини, який у багатьох справах підкреслює значення психологічних аспектів – права на справедливий суд та необхідність урахування вразливості окремих категорій осіб.

Інтеграція психології в юридичну освіту виконує кілька функцій, серед яких ми виділимо наступні:

- сприяє підвищенню професійної компетентності майбутніх правників, які отримують ширший інструментарій для розуміння та впливу на поведінку людей;
- забезпечує розвиток особистісних якостей юриста – емпатії, толерантності, уміння працювати в команді;
- формує відповідальну громадянську позицію, оскільки юрист стає здатним не лише захищати права окремих клієнтів, а й сприяти зміцненню верховенства права та демократичних цінностей у суспільстві.

Таким чином, дисципліна «Основи психологічних знань в юридичній практиці» є важливим елементом сучасної правничої освіти. Вона поєднує у собі фундаментальні знання психології та практичні навички, необхідні для майбутньої професії. Її викладання дозволяє підготувати юриста нового покоління – компетентного, стресостійкого, здатного до ефективної комунікації, готового працювати в умовах складних соціально-правових викликів. У перспективі це підвищує не лише якість правозастосовної практики, а й рівень довіри громадян до правової системи в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лялюк Г.М. Особистісні ресурси психолога як чинник подолання напружених ситуацій у професійній діяльності в умовах воєнного стану. Габітус. 2024. Випуск 57. С. 226-232. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/57-2024/39.pdf>
2. Пономарьов О., Козубцова Л., Козубцов І., Ткач В. Адміністративно-правові засади уповноваження органів сектору безпеки та оборони щодо організації заходів кібердорозвідки. Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка». № 1(21). С. 6-16. DOI: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.21.616>
3. Штепа О. Аналіз та інтерпретація емпіричної багатофакторної моделі психологічної ресурсності особистості. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2015. Випуск 28. С. 670-682. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-28.%p>

Дикий А.П., д.е.н., доц.,
професор кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКА В КІБЕРПРОСТОРІ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ

У XXI столітті інформаційні технології стали невід’ємною частиною суспільного розвитку, а кіберпростір – новим виміром функціонування держави, економіки та права. Зростання цифрових сервісів, електронного урядування та міжнародних комунікацій супроводжується виникненням нових ризиків: кібератак, несанкціонованого доступу до інформації, шахрайства у віртуальному середовищі. У таких умовах формування цифрової компетентності майбутніх юристів стає одним із ключовим завданням правничої освіти.

Дисципліна «Інформаційні технології та безпека в кіберпросторі» забезпечує підготовку здобувачів вищої освіти до роботи в умовах цифрової трансформації та формує розуміння ролі правових механізмів у забезпеченні інформаційної безпеки. Викладання цього курсу орієнтоване не лише на ознайомлення з технічними аспектами інформаційних технологій, але й на оволодіння правовими інструментами протидії кіберзлочинності.

Сучасний правник має володіти комплексом знань, що стосуються сфери застосування інформаційних технологій, зокрема щодо:

- нормативно-правової бази кібербезпеки (Конституцію України, Закони України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», міжнародні документи (Конвенція про кіберзлочинність, Загальний регламент про захист даних (GDPR), Стандарт ISO/IEC 27001 «Система менеджменту інформаційної безпеки»);
- правових механізмів боротьби з кіберзлочинами, включаючи особливості розслідування злочинів у кіберпросторі, збору й використання електронних доказів;
- прав людини у цифровому середовищі, а саме право на: приватність, захист персональних даних, свободу слова та безпеку інформації.

Особливе місце у курсі займає вивчення електронного доказування. Судова практика в Україні та за кордоном демонструє зростаючу роль цифрових доказів у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Здобувачі вищої освіти мають навчитися розрізняти джерела електронних доказів (електронні листи, файли, записи камер відеоспостереження, цифрові підписи), розуміти процедури їх фіксації, автентифікації та допустимості в суді.

Крім того, дисципліна сприяє розвитку практичних навичок, спрямованих на проведення правового аналізу у сфері інформаційних відносин; оцінювання ризиків витоку інформації в органах державної влади чи приватних структурах; застосування базових заходів кібергігієни та інформаційної безпеки у професійній діяльності юриста.

Слід підкреслити, що курс «Інформаційні технології та безпека в кіберпросторі» виконує ще й виховну функцію. Майбутні юристи формують активну громадянську позицію, адже розуміння правових аспектів кіберзагроз і цифрової безпеки дозволяє захищати не лише себе чи клієнтів, а й сприяти зміцненню демократичних цінностей і верховенства права у суспільстві.

У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти отримують системні знання у сфері застосування інформаційних технологій та кібербезпеки; практичні вміння роботи з електронними доказами та аналізу кіберінцидентів; здатність застосовувати правові механізми для захисту прав людини у цифровому середовищі.

Таким чином, викладання дисципліни виходить за межі суто технічних знань і стає ключовим елементом формування професійної і громадянської компетентності сучасного юриста, оскільки:

- готує здобувачів вищої освіти до роботи з новими правовими явищами, які виникають у кіберпросторі;
- формує практичні навички роботи з електронними доказами та протидії кіберзлочинності;
- забезпечує розуміння прав людини у цифровому середовищі та вміння їх захищати;
- підвищує конкурентоспроможність випускників і сприяє інтеграції української правової освіти до європейського освітнього та правового простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бортник С.Г., Кронівець Т.М. Правове забезпечення кібербезпеки України. Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Проблеми інформаційно-правового забезпечення децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні», Вінниця, 2023. С. 96-101. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_1_3.pdf
2. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk/>
3. Закони України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Закон України Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
4. Конвенція про кіберзлочинність. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Лисеюк А., Свінцицька Т. Правове забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. Право та інновації. 2024. № 4 (48). URL: <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1212/911>
7. Стандарт ISO/IEC 27001 «Система менеджменту інформаційної безпеки». URL: https://certification.com.ua/iso27001?gad_source=1&gad_campaignid=22638344346&gbraid=0AAAAo4yQR3sovuFk76uOK2CZEEqwsYbk&gclid=EAIaIQobChMIr5Xq9MaAkAMV6P15BB3yQDleEAAYASAAEgKDRvD_BwE
8. Skitsko O., Shyrshov R. Information security management system as a tool for enhancing the protection and efficiency of critical infrastructure objects. International Science Journal of Engineering & Agriculture. 2023. Vol. 2(6). P. 12-22. URL: <https://isg-journal.com/isjea/article/view/556>

**Захарчук А.С., д.ю.н., професор,
професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

**ВІТЧИЗНЯНЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ПЕРІОДУ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ
МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Вивчаючи процеси державотворення періоду Української революції, слід пам'ятати про те, що сприйняття змісту та характеру історичних подій має суб'єктивний характер. Будь-яка людина керується власними, властивими лише їй підходами та поглядами на проблему, і, при всьому бажанні до об'єктивності, вони все ж проявляються. Політичні симпатії чи антипатії, релігійність чи атеїзм, прихильність до тієї чи іншої школи-все це зумовлює вплив на зміст навчального процесу. Тому застосування тих чи інших методологічних підходів сприяє формуванню в учасників навчального процесу об'єктивного знання.

При дослідженні феномену Центральної Ради необхідно насамперед переосмислити такі фундаментальні проблеми як концепція влади та її правова платформа в нових умовах взаємозв'язку держави та суспільства, держави й особи, зокрема, їх взаємної відповідальності, державної влади, політики, закону та права. Слід по-новому проаналізувати питання, пов'язані з пріоритетом державних інтересів над особистими, примат держави над правом, свободу вищої державної влади від власних законів тощо.

Подальше вивчення державотворчих процесів періоду Центральної Ради необхідно вирішувати шляхом звернення до нагромадженого досвіду державотворення інших країн. Своєрідність геополітичного становища України диктує більш уважне вивчення визначальних етапів державотворення наших континентальних сусідів, з'ясування специфічних і загальних рис розвитку тих держав, доля яких в різні часи була пов'язана з Україною.

Перш за все, хотілося б наголосити на проблемі філософсько-правового осмислення процесів, які відбуваються в сфері державно-правових відносин.

Визначаючи вплив філософії права на формування методологічної, у тому числі теоретичної бази політико-правових досліджень шляхом формування нових концептуальних підходів та модифікації загальнонаукових методів, з одного боку, так і шляхом розвитку теорії держави та права як фундаментальної юридичної дисципліни, з іншого.

Розкрити феномен права, зрозуміти його сутність без філософії, в основі якої не знаходилася б тріада людина, суспільство, держава-неможливо. Початок формування філософсько-правової нормативної системи було покладено в античній Греції, але сучасний її розвиток розпочався з XVIII ст. У теоріях видатних філософів права-Гегеля, Канта, Руссо, Локка та Гоббса-позитивні закони, тобто закони, що стосувалися суспільства, порівнювалися із "законами природи". Тому цей термін застосовувався з метою визначення фундаментальних, раціональних принципів суспільної поведінки, які служили орієнтиром для законодавців, що створили закони для конкретних суспільств. Інакше кажучи, природа керувалася "законами природи", а політичне суспільство-урядом, який формулював і застосовував позитивні закони.

Дослідження закономірностей державно-правового розвитку вимагає дотримання принципу єдності історичного та логічного підходів, еволюції політико-правових явищ і процесів у теоретичній, вільній від усього випадкового, абстрактній формі. Йдеться про необхідність відтворення в теорії дійсної історії права як соціального явища, насамперед як моменту існування суспільства в певних історичних умовах. Відокремлення методології та теорії держави і права від реальних конкретно-історичних явищ та їх зовнішніх зв'язків веде до підміни безпосереднього вивчення реального об'єкта (предмета), тобто самої теорії держави і права, споглядальним розглядом структури знань про нього.

Тому проблему взаємозв'язку закону та права слід розглядати в контексті того, що право природне і право позитивне-це всього лише дві різні точки зору на один і той же об'єкт-реальне право.

Аналізуючи правові та політичні аспекти діяльності Української Центральної Ради, необхідно звернути увагу на державно-правові форми Російської імперії. Важливим елементом дослідження є аналіз політичних і правових ідей, концепцій, теорій, що виникли в умовах української і російської дійсності того часу. Адже в цих сферах найбільш концентровано відбиваються інтереси різних верств суспільства. Варто взяти до уваги й те, що будь-які зміни в державі та в праві мають своїми передумовами їх попереднє усвідомлення людьми. Мова йде про те, що ці зміни відображаються перш за все в людській свідомості, у ставленні людської спільноти до соціально-політичного та юридичного оточення. В розумінні політико-правових аспектів Української революції, легітимності Центральної Ради, необхідність зміни державно-правового становища України знайшла своє відображення в поглядах українських мислителів, програмних документах політичних партій.

Періодизація-один із найважливіших і найскладніших елементів наукового дослідження. Адже об'єктивне вивчення можливе лише на значному часовому проміжку від подій, що вивчаються. Тому для здійснення науково обґрунтованої періодизації необхідно нагромадити достатній обсяг матеріалу, провести всебічний його аналіз, знайти критерії, що охоплюють цілий ряд факторів об'єктивного і суб'єктивного порядку. Завдяки вивченню особливостей кожного з етапів, періодів, як відносно самостійних, ми зможемо прийти до цілісного розуміння суті явищ.

Таким чином, досліджуючи державотворчу діяльність Української Центральної Ради, важливо здійснити аналіз етапів її становлення, що дасть можливість проаналізувати всю сукупність існуючих факторів до змісту доктрини вітчизняного державотворення.

**Ігнат О.В., док. філос.,
доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі
Ужгородський торговельно-економічний інститут ДТЕУ
м. Ужгород**

МЕНТОРСТВО ДЛЯ МОЛОДІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Менторство – це партнерські взаємини між досвідченою людиною (ментором) і молодою людиною (менті), спрямовані на розвиток навичок, упевненості й професійного бачення. Ментор не просто навчає – він надихає, підтримує та спрямовує, допомагає уникати типових помилок і бачити перспективу.

Менторство має глибоке коріння, яке сягає давніх часів, коли наставники передавали знання та навички своїм учням. Менторство – це форма наставництва, яка зародилася ще в Стародавній Греції, де досвідчені вчителі виховували молодих учнів. У сучасному світі менторство набуло нового значення – від персонального розвитку до складних корпоративних програм. Зараз менторство активно застосовується в різних сферах, таких як бізнес, освіта і навіть технології, допомагаючи людям знаходити підтримку та знання, яких не завжди можна отримати через формальну освіту [1].

Дослідження Deloitte говорить, що 79% міленіалів бачать менторство як ключову умову для кар'єрного зростання (у 2025 р. вони будуть складати 75% співробітників).

Дослідження, проведене професором Гарвардської медичної школи Джорджем Вайлантом, показує, що літні люди, які менторять молодих людей на роботі та в житті, в три рази частіше відчують себе щасливішими, ніж ті, хто цього не робить.

Згідно з даними однієї з найбільших менторських організацій для молоді в США MENTOR, молодь, яка має ментора на 130% частіше посідає керівні посади, та на 55% менше пропускають уроки, ніж їх однолітки.

Ці дані показують який великий вплив має менторство на розвиток особистості вне залежності від її віку, статусу, цілей, а також про універсальність цього освітнього підходу і актуальність як в бізнесі, так і в громадському і державному середовищах [2].

У сучасному світі виділяють наступні формати менторства табл.1

Таблиця 1. Основні формати менторства

№ п/п	Формат менторства	Переваги
1.	Індивідуальний	Персональний підхід, довіра, глибокий розвиток
2.	Груповий	Обмін досвідом, командна робота, взаємна підтримка
3.	Онлайн – менторство	Зручність, доступність, можливість міжнародного спілкування
4.	Рівне – рівному	Невелика різниця в віці, легке порозуміння, неформальна атмосфера
5.	Зворотне менторство	Взаємне навчання, розуміння поколінь

Аналізуючи таблицю 1, зауважимо, що формат менторства залежить від запиту аудиторії, але фокус уваги направлений на самопізнання та взаємної підтримки.

Окрім того, менторство є надзвичайно ефективним інструментом для розвитку особистості та професійного зростання. Залучаючи менторів, люди можуть отримати цінні поради, засновані на реальному досвіді, що дозволяє уникати типових помилок і досягати поставлених цілей швидше. Суть ефективності менторства полягає в тому, що ментори не тільки надають знання, але й підтримку, мотивацію та натхнення, допомагаючи розкрити потенціал менті.

У сфері освіти програма менторства дозволяє студентам отримувати додаткову підтримку від досвідчених викладачів або старших студентів. Ментори в освіті допомагають учням краще розуміти навчальний матеріал, розвивати критичне мислення та самостійність. Це сприяє успішності учнів та готує їх до викликів майбутнього професійного життя [1].

У контексті дослідження менторства для молоді в таблиці 2 наведено огляд найвідоміших українських програм менторства.

Таблиця 2. Найвідоміші українські програми менторства

№ п/п	Назва програми	Цільова аудиторія	Зміст	Посилання
1.	Career Hub / «Мріємо та діємо»	Молодь, студенти	Розвиток лідерських навичок, менторська підтримка	careerhub.in.ua
2.	«Державотворець»	Молоді громадяни, студенти	Наставництво від представників влади	dvi.gov.ua
3.	U -Report Ukraine (UNICEF)	Молодь 14-25 років	Платформа для обговорення соціальних тем, менторська підтримка онлайн	ukraine.ureport.in

Менторські програми в Україні допомагають будувати спільноти, що об'єднанні спільною метою – підтримка й розвиток молоді особистості та її мотивації до змін на краще.

Таким чином, менторство є потужним інструментом формування особистості та розвитку суспільства. Воно поєднує досвід старших поколінь із прагненням молоді до самореалізації, створюючи умови для взаємного навчання, підтримки й натхнення.

Завдяки різним форматам менторства – від індивідуального до групового чи онлайн – молодь отримує можливість відкрити свої таланти, розвинути лідерські якості та знайти власний шлях у житті.

У сучасній Україні менторство має особливе значення: воно допомагає виховувати свідому, активну й відповідальну молодь, здатну творити зміни та будувати майбутнє держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Що таке менторство: які переваги та ефективність URL: <https://bestcleverslms.com/piznavalne/sho-take-mentorstvo-yaki-iogo-perevagi-ta-efektivnist/> (дата звернення: 01.10.2025).

2. Що то таке менторство і чого всі його хочуть URL: <https://biggggidea.com/practices/mentorstvo/> (дата звернення: 01.10.2025).

**Карчевський М.В., д.ю.н., проф.,
професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького,
Університет Короля Данила
Карчевська О.В., к. політ. н., доц.,
доцент кафедри господарсько-правових
та суспільно-політичних дисциплін
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля**

ДЕМОКРАТІЯ, ВІДКРИТІ ДАНІ, БЕЗПЕКА ТА ПРАВНИЧА ОСВІТА

Відкриті дані (open data) – це інформація публічного сектору, зібрана, створена або оплачена державними чи муніципальними органами, яка оприлюднюється для вільного доступу і використання у форматі, що дозволяє її автоматизовану обробку[1; 3]. Завдяки відкритому формату громадяни та підприємці можуть обробляти і аналізувати інформацію без технічних перешкод. На офіційному порталі відкритих даних США (data.gov) підкреслюється, що метою відкритих даних є відкритість та підзвітність уряду, залучення громадян до процесів управління державою та стимулювання інноваційного розвитку економіки[2].

В Україні нормативну рамку відкритих даних створюють Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року та Постанова КМУ «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» від 21 жовтня 2015 р. № 835. Відповідно до згаданого Закону публічна інформація у формі відкритих даних - це публічна інформація у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання (ст. 10-1). Постанова КМУ № 835 визначає порядок, правила та розпорядників наборів відомостей, що розміщуються на національному порталі відкритих даних[4]. 10 вересня 2025 року цю постанову було доповнено, до принципів оприлюднення наборів даних включено «відкритість за замовчуванням» - вся публічна інформація, яка не має обмежень доступу, має бути доступна у формі відкритих даних, якщо інше не передбачено законом.

Таким чином, в Україні та світі уряди створюють можливості для роботи громадян з відкритими даними. Такі дані стають інструментом побудови сучасної демократії через прозорість публічної інформації та підвищення довіри громадян до влади.

Серед важливих функцій відкритих даних слід відзначити те, що вони здатні істотно підвищити безпеку громадян. З одного боку, це означає кращу поінформованість про реальні загрози. Так, публікація даних про надзвичайні ситуації, епідемії, екологічні та інші ризики у поєднанні з відкритою статистикою дозволяє суспільству своєчасно реагувати на небезпеки. Як зазначається у звіті EENA, «відкриті дані можна і слід використовувати, зв'язуючи їх із даними організацій громадської безпеки, і сучасна пандемія ще раз показала актуальність такого підходу»[5]. Наприклад, відкриті дані про поширення COVID-19 у поєднанні з місцевими медичними звітами допомагали органам влади локалізувати спалахи і попереджати мешканців. Аналогічно, відкриті набори даних про дорожні аварії чи статистику злочинів інформують громадян, у яких районах відбувається найбільше ДТП або правопорушень, – і дозволяють уникати небезпечних маршрутів або вчасно ініціювати відповідні заходи безпеки. Виходячи з практики, такий підхід є виправданим: у США поліція Нешвіля, проаналізувавши дані про ДТП (місце, час, обставини та ін.), провела цілеспрямоване патрулювання в найбільш проблемних зонах. Це призвело до помітного зменшення аварійності саме в тих «гарячих точках»[8].

З іншого боку, відкриті дані дають інструмент громадського контролю за владою. Публікація детальної статистики роботи правоохоронних органів, використання ними ресурсів та витрат бюджету дозволяє суспільству оцінити ефективність їх діяльності. Наприклад, оприлюднення даних поліції про результати зупинок автомобілів дає змогу виявляти системні проблеми. У проєкті Open Data Policing NC були зібрані й візуалізовані всі доступні дані про зупинки автомобілів у Північній Кароліні (починаючи з 2002 р.), а також у

Меріленді та Іллінойсі. Аналіз такого відкритого масиву дозволив активістам і дослідникам відстежувати можливі зловживання, наприклад, етнічні упередження чи непропорційне застосування штрафів, і вимагати реформ. Як підкреслює дослідниця К. Конті-Кук, доступ громади до таких даних та інформації поліції про застосування дисциплінарних заходів або звільнення власних співробітників є «необхідним для того, щоб громади могли робити обґрунтовані висновки про системні реформи» правоохоронної системи[6]. Відкриті бюджетні дані доповнюють цю прозорість. У багатьох країнах розроблено інструменти (веб-портали чи мобільні додатки), які роблять доступними документи державного бюджету, дозволяють контролювати використання державних ресурсів [див. 7].

Не менш важливо, що відкриті дані раціоналізують діалог громад з владою. Громадські ініціативи, активісти та журналісти аргументуючи свою позицію можуть спиратися на конкретні цифри і статистику, а не на емоційні гасла. Такий підхід згуртовує громадян і дозволяє досягати компромісів: факти не викликають таких протистоянь, як політичні гасла, і спонукають владу давати виважені відповіді.

В навчальній практиці ми використовуємо відкриті дані для прикладних кейсів. Наприклад, розроблена нами платформа CrimeDataLab (<https://crimedatalab.org/>) інтегрує відкриті дані щодо протидії злочинності в Україні за період 2013-2024 років та пропонує інструменти візуальної аналітики. Ця аналітична онлайн-платформа використовується для вивчення, візуалізації та оцінки статистичних даних щодо злочинності в Україні, є орієнтованою на розвиток практичних навичок аналітичної діяльності в сфері кримінальної юстиції.

Виконуючи завдання з аналізу ефективності протидії певному виду кримінальних правопорушень та завдяки CrimeDataLab студенти мають можливість: інтерактивно працювати з офіційною статистикою; здійснювати пошук і фільтрацію за статтями Кримінального кодексу, регіонами, роками та іншими показниками; будувати графіки, карти та діаграми для виявлення трендів і закономірностей; проводити порівняльний аналіз ефективності протидії злочинності у різних регіонах.

Виконання завдань з аналізу відкритих даних в межах вивчення курсу «Кримінальне право України» сприяє розвитку таких компетентностей як: критичне мислення - аналіз ефективності заходів протидії злочинності; цифрова грамотність – робота з великими масивами відкритих даних; аналітичне мислення – інтерпретація статистичної інформації

Наступний створений нами продукт – інтерактивна карта ДТП IFSafeLab (<https://crimedatalab.shinyapps.io/IFSafeLab/>). Відкриті дані Управління патрульної поліції в Івано-Франківській області та порталу «Відкриті дані Львова» об'єднано в єдину базу даних та візуалізовано у вигляді карти з маркерами, «теплової» карти, графіків та діаграм. По суті IFSafeLab це інструмент візуалізації, моніторингу та дослідження аварійності на дорогах, який дозволяє користувачеві: аналізувати реальні дані про ДТП за місцем, часом, обставинами події; виявляти ділянки з підвищеною аварійністю; вивчати типи ДТП та їх наслідки (травмування, смертність тощо); розробляти рекомендації для підвищення безпеки дорожнього руху.

Платформа IF SafeLab є прикладом того, як відкриті дані можна інтегрувати в освітній процес і водночас забезпечувати практичний ефект для конкретної територіальної громади. Виконуючи навчальне завдання з IF SafeLab студенти можуть: локалізувати у межах громади проблемні ділянки дороги, які мають найвищу концентрацію ДТП; визначати часові закономірності (наприклад, пікові години чи пори року, коли ризик особливо високий); проаналізувати основні причини аварійності (перевищення швидкості, відсутність освітлення, порушення правил маневрування тощо); візуалізувати дані для громади, роблячи їх зрозумілими через карти та діаграми; формулювати проактивні рекомендації для місцевої влади та поліції (встановлення освітлення на переходах, облаштування острівців безпеки, введення обмежень швидкості, встановлення камер тощо).

Важливим є й демократичний вимір: результати аналізу, підготовлені студентською групою, можуть бути використані як фактична база для колективного звернення громади, електронної петиції чи обговорення на громадських слуханнях. Це приклад data-driven адвокації, коли позиція громади підкріплена доказами з відкритих даних. IFSafeLab у поєднанні з кейсовим завданням допомагає студентам-правникам поєднувати знання з права, навички роботи з даними та розуміння демократичних інструментів впливу. У результаті формується не лише теоретична обізнаність, але й практичний досвід розробки реалістичних і вмотивованих пропозицій для підвищення безпеки у конкретній територіальній громаді.

Таким чином, демократія, відкриті дані, безпека та правнича освіта утворюють взаємопов'язаний чотирикутник. Демократія потребує активних і відповідальних громадян, які володіють знаннями та інструментами для впливу на владу. Відкриті дані є тим ресурсом, що надає громадянам доказову базу для діалогу й контролю, перетворюючи політичні дискусії на аргументований обмін позиціями. Безпека постає як головний суспільний результат використання даних - від зниження аварійності на дорогах до запобігання злочинам. А правнича освіта формує покоління фахівців, здатних інтегрувати всі ці елементи: виховує не лише юристів, а й лідерів громади, які мислять аналітично, діють демократично й вживають проактивні заходи для суспільної безпеки.

Навички аналізу відкритих даних стають важливою частиною професійної компетенції юриста. Юридична освіта має реагувати: крім традиційного навчання, правничі виші мають впроваджувати курси з аналітики даних, візуалізації, розробки керованих даними рішень. У поєднанні з класичними методами мислення ці навички дадуть майбутнім адвокатам, прокурорам і суддям змогу з більшою ефективністю захищати права і свободи громадян в умовах цифрової трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Khokhar T. European countries making clear progress with Open Data. World Bank Blogs. 30.03.2016. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/european-countries-making-clear-progress-open-data>;
2. Data.gov. Open Government. URL: <https://data.gov/open-gov/>.
3. European Data Portal. What is open data. URL: <https://data.europa.eu/en/dataeuropa-academy/what-open-data>.
4. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/>
5. Data Analytics in Public Safety. European Emergency Number Association (EENA). 2020. URL: <https://eena.org/knowledge-hub/documents/data-analytics-in-public-safety>.
6. Conti-Cook C. Open Data Policing. Georgetown Law Journal, Symposium on Police/State: Race, Power, and Control. 2017. Vol. 106. No. 1. URL: <https://ssrn.com/abstract=2824705> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2824705>.
7. Cutting-edge projects to boost government accountability and citizen engagement, Making All Voices Count. 16.04.2014. URL: <https://www.makingallvoicescount.org/news/28-cutting-edge-projects-to-boost-government-accountability-citizen-engagement>.
8. Williams J. Evidence-Based Practices Using Data to Drive Down Traffic Fatalities. National Institute of Justice. 15.02.2019. [Електронний ресурс] – URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/evidence-based-practices-using-data-drive-down-traffic-fatalities>

**Краковська А.Є., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця**

**ГІБРИДНА МОДЕЛЬ ВИКЛАДАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН:
СИНЕРГІЯ ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТІВ, МЕНТОРСЬКОЇ ПІДТРИМКИ ТА
ПРАКТИЧНОЇ ЗАЦІКАВЛЕНOSTІ**

В умовах реалій сьогодення сучасний правник, публічний службовець повинен не лише володіти знанням нормативно-правової бази (особливо з питань адміністративного права, адміністративного судочинства, адміністративної процедури, публічної служби тощо), але й мати навички ефективного застосування права в умовах динамічної цифрової трансформації суспільства, держави, публічного управління та адміністрування. Традиційні лекційні та практичні заняття часто виявляються недостатніми для формування відповідних навичок та компетентностей. Саме тому трансформація правничої освіти, синергія практичної зацікавленості, менторської підтримки та онлайн-інструментів при викладанні публічно-правових дисциплін мають важливе значення.

Гібридна модель викладання – це відповідь на цей виклик. Вона поєднує синхронне («живе» спілкування, очні або онлайн-зустрічі) та асинхронне (самостійна робота з матеріалами, інтерактивні завдання) навчання, інтегруючи онлайн-інструменти, менторство та методи практичної зацікавленості для забезпечення глибокого засвоєння матеріалу та формування професійних навичок у здобувачів спеціальностей D8 Право, D9 Міжнародне право та D4 Публічне управління та адміністрування на рівнях вищої освіти бакалавр та магістр.

Ефективне викладання дисциплін (адміністративне право, адміністративне судочинство, адміністративна процедура, публічна служба та ін.) [1; 2] вимагає не просто запам'ятовування, а й розуміння логіки процесу. Онлайн-середовище пропонує наступні інструменти для досягнення цієї мети:

- *асинхронне навчання та Legal Tech-інструменти*, наприклад,
- відеолекції та подкасти (завдяки яким через короткі, тематичні відеороліки можна пояснити складні процедурні питання, наприклад, порядок подання адміністративного позову або стадії, етапи адміністративного провадження, що звільняє час синхронних занять для дискусій);
- інтерактивні платформи (використання Moodle, Google Classroom тощо для розміщення *автоматизованих тестів* для оперативного контролю знань базових понять, термінології, ключових питань та ін.; *посилань на бази даних та реєстри* для залучення здобувачів вищої освіти до роботи, наприклад, з ЄДРСР, де вони самостійно шукають приклади застосування адміністративних матеріальних та адміністративно-процесуальних норм, практику застосування норм адміністративними судами, у справах про адміністративні правопорушення, а також правопорушень, пов'язаних з корупцією тощо; *симуляторів «Електронний суд» / «Електронний кабінет»* як простого макету інтерфейсу для відпрацювання навичок подання документів до адміністративного суду чи адміністративного органу, суб'єкту владних повноважень, подання запиту на доступ до публічної інформації, адміністративної послуги тощо);
- *синхронні онлайн-сесії, зустрічі для фасилітації* через Teams/Zoom, використовуючи їх не для проведення лекційних занять, а для фасилітації складних дискусій та колективного аналізу:
- розбір колізій, обговорення суперечливих рішень Верховного Суду, Касаційного Адміністративного Суду у складі Верховного Суду, практики ЄСПЛ тощо;
- спільна робота з документами через використання OneDrive/Google Docs/Miro для колективного складання проєкту рішення адміністративного суду, протоколу про адміністративне правопорушення, постанови у справі про адміністративне правопорушення, проєкту адміністративного акта, тез, наукової статті тощо.

Крім синхронного та асинхронного навчання, суттєвою є і менторська підтримка та розвиток професійних компетентностей. Менторська підтримка важлива для переходу від теоретичного знання до реалізації професійних навичок, професійної та етичної поведінки правника, публічного службовця. У чинному законодавстві України не має закріпленого поняття «менторство», однак для розуміння сутності цього поняття можна використати його визначення зі словника Оксфордського університету: менторство – це підтримка і заохочення людей в процесі навчання з метою максимізувати їхній потенціал, розвинути їхні навички, покращити результати їхньої діяльності, а також допомогти їхньому особистісному становленню (за визначенням Школи тренера і менторингу Оксфордського університету) [3; 4, с. 5].

Визначення поняття «ментор» закріплено у нормативно-правовому акті України. Відповідно до підпункту 3 пункту 2 Порядку реалізації експериментального проекту щодо створення на базі закладів вищої освіти, наукових установ мережі стартап-шкіл - інкубаторів – акселераторів, *ментор* – це експерт (наставник), який має знання, уміння, навички, досвід фахової роботи у відповідній сфері діяльності і готовий безоплатно поділитися своїми навичками у відповідній сфері, допомагає стартапу будувати стратегію розвитку, встановити пріоритети, визначити першочергові цілі, розвивати корисні якості і уникати типових помилок тощо [5]. Ментор – особа, що має досягнення в певній сфері професійного розвитку, має час, можливості та готовий ділитись своїм досвідом з іншими особами, будувати взаємодію на основі партнерства, використовувати потенціал обох сторін для спільного їхнього зростання протягом всього періоду взаємодії. Така робота супроводжується постійною рефлексією, довірою та близькістю, проте не переходить кордони ділового рівня [4, с. 9]. Тобто викладачі та інші правники можуть бути менторами для здобувачів освіти, передаючи різними способами накопичений досвід з різних питань, в тому числі в сфері права, адміністративного права та судочинства, публічної служби, публічного управління та адміністрування тощо.

Менторство може бути як внутрішнім, так і зовнішнім. Формами зовнішнього менторства можуть бути:

- «менторський тиждень», тобто залучення діючих юристів-практиків (судді адміністративних судів, адвокатів, публічних службовців та ін.) для проведення гостьових лекцій та тематичних майстер-класів, що дозволяє здобувачам вищої освіти отримати інсайди з «перших рук» щодо реальної роботи правників та публічних службовців-юристів;

- «проектне менторство» через формування малих груп здобувачів вищої освіти, які працюють над реальним або максимально наближеним до реальності кейсом (наприклад, розробка проекту нормативного та/або індивідуального / адміністративного акту), під постійним дистанційним наглядом та корекцією від зовнішнього ментора.

Формою внутрішнього менторства може бути модель «Старший / Молодший», де здобувачів магістерського рівня (які вже прослухали курси) виступають менторами для бакалаврів, допомагаючи їм освоїти базові процедурні документи (наприклад, зразок адміністративного позову, постанови у справі про адміністративне правопорушення, наукових тез/статті тощо). Це сприятиме кращому засвоєнню матеріалу обома сторонами та формує навички управління командою.

При здійсненні менторства велике значення має і зворотній зв'язок (як елемент менторства). Використання онлайн-інструментів для структурованого та швидкого зворотного зв'язку краще фокусувати у коментарях щодо логіки обґрунтування, структури документа, дотримання процедури тощо.

Що стосується практичної зацікавленості, то її можна досягти через симуляцію та кейс-метод. Для галузей публічного права ключовим є набуття навичок прийняття рішень в умовах обмеженості часу, юридичної невизначеності воєнного стану тощо. Позитивними та можливими прикладами досягнення практичних результатів можуть бути:

– *імітаційні процеси* (судові Moot Courts, засідання адміністративного органу із прийняття адміністративного акту, розгляду скарги, надання адміністративної послуги, розгляду звернень громадян, оскарження дисциплінарного стягнення, накладеного на публічного службовця тощо), як в оффлайн, так і онлайн форматі для відпрацювання ролей, запрошення «глядачів», оцінювання тощо;

– *кейс-метод та сценарне навчання* (наприклад, «кейси з життя адміністратора», метод «Перевернений клас», завдяки яким можливі розробка ситуацій, де здобувачі вищої освіти виступають в ролі адміністративного органу, який повинен видати адміністративний акт або прийняти процедурне рішення згідно зі встановленими вимогами; або самостійно вивчають нормативний матеріал вдома (онлайн-компонент) і приходять на заняття в аудиторію для вирішення комплексного практичного кейсу (синхронний/очний компонент).

Підсумовуючи вищезазначене, слід зробити висновок, що гібридна модель викладання публічно-правових дисциплін – це не просто змішування різних форм навчання, а й методологічна синергія, яка використовує сильні сторони кожної: онлайн-інструменти (забезпечують гнучкість, доступність та можливість автоматизації рутинного контролю знань); менторство (як внутрішнє, так і зовнішнє, формує професійну ідентичність, етику та навички командної роботи); практична зацікавленість (через симуляції та кейси гарантує ефективне засвоєння «soft»/«hard» skills та вміння приймати рішення в різних умовах, в тому числі в умовах правової невизначеності). Запропонована модель дозволяє готувати фахівців, правників, публічних службовців (як бакалаврів, так і магістрів) до викликів сьогодення, сучасної публічної служби, здійснення правничої діяльності, де цифрові навички, менторство та практична орієнтованість є визначальними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Краковська А.Є. Викладання адміністративного права та адміністративного судочинства: досвід ДонНУ імені Василя Стуса і виклики сьогодення. *Еволюція адміністративної юстиції: 20 років самостійності*. Матеріали науково-практичної конференції (8 липня 2022 року). Вінниця, 2022. 57 с. С. 53-56.

2. Краковська А.Є. Викладання блоку адміністративно-правових дисциплін: досвід ДонНУ імені Василя Стуса та виклики сьогодення. *Інновації в забезпеченні якості викладання навчальних дисциплін адміністративно-правового блоку та здійснення галузевих фахових наукових досліджень у ЗВО в умовах воєнного стану*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 21 липня – 25 серпня 2022 року. Одеса: Видавн. дім «Гельветика», 2022. 188 с. С. 84-88.

3. What is the difference between coaching and mentoring? URL: <https://www.ciol.org.uk/what-difference-between-coaching-and-mentoring#:~:text=Mentoring%20is%20to%20support%20and,%E2%80%93%20Eric%20Parsloe%2C%20The%20OCM>

4. Методологія впровадження програми менторства для екскомбатантів/-ок «Рівний-рівному». Посібник. Центр зайнятості вільних людей за сприяння Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Уряду Королівства Нідерландів. 2022. 47 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UA-UNDP-methodology-ukr-26082022_0.pdf

5. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення на базі закладів вищої освіти, наукових установ мережі стартап-шкіл - інкубаторів – акселераторів: Постанова КМ України від 23.04.2024 № 430. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2024-%D0%BF/ed20240423#n19>

**Марченко С. М., к.е.н.,
професор кафедри маркетингу
ННІ «Управління, економіки та бізнесу»,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ**

**МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ
ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН:**

ІНТЕГРАЦІЯ МЕНТОРСЬКОГО ПІДХОДУ ТА ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Сучасна система юридичної освіти потребує глибокої трансформації, спрямованої на розвиток практичних, етичних і комунікативних компетентностей здобувачів. Застарілі репродуктивні методи не відповідають викликам часу, коли юрист має бути не лише фахівцем з права, а й аналітиком, комунікатором, стратегом [1]. Модернізація методики викладання правничих дисциплін вимагає поєднання інноваційного освітнього середовища з менторським підходом, який сприяє формуванню у студентів внутрішньої мотивації, відповідальності та професійної самосвідомості [2].

Менторство у правничій освіті є сучасною педагогічною стратегією, спрямованою на підтримку студентів у процесі професійного становлення. На думку Н. Г. Ничкало, ментор виступає не лише джерелом знань, а й «фасилітатором особистісного розвитку» [3].

У практиці вищої школи менторський підхід реалізується через:

- індивідуальні консультації та наставництво під час проходження практики;
- супровід студентських проектів та участі у дебатах;
- створення атмосфери партнерства між викладачем і здобувачем.

Такі форми роботи сприяють розвитку професійної етики, рефлексивного мислення та здатності до прийняття правових рішень в умовах невизначеності.

Інноваційність у викладанні правничих дисциплін полягає у впровадженні технологій, що забезпечують активну участь здобувачів у процесі навчання. Вони перетворюються з пасивних слухачів у дослідників, аналітиків і творців власних знань.

До ефективних інноваційних практик належать:

- технологія змішаного навчання (blended learning), яка поєднує традиційні лекції з онлайн-компонентом;
- метод «перевернутого класу», коли теоретичний матеріал опрацьовується самостійно, а заняття присвячуються аналізу кейсів;
- імітаційні судові процеси та рольові ігри, що відтворюють реальні професійні ситуації;
- гейміфікація навчання через інтерактивні тести, правові квести, цифрові симуляції;
- застосування штучного інтелекту та баз даних судової практики, зокрема ChatGPT, CaseLaw, LawHUB [4].

Інноваційні методи дають змогу сформуванню у здобувачів аналітичне мислення, цифрову грамотність, здатність до роботи в команді та правову креативність.

Зацікавленість і внутрішня мотивація здобувачів є передумовою ефективного навчання. Як підкреслює Д. Колб, «навчання відбувається лише тоді, коли людина емоційно включена у власний досвід» [5]. Завдання викладача – створити навчальне середовище, у якому здобувач відчуває не тиск, а підтримку, бачить сенс у вивченні дисципліни та розуміє її зв'язок із майбутньою професійною діяльністю. Викладач-ментор повинен заохочувати самостійну роботу, дискусії, рефлексію, командні проекти, що формують інтерес до професії юриста та сприяють самоактуалізації здобувачів освіти.

Отже, модернізація методики викладання правничих дисциплін передбачає комплексне оновлення педагогічних підходів. Її ефективність залежить від гармонійного поєднання менторства, інновацій та мотиваційно-ціннісного підходу. Викладач має бути не лише джерелом знань, а й наставником, фасилітатором та натхненником. Саме така модель навчання дозволить сформувати нового типу юриста — гуманного, критично мислячого, етичного і технологічно підготовленого фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Сучасна педагогіка вищої школи: ціннісно-орієнтаційний підхід. Київ: Либідь, 2020.
2. Козак О.Л. Інтерактивні технології у підготовці юристів. Харків: Право, 2019.
3. Ничкало Н.Г. Менторство як чинник професійного розвитку майбутніх фахівців. Професійна освіта: методологія, теорія та практика. 2021. № 1. С. 45-52.
3. Риженко Ю.М. Інноваційні методики викладання правничих дисциплін у контексті цифрової трансформації. Юридична освіта і наука. 2023. № 2. С. 14-19.
4. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey: Prentice Hall, 2015.

**Мельниченко Р.В., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ**

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН**

У добу цифрової трансформації юридична освіта стикається з новими викликами та можливостями. Дистанційні платформи, що активно розвинулися в період пандемії COVID-19, забезпечили міцну основу для цифровізації навчального процесу та дистанційної комунікації між викладачем і студентом. Водночас сьогодні освітній простір стикається з ще новішими викликами невпинної цифровізації, зокрема зі стрімким розвитком штучного інтелекту (ШІ). Його значну роль не можна ігнорувати, особливо викладачам, які працюють із прогресивною молоддю та щодня виконують численні повторювані й механічні завдання. Потенційний вплив генеративного ШІ на юридичну професію та юридичну освіту полягає в тому, що ШІ не замінить викладачів або юристів, але ті викладачі, які використовуватимуть ШІ, замінять тих, хто цього не робитиме [1, с. 431]. Штучний інтелект забезпечує новий рівень автоматизації рутинних процесів, персоналізації навчання та стимулювання зацікавленості студентів, проте одночасно зумовлює трансформацію педагогічних методик, зокрема потребує більш свідомого підходу викладачів до підготовки завдань для студентів, аби забезпечити їхню академічну доброчесність.

В умовах дистанційного навчання цифрові платформи виступають невід'ємним елементом освітнього процесу, а їхній внесок у організацію навчання є надзвичайно значущим. Водночас навіть у форматі очного навчання такі платформи, як Teams, Moodle, Canvas та подібні, забезпечують збереження навчальних матеріалів, систематизацію домашніх завдань та постійний доступ до ресурсів. Крім того, ці інструменти створюють можливості для інтерактивного навчання, включно з проведенням опитувань, тестуванням та реалізацією групових проєктів, що сприяє активній участі студентів і розвитку навичок самостійного навчання та критичного мислення.

Якщо роль цифрових платформ у навчальному процесі є загальноновизнаною, то значно цікавішим і водночас делікатнішим питанням залишається інтеграція штучного інтелекту, оскільки його застосування потребує більш обачного та методично виваженого підходу. Використання штучного інтелекту у викладанні юридичних дисциплін надає викладачеві низку суттєвих переваг, як от, наприклад, швидке генерування великої кількості юридичних кейсів та сценаріїв судових справ на основі реальної практики для практичних занять; підготовка тестів та завдань для перевірки знань студентів на базі заздалегідь перевірених викладачем матеріалів; моделювання сценаріїв укладення міжнародних угод, медіації чи переговорів з клієнтами. Усе зазначене, але не виключно, підвищує ефективність підготовки та зменшує рутинне навантаження на викладача, одночасно дозволяє спрямувати розвиток практичних навичок у студентів. Практика засвідчує, що штучний інтелект нівелює значний обсяг механічної та рутинної роботи для викладачів, залишаючи їм більше часу та простору для інтелектуальної діяльності —

зосередження на глибинному аналізі, розвитку критичного мислення студентів, формуванні дискусій та методичного супроводу студентів. Саме тут і проявляється одна з ключових переваг використання ШІ, яка полягає у тому, що він не замінює викладача, а підсилює його роль, дозволяючи спрямувати зусилля на справжню академічну і творчу роботу.

Водночас не варто забувати, що оскільки саме викладачі відповідають за адаптацію технологій під специфіку правничої освіти, що має особливу термінологію, логіку та практичну спрямованість, то важливою складовою правильного вибору ефективної моделі ШІ та напрямів застосування цієї технології є професійна підготовка науково-педагогічних працівників, які забезпечують викладання юридичних навчальних дисциплін [2, с. 167].

Крім того, практика свідчить, що студенти нерідко використовують можливості штучного інтелекту для оптимізації процесу розв'язання правових завдань, підготовки наукових есе з правничої проблематики чи пошуку відповідей на специфічні юридичні питання. Однак широке, неконтрольоване та нерівномірне використання студентами генеративних інструментів штучного інтелекту може поставити під загрозу репутацію юридичної школи та здатність готувати випускників до юридичної професії [3, с. 23]. Тому у контексті залучення студентами інструментів штучного інтелекту викладачам доцільно зосереджувати увагу на виробленні прозорих і чітко визначених правил їх застосування, спрямованих на забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності, тобто на затвердженні конкретної політики використання штучного інтелекту у освітньому процесі.

Окрім розроблення прозорих і чітко визначених правил використання студентами інструментів штучного інтелекту, викладачам доцільно вибудовувати навчальний процес таким чином, щоб завдання передбачали необхідність оперування офіційними джерелами та ресурсами, до яких ШІ не може надати повноцінного доступу. Наприклад, пошук релевантної судової практики здебільшого вимагає звернення до Єдиного державного реєстру судових рішень чи офіційного порталу судової влади, натомість інструменти штучного інтелекту, що перебувають у вільному доступі, наразі не здатні забезпечити достатню якість і повноту добору реальних судових рішень та нерідко формують помилкові результати. Такий підхід не лише зменшує ризики некоректного використання студентами ШІ, але й стимулює їх опановувати практичні навички роботи з автентичними джерелами юридичної інформації.

Отже, використання штучного інтелекту у правничій освіті підвищує ефективність підготовки студентів, зменшує рутинне навантаження на викладачів та сприяє розвитку практичних навичок. Водночас більшість викладачів традиційного покоління недостатньо обізнані щодо потенціалу ШІ, що зумовлює необхідність систематичного підвищення кваліфікації та проведення цілеспрямованих навчальних заходів. До того ж успішна інтеграція ШІ потребує розроблення методик і правил його використання з акцентом на академічну доброчесність та орієнтації студентів на роботу з офіційними джерелами права. Зрештою актуальним викликом залишається використання студентами генеративних моделей для створення готових рішень та подання їх як власних, особливо в умовах дистанційного навчання, при цьому питання перевірки таких робіт залишається складним і потребує додаткових підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Junyan Chen. Integrating Generative AI into Legal Education: Opportunities, Challenges, and Strategic Pathways. *International Journal of Social Science and Education Research*. 2024. Vol. 7, no. 12. p. 428-439. URL: [https://doi.org/10.6918/IJOSSER.202412_7\(12\).0052](https://doi.org/10.6918/IJOSSER.202412_7(12).0052).
2. Заярний О., Ілларионова С. Застосування технологій штучного інтелекту для навчання майбутніх правників на прикладі chatgpt: педагогічний, правовий і технологічний аспекти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2025. Т. 105, № 1. С. 158-177. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v105i1.5835>.
3. Sara Migliorini, João Ilhão Moreira. The Case for Nurturing AI Literacy in Law Schools. *Asian Journal of Legal Education*. 2025. Vol. 12, no. 1. P. 7-24. URL: <https://doi.org/10.1177/23220058241265613>.

**Мирошниченко В.О., к.п.н., доцент,
доцент кафедри правознавства
Бердянський державний педагогічний університет
м. Запоріжжя**

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сучасна юридична освіта в Україні потребує кардинальної модернізації у відповідь на виклики глобалізації, цифровізації правової сфери та європейської інтеграції. У цьому контексті кейс-метод виступає як один із найефективніших інструментів інноваційного навчання, який забезпечує органічне поєднання теоретичних знань із практичними навичками, формування критичного мислення та розвиток професійних компетентностей майбутніх правників через залучення їх до аналізу реальних або змодельованих юридичних ситуацій.

Дослідження ефективності кейс-методу в юридичній освіті свідчать про його значний потенціал у підвищенні якості підготовки фахівців. Інтерактивні методи навчання, зокрема кейс-метод, є дієвим інструментом для формування практичних компетентностей у майбутніх правників [1, с. 50]. Цей метод базується на принципах активного навчання, де студенти не є пасивними реципієнтами інформації, а активними учасниками освітнього процесу, які самостійно аналізують складні правові ситуації, приймають рішення в умовах невизначеності та формують аргументовані правові позиції. Застосування кейс-методу сприяє інтеграції теорії і практики, розвитку ключових професійних навичок і наближенню навчання до реальних умов юридичної діяльності.

Однією з найважливіших переваг кейс-методу є його здатність підвищувати мотивацію студентів до навчання через створення захоплюючого та практично орієнтованого освітнього середовища. Сучасні інноваційні технології кейс-викладання включають мультимедійні кейси з відео- та аудіоматеріалами, інтерактивні онлайн-симуляції судових процесів, віртуальні судові засідання та цифрові платформи для колективної роботи з правовими документами. Використання платформ дистанційного навчання дозволяє регулювати темп і форму засвоєння знань, застосовувати індивідуальні та командні проєкти для формування професійної рефлексії.

Практичний досвід впровадження кейс-методу на юридичних факультетах демонструє суттєве підвищення мотивації студентів до засвоєння навчального матеріалу. Залучення до розробки й аналізу реальних та змодельованих правових ситуацій сприяє розвитку навичок аргументації, підвищенню впевненості у прийнятті рішень, а також посиленню інтересу до правознавства як прикладної сфери знань [2]. Гейміфікація навчального процесу через кейси створює додаткову мотивацію для студентів, перетворюючи навчання на захоплюючий процес професійного розвитку.

Особливо цінними є мультидисциплінарні кейси, що інтегрують знання з різних галузей права, економіки, політології та соціології, формуючи у студентів комплексне розуміння правових явищ і процесів. Інноваційні методи включають також використання технологій big data для аналізу судової практики, створення інтелектуальних систем підтримки прийняття правових рішень та розробку адаптивних навчальних платформ.

Дослідження ефективності кейс-методу в українських юридичних університетах показують позитивні результати: підвищення успішності студентів, які систематично працюють із кейсами, покращення навичок критичного аналізу та аргументації, розвиток комунікативних компетентностей [3]. Студенти, що активно залучені до кейс-навчання, демонструють кращу підготовку до професійної діяльності, більшу впевненість у вирішенні практичних завдань і вищий рівень професійної мотивації.

Таким чином, кейс-метод у поєднанні з менторським підходом та інноваційними технологіями є ключовим інструментом модернізації юридичної освіти в Україні. Цей метод забезпечує формування не лише професійних знань і навичок, але й критичного мислення, етичних цінностей та готовності до постійного професійного розвитку, що є необхідними характеристиками сучасного правника в умовах динамічних змін правової системи та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Титова О.В. Кейс-метод як технологія формування професійних компетенцій студентів-юристів. *Юридична освіта у сучасному вимірі*. 2017. С.49-51. URL: <https://jyuosv.donnu.edu.ua/article/view/3817/3850>
2. Нітченко А. Інноваційні методи навчання в системі вищої юридичної освіти. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2023. № 1 (7). С. 49-53. URL: <http://aplsps.stu.cn.ua/article/view/277543>
3. Мирошніченко В.О. Кейс-метод у процесі фахової підготовки майбутніх юристів. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (20-21 квітня 2023 року): збірник тез. Бердянськ – Запоріжжя: РМУ БДПУ, 2023. 385 с. С.173-176.

**Новицька Н. Б., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь**

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

В сучасному інформаційному суспільстві основною цінністю є інформація та знання. Цифрові технології в інформаційному суспільстві є головним інструментом для її створення, обробки, поширення та доступу, рушійною силою економічних і соціальних трансформацій та невід'ємним чинником, що визначає якість життя, конкурентоспроможність держав і можливості особистісного розвитку. Освітнє середовище, на яке впливають цифрові технології дуже швидко розвивається і трансформується. Етичне ставлення до навчання та усвідомлене використання знань стають основою для здобуття глибокої, змістовної освіти, що виходить за межі формальності. Здобувач вищої освіти є активним учасником цього процесу.

Відкритий доступ до інформації не гарантує її якості чи правдивості, тому здобувачам освіти необхідно формувати навички критичного мислення, самостійного аналізу джерел та усвідомленого використання знань. Сучасна освіта дедалі більше орієнтується на розвиток здатності діяти свідомо в інформаційному середовищі, а не просто накопичувати факти. Саме тут на перший план виходить інформаційна культура.

Сьогодні є всі підстави говорити про формування нової інформаційної культури, яка повинна стати елементом загальної культури конкретної людини та людства в цілому.

У зв'язку з цим інформаційну культуру в нових формах її передачі можна розуміти, як систему з наступних базових компонентів: – загальна культура правил організації подання інформації; – культура правил сприймання та користування інформацією; – культура використання комп'ютерної техніки; – культура правил суспільних відносин щодо використання інформаційних технологій, в тому числі мережі Інтернет; – культура суспільних правовідносин з використанням нових інформаційних технологій [1].

Розвиток інформаційної культури особистості в умовах цифрової ери взаємодіє з академічною доброчесністю. Аналізуючи ці аспекти, можна побачити, як вміння працювати з інформацією в цифровому середовищі впливає на формування наукової порядності [2].

Низький рівень сформованості інформаційної культури та елементарних умінь роботи з даними у студентському середовищі спричиняє регулярні порушення принципів академічної

добročесності, зокрема прояви плагіату. Така ситуація становить ризик для утвердження в суспільстві норм, що толерують інтелектуальну недобročесність і підривають цінність самостійної освітньої діяльності.

У цьому контексті академічна добročесність постає не як формальна вимога, а як ключовий елемент професійної культури. Вона є показником готовності здобувача освіти до реальних викликів, а не лише до складання іспитів чи написання робіт. Усвідомлення цінності власної інтелектуальної праці, повага до авторства та здатність протистояти спокусам недобročесної поведінки – це ті компетентності, які мають бути закладені в основи навчального процесу. Інформаційна культура у поєднанні з академічною добročесністю формує стійкий імунітет до плагіату, маніпуляцій та поверхневого споживання контенту, забезпечуючи, що освітні здобутки є результатом власної наполегливої роботи та глибокого осмислення.

Зважаючи на вищевикладене варто звернути увагу на роль та місце у зазначених процесах викладача. Його завдання – не лише передавати знання, а й формувати в студентів здатність до етичного мислення, критичного аналізу та відповідального використання інформації. Його приклад, відкритість до діалогу та принциповість у дотриманні академічних норм сприяють формуванню атмосфери довіри, поваги та самостійності в освітньому середовищі.

Інформаційна культура охоплює не лише технічні навички роботи з інформацією, а й глибокі етичні засади, критичне осмислення даних та здатність до відповідального використання знань. В умовах інформаційного перенасичення особливо важливо навчити здобувачів освіти розпізнавати достовірні джерела, аналізувати зміст, уникати маніпуляцій і дотримуватися академічної добročесності як основи професійної етики. Особистий приклад викладача, його відкритість до дискусій, уважність до джерел та принциповість у дотриманні академічних норм – усе це формує культуру довіри, відповідальності та поваги до інтелектуальної праці, яка є основою сталого освітнього розвитку.

Отже, як слушно, зазначають Горбань Ю.І. та Олійник О.М., інформаційна культура є фундаментом академічної добročесності. Її розвиток – стратегічне завдання сучасної правничої освіти, що забезпечує не лише якість знань, а й формує етичну позицію майбутнього правника[2].

У добу цифрових технологій, коли доступ до інформації став визначальним чинником розвитку, особливого значення набуває здатність людини не просто користуватися даними, а діяти свідомо, етично та самостійно в інформаційному середовищі. Саме тому важливо не розглядати інформаційну культуру та академічну добročесність як окремі явища – вони взаємопов'язані та взаємозалежні, формуючи основу для якісного навчання й професійного становлення. Через розвиток інформаційної культури як складової загального світогляду особистості створюється освітнє середовище, здатне протистояти недобročесним практикам – таким як плагіат чи маніпуляція контентом – і натомість підтримувати глибоке осмислення, творчий підхід та професійну відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новицька Н.Б., Новицький А.М., Приймаченко Д.В. Інформаційна культура як складова формування державної політики у сфері фахової передвищої освіти. *Вісник УжНУ*. Серія: Право. Випуск 75. Том 1. 2023. С. 255-259. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275691/270685>

2. Горбань Ю. І., Олійник О. М. Інформаційна культура особистості в цифрову епоху: до питання академічної добročесності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 1. С. 63-70. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5408/Visnyk_2024_1_DOI-63-70.pdf?sequence=1&isAllowed=y

**Новицький А. М., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ**

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття перша Конституції України встановлює, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава а кожен громадянин України має право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що закріплено в статті 38 Конституції України[1].

Констатація факту про те що наша держава є демократичною, соціальною та правовою державою у нормативному акті повинна бути підкріплена реальними суспільними діючими інституціями, які належним чином забезпечують перелічені норми. Одним із дієвих інституційних інструментів демократичного суспільства є громадський контроль.

В Україні прямої норми, яка б передбачала функціонування такої інституції – не передбачено. Проте, аналізуючи процес нормотворення в державі можемо побачити правову ініціативу щодо закріплення на законодавчому рівні окремої норми щодо громадського контролю (законопроект 2737-1 від 13.05.2015 «Про громадський контроль»). Зокрема, у даному проекті визначено поняття громадського контролю як суспільної діяльності громадських об'єднань, предметом якої є здійснення нагляду за відповідністю діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб Конституції України, законам України, іншим нормативно-правовим актам та за дотриманням ними державної дисципліни [2]. Близько з даним поняттям розглядає громадський контроль Т. Гжибовська, яка говорить, що це комплексне явище, яке поєднує в собі заходи, що реалізуються інститутами громадянського суспільства[5]. Явно, що запропоновані визначення громадського контролю не відображають всього сегменту громадського контролю, який може бути реалізовано в суспільних відносинах громадян та влади.

Окремі дослідники даного феномену визначають громадський контроль як діяльність не тільки громадських організацій а й окремих громадян та складають окремі аспекти державного управління та місцевого самоврядування[3]. Ю. Нисевич говорить про громадський контроль як про складову найбільш ефективного демократичного засобу дії суспільства на публічну владу – механізму громадської думки, яка в демократичній державі і є дійсною «четвертою владою» [4].

В. Вітвіцький розглядає громадський контроль більш широко та визначає його особливості через форми реалізації. Зокрема він вказує що громадський контроль реалізується через: 1) безпосередні форми - загальні збори громадян; громадські палати; публічна громадська акція; медіа контроль; 2) опосередковані форми-звернення до адміністративного органу; вибори; відгук, розпуск; відсторонення від посади; звернення до уповноваженого з прав людини; всенародне голосування; звернення до суду; звернення до конституційного суду; 3) міжнародні форми - звернення до Європейського суду з прав людини; звернення в Раду з прав людини ООН; звернення у договірні органи з прав людини ООН; звернення у Міжнародний кримінальний суд[6]. Безперечно що і дану класифікацію можна піддати сумніву, адже форми громадського контролю є більш широкими.

Тому розглядаючи сутність громадського контролю необхідно визначати всі можливі заходи впливу на прийняття рішення органами публічної влади та місцевого самоврядування.

Ми розглядаємо громадський контроль як складну систему залучення громадянина до участі у житті країни, активної поведінки, громадянської небайдужості за майбутнє країни, вплив на прийняття рішень, контроль за моральними, законодавчими та іншими особливостями суб'єктів прийняття державницьких рішень. Однією із форм громадського

контролю є сформований виборчий процес до органів публічної влади та місцевого самоврядування, з нормативно визначеними формами звітування перед виборцями. Формування конкурсних комісій із представників громадських об'єднань при визначенні переможців на призначення на керівні посади також є елементами громадського контролю.

Крім вище означених видів, форм громадського контролю необхідно також відзначати і діяльність незалежних медіа щодо журналістських розслідувань, діяльність громадських організацій, активну участь кожного громадянина у прийнятті рішень органами публічної влади та місцевого самоврядування.

Громадський контроль виражається у активних діях суб'єктів контролю та у нормативно закріплених зобов'язаннях щодо виконання певних дій представниками владних суб'єктів. Наприклад, нормативно визначено зобов'язання щодо поширення публічної інформації, щодо порядку надання відповідей на запити про доступ до такої інформації, щодо звернень громадян тощо. Одним із видів громадського контролю визначено і зобов'язання проведення громадських слухань із певних питань, проведення референдумів що фактично впливають як на економічні, так і на політичні рішення представників публічної влади та місцевого самоврядування.

В Україні, попри значні досягнення щодо формування інституційних основ громадянського контролю, залишаються ризики його неефективного використання, саме як інструменту демократичного суспільства. Серед негативних чинників, які впливають на громадський контроль необхідно відзначити:

- недостатньо розвинута правова освіта громадян, не знання своїх прав, не знання особливостей процедури отримання необхідної інформації, впливу на прийняття рішень тощо;
- недостатня розвинутість залучення громадських організацій до підготовки проектів рішень органів публічної влади та місцевого самоврядування;
- конкуренція між представниками громадських організацій, лобіювання конкретних питань, конкретних програм, політичних партій або навіть замовні акції громадської непокори тощо;
- цифрова нерівність громадян;
- активний інформаційний тиск та нав'язування негативних, неправдоподібних, хибних, антидержавних наративів;
- пасивна поведінка та недовіра щодо можливості впливу на органи публічної влади та місцевого самоврядування.

Як висновок можемо говорити про те, що в Україні закріплені правові основи громадянського суспільства та його окремої інституції громадського контролю. В той же час його ефективність залежить від здатності громадян реалізовувати свої права, а також від готовності держави до відкритості, діалогу та співпраці. У контексті демократичних трансформацій громадянський контроль має стати не епізодичним явищем, а системною практикою, що інтегрується в усі рівні публічного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про громадський контроль. Законопроект № 2737-1 від 13.05.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55101
3. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С., Орешкова А. Ф. Громадський контроль. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>
4. Нисневич Ю. А. Інформаційно-комунікаційна стабілізація політичної системи. *Політологічний Вісник*. 2006. №1 (6). С. 68–80.
5. Гжибовська Т. Громадський контроль як інструмент впливу на органи публічної влади в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 54. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/54_2024/25.pdf
6. Вітвіцький С. С. Громадська експертиза в умовах розвитку громадянського суспільства. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 25-30.

**Острогляд О.В., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир**

**ЯК ПІДТРИМАТИ ІНТЕРЕС СТУДЕНТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧИТИ ДОТРИМАННЯ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

На сьогодні в викладанні будь-якої галузевої юридичної дисципліни виникає кілька викликів. З однієї сторони нібито Кримінальне право України передбачено в програмах ЄФВВ та ЄДКІ і студенти самі мали б розуміти важливість вивчення цього предмету, а з іншої – кількість «спокус», які пропонує технічний прогрес невинно зростає і саме з ними має конкурувати викладач.

Крім того, якщо вивчення предмету є цікавим, це також сприяє і кращому засвоєнню нового матеріалу.

Іншим аспектом, який варто розглянути в рамках цих тез є питання академічної доброчесності в частині протидії плагіату, об'єктивності оцінювання та використання ІІІ, тут зупинимося на написанні курсової роботи саме в курсі «Кримінальне право України».

І. Найбільший інтерес при опрацюванні матеріалу у студентів виникає при практичному застосуванні теоретичних знань. До недавнього часу цей метод називали «Case study», тепер можна говорити і про використання «сторітелінгу» в навчанні.

В загальних рисах суть його зводиться, до розбору конкретної ситуації, що відбулася насправді, або могла відбутися. В вивченні саме Кримінального права тут в допомозі стають Єдиний державний реєстр судових рішень, а також сайт з Правовими позиціями Верховного суду.

В запропонованому студентам посібнику [1] пропонується один з варіантів адаптованої до українських реалій німецької методики «Case study», яка передбачає поділ вирішення фабули (кейсу) на чотири етапи (детальніше див. Острогляд О. В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина): навчальний посібник. 3-тє вид., переробл. та допов. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2021. С. 231-234, а також <https://www.youtube.com/channel/UC-fLlRZHxztIXqgd0S5eGrw>);

1. Формулювання припущення (гіпотези, версії тощо) з як мінімум двома варіантами відповіді.
2. Подання відповідної нормативної та/або понятійної бази (конкретні норми КК України, правові позиції ВС, визначення та ін.).
3. Аналіз фабули з врахуванням відповідної нормативної та/або понятійної бази (тут здійснюється «переклад» фабули на юридичну мову).
4. Підтвердження чи спростування припущення (дається відповідь на питання сформульоване в п.1)

Ця структура дозволяє на практичному занятті досягти одразу кілька позитивних результатів: викликає інтерес до заняття, оскільки ситуації, що є реальними більш цікаві, ніж теоретично сформовані; удосконалення вміння студентів ставити запитання, що є ключовим для юриста; дозволяє викладачу разом зі студентами швидко знайти на якому етапі допущено помилку та виправити її; сприяє удосконаленню навиків публічного виступу тощо.

Крім підготовлених завдань тут також може мати місце «контрольована імпровізація» за допомогою ІІІ. Будь-який варіант ІІІ за допомогою промту з реальної життєвої ситуації, що сталася нещодавно, або за допомогою визначених параметрів складає досить пристойні фабули/кейси. Такий варіант сприяє встановленню довіри в навчальній аудиторії, а також підвищує авторитет викладача, оскільки ситуація, яка вирішується, не є знайомою для нього і студенти переконуються в наявності ґрунтовних знань предмету.

Для порівняння можна як підсумок провести вирішення завдання за допомогою ІІІ та разом розібрати допущені помилки (а вони дійсно є).

II. Написання курсової роботи – це напевно той етап де мала б найбільш проявлятися автономія закладу вищої освіти. Проте, як свідчить власний досвід автора при ознайомленні з методичними рекомендаціями багатьох навчальних закладів, керівники курсових робіт в більшості йдуть шляхом «найменшого опору» визначаючи структуру курсової роботи як міні-дисертацію, або максі-реферат, додаючи інколи практичне завдання з вирішення окремих задач.

Не критикуючи загалом такий підхід, варто акцентувати увагу на тому, що він зі збереженням (або лише частково зміною) тематики є «спокусою» для студентів використати напрацювання попередніх курсів власного чи інших навчальних закладів – існування репозитарію курсових робіт не повністю вирішує ці питання, а інколи – навпаки сприяє «курсуванню» курсових робіт з року в рік.

Очевидним є факт, що профільне міністерство не встановлює типової структури курсової роботи, а відповідно вона може складатися на розсуд викладача і містити ті елементи творчості, які неможливо відтворити з року в рік (через змінні параметри), а також віжко піддаються, з певних причин, для роботи з III.

Можна запропонувати один з варіантів також структури (не претендуючи на виключність, кожен з викладачів може обирати власний підхід, або удосконалювати існуючий, шляхом додавання чи віднімання певних елементів):

1. Розділ 1 це «нетипове есе» на визначену тематику, що дозволяє проявити творчість студенту не женучись над «набиванням» обсягу, а зупинившись на одному з аспектів визначеної теми детально його пропрацювати в межах 5-7 сторінок, одночасно перевіривши вміння працювати з джерелами, які оформлюються в списку літератури, відповідно до встановлених вимог.

2. Аналіз 5 вироків щодо складів кримінальних правопорушень згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень. Що тут позитивного: це робота з реальними справами; робота ведеться за поточний рік, що унеможливорює використання попередніх курсових робіт; порядковий номер студента відповідає області України з судів якої потрібно брати вирoki.

3. Аналіз 5 вироків щодо загальних засад призначення покарань, відповідності їх принципам законності та справедливості також згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень. Тут здобувач може поставити себе на місце судді і спробувати проаналізувати правильність призначеного покарання, а за наявності помилок – запропонувати власне.

В якості есе загалом можна зараховувати і тези повідомлення на конференції з кримінально-правової тематики, що також сприяє залученню студентів до наукової роботи.

В якості підсумку – не бійтеся експериментувати (в межах розумного звичайно), перетворюйте свої страхи та занепокоєння (зокрема, щодо III) в свої переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Острогляд О. В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина): навчальний посібник. 3-тє вид., переробл. та допов. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2021. 340 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1rCe4jyCzhEffWigmBxWhzpPobtWJ_woJ/view

Павліченко І. М.
старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

ОКРЕМІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

Стандарти вищої освіти зі спеціальності Право передбачають необхідність формування у студентів широкого кола програмних результатів навчання, які забезпечуватимуть майбутню якісну професійну роботу випускника. Тому перед викладачем наразі постають ряд питань, на кшталт, - Як організувати процес так, щоб досягти бажаного результату? І чи достатньо в сучасній освіті використання лише традиційних форм освітнього процесу, в якому основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є лекція, практичне та семінарське заняття, консультація? І законодавець, розуміючи це, в положеннях ч. 3 ст. 50 Закону України «Про вищу освіту» передбачив, що заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять [1].

І щоб бути актуальними і конкурентоздатними, заклади вищої освіти впроваджують ці нові «некласичні» види навчальних занять. Такими новими видами навчальних активностей може бути клінічна освіта, студентські змагання, зокрема у вигляді ідеатонів, участь у наукових гуртках, заняття безпосередньо у відповідних правничих установах та організаціях, тощо.

Для досягнення ефективності в навчанні та високих результатів у навчальному процесі застосовуються різноманітні інтерактивні методики.

Використовувати інтерактивні методи – це взаємодіяти, контактувати та знаходитися у режимі діалогу зі своїми студентами. Такі методи орієнтовані на більш ефективну взаємодію студентів не тільки з викладачем, але й один з одним, і на постійну активність студентів під час навчального процесу. Зміст інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес організований так, що практично всі учасники є залученими у процес пізнання. Спільна діяльність студентів у процесі пізнання, засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен вносить свій особливий індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами досягнення результату [2, с. 17].

Окремі аспекти інтерактивних методів викладання, у тому числі запровадження їх для викладання юридичних дисциплін стали предметом дослідження ряду вітчизняних науковців, зокрема, Верлос Н., Дорошенко Л.М., Н. Забарної, Коломоєць Т., А. Нітченко, Н. Поварчук та ін.

Сучасна вища школа має цілий арсенал інтерактивних методик, серед яких можна виокремити такі: 1) творчі завдання; 2) робота в малих групах; 3) навчальні ігри (імітаційні судові засідання, ділові ігри); 4) використання суспільних ресурсів (запрошення юриста-практика, екскурсії до суду, до інноваційних парків тощо); 5) інтерактивна лекція; 6) робота з технічними засобами навчання, відео- і аудіоматеріалами; 7) «студент (або інший здобувачі вищої освіти) у ролі викладача»; 8) «кожен навчає кожного»; 9) мозаїка; 10) обговорення складних і дискусійних питань і проблем, дебати, симпозиуми, турніри, круглі столи); 11) вирішення проблем, case-study – аналіз певних ситуацій («Мозковий штурм», «Аналіз казусів», «Перемовини та медіація») 11) PRES-формула, 12) індивідуальні та групові тренінги, 13) метод проєктів, тощо.

Вищезазначені інтерактивні методи навчання застосовуються викладачами і апробовані в процесі реального аудиторного навчання, але цифрова трансформація в сфері освіти і запровадження дистанційного віртуального онлайн-навчання змушують освітнє середовище підлаштовуватись під реалії сьогодення за допомогою онлайн-інструментів, таких як Canva, Prezi, LearningApps, Kahoot, Mural, Padlet, Quizizz, Gamilab та ін., які стають «ланцюжком» для переходу від інноваційного навчання до Smart-освіти.

Багаторічний досвід викладання правничих дисциплін дозволяє зробити висновки про ефективність та доцільність окремих методик, що використовуються у власному педагогічному досвіді. Основними формами навчальних занять в Житомирській політехніці є: лекції, практичні заняття, індивідуальні завдання, самостійна робота, індивідуальні консультації.

Щодо лекцій, то найчастіше у власному досвіді застосовуються такі види лекцій:

Інструктивна(вступна) лекція. Метою лекції такого типу є ознайомлення студентів з технологією їх подальшої навчальної діяльності, з особливостями використання освітнього порталу та способів роботи, критеріїв оцінювання, форм роботи, загальна характеристика навчальної дисципліни, її важливість для підготовки правника, ознайомлення з науковими доробками з дисципліни, тощо. Зазвичай, це перша лекція курсу.

Лекція-діалог. Така лекція проводиться на основі сократівського методу за допомогою прямого діалогу викладача зі студентами. Лекція-діалог, на якій присутнє слово студента, дозволяє уникнути пасивного сприйняття навчальної інформації, спонукає студентів до активних дій. До елементів діалогу вдаємося практично на кожній лекції, коли студенти демонструють знання тих чи інших питань на основі знань теорії держави і права, конституційного права чи власної поінформованості щодо відносин в суспільстві на основі інформації з відкритих джерел. Такі лекції доречні з тем Трудового права, а саме: «Соціальне партнерство», «Трудовий договір», «Дисципліна праці», «Охорона праці» тощо.

Відеолекція. Допомагає розвитку наочно-образного мислення у студентів. Необхідно здійснити підбір необхідних відео матеріалів по темі, що вивчається. Перед початком огляду студентам доводиться цільова установка, в ході огляду відео матеріалів слід коментувати події, що відбуваються на екрані. Найчастіше під час курсу трудового права застосовуються короткі ролики спільноти Кадровик, Гаряча лінія кадровика, або думки визначних вчених.

Лекція-візуалізація. Під час цієї лекції демонструються схеми, слайди чи інша важлива інформація, на якій необхідно акцентувати увагу студентів.

Оскільки заклади вищої освіти стимулюють автономію викладачів та стимулюють творчий підхід до формату та способів донесення інформації, викладачі можуть застосовуватися різноманітні види лекцій.

Гостьова лекція. На таку лекцію запрошуємо адвокатів, керівників юридичних департаментів та служб. Студенти мають нагоду отримати знання з відповідної теми від практиків, ознайомитися з практичним аспектом реалізації правовідносин, почути цікаві кейси. Такі лекції завжди користуються великим інтересом студентів, вони активно ставлять запитання та отримують відповіді.

Наступною формою аудиторних занять є практичні заняття.

Практичні заняття- це форма навчального заняття, під час якої викладач організовує формування навичок практичного застосування набутих теоретичних знань. Сучасна педагогічна наука має в арсеналі велику кількість видів практичних занять та форм їх проведення, найбільш відомі з них знайшли застосування і у власному педагогічному досвіді. Зупинимося на окремих із них.

Практичне заняття у формі бесіди – студенти готують відповіді на заздалегідь запропоновані запитання і в аудиторії йде безпосереднє їх обговорення. Таку форму занять найчастіше використовую щодо перших, зазвичай теоретичних тем курсу.

Практичне у формі повідомлення –студенти опрацьовують запропоновані наукові статті, обговорюють позиції науковців за запропонованою темою. Вдалими були заняття такого формату за темами «Соціальне партнерство», «Нетипові форми зайнятості», «Дисципліна праці» з трудового права.

Практичне у формі прес-конференції – студенти готують міні доповіді за запропонованими питаннями теми, потім обговорюють ці питання.

Практичне у формі-«мозкового штурму» - його метою є генерування максимуму ідей для розв'язання певної проблеми, який сприяє стимулюванню творчого мислення. Такий елемент застосовувався при вирішенні питань вдосконалення правового регулювання трудових відносин під час воєнного стану. Багато цікавих ідей студенти висловили при обговоренні питання правового забезпечення права на відпочинок в умовах постійних повітряних тривог вночі і необхідності працювати вдень.

Найбільш ефективною формою практичного заняття, як показує практика- це заняття з вирішення практичних ситуацій (case-study). Студентам пропонуються кейси, складені з конкретних судових справ, що є в ЄДРСР, і посилання на відповідну судову справу дано вкінці ситуації. Студенти вирішують ситуацію, а потім звіряють власну позицію з позицією суду по даній справі. Ще одією з форм роботи з ЄДРСР є складання позовної заяви на основі конкретного рішення суду. Однак, це можна практикувати лише у випадку, коли студенти вже вивчили відповідні теми з цивільного процесу. Також практикуємо аналіз певної категорії справ, до прикладу, всі шукають та аналізують по дві-три справи звільнень за прогул чи справ що стосуються мобінгу, тощо. Потім аналізуємо позицію судів в певних категоріях спорів. Також важливо вивчати та аналізувати зі студентами і узагальнену судову практику.

Саме використання методу case-study, як показує практика викладання останніх кількох років, є найбільш ефективним способом наближення до реалій правничої діяльності. До речі, case-study є корисним для студентів і при самостійній роботі, коли здобувачі вдома працюють з ЄДРСР. Отже, case-study заняття – це сучасно, корисно, це процес прийняття рішень у конкретних ситуаціях та можливість звірити їх правильність у офіційних рішеннях судів. Такі заняття подобаються студентам.

Отож, умови сьогодення ставлять перед педагогічними працівниками завдання будувати заняття інформативно, корисно, сучасно і практично задля формування таких результатів, коли випускник не лише володіє глибокими теоретичними знаннями, а і готовий до практичної діяльності. Для вирішення цих завдань кожен викладач має напрацьований власною педагогічною практикою арсенал форм та методів навчання, які постійно вдосконалює, враховуючи особливості обставин та викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text> (дата звернення: 25.05.2024).
2. Дорошенко Л. М. Інтерактивні методики у сфері юридичної освіти. Юридична освіта у сучасному вимірі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, проведеної з нагоди XI Всеукраїнського фестивалю науки, приуроченого до 80-річчя Донецького національного університету імені Василя Стуса та професійного свята науковців – Дня науки, 80-річчя з дня народження професора В. Д. Волкова (20 квітня 2017 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. А. Г. Бобкової. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. С. 16–18.
3. Верлос Н.В., Коломоець Т.О., Шумейко І.П. Інноваційні методи викладання юридичних дисциплін в умовах Євроінтеграції та цифрової трансформації. Юридичний науковий електронний журнал . 20204. №5. С. 665-668.

**Пленюк М.Д., д.ю.н., проф.,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЮРИСТІВ

Сучасна правова освіта зазнає суттєвих трансформацій, які пов'язані з розвитком не лише інформаційного суспільства, а й цифровізації освіти, реформування правової системи та постійно зростаючими вимогами до професійної підготовки правників. У свою чергу, методологія викладання правових дисциплін також підсилюється вимогами до спеціалізованих освітніх програм та базується на компетентнісному підході, що передбачає формування не лише знань, а й практичних навичок, ціннісних установок та індивідуального професійного розвитку.

Сучасна адаптація до накопиченого роками у провідних університетах світу досвіду викладання навчальних дисциплін та досвіду науково-дослідницької діяльності з передовими інноваційними технологіями у сфері спеціалізованої підготовки здобувачів вищої освіти повинна поєднувати в собі поглиблену професійну підготовку з усіма етапами соціокультурного пізнання. Адже під час навчання відбувається не лише формування осмисленої потреби, не лише опановуються методи наукової та педагогічної творчості шляхом ефективного вирішення правових кейсів, задач, дебатів тощо, а й адекватно оцінюються роль та значення нових наукових ідей (методологічних інструментів) при професійному зростанню.

Згідно п. 10 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб. З огляду на законодавчі приписи слушною видається думка професора Р.А.Майданика, що при підготовці потенційно успішних юристів-спеціалістів необхідно переходити до виховання не тільки юридичних знань, що передбачають знання студентом законів і положень доктрини, а й інших необхідних компетентностей, які дозволять випускнику професійно працювати з перших днів вступу на посаду після отримання диплому. Серед важливих компетентностей – здатність до організації та планування, вміння приймати рішення і вирішувати проблеми, взаємодіяти в команді, співпрацювати з експертами в інших сферах, працювати в міжнародному середовищі [1, с. 517]. На нашу думку, перелік наведених компетенцій слід доповнити й психологічною компетенцією, яка складає основу для професійного зростання правника. Адже з врахуванням морально-етичних та особистих якостей, які включають в себе не лише вимоги до поведінки, але й інтелектуальні здібності, комунікативні вміння, технічні навички, організаційні здібності, формується професійність юриста як фахівця. Все це можливо досягти з врахуванням загальнонаукового рівня методології, яка відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ та процесів навколишньої діяльності. Завдяки такому підходу відбувається вироблення навичок крізь трактування явища життя і професійної підготовки особистостей, що, як цілісна система, мають свої закони функціонування.

У навчальному процесі, серед усіх методів викладання, найбільш результативнішим є активний метод, що зумовлює безпосередню участь студентів у виконанні практичних завдань, в тому числі самостійно, без взаємодії один з одним. За результатами «піраміди навчання» саме практичні вправи гарантують 75% засвоєння знань. У студентів на цьому етапі виникають пізнавальні інтереси та мотиви навчання, що призводять до опанування нових навичок, знань, які будуть втілені у професійній діяльності в майбутньому.

У межах викладання дисциплін приватноправової сфери відносин, зокрема цивільного права, цивільного процесу, сімейного права та ін. активний метод слід застосовувати у виді:

дискусії, яка дозволить студентам створити умови для обміну своїми аргументами та призведе до розвитку уміння переконувати та обґрунтовувати власну позицію;

мозкового штурму, що призведе до розвитку колективного генерування ідей, стимулюватиме креативність та активізує мислення;

імітаційної гри, рольових ігор – студенти зможуть «прожити» певну професійну роль – судді, адвоката, клієнта тощо;

моделювання, що сприятиме адаптації до майбутньої професії шляхом відтворення реальних переговорів, консультацій клієнтів тощо;

дебатів, розвине вміння сторін захищати свою позицію, аналізувати контраргументи, тощо.

Наведені активні методи навчання сприятимуть емоційному залученню та підвищенню мотивації до освоєння навчального матеріалу та професійної підготовки фахівців. В свою чергу, ретельно пророблена методична робота викладача дозволить перевести будь-якого студента з пасивного споживача знань у фахівця, який уміло аналізуватиме правову проблему та знайде оптимальний результат її вирішення, що забезпечить цілеспрямоване вивчення матеріалу та розвиток творчого мислення з урахуванням індивідуальних можливостей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Майданик Р. А. Методичні основи організації навчального процесу в юридичному вищому навчальному закладі. Альманах цивілістики: Збірник статей. Вип. 6 / під ред. Р.А. Майданика. К.: Алерта, 2015. С. 509–536.

**Ріжняк Р.Я., д.іст.н., проф.,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін,
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький**

СУЧАСНА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА: ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ, МЕНТОРСТВО, ІННОВАЦІЇ

Історія держави та права є фундаментальною дисципліною у системі правничої освіти, яка забезпечує формування цілісного уявлення про розвиток державних і правових інститутів. Вона сприяє розумінню еволюції суспільно-правових процесів, правової культури та політичної традиції. Проте сучасні виклики вищої освіти вимагають оновлення методики викладання цього курсу: відхід від суто репродуктивного підходу до інтерактивних форм навчання, що поєднують зацікавленість студентів, елементи менторства та використання інноваційних технологій.

Традиційний підхід до викладання історико-правових дисциплін часто сприймається студентами як сухий фактологічний матеріал. Водночас головне завдання викладача полягає в актуалізації історичного знання, показі його зв'язку із сучасністю. Тому методика підвищення зацікавленості передбачає:

–використання кейс-методів з аналізом історичних правових колізій (наприклад, реформ М. Сперанського чи конституційних процесів XIX-XX ст.) [1];

–порівняльно-історичний метод, що дає змогу студентам зіставляти розвиток правових систем різних країн [2, с. 392–395];

–застосування візуалізацій (інфографіка, історичні карти, цифрові архіви), які роблять матеріал більш доступним.

Важливим є залучення студентів до дискусій: наприклад, «Які уроки може дати українська правова традиція сучасному конституціоналізму?» Це формує критичне мислення й дозволяє осмислювати історію як інструмент пізнання сучасності.

Історія держави та права – це дисципліна, що вимагає глибокої аналітики та дослідницьких умінь. У цьому контексті роль викладача виходить за межі інформування – він має бути наставником, який допомагає студентам формувати власну наукову позицію. Сучасна методика виділяє такі форми менторства:

- індивідуальне консультування під час написання наукових робіт чи рефератів;
- кураторство студентських дослідницьких гуртків («клуби історико-правових студій»);
- залучення студентів до спільних досліджень викладачів, у тому числі із використанням архівних матеріалів.

Менторство сприяє розвитку академічної автономії студентів і формуванню правничої ідентичності. Як зазначає О. Бугрім, наставництво створює «мости» між історичною наукою та майбутньою юридичною практикою [4].

Інноваційність при викладанні історії держави та права полягає не лише у формах навчання, але й у зміні акцентів змісту. В умовах цифровізації освіти особливо важливими є:

- електронні освітні платформи, які дозволяють створювати інтерактивні курси з історії держави та права (Moodle, Google Classroom, Coursera, MIA Освіта) [5];
- цифрові архіви та бази даних, що відкривають студентам доступ до першоджерел (наприклад, Конституція Пилипа Орлика у високоякісних цифрових копіях);
- проектно-орієнтоване навчання – виконання студентами командних завдань, спрямованих на вирішення конкретних історико-правових проблем;
- гейміфікація (створення історико-правових вікторин, симуляцій конституційних дебатів минулого);
- проектне навчання, коли студенти працюють над створенням міні-досліджень чи віртуальних виставок історико-правових пам'яток.

Використання інновацій забезпечує не лише передачу знань, а й розвиток цифрової грамотності майбутніх правників, що є важливою складовою сучасної освіти [6].

Таким чином, сучасна методика викладання історії держави та права повинна інтегрувати три ключові складові:

- формування зацікавленості студентів шляхом використання інтерактивних і проблемних методів;
- розвиток менторства як засобу індивідуалізації навчання та формування дослідницьких навичок;
- впровадження інновацій, що забезпечують цифровізацію, проєктність і практико-орієнтований підхід.

Поєднання цих складових дозволяє зробити курс історії держави та права не лише пізнавальним, а й практично значущим для майбутніх правників, сприяючи розвитку їхньої професійної та правової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громова М., Савченко А. Застосування кейс-методу під час вивчення правових дисциплін у вищих військових навчальних закладах (військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Військово-спеціальні науки*. 2022. 49(1), С. 5-8. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.5-8>
2. Куракін О.М., Туренко О.С., Іванов І.В. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник. Київ, ДП «ІНФОТЕХ», 2022. 546 с.
3. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). *Бюлетень Міністерства юстиції*. 2014. № 2. С. 91-96.
4. Багрім О. Менторство як інструмент розвитку професійного потенціалу публічних службовців в умовах воєнного стану. *Аспекти публічного управління*. 2025. 13 (1). С. 69-76.
5. Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Екстрене дистанційне навчання в Україні: Монографія. Харків, Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
6. Пасічник Н., Ріжняк Р. Сучасні методологічні інновації в історико-правових дослідженнях: цифрова гуманітаристика та правова антропологія. *Наше право*. 2025. № 3. С. 290-301. <https://doi.org/10.71404/NP.2025.3.41>

**Стрельбицька Л.М., д.ю.н., проф.,
заслужений працівник освіти України
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Стрельбицький М.П., д.ю.н., проф.,
заслужений працівник освіти України
головний науковий співробітник наукової лабораторії №1
Національна академія СБ України
м. Київ**

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Складний і відповідальний період державотворення переживає сьогодні Україна. В умовах військової агресії з боку РФ відбувається демократична модернізація суспільства й держави, зусилля інтегрування в європейські структури вимагають приведення перш за все законодавства до стандартів права ЄС. З цією метою у Верховній раді України зареєстровано законопроект 14056, яким розпочато процес рекодифікації Цивільного кодексу України [1].

Реформування життєдіяльності суспільства актуалізує питання вдосконалення підготовки висококваліфікованих кадрів за спеціальністю D8 Право.

Враховуючи динаміку розвитку суспільства та стрімке зростання технічного прогресу, освіта повинна носити безперервний характер й охоплювати все населення.

Основою формування знань та навичок повинна бути гнучка форма поєднання теорії та практики, щоб особа могла застосувати знання в різних ситуаціях та варіантах.

Сьогодення вимагає від майбутнього правника не лише знання певного алгоритму дій, а й вдалого оптимального застосування знань, отриманих під час підготовки в ЗВО. Саме з цією метою необхідно й важливо збільшувати практичну підготовку, при цьому слід відходити від академічних лекційних занять, замінюючи їх на лекції - бесіди та лекції - дискусії. Практикоорієнтований підхід має бути основою підготовки майбутніх юристів.

Для підготовки кваліфікованого юриста є дуже важливим розвиток різноманітних здібностей, в тому числі й спілкування, здатність оцінити та об'єктивно проаналізувати будь-яку ситуацію та прийняти оптимальне рішення.

Модернізація юридичної освіти повинна забезпечити реальне зростання якості знань здобувачів освіти, а організація процесу не повинна базуватись на пасивних інформаційних принципах і бути розрахованою на підготовку "середніх" спеціалістів.

Умови сьогодення підкреслюють необхідність пошуку й застосування в навчальному процесі різних форм, засобів та способів мотивації навчання.

Загалом, весь процес навчання має бути організований таким чином щоб студент без тиску прагнув до систематичного, активного, самостійного поповнення та оновлення знань.

Загальною метою фахової підготовки майбутнього правника є створення умов для його подальшого особистого та духовного розвитку, становлення та реалізації творчого потенціалу та формування внутрішньої потреби самовдосконалення та інтелектуального зростання.

Інтенсифікація навчального процесу на основі активно-пізнавальних методів навчання передбачає використання передових технологій, постійне оновлення, удосконалення лекційних матеріалів, завдань практичних занять, застосування активних методів навчання.

Особливістю модернізації освіти в сучасних умовах також є інтегрування нашої країни до Європейської спільноти, зміцнення правових і демократичних засад розбудови української державності.

Новий геополітичний стан України спонукає до пошуків найбільш ефективних шляхів професійного навчання майбутнього фахівця з права. Також слід відзначити, не менш важливий чинник – формування в Україні громадянського суспільства, головним пріоритетом якого є людина, а засобом консолідації суспільства є політичне та соціальне партнерство.

Основним завданням навчального процесу в умовах модернізації є гармонійне і збалансоване викладання фундаментальних та прикладних дисциплін. А знання, засвоєні за вищевизначеними дисциплінами та закріплені практикою, дозволять випускникам набути кваліфікаційний потенціал, необхідний для виконання різноманітних функцій.

Враховуючи багатоманітність напрямів правничої діяльності їм мають відповідати різні кваліфікаційні вимоги й професійні компетенції. Це потребує оновлення стандарту освіти 081 Право [2] та затвердження всіх стандартів професійної діяльності.

З метою виявлення індивідуальних здібностей здобувачів освіти, підвищення академічної успішності, підготовки до професійної самореалізації, розвитку soft skills, формування здорового освітнього середовища в ЗВО доцільно активно використовувати менторство та тьюторство як дієві інструменти. В умовах динамічного розвитку українського законодавства саме через менторство можливо сприяти формуванню глибоких теоретичних знань, практичних навичок і професійної ідентичності студентів-юристів шляхом впровадження індивідуального менторського супроводу під час вивчення правничих дисциплін, взаємодії з практиками та розвитку критичного мислення щодо застосування норм законодавства.

Підсумовуючи, слід зазначити що система юридичної освіти повинна носити безперервний характер й відображати сучасні здобутки розвитку суспільства та права. Це стане можливим завдяки координації і послідовності у професійній підготовці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356> (дата звернення: 05.10.2025).

2. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. – Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 643. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-zizminami-643-20032023.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).

**Ткаченко О. В., к.ю.н., доц.,
професор кафедри теорії права,
міжнародного права та приватного права,
Київський міжнародний університет,
м. Київ**

ЦИВІЛІСТИКА В СВІТЛІ ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ

Цивілістика є сферою мислення з нередукованим предметним, методологічним і логічним плюралізмом, апріорно необмеженим потенціалом творення множинності смислів і проблематичністю континуалістського ефекту смислового поля. Цивілістичне мислення постійно дивиться назад (аж до римського права), що й дозволяє йому залишатися на крок попереду будь-якої філософської концептуалізації. Для того щоб запустити процедуру філософського дискурсу цивіліст не повинен полишати цивільного права як інтелектуальної території, він має поставитися до життя так, як ставився претор, поставивши коректну і справедливу відповідь вище норми, головне призначення якої допомогти у навчанні праву, але не у заміні собою правового єства.

Вказане засвідчує принципову сумірність цивілістики і ідеї університету. Основним сучасним інтелектуальним ефектом університетської освіти є творення складності. Цим університет відрізняється від інших інституціональних соціальних систем, спрямованих на зменшення складності зовнішнього світу. Університет, продукуючи складність, завжди повинен пропонувати суспільству альтернативу наявному стану справ, позбавляти його стану приреченості на вічне повторення сучасного, розкривати доступ у відмінне від сучасного майбутнє.

Опанування мистецтвом кристалізації і оперування складністю, будучи метою університетського навчання, набуває особливого значення для навчання цивілістичному мисленню. Останнє здатне до найбільш очевидної експлікації себе як такого, що зберігає незалежність від основного винаходу класичної грецької філософії – поняття. Філософське припущення, що в основі кожного акту мислення завжди повинно бути щось, що наперед визначає не лише зміст і спрямованість, але і результати такого мислення, наперед вирішують питання про смисл, спростовується самою історією цивілістики, яке не забезпечила трансляцію жодного оригінального смислу у незмінному вигляді. Залучення студентів до цієї історії як нескінченної розмови в якості співрозмовників і формує телеологію цивілістичного навчання. Інтелектуальною складністю, «операторами» якої мають стати цивілісти, є особистісне, на рівні власної професійної самоідентифікації, усвідомлення, що концептуалізації цивільного права не зустрічають жодного спротиву якоїсь об'єктивної реальності і не мають претендувати на фіксацію якогось смислу, який міг перевершити всі майбутні дискурсивізації.

У цивільному праві принципово проблематичним є континуалістський ефект трансляції смислу у незмінному вигляді. Не існує жодних перешкод у кожному акті мислення «почати з початку» – поставити під сумнів наявні інтерпретації і запропонувати нове, до цього не існуюче бачення, яке зможе пройти перевірку в аргументативному дискурсі. Причому така інтелектуальна свобода дарується авторитетом римського права – цивілісти завжди мають можливість протистояти спробам канонізації будь-якого наявного смислу перетворивши історію свого мислення на екстатичний часовий простір – помістивши в минулому (римське право) те, що сприятиме зміні сучасного смислу, торуючи шлях смислу майбутньому, й вилучаючи цей майбутній смисл – і це найголовніше в цивілістичному мисленні – не з концептуальної системи, в якій його ще немає, а з «ніщо» цієї системи.

Цивілістичне мислення є мистецтвом критики і недовіри до будь-якого встановленого смислу. Це єдине, що може запропонувати університет, але лише він здатний на це – перетворити право з математичних формул на граматику проблемного дискурсу.

**Тома М.Г., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри кримінального права,
Чернівецький національного університету ім. Ю. Федьковича
м. Чернівці**

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПРАВА

Система вищої юридичної освіти в Україні нині зазнає змін, орієнтуючись на сучасні запити суспільства у різних сферах – державній, політичній, економічній, культурно-освітній тощо. Створення дієвої системи правового регулювання в усіх аспектах суспільного життя, а також покращення якості нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності ставлять нові вимоги до рівня підготовки фахівців-юристів у закладах вищої освіти. Питання пошуку інноваційних підходів до підготовки юристів набуває особливої актуальності у сучасних умовах.

Варто також зазначити і проблеми які виникають у підготовці висококваліфікованих правників всіх галузей. Серед низки чинників, що впливають на сучасні проблеми якості юридичної освіти, варто відзначити такі аспекти:

– значні зміни у соціально-економічному житті на фоні війни та правовій сфері, що вимагають від системи юридичної освіти відповідних перетворень;

– поширення масового здобуття юридичної освіти, яке знижує якісний рівень професійної підготовки юридичних кадрів;

–дефіцит фахівців-юристів, здатних ефективно виконувати професійні обов'язки в умовах швидких глобальних змін ринкового середовища, що супроводжується надмірною кількістю студентів, які навчаються за застарілими освітніми стандартами;

–диверсифікація програм юридичної освіти на рівнях бакалаврату, магістратури, аспірантури та докторантури, яка створює потребу у забезпеченні високої якості навчання на всіх етапах;

–зниження рівня фінансового забезпечення державних закладів юридичної освіти, що ставить під загрозу їхнє функціонування залежно від якості професійної підготовки, яку вони пропонують.

Успіх втілення нових реформ, інноваційних методів викладання значною мірою визначається не лише суб'єктивними факторами, такими як реалізація освітніх програм чи політичні пріоритети, але залежить передусім від характеру та фундаментальних особливостей правової системи в цілому. Саме тип правової структури слугує базовою основою для створення сприятливих умов, необхідних для впровадження змін і досягнення довгострокових результатів у сферах юридичної освіти.

У період пандемії наша країна, як і багато інших, перейшла на дистанційне навчання із використанням цифрових технологій. З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року цей формат став єдиним способом продовжувати навчання в більшості регіонів через ситуацію з безпекою. У процесі дослідження інноваційних підходів до викладання юридичних дисциплін в епоху цифровізації слід приділити особливу увагу трансформації освітньої парадигми. Це передбачає перехід від авторитарної (традиційної) педагогічної моделі до гуманістичного розвитку особистості. Освіта має спрямовуватись на формування навичок активного застосування знань замість їх пасивного накопичення, переходити від «кінцевої» концепції навчання до безперервної освіти, а також замінювати стандартну організацію занять більш гнучкими груповими та індивідуальними формами [1, с. 49]. Основним завданням є розвиток здатності студента-правника до неперервного навчання, постійного освоєння нових знань, формування навичок самостійного проведення досліджень, а також вміння проявляти креативність у вирішенні складних професійних проблем і нестандартних ситуацій.

Дистанційне навчання в рамках цифрового університету представляє собою цілеспрямований, організований і узгоджений у часі та просторі процес освітньої взаємодії між науково-педагогічними працівниками та студентами, що базується на використанні сучасних технічних засобів і інформаційних технологій [2].

У науковому дискурсі пропонується деталізована класифікація методів викладання, яка базується на різних критеріях. Ця класифікація включає:

–Види навчальної діяльності студентів: методи поділяються залежно від характеру завдань, які виконують студенти (усні або письмові), місця здійснення роботи (аудиторні, самостійні чи позааудиторні), а також форми організації навчального процесу (загальні, тобто колективні; групові чи індивідуальні).

–Джерела отримання знань і формування навичок та вмінь: акцент ставиться на способах отримання інформації, як-от лекційний виклад матеріалу, опрацювання документів, робота із законодавчими актами, використання наочних матеріалів тощо.

–Ступінь самостійності студентів та характер їхньої участі в навчальному процесі: методи класифікуються на активні (з активною залученістю студентів), інтерактивні (з обов'язковим діалогом чи взаємодією) та пасивні (переважне сприйняття інформації).

–Рівень усталеності та новаторства: у цій категорії розрізняють традиційні та класичні методи викладання, а також новаторські чи інноваційні підходи, які часто передбачають використання сучасних освітніх технологій та нестандартних рішень.

–Авторство методів: враховується оригінальність розробки методики викладання, яка може бути авторською чи загальнодидактичною. Представлені критерії сприяють систематизації педагогічного арсеналу та розширюють можливості вибору оптимальних методів навчання відповідно до специфіки освітнього контексту та індивідуальних особливостей студентів.

Висока ефективність у процесі підвищення рівня знань, узагальнення умінь і формування навичок здобувачів вищої освіти при опануванні юридичних дисциплін досягається завдяки впровадженню різноманітних сучасних методик, форм і технік навчальної діяльності. Серед них особливо виділяється метод *конкретних ситуацій*, або *кейс-метод*, який сприяє активізації аналітичного і практичного мислення студентів. Крім того, значну увагу заслуговує аналіз помилок, *юридичних колізій* та *казусів* - практичний інструмент, який стимулює детальне розуміння правових норм та механізмів їх застосування. Не менш ефективним є розгляд *критичних ситуацій*, які спонукають учасників знаходити оригінальні та професійно обґрунтовані рішення. *Ділова* (рольова) *гра* займає одне з центральних місць серед цих методик, адже її формат дозволяє здобувачам освіти зануритися в роль законодавця, судді, прокурора, адвоката, слідчого, експерта, юрисконсульта, нотаріуса чи навіть клієнта, що значно збагачує їхнє розуміння нюансів і тонкощів правової діяльності. *Проблемний* або *проблемно-пошуковий* метод стимулює розвиток критичного мислення і навички оцінки складних питань з позиції кількох сторін. Активна участь у *дискусіях*, *дебатах* та *переговорах*, які інколи включають залучення експертів у відповідній галузі, дозволяє студентам покращити комунікативні вміння й аргументацію власної позиції. До інноваційних підходів варто також віднести *брейнстормінг* (відомий як «*мозковий штурм*»), діяльність у форматі «*займи позицію*», яка передбачає коментування, оцінювання (в тому числі самостійне) дій учасників. Методи моделювання ситуацій, *PRES-формула*, а також індивідуальні та групові тренінги сприяють активному залученню здобувачів в освітній процес. Додаткову цінність надають методи *інтерв'ю*, *аудіовізуальні* засоби навчання та *публічні виступи*, які формують навички аргументації та презентації. Метод *проектів* активізує командну роботу і стимулює творчий підхід до вирішення професійних завдань. Також варто згадати *навчальний «полігон»*, метод *ділової поїздки* для *практичного ознайомлення з реальними умовами правової діяльності*, «*дерево рішень*», яке дозволяє систематизувати можливі варіанти виходу із складних ситуацій, а також «*Сократів діалог*» як ефективний механізм пошуку істини через дискусію. Ці багатогранні підходи забезпечують комплексне формування професійної компетентності та творчого потенціалу юристів майбутнього [1, 3].

Зазначені інноваційні методи навчання вже успішно застосовуються та перевірені в межах контактного навчання. Проте поступова цифровізація освітнього процесу та впровадження дистанційного онлайн-навчання спонукають освітнє середовище адаптуватися до сучасних викликів, використовуючи онлайн-інструменти. Серед таких ресурсів можна виділити Canva, Prezi, LearningApps, Kahoot, Mural, Padlet, Quizizz, Gamilab та інші, які виступають своєрідним містком між інноваційними моделями навчання та концепцією Smart-освіти.

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що сучасний етап цифрової трансформації спонукає до перегляду методики викладання у сфері вищої юридичної освіти. У світі стрімкого «цифрового буму» та «інформаційного хаосу» юристам необхідно володіти навичками правильної інтерпретації правових норм, ухвалення обґрунтованих рішень і ефективної роботи в команді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нітченко А. Г. Інноваційні методи навчання в системі вищої юридичної освіти. Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2023. № 1 (7). С. 49-53.
2. Арешонков В.Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2020. №2(2). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X2020-2-2-13-2>
3. Забарна Н., Ковда Н. Інноваційна методика викладання юридичних дисциплін Traektoriâ Nauki // Path of Science. 2021. Vol. 7. No 11. С. 1001-1008.

**Троцюк Н.В., к.ю.н., доц.,
заступник декана Факультету права та міжнародних відносин
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ**

РОЛЬ МЕНТОРСТВА ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

Застосування сучасних інноваційних підходів та методик викладання у вищій школі є не просто важливою, а критичною передумовою для розвитку сучасного освітнього середовища. Менторство як один із інноваційних підходів є стратегічним інструментом для підвищення якості освіти, покращення академічних результатів студентів та їх успішної інтеграції у професійне середовище в майбутньому. Тому заклади вищої освіти останнім часом активно впроваджують менторські програми при підготовці здобувачів освіти, в тому числі і спеціальності D8 Право. Адже бізнес та сучасний ринок юридичних послуг висуває високі вимоги до випускників юридичних факультетів, які мають володіти не лише глибокими теоретичними знаннями, але й практичними навичками, критичним мисленням, етичною стійкістю та Soft Skills.

У цьому контексті менторство, іншими словами наставництво, постає як один із найбільш актуальних та ефективних інструментів модернізації юридичної освіти, що забезпечує «місток» між академічним середовищем та реаліями юридичної практики.

Слід зазначити, що це не просто робота викладача зі студентами протягом навчального семестру, а індивідуалізована, довготривала взаємодія між досвідченим правником-ментором та студентом-менті. При цьому ментором може виступати викладач, випускник, який досягнув певних результатів у професійній діяльності, практикуючий юрист з компанії-партнера, з яким заклад вищої освіти підписав договір про співпрацю і навіть студент старших курсів, який допомагає адаптуватися першокурсникам до навчального процесу.

Погоджуємось із думкою Одарченко В.І., яка вважає, що менторство є важливим багатогранним процесом, що сприяє професійному розвитку як менті, так і менторів. Для менті – це можливість отримати додаткові знання, досвід та підтримку для досягнення своїх цілей і амбіцій у вищій освіті або професійній діяльності, а для ментора - можливість поділитися своїм досвідом та знаннями, відчути особисте задоволення від допомоги іншим, а також отримати нові знання та навички через процес взаємодії ментор-менті [1, с. 198].

Також слід не забувати, що підготовка компетентного фахівця є основною метою навчального процесу в будь-якому навчальному закладі, а це не можливо без створення у здобувачів освіти мотивованого позитивного ставлення до такої діяльності. Як слушно зауважують Тригуб А.Ю., Товстоган В.С., Шевченко В.М.: «практико-орієнтоване навчання є важливим елементом у професійній підготовці сучасних фахівців, оскільки, будучи наближеним до реальних умов професійної діяльності, передбачає формування у студентів необхідних для її здійснення компетенцій, які допомагають їм адаптуватися до вимог ринку праці» [2, с. 1688]. Прикладом для наслідування в даному випадку для менті буде виступати ментор.

В якості прикладу хотілося б звернути вашу вагу на те, що протягом останніх трьох років юридичні факультети активно почали співпрацювати зі стейхголдерами (компаніями-партнерами, випускниками, адвокатами, громадськими організаціями тощо) та відкривати програми менторства (наприклад, Факультет правничих наук НаУКМА, Факультет права УКУ). Факультет права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут» (далі – ДУ «КАІ») теж не стоїть осторонь даного процесу, і в цьому році наші партнери (наприклад, юридична компанія «АРМАДА», юридична фірма «AEQUO» тощо) долучились до обговорення освітніх програм спеціальності D8 Право (бакалаврського та магістерського рівнів), взяли участь у проведенні конкурсу на заміщення вакантних посад науково-педагогічними працівниками. Також в рамках тісної співпраці наші студенти активно долучаються до участі у муктортах, стажуваннях, які проводяться нашими партнерами та навіть працевлаштовуються, що свідчить про мотивацію здобувачів освіти до реалізації в обраній професійній діяльності.

Не менш вагомим результатом ДУ «КАІ» є також запровадження дисципліни з блоку KAI Labs «Проектна робота в лабораторії юридичних інновацій та цифрових технологій», яка сьогодні викладається ментором, який займається адвокатською діяльністю для студентів 4-го курсу усіх спеціальностей. У рамках програми студенти отримують базові практичні навички застосування юридичних інновацій (подання позовної заяви через систему «Електронний суд», створення КЕП, підготовка смарт-контрактів тощо).

Крім цього, в поточному навчальному році на Факультеті права та міжнародних відносин ДУ «КАІ» запроваджено Менторську програму для першокурсників, яка спрямована на дієву підтримку та заохочення здобувачів освіти до академічного, особистісного та професійного зростання. У склад менторської команди входять юристи-практики, які здебільшого являються також випускниками Університету, а також студентори – студенти старших курсів.

Таким чином, сучасні заклади вищої освіти, включно з ДУ «КАІ», активно впроваджують менторські програми (із залученням викладачів, юристів-практиків, випускників та студенторів), що є ключовим елементом для формування компетентного фахівця, мотивованого до подальшого професійного просування та покращення якості освіти та успішної інтеграції випускників у професійне середовище. Багаторівнева взаємодія вище зазначених менторів (академічних, професійних та студенторів) під час навчального процесу перетворює процес підготовки правників на цілісну місію професійного та особистісного розвитку, що є одним із ключових елементів візії кожного закладу вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Одарченко В. Роль менторства в системі управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників комунального закладу вищої освіти. *Grail of science*. 2024. №40. С. 197-199.
2. Тригуб А.Ю., Товстоган В.С., Шевченко В.М. Організація практико орієнтованого навчання як необхідна умова формування професійної компетентності майбутніх фахівців. *Вісник науки та освіти*. 2024. №11 (29). С. 1680-1690.

**Філей Ю.В., к.ю.н., проф.,
декан юридичного факультету,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя**

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

Призначення покарання це доволі складний та багатоаспектний процес. Так, під час вивчення теми «Призначення покарання» в курсі Кримінального права здобувачам вищої юридичної освіти можна запропонувати використовувати метод моделювання. Відповідно до ст. 65 Кримінального кодексу України (КК України), суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, відповідно до положень Загальної частини КК, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [1].

Під час призначення покарання суддя (в нашому випадку здобувач вищої юридичної освіти) повинен оцінити усі ознаки складу кримінального правопорушення та обставини його вчинення з метою визначення міри відповідальності підсудного і призначення йому співрозмірного покарання. Міра покарання в залежності від складу кримінального правопорушення регламентується нормами закону, що дозволяє формально визначати межі максимуму і мінімуму розміру покарання. Окрім об'єктивних факторів в цьому процесі присутній і суб'єктивізм, так званий судовий угляд. Вибір виду покарання у разі, коли закон передбачає альтернативні санкції залишається за суддею. Крім того, слабо формалізованою

частиною вироку залишається урахування обставин вчинення кримінального правопорушення й характеристики особи винного. При тому, що від судді (студента) не вимагається детальне коментування критеріїв оцінки, чітко регламентується необхідність мотивованого вибору покарання. Для уніфікації врахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, особи винного цілком природно формалізувати їхні оцінки. Розробка загальної бази знань винесення вироку при всіх можливих поєднаннях різних обставин дає надію на винесення схожих вироків при схожих за складом та обставинами кримінальних правопорушень.

Метою є побудова загальної моделі системи підтримки прийняття рішень (СППР) у суді (під час моделювання студентами судового процесу) як нечіткої продукційної системи [2–7] на основі даних про реальні справи з бази Єдиного державного реєстру судових рішень в Україні [8]. У побудові відповідної моделі використовуються вирок за крадіжку (ст. 185 КК України). Вибір цього злочину зумовлений тим, що крадіжки є найбільш частими злочинами, що вчиняються в Україні – вони складають більше 40% від кількості всіх зареєстрованих злочинів. Запропоновано два варіанти реалізації нечіткої продукційної системи – алгоритмами Mamdani та Sugeno. Включення розробленої моделі до системи «Електронний суд», що є ознакою інформаційного суспільства, спроможне підвищити рівень автоматизації судової практики та запобігати корупції.

Юридичним документам притаманна певна структурованість та точність формулювань, що застосовують професійну термінологію норм права. Стиль юридичних документів відзначається стандартизацією і уніфікацією мови, широким вживанням сталих словосполучень, трафаретів, застосуванням типових текстів. Не дивлячись на це, далеко не всі юридичні терміни підвладні формалізації, що й виправдовує вибір методів нечіткої математики.

Для побудови нечіткої продукційної системи необхідно сформувати базу з узгоджених нечітких продукційних правил, які містять формалізовані знання експертів предметної області. Базовим формалізмом є поняття лінгвістичної змінної, значенням якої можуть бути слова та словосполучення спеціалізованої природної мови експертів. Лінгвістична змінна приймає значення з терм-множини, елементами якої є терми, що задаються нечіткою множиною з визначеною функцією належності.

Алгоритм Mamdani при моделюванні здобувачами вищої юридичної освіти судових рішень згенерував міру покарання, що, або співпадає, або є суворішою на 0,25 року, ніж було винесено за вироком суду. Алгоритм Sugeno в цих випадках показав абсолютне відхилення від -0,4 до 0 року, тобто зменшуючи термін позбавлення волі.

Для деяких справ обидва алгоритми Mamdani та Sugeno, які застосовували студенти, згенерували більш м'яке покарання в порівнянні зі строком позбавлення волі за рішенням суду. Це пояснюється впливом більш складного змісту вироку, що містить посилання на інші статті КК України.

При обґрунтуванні вибору алгоритму нечіткого виведення необхідно брати до уваги можливі похибки у генерованих рішеннях та трудомісткість обчислень за обраним алгоритмом.

Отже, обидві системи нечіткого логічного виведення Mamdani та Sugeno показали адекватність генерованих результатів вироків без видимої переваги одного з алгоритмів. Але лінійність функцій виходу алгоритму Sugeno забезпечує більш просту настройку системи нечіткого виведення та дає вигоду з обчислювальної точки зору.

Обидві системи прореагували однаково на наявність додаткових умов, що на практиці підтвердилось пом'якшенням вироку суду. Це є підтвердженням необхідності введення якісних, нечислових параметрів на вхід системи. Введення таких змінних більш зручно відбувається в системі нечіткого логічного виведення за алгоритмом Mamdani.

Практична цінність даної методики полягає в тому, що застосування методів нечіткого логічного виведення є потенційно продуктивним для підтримки прийняття справедливих судових рішень, оскільки дозволяє наблизитись до формалізації самого поняття справедливого судового рішення. Вбачається перспективним впровадження такої підсистеми в систему Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) – «Електронний суд».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 05.10.2025).
2. Bakurova, A., Tereschenko, E., Filei, Y., Pasichnyk, M. and Ropalo, H. : Modeling of decision making ontology. Proceedings of the 3rd international conference on computational linguistics and intelligent systems (COLINS 2019). Vol.1: Main Conference, Kharkiv, Ukraine, April 18–19, 2019, CEUR Workshop Proceedings 2362, P. 197–207.
3. Bakurova, A., Pasichnyk, M. and Tereschenko, E. Fuzzy Modeling of Verbal Information for Production Systems. Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries. 2019, №4(10), P. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.30837/2522-9818.2019.10.005>.
4. Bakurova, A., Pasichnyk, M., Tereschenko, E., Filei, Y. Fuzzy production model for managing court decisions in the case of theft. CEUR Workshop Proceedings, 2019, 2422, P. 284–296
5. Bakurova, A., Pasichnyk, M., Tereschenko, E., Filei, Y. Formalization of Ukrainian-Language Content for Fuzzy Product in Court. Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). Volume I: Main Conference, Lviv, Ukraine, April 23–24, 2020. CEUR Workshop Proceedings 2604, P. 428–441. <http://ceur-ws.org/Vol-2604/paper31.pdf>
6. Бакурова А.В., Пасічник М.С., Терещенко Е.В., Філей Ю.В. Моделювання оцінки особи винного для системи нечіткої продукції в суді. Комбінаторні конфігурації та їхні застосування: Матеріали XXII Міжнародного науково-практичного семінару імені А.Я. Петренюка (Запоріжжя–Кропивницький, 15-16 травня 2020 року) / за ред. Г.П. Донця. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2020. С. 27-30.
7. Філей Ю. В. Співвідношення гуманізму та ефективності заходів кримінально-правового реагування. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2018. Т. 22. С. 130–135. URI: <https://hdl.handle.net/11300/12563>
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1>. (дата звернення: 05.10.2025).

**Чугаєвська А.В., к.ю.н., доц.,
доцентка кафедри публічного та міжнародного права,
Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут»
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ**

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сучасна юридична освіта спрямована на професії, в яких фахівець у галузі права повинен вміти знайти вирішення конкретної правової проблеми на основі чинного законодавства. Тож перед сучасними закладами вищої освіти наразі стоїть складне завдання – підготувати майбутніх фахівців у галузі права до сучасних викликів.

Важливим етапом трансформації правничої освіти є перехід від підготовки фахівців, які здатні дослівно відтворювати норми законодавства, до підготовки інтелектуальних фахівців у галузі права які, спираючись на методологічні засади та теорію права, здатні творчо й критично підходити до вирішення конкретних нестандартних правових завдань.

З огляду на це, заклади вищої освіти повинні не лише забезпечити якісну фахову підготовку, а й сформувані у здобувачів здатність критично мислити, швидко адаптуватися до змін, а також постійно вдосконалювати свої знання відповідно до розвитку нормативно-правової бази та технологій.

На мою думку, одним із найбільш ефективних інструментів викладання кримінального права є кейсовий метод (case-study), який дедалі активніше впроваджується у навчальні програми, адже цей метод дозволяє здобувачам вищої освіти не лише засвоювати законодавчі положення, а й навчитися застосовувати їх у реальних або наближених до реальності ситуаціях.

З історії розвитку активних методів навчання відомо, що метод ситуаційного навчання з'явився у 1870 році в Гарвардській школі права завдяки Христофору Колумбу Ленгделлу. Спираючись на ідеї методу Сократа, він запровадив у навчальний процес роботу з первинними джерелами — судовими справами, апеляційними рішеннями та іншими юридичними документами. Студентам ставилися конкретні завдання, для яких розглядалися різноманітні варіанти розв'язання. Цей підхід поступово здобув визнання і був впроваджений у навчальні програми інших юридичних шкіл [1].

Кримінальне право є однією із найцікавіших галузей права, незважаючи на його складність. Дуже часто, саме від фахівців у галузі кримінального права залежить доля людини. Тому дуже важливо, щоб здобувачі вищої освіти не просто запам'ятовували положення Кримінального кодексу України, а й розуміли про що та чи інша норма, а також вміли: аналізувати конкретні ситуації, встановлювати наявність або відсутності складу конкретного кримінального правопорушення, надавати правильну кримінально-правову оцінку діям особи, відмежовувати суміжні кримінальні правопорушення, правильно вирішувати питання конкуренції норм, а також передбачати можливі правові наслідки.

Кейсовий метод допомагає формувати юридичне мислення, оскільки сприяє розвитку здатності логічного міркування, вчить правильно аргументувати свою позицію використовуючи правові та правозастосовні аргументи.

Разом з цим, під час роботи з кейсами, для правильної кваліфікації діяння, а іноді і для тлумачення закону, здобувачі працюють з правовими висновками Верховного суду та звертаються до практики ЄСПЛ, що сприяє глибшому розумінню змісту правових норм, формуванню навичок аналізу судової практики, а також розвитку критичного мислення.

Окремо, варто зазначити, що завдяки кейсовому методу у здобувачів вищої освіти формується дух змагання, що стимулює їх до глибшого аналізу матеріалу, активної участі в обговореннях і пошуку найкращих рішень у правових ситуаціях, що у свою чергу сприяє не лише розвитку критичного мислення, а й навичок переконливої аргументації та роботи в команді.

Тож на мою думку, саме кейсовий метод забезпечує більш якісну підготовку майбутніх юристів до практичної діяльності та сприяє виробленню у них стійкої правової позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Рибачук-Ярова Т. В. Кейс-метод: історія розробки і використання методу в освіті. Київ, 2015. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/20538> (дата звернення: 07.10.2025).

Шведова Г.Л., к.ю.н, доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

У сучасних умовах особливого значення набуває пошук ефективних педагогічних методик, здатних забезпечити якісну підготовку майбутніх правників. Підходи до викладання кримінально-правових дисциплін займає важливе місце у системі навчання студентів-правників. Вони спрямовані не лише на презентацію студентам теоретичних знань, а й на формування практичних навичок застосування кримінального законодавства, розвитку правосвідомості та культури.

Основною метою викладання кримінально-правових дисциплін є формування у студентів: ґрунтовних знань з кримінального права, кримінального процесуального права, кримінології та інших кримінально-правових дисциплін; навчання правильній кваліфікації кримінальних правопорушень та застосуванню відповідної норми права; навичок аналізу кейсів й правових ситуацій.

Ключовими завданнями підготовки правників з кримінально-правових дисциплін є: засвоєння студентами основних положень кримінально-правової науки; самостійності у роботі із законодавством; формування навичок критичного мислення; виховання необхідних етичних стандартів правничої професії [1, с. 6].

Сучасні підходи відповідної методики мають відрізнятися останніми досягненнями наук кримінально-правового циклу, системністю знань, безпосередній зв'язок науки з практикою, інтерактивними методами навчання та доступністю викладеного навчального матеріалу.

Поряд з традиційними формами викладання (лекційні заняття, семінарські, практичні) варто проводити заняття із моделювання судових процесів. Консультації та самостійна робота студентів сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу студентами-правниками.

Варто звернути увагу і на ключові інтерактивні методи викладання: дискусії, мозкові штурми, кейс-методи, тренінги, мультимедійні презентації [2, с. 8].

Визначальною ознакою є практична спрямованість оцінювання знань студентів: студент повинен не лише відтворити матеріал, а й продемонструвати здатність застосовувати норми кримінального права.

Отже, сучасні тенденції викладання кримінально-правових дисциплін визначають сукупність елементів у відповідних підходах: міждисциплінарність, цифровізація, зв'язок з практикою, компетентність.

Таким чином, можна зробити висновок, що професійна методика викладання кримінально-правових дисциплін є головним чинником якісної підготовки правників. Вона забезпечує поєднання теоретичних знань із практичними навичками, сприяє розвитку критичного мислення та професійних компетенцій. В сучасних умовах є потреба постійного вдосконалення педагогічної майстерності, враховуючи як наукові досягнення, так і вимоги правозастосовної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред.: В.В. Сташис, В.Я. Тацій. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2020. 528 с.
2. Вдовічен В.А., Вдовічена Л.І., Меленко О.В. Методика викладання правничих дисциплін: навч.-метод. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2022. 144 с.

**Шрамко С.С., к.ю.н., ст. дослідник,
завідувачка кафедри кримінального права та кримінології,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ**

ІННОВАЦІЙНІСТЬ КРИМІНОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, глобалізації, розвитку інформаційних технологій та загострення викликів безпеки навчальна дисципліна «Кримінологія» набуває нового, інноваційного змісту. Вона перестає бути суто теоретичною наукою про причини та умови злочинності й перетворюється на міждисциплінарну сферу знань, що формує здатність майбутніх юристів аналізувати соціальні процеси, прогнозувати ризики криміногенності та пропонувати ефективні механізми запобігання.

Інноваційність кримінології в освітньому просторі полягає у поєднанні сучасних наукових концепцій, аналітичних технологій і практичних навичок, необхідних для забезпечення кримінологічно обґрунтованої безпекової політики держави.

На теперішній час освітній простір України знаходиться в процесі модернізації шляхом зміни концепції освіти та її кінцевих результатів. Професійні стандарти визначають перелік

загальних і професійних компетентностей, необхідних для належного виконання професійних функцій правничих професій. Так, наприклад, вивчаючи кримінологію, здобувач вищої освіти набуває такі здатності: аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему; використовувати бази даних органів юстиції та інформаційні технології необхідні під час здійснення юридичної діяльності; використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин; критичного та системного аналізу правових явищ; систематизувати закономірності злочинності, визначати особу злочинця, причини і умови злочинності та її окремих видів, реалізовувати напрями і заходи її запобігання.

Науковцями справедливо зазначається, що в Україні для проведення прикладної дослідницької діяльності з протидії злочинності необхідна профільна підготовка фахівців-кримінологів, здатних виконувати цілеспрямовану роботу, що відповідає завданням кримінології як міждисциплінарної науки [1, с. 27]. Далі О. М. Бандурка та О. М. Литвинов зауважують, що поки існуюча освітня система не здатна підготувати таких фахівців, отримувані у ВНЗ знання з кримінології мають загальнотеоретичний, пізнавальний характер [1, с. 27].

Для майбутнього правника важливо щоби навчальні плани з кримінології включали не лише теоретичні теми, а й практичні модулі, а саме:

- роботу з реальними кейсами (аналіз кримінальних ситуацій, дослідження причин злочинності в регіонах);
- моделювання профілактичних програм на рівні громади;
- участь у проєктах громадської безпеки, співпрацю з поліцією, органами місцевого самоврядування.

Інноваційний підхід до викладання кримінології неможливий без переосмислення її ціннісного підґрунтя. Сучасна правнича освіта ґрунтується на людиноцентризмі, який орієнтує студентів на пріоритетності прав і свобод людини. Кримінологія навчає бачити суспільство як складну, але керовану систему, у якій запобігання злочинності – це не каральна, а інтелектуальна, соціально спрямована діяльність. Особливої актуальності це набуває під час перебування України вже тривалий час у стані гострого збройного конфлікту, розбалансованості суспільства, ризиків виникнення у зв'язку з цим криміногенних ризиків, а також неминучої фази постконфліктного періоду. Остання є практичним втіленням концепції перехідного правосуддя, під якою розуміється система заходів, спрямованих на відновлення справедливості в суспільстві після конфлікту. Важливо дослідити, як ці заходи допомагають вирішувати конфліктогенні ситуації, які виникають внаслідок травматичного досвіду суспільства, і як сприяють процесу примирення та відновлення довіри між громадянами та державою [2, с. 354]. На думку Ю. В. Орлова, перед сучасною українською кримінологією стоїть складне й актуальне завдання – запропонувати шляхи розширення, розкриття антикриміногенного потенціалу механізмів перехідного правосуддя з одночасним зниженням вірогідності криміногенності їх компонентів [3, с. 218-219]. І так, ці завдання так чи інакше постануть перед майбутніми правниками.

Отже, інноваційність кримінології проявляється у здатності синтезувати знання з різних галузей і швидко реагувати на виклики часу – від кіберзлочинності до нових форм соціальної напруги. У цьому контексті навчальна дисципліна «Кримінологія» перетворюється на динамічну освітню платформу, де студенти не лише засвоюють наукові поняття, а й навчаються бачити закономірності поведінки, аналізувати тенденції, прогнозувати ризики та пропонувати рішення. Таким чином, студенти опановують досвід застосування кримінологічних знань у конкретних соціальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Про кримінологічні інновації та деякі неутішні результати їх упровадження. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: збірник тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Т.А. Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) МВС України, ХНУВС, Кримінологічна асоціація України. – Харків: ХНУВС, 2021. С. 27.
2. Шрамко С.С., Калініна А.В. Victimologicae praeventionis конфліктогенним ситуаціям у контексті перехідного правосуддя в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. № 85(3). С. 352-357. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.55> URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/10/85-part-3.pdf>
3. Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

**Ямковий В.І., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права
Державний університет економіки і технологій,
м. Кривий Ріг**

**ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН**

В умовах зовнішніх викликів останніх років, серед яких пандемія COVID-19, повномасштабне російське вторгнення в Україну, запровадження тотальної дистанційної освіти, все більш актуальним стає пошук ефективних засобів навчання, в тому числі поєднаних з цифровими освітніми підходами, перехід від традиційних усталених форм освіти до нових, які сприятимуть не лише підвищенню рівня знань, але і стимулюватимуть співпрацю між викладачем і здобувачем освіти, креативність та активне залучення студентів до навчального процесу.

Сучасний викладач правничих дисциплін в цьому контексті стикається з викликами, серед яких низька мотивація студентів, абстрактність теорії, нерівномірна залученість до навчання, відсутність зв'язку між теоретичними знаннями і практичними навичками. У зв'язку з наведеним дієвим інструментом мотивації, залучення та зміцнення активного ставлення до навчання може стати впровадження у навчальний процес ігрових елементів.

В загальних рисах сутність гейміфікації можна визначити як використання елементів ігрової механіки (балів, рівнів, нагород, змагань, сюжетів чи викликів) у неігровому середовищі з метою підвищення мотивації та зацікавленості його учасників. В освітньому контексті її мета – не просто «прикрасити» навчання, а стимулювати активність, автономію та саморегуляцію студента.

В україномовній педагогічній літературі в цілому окреслено теоретико-практичні засади «гейміфікації в освіті» та сформульовано її поняття, під яким розуміється використання в освітньому процесі ігрових засобів, підходів та практик, що притаманні сучасним іграм із використанням інформаційно-комп'ютерних технологій (комп'ютерні, мобільні, онлайн-ігри) з метою мотивування та підсилення пізнавальної діяльності здобувачів освіти та забезпечення їх більшої залученості у процес навчання [1].

Також висловлено думку про те, що гейміфікацію в освіті слід відрізняти від ігрового навчання. Адже гейміфікація активно застосовує ігрові механіки як допоміжні до традиційного навчання, а не інтегрує їх повністю, оскільки процеси традиційного навчання лише використовують досвід, здобутий здобувачем освіти – гравцем під час виконання ігрових елементів [2].

До загальних форм застосування гейміфікації в юридичній освіті дослідники відносять використання онлайн-симуляцій (наприклад, симуляція судового процесу, переговорів) [3], навчальних ігор в процесі викладання юридичних дисциплін як методу формування аналітичного мислення студентів-юристів [4], інші форми гейміфікації в юридичній освіті, серед яких рольові ігри, квести, кейси, інтерактивні тести, вікторини, командні змагання чи завдання з правових тем тощо [5].

На основі наведеного вітчизняного досвіду, а також міжнародних практик [6, 7, 8], спробуємо розширити та упорядкувати цей перелік форматів гейміфікованого навчання правових дисциплін та виділити їх переваги та недоліки.

Отже, до форм застосування гейміфікації в правничій освіті варто віднести наступні:

- судові симуляції / рольові ігри, коли студенти діляться ролями (наприклад, адвокат, прокурор, свідок, суддя тощо), моделюють процес, аргументацію, збір доказів, ухвалення рішення. До переваг цієї форми слід віднести високу залученість, практику аргументації, а до недоліків – потребу ретельної підготовки чіткого сценарію, значені витрати часу з боку викладача;

- онлайн-симуляції / імітації, які полягають у використанні цифрових платформ, де студенти проходять через віртуальні кейси: правозастосування, судові справи, адміністративні процедури тощо. Плюсом цієї форми є можливість охопити велику кількість студентів, особливо під час дистанційного навчання, а мінусом – можливі технічні обмеження, потреба у ресурсі, відсутність належного контролю з боку викладача за самостійністю виконання завдань, втрата інтерактивності навчання;

- гейміфіковані тести, вікторини, конкурси, рейтинги, використання інтерактивних питань. Перевагою цієї форми освіти є підвищення рівня мотивації та швидкий фідбек, але існує ризик, що це може стати грою лише заради результату, а не глибокого розуміння.

- кейси / змагання між групами, коли студенти, змагаючись командами, отримують практичний кейс, правову проблему і повинні розробити рішення, захистити його. Перевагою цієї форми є розвиток аналітичних здібностей, навичок комунікації та ораторства, однак тут викладачу також потрібно більше часу на організацію та оцінку порівняно з іншими формами.

- квести / квест-технології, наприклад, квест-маршрут знань, де за кожною станцією закріплюється певне правове питання, завдання, яке треба виконати, щоб перейти далі.

В результаті гейміфікація, з одного боку, активує зовнішню мотивацію завдяки чітко визначеним винагородам, стимулює пробудження прагнення до визнання, підвищення самооцінки, викликає азарт і бажання досягати кращих результатів, з іншого боку, надмірне її використання може мати негативні наслідки, а саме: зниження внутрішньої мотивації, зосередження здобувачів лише на отриманні балів чи підвищенні рейтингів та, одночасно, втрату інтересу до самого змісту навчання.

Отже, гейміфікація має бути педагогічно виваженою: зовнішні стимули повинні використовуватись як засіб залучення, але мають існувати й внутрішні, такі як формування сталого інтересу до навчання, критичного мислення і саморозвитку здобувачів освіти. Ефективна гейміфікація навчання полягає не лише в технічному додаванні до нього ігрових елементів, а й у глибокому розумінні психологічної природи мотивації. Вона повинна бути спрямована на підтримку автономії, розвиток компетентності та створення позитивного емоційного досвіду, що в комплексі сприятиме сталому та усвідомленому навчанню. Важливою тут лишається роль викладача як ментора-фасилітатора, яка на початковому етапі має полягати у аналізі контексту та аудиторії, її попереднього досвіду з іграми і рівня цифрової грамотності; врахуванні тематики дисципліни та форми навчання (денна, заочна, дистанційна), а в подальшому в підтримці, модерації гри, допомозі студентам долати труднощі, рефлексії після ігрових етапів і обговоренні підсумків, аналізі результатів, вивченні помилок.

Таким чином, впровадження ігрових елементів у навчальний процес (гейміфікація) може стати потужним каталізатором активного вивчення правничих дисциплін, якщо її змістовно пов'язати з навчальними цілями. Викладач, який при такому підході стає «наставником у грі», не лише залишається джерелом знань для здобувачів освіти, але стає гідом, який супроводжує їх через інтерактивні сценарії, які доповнюють теоретичні знання практичними навичками та здатністю до аналізу. Разом з тим при застосуванні різних ігрових підходів важливо дотримуватись збалансованості системи з різною мотиваційною структурою аби враховувати ризики того, щоб гра не «вкрала» зміст навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнедіна, К., Нагорний, П. та ін. Теоретико-практичні засади гейміфікації в освіті. 2022. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/items/b084ad60-70a5-4ab2-af1a-37c94d29353b> (дата звернення: 07.10.2025).
2. Мехед, К.М. Гейміфікація навчання як інноваційний засіб реалізації компетентнісного підходу у закладах вищої освіти. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки. 2020. № 7. Вип. 163. С. 19-22.
3. Онопченко Н.В. Використання онлайн-симуляцій для вдосконалення вищої юридичної освіти. Правничий часопис ДонНУ. 2022. № 1. С. 97-101. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13908> (дата звернення: 07.10.2025).
4. Бондар Т.І. Особливості використання навчальних ігор в процесі викладання юридичних дисциплін. Наукові записки КНЕУ. 2021. № 2(142). С. 115-121. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/2600e042-a197-4d8b-90b0-25a8a19f61d8> (дата звернення: 07.10.2025).
5. Мурзак О. М. Гейміфікація як засіб підвищення ефективності юридичної освіти. Правничий часопис ДонНУ. 2022. № 1. С. 89-96. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13904> (дата звернення: 07.10.2025).
6. Impact of Gamification on Teaching-Learning Criminal Law: A Quasi-Experimental Study with University Student. 2025. URL: <https://research.upn.edu.pe/es/publications/impact-of-gamification-on-teaching-learning-criminal-law-a-quasi-> (дата звернення: 07.10.2025).
7. Review of Gamification Approach in Legal Studies / [авт.: ...]. International Journal of Research and Innovation in Social Science. 2025. URL: <https://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/review-of-gamification-approach-in-legal-studies/> (дата звернення: 07.10.2025).
8. Virtual gamification strategies and their impact on legal education experiences: a systematic review / [авт.: ...]. Proceedings of the 8th International Conference on Distance Education and Learning, 2023. URL: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3606094.3606100> (дата звернення: 07.10.2025).

**Khalabudenko O., PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Law and Public Administration Department
Kyiv National University of Construction and Architecture,
Ukraine**

**TEACHING THE IMPACT OF ECtHR JURISPRUDENCE
ON NATIONAL PRIVATE LAW: KEY FEATURES AND METHODS**

The European Court of Human Rights (ECtHR) plays a critical role in shaping national legal systems of the Council of Europe member states by interpreting the European Convention on Human Rights (ECHR). This influence extends deeply into private law disciplines-family, property, contract, and civil procedure-affecting both substantive rights and procedural guarantees. Teaching the topic of how ECtHR practice impacts national private law is therefore both timely and complex, requiring a thorough grasp of supranational human rights protections, autonomous legal concepts, and the evolving landscape of national legal adaption.

The teaching approach must clearly explain human rights and the ECtHR's autonomous interpretation, while using concrete examples of how national laws and courts adapt. Key trends to highlight are: (1) the ECtHR intervenes only in cases of arbitrary domestic decisions, but sets its own limits for reviewing such interference, often narrowing national definitions; (2) ECtHR rulings act as binding private law sources that directly affect national legal systems and can prompt the revision of national court decisions concerning the applicant [1].

1. Conceptual Foundations and Normative Context. Human rights form the “immutable core” of modern legal systems and underpin legal legitimacy through universal moral and normative principles [2]. Teaching begins by establishing a rigorous conceptual foundation: what human rights are, their moral roots, and how they differ from other legal norms. The ECtHR’s jurisprudence introduces the principle of autonomous interpretation, which means that the Court applies its own independent meanings to legal concepts within the Convention, rather than deferring to national law definitions. This creates a critical point of discussion to understand the extent and limits of legal unification in Europe.

Teaching must show how ECtHR’s autonomous interpretation balances with national sovereignty and legal traditions. The doctrines of subsidiarity and margin of appreciation allow states some freedom, highlighting the dynamic dialogue between national laws and the Court. Key concepts like “home,” “family,” and “property” often diverge from national meanings, causing tensions that illustrate challenges in harmonizing law without full unification [see 3]. The ECtHR interprets the rights provided for in the Convention independently of domestic law, ensuring effective and uniform protection in all member states. In doing so, states must ensure that their domestic legal systems are compatible with the ECHR, but they are free to choose the means by which they achieve this goal [4]. The ECHR has a significant impact on both public and private law in member states, shaping national legal standards and practice [5].

That is why educators must incorporate discussions on political and institutional pushback, the risk of double standards in applying ECtHR jurisprudence unevenly across states, and the significant legal uncertainty introduced by the Court’s evolving case law. These topics require balancing legal theory with practical realities, encouraging students to critically evaluate how and why national courts might resist or adapt ECtHR standards.

Teaching should foreground the ECtHR’s tangible impact on private law categories. *Property Law:* The autonomous interpretation of “property” covering tangible and intangible assets as well as legitimate expectations demands that national laws broaden their scope. In Ukraine, for example, ECtHR decisions have spurred modernization efforts to align property law with European human rights standards, illustrating the interplay between supranational rulings and national legislative adaptation. *Family Law:* The ECtHR’s expansive view of family life and the primacy of the child’s best interests challenge strict domestic concepts. Key cases, such as *Marckx v. Belgium* [6] and *M.S. v. Ukraine* [7], serve as effective pedagogical tools demonstrating how the Court’s rulings trigger domestic legal reforms and judicial reinterpretation. *Procedural Law and Privacy:* The Court’s jurisprudence on fair trial guarantees and privacy rights has reshaped national evidentiary practice and procedural safeguards, urging legislators and courts to update civil procedure traditions. By presenting concrete case law and integrating comparative law methodologies, educators make this influence accessible and applicable for students.

2. Didactic Approaches and Methods. Given the topic’s complexity, effective teaching relies on diverse methods:

Case-Based Learning: Case-based learning is a key didactic method for teaching the influence of ECtHR practice on national private law. It involves detailed examination of landmark ECtHR rulings that illustrate how the Court’s autonomous interpretation of Convention rights shapes and challenges domestic private law norms. Students analyze real cases to understand abstract human rights principles, the balance between supranational authority and national sovereignty, and the practical effects on areas like family law, property rights, and privacy [8]. Thus, utilizing landmark decisions of the ECtHR enables students to grasp abstract principles through concrete examples. This method also facilitates comparative legal reasoning and critical discussion about the practical application of human rights norms.

Interactive Seminars: Interactive seminars are essential for teaching the ECtHR’s influence on national private law. They engage students in active discussions about tensions between supranational human rights and national sovereignty, the margin of appreciation, and legal harmonization challenges. By debating ECtHR decisions and their implications, students gain a deeper, practical understanding of human rights law, preparing them for complexities in modern European private law.

Simulations and Moot Courts: Simulations and moot courts are effective ways to teach ECtHR's impact on national private law. They engage students in realistic court exercises that develop skills in argumentation, precedent interpretation, and applying human rights principles. These methods reinforce theory through practice and prepare students to handle real European human rights issues. Examples include mock trials of landmark ECtHR decisions or hypothetical cases on family law, property, and privacy [9].

Legal Updates and Research Projects: Legal updates and research projects play a crucial role in teaching the influence of ECtHR practice on national private law by keeping students and legal professionals current with evolving jurisprudence and procedural reforms. In 2025, key developments include the ongoing challenge of case overload at the ECtHR, which affects the Court's ability to deliver timely judgments despite procedural reforms aimed at efficiency. This backdrop provides a rich context for understanding the interaction between judicial capacity, political sensitivity, and case prioritization in human rights protection.

Teaching strategies emphasize student engagement with primary sources like the HUDOC database for case law analysis, alongside scholarly commentary and critical assessments. Research projects focus on specific areas such as migration, property, or family law, encouraging in-depth study and critical thinking. This approach fosters active learning and prepares students for current challenges in European human rights and national private law harmonization.

Conclusion. Teaching the influence of ECtHR practice on national private law equips future lawyers, judges, and scholars to operate effectively within an increasingly interconnected legal order. The instructional approach must integrate doctrinal analysis, case law interpretation, and awareness of socio-political realities with pedagogical methods fostering critical thinking and practical skills. By exploring the autonomous nature of ECtHR interpretations, the dynamic relationship between local and supranational law, and the concrete effects on private law, educators can develop a curriculum that reflects the challenges and significance of human rights harmonization in contemporary legal education.

REFERENCES:

1. Блажівська Н.Є. «Теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав»: дис. докт. юрид. наук. – Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020.
2. Sopelnyk, I. (2024). The essence of human rights and the transformation of their protection mechanisms. *Law. Human. Environment*, 16(1), 122-146. <https://salo.li/A49508D>
3. Corcione, E. (2023). Is There a Role for Domestic Law in the Interpretation of the European Convention on Human Rights?: Why Autonomous Concepts Are Not That Autonomous After All.//*The Italian Review of International and Comparative Law*, 3(2), 491-514. <https://salo.li/03E4B8c>
4. Caligiuri, A., & Napoletano, N. (2010). THE APPLICATION OF THE ECHR IN THE DOMESTIC SYSTEMS. *The Italian Yearbook of International Law Online*, 20(1), 125-159. <https://salo.li/f23ACD3>
5. Mateja DUROVIC and Cristina PONCIBO. THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND PRIVATE LAW : COMPARATIVE PERSPECTIVES FROM SOUTH-EASTERN EUROPE. Oxford : Hart Publishing, 2024, vi, 273p.
6. CASE OF MARCKX v. BELGIUM (Application no. 6833/74) <https://salo.li/EF2086B>
7. CASE OF M.S. v. UKRAINE (Application no. 2091/13) - <https://salo.li/49a46A4>
8. Matteo Fornasier, Maria Gabriella Stanzione. The European Convention on Human Rights and its Impact on National Private Law: An Introduction. In: Matteo Fornasier and Maria Gabriella Stanzione (eds.) *The European Convention on Human Rights and its Impact on National Private Law: A Comparative Perspective*, Intersentia, 2023.
9. Dryshliuk, V., Chanysheva, A., Borychenko, K., Kravchenko, S., & Hotsuliak, Y. (2025). Application of the practice of the ECHR in legal education: impact on the formation of judicial culture and the protection of human rights. *Revista Eduweb*, 19(2), 107-121. <https://salo.li/eAA8169>

Ащеулов Д.

**Науковий керівник: Мельниченко Р.В., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

РОЗВИТОК АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Антикорупційна політика в Україні є одним із ключових напрямів правової реформи та інтеграції до Європейського Союзу. Корупція залишається серйозною загрозою для верховенства права, економічного розвитку та довіри суспільства до державних інституцій. Подолання цього явища вимагає системного підходу, що включає як законодавчі зміни, так і формування культури доброчесності у суспільстві.

Серед основних досягнень останніх років варто відзначити створення спеціалізованих антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Вищого антикорупційного суду. Їх діяльність сприяла формуванню інституційної основи для протидії корупції та забезпечення невідворотності покарання за корупційні злочини. Запровадження електронного декларування доходів та майна державних службовців стало важливим кроком у забезпеченні прозорості та підзвітності влади.

Разом із тим, залишаються актуальними низка проблем. Зокрема, це політичний тиск на діяльність антикорупційних органів, недостатній рівень прозорості у сфері публічних фінансів, недосконалість механізмів запобігання конфлікту інтересів. Крім того, низький рівень довіри суспільства до судової системи ускладнює сприйняття антикорупційної політики як ефективної. У цьому контексті важливо не лише вдосконалювати законодавство, але й змінювати практику його застосування.

Перспективними напрямами вдосконалення є:

- забезпечення реальної незалежності антикорупційних органів;
- впровадження цифрових інструментів контролю за діяльністю державних службовців (е-декларування, автоматизований аналіз даних);
- створення ефективної системи захисту викривачів корупції; - активізація міжнародного співробітництва у сфері боротьби з відмиванням коштів та незаконними фінансовими потоками;
- формування антикорупційної культури серед молоді та студентства як запоруки довгострокових змін.

Отже, розвиток антикорупційної політики в Україні є багаторівневим процесом, що вимагає системних реформ та активної участі громадянського суспільства. Лише за умови комплексного підходу можливо досягти сталих результатів та забезпечити інтеграцію України у європейську правову систему. Успіх антикорупційної політики залежить від поєднання політичної волі, правової ефективності та суспільної підтримки реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
2. Річний звіт Національного антикорупційного бюро України за 2023 рік. URL: <https://nabu.gov.ua>
3. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2024. URL: <https://www.transparency.org>
4. OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Anti-Corruption Reforms in Ukraine, 2022. URL: <https://www.oecd.org>

Безуглий Т.Д.

**Науковий керівник: Подільчак О.М. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні питання правоохоронної діяльності набуває особливої важливості в умовах воєнного стану, оскільки значна частина протиправної діяльності здійснюється на непідконтрольній державі території, а також стосуються не лише боротьби з традиційними злочинами, а й забезпеченням національної безпеки та оборонного потенціалу держави.

Науковці і практики вказують, що в умовах правового режиму воєнного стану виникли нові проблеми кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру [1]. З'явилися нові види кримінальних дій, як-от, колабораційні злочини. Це вплинуло на зміну умов їх ідентифікації та методів збору, оцінки доказів. Усе вищезазначене підкреслює важливість вивчення питань щодо кваліфікації та розслідування злочинів під час війни.

Кваліфікація кримінального правопорушення полягає в юридичній оцінці того чи іншого суспільно-небезпечного діяння, та визначенні тієї кримінально-правової норми, яка передбачає встановлення покарання за вчинення особою цього діяння [2, с. 468]. Цей процес передбачає встановлення фактичних обставин справи, вибір відповідної норми кримінального закону та оформлення результатів у процесуальному акті. Це чутлива та точна робота, яка вимагає професіоналізму в мирний час, але воєнні умови ускладнюють ситуацію. У 2022-2025 роках, наприклад, були внесені поправки до КК України з метою обмежити співпрацю, допомогу державі-агресору та запровадити розширену відповідальність за порушення законів і звичаїв війни [3].

Також існує практична проблема кваліфікації та призначення покарання за вчинення «традиційних» злочинів, які вчиняються в умовах воєнного стану. Наприклад, якщо дія скоєна з наміром допомогти ворогу, суд враховуватиме, що правопорушення вчинено з обтяжуючими обставинами, оскільки законодавець передбачив універсальний механізм посилення відповідальності за будь-які злочинні діяння, що вчиняються в цей екстраординарний період [1, с. 92]. Науковці зазначають, що кримінальні провадження щодо воєнних злочинів, не рідко містять кваліфікацію не тільки за ст. 438 КК України, а й додатково за ст. 127 «Катування», ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 373 «Примушування давати показання» та іншими [4, с. 174], хоча ці діяння охоплюються поняттям «порушення законів та звичаїв війни» і мають кваліфікуватися лише за ст. 438 КК України «Воєнні злочини», і не можуть водночас кваліфікуватися за статтями про пограбування, погрозу вбивством, торгівлю людьми, катування чи умисне вбивство.

Варто відзначити, що суб'єктивна сторона злочину також повинна бути доведеною. Це означає, що намір співпраці з державою-агресором повинен бути доведений у колабораційних діях. Можна припустити, що в окремих випадках особа діяла під примусом або без сформованого наміру. Проте вирішальне значення має аналіз причинно-наслідкового ланцюга подій, і саме це часто ускладнює для судів встановлення, чи був вчинок справді добровільним.

Будь-яка спроба розв'язати подібну ситуацією також повинна враховувати питання колізій між національними законами та міжнародними нормами. Україна, як і інші країни, зобов'язана дотримуватися стандартів міжнародного гуманітарного права. Іноді це створює проблеми щодо кваліфікації міжнародних злочинів.

Проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень у період воєнного стану має свої особливості, які відрізняють його від звичайної досудової кримінальної процедури. По-перше, доступ до місця злочину значно ускладнюється. Території потрапляють

під обстріли або є тимчасово окупованими, що не дає змоги вчасно проводити огляди, вилучати речові докази та проводити експертні дослідження. Це означає, що накладені на процедуру обмеження мають залишати місце для акту дій на свій розсуд, щоб досягти справедливого результату. Це потребуватиме гнучких процесуальних правил, не в останню чергу щодо документальних доказів. По-друге, значення цифрових доказів значно зросло. Фотографії та відео з відкритих джерел, записи з БПЛА та супутникові зображення є частиною доказової бази. Але вони мають бути процесуально легітимізовані для використання. По-третє, свідки часто перебувають за кордоном або евакуйовані, що ускладнює допити. Відповідь на цю проблему полягає в використанні віддалених технологій (Zoom, Skype, можливість відеоконференції з іншим судом). По-четверте, важливість міжнародної співпраці зростає. Українські правові інституції працюють у співпраці з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом і Консультативною місією ЄС в Україні для документування воєнних злочинів та створення доказової бази, яка може бути використана для міжнародного суду.

Сьогодні ми бачимо аналогічні обговорення в галузі воєнних злочинів, для кваліфікації яких необхідна наявність контекстуальних елементів: факт збройного конфлікту, вчинення злочину у зв'язку з цим конфліктом тощо.

Представлені проблеми вказують на необхідність подальшого вдосконалення кримінального законодавства України. Науковці пропонують деякі напрями: уточнення складу кримінальних правопорушень, вчинених у період воєнного стану, щоб уникнути множинності тлумачень; підготовка методичних рекомендацій для слідчих та прокурорів щодо кваліфікації злочинів, скоєних під час воєнного стану; удосконалення механізмів процесуальної легалізації цифрових доказів; встановлення єдиної доказової бази щодо злочинів, які можна використовувати як вітчизняними, так і зарубіжними правоохоронними органами, навіть міжнародними; активізація вирішення усіх юридичних питань щодо притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини [1, 2].

Отже, проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень під час воєнного стану є вкрай актуальним явищем. Вони включають як теоретичні питання (правові суперечки, аналіз складу злочину), так і практичні (збір доказів, доступ до місця злочину, робота зі свідками). Рішення цих проблем може бути знайдено лише через співпрацю правоохоронних органів, вчених та міжнародних партнерів. Напрацювання науковців і практиків стануть важливою базою для подальшого використання досвіду українського кримінального права та практики правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подоляка А., Курбатова О., Крютченко М. Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями: виклики воєнного стану та шляхи адаптації кримінального процесу. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. Випуск 2 (74), 2025. С. 89-97.
2. Коломієць Н., Лухіна Є. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 466-470. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.80>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
4. Корунц У.З. Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 117–122.

Бортник К. В.

**Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Права людини завжди розвивалися паралельно з розвитком суспільства. Кожен новий етап цивілізаційної еволюції супроводжувався появою додаткових та розширених прав. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулися кардинальні зміни: масове поширення інтернету й цифрових технологій, стрімкий розвиток біології та медицини, використання штучного інтелекту, а також процеси глобалізації. Традиційні права вже не могли забезпечити належного захисту людини від нових викликів, що зумовило формування концепції четвертого покоління прав людини.

Теорія поділу прав людини на три покоління належить чеському юристу Карелу Васаку. Перше покоління включає в себе невідчужувані громадянські права, зокрема право на життя, свободу, особисту недоторканість та право на гідність особи. Друге покоління прав людини сформувалося в процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення культурного статусу. До нього належать право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства, дитинства та ін. Третє покоління отримало назву колективних прав, тобто прав усього людства – прав людини, народів, нації, спільноти та асоціації: право на мир, безпеку, на самовизначення народів тощо.

Теорія трьох поколінь прав людини тривалий час залишалася базовою для юридичної науки та практики. Однак розвиток суспільства показав, що цього поділу вже недостатньо для пояснення нових соціальних і правових реалій. Юристи й науковці почали говорити про появу четвертого покоління прав, яке виходить за межі класичних концепцій і спрямоване на захист особи в умовах сучасних глобальних трансформацій.

Четверте покоління прав людини – це права, що виникли у відповідь на сучасні науково-технічні та глобальні виклики і покликані забезпечити захист людини у нових сферах. До переліку новітніх людських прав належать: евтаназія, зміна статі, трансплантація органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, вільна від дитини сім'я, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, використання віртуальної реальності, доступ до Інтернету. Сутність четвертого покоління прав людини полягає у тому, щоб забезпечити людині захист і гідність в епоху новітніх технологій [1].

Четверте покоління прав людини є особливо актуальним, оскільки дозволяє ефективно реагувати на нові виклики та забезпечує захист людини у динамічному світі. Швидкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту та цифрових платформ, випереджає законодавчі механізми, що створює ситуації, коли традиційні права вже не здатні повною мірою гарантувати безпеку та захист інтересів особи.

Незважаючи на актуальність четвертого покоління прав людини, виникає багато проблем в реалізації його на законодавчому рівні. Насамперед це конфлікт із традиційними культурними та релігійними цінностями. Наприклад, права, пов'язані з біоетичними питаннями або зміною статі, викликають дискусії у релігійних громадах та консервативних суспільствах, де такі дії вважаються неприйнятними [2]. Крім того, швидкість розвитку цифрових технологій та штучного інтелекту значно випереджає процес законотворчості, що створює «правовий вакуум», у якому права людини залишаються недостатньо захищеними.

Найбільш спірним та невизнаним в Україні та світі є право на смерть або ж «евтаназія». Вона являє собою можливість людини свідомо і добровільно в певний, обраний нею самою момент часу піти з життя способом, який вона обрала сама. Зазвичай це право розглядають у випадках тяжких

або невиліковних захворювань, коли людина страждає і більше не може терпіти біль, що робить таке рішення цілком зрозумілим і гуманним. Водночас це питання викликає складні дискусії, адже суспільство має поєднувати повагу до вибору особи та захист життя як цінності. Законодавча невизначеність та відсутність чітких правил застосування евтаназії ускладнюють її легалізацію, а можливі зловживання роблять тему ще більш делікатною [3].

На сьогоднішній день не менш важливі дискусії ведуться також в сфері трансплантології, зокрема щодо права розпоряджатися своїми органами та тканинами після смерті. У різних країнах застосовують різні підходи: від явної згоди до принципу презумпції згоди, що дозволяє органам бути використаними, якщо за життя людина не висловила заперечень. Водночас це породжує складні етичні питання: як поєднати повагу до автономії людини із потребою рятувати життя інших. Дослідники також підкреслюють важливість чітких критеріїв смерті та прозорих процедур донорства, щоб мінімізувати ризики зловживань і забезпечити безпеку як донора, так і реципієнта. Крім того, розвиток трансплантології стимулює суспільну дискусію про моральні, культурні та правові межі втручання у тіло людини після її смерті [4].

Дуже суперечливим серед прав четвертого покоління є право на клонування. Науковці поділяють цей феномен на два види: репродуктивне та терапевтичне. Репродуктивне клонування спрямоване на створення нових живих організмів, зокрема людини, в штучних умовах. В Україні ще 14 грудня 2004 р. був прийнятий Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» [5], згідно з яким в нашій державі заборонене репродуктивне клонування людини. Ця ідея викликає гострі морально-релігійні та етичні суперечки, оскільки наука поки не може передбачити, як реалізація таких можливостей позначиться на майбутніх поколіннях. Натомість терапевтичне клонування має більш прагматичну мету – створення окремих органів і тканин для пересадки, що є більш гуманним.

До групи прав, які дозволяють людині вільно розпоряджатися своїм тілом, також належать права, пов'язані зі зміною статі та репродуктивною діяльністю. Право на зміну статі, хоча й захищене від дискримінації, має бути чітко врегульоване, щоб запобігти ситуаціям, коли таке рішення приймається необдуманно, під впливом моди чи емоцій. Процедура має проводитися виключно за медичними показаннями, оскільки зміна статі впливає не лише на фізичні дані, а й на свідомість, світогляд та соціальну роль особи в суспільстві. Щодо репродуктивних прав, то розвиток штучного запліднення та інших допоміжних репродуктивних технологій створив нові правові відносини, які потребують окремої системи правових засобів для захисту.

Право на вільний доступ до Інтернету також є одним із ключових прав людини четвертого покоління, що сформувалося під впливом розвитку цифрових технологій. Інтернет став потужним чинником соціального, освітнього і культурного прогресу, адже відкриває можливість отримувати та поширювати інформацію, усуває бар'єри в комунікації й сприяє розвитку громадянського суспільства. Разом із тим воно потребує належного правового регулювання, оскільки мережа містить певну частину потенційно неналежної або протиправної інформації. Важливе значення для його захисту має Резолюція Ради ООН з прав людини від 5 липня 2012 року, у якій наголошено, що «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн» [6]. В наш час інтернет розглядається не лише як технічний засіб комунікації, а як середовище, у якому реалізуються основоположні права людини.

Отже, четверте покоління прав людини є закономірним етапом розвитку правової думки, що відображає потреби сучасного суспільства. Його поява зумовлена швидким розвитком науки, техніки та біоетики, які створюють нові сфери взаємодії людини й держави. Основне завдання цих прав – забезпечити захист гідності, свободи та автономії особистості в умовах технологічних і соціальних змін. Водночас надзвичайно важливо, щоб правове регулювання не лише підтримувало науковий прогрес, а й залишалося гуманним, орієнтованим на цінність людського життя. Саме поєднання інновацій і гуманізму визначає майбутнє розвитку системи прав людини у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/50.pdf>
2. Дзебчук А.В., Ігнатова А.В. Четверте покоління прав людини: проблемні аспекти впровадження окремих з них в Україні. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1314/1281>
3. Маложон О.І. Четверте покоління прав людини у контексті української сучасності URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/7.pdf
4. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-ne-mozhna-zaboronyty/>
5. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 р. № 2231-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15/card2#Card>
6. Резолюція Ради ООН з прав людини від 5 липня 2012 року. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/A_HRC_RES_20_13-RU.pdf

Бортнічук Г.А.,

**Науковий керівник: Бондаренко Н.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

**МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ**

Штучний інтелект (ШІ) сьогодні стає досі важливим інструментом модернізації державного управління в нинішніх країнах. Його впровадження дозволяє підвищити ефективність, прозорість та якість деяких частин державних послуг. Згідно з даними досліджень Microsoft і LinkedIn, вже понад 75% працівників у приватному секторі активно користуються інструментами ШІ, а більшість компаній віддає перевагу кандидатам, які мають досвід взаємодії з такими технологіями [1]. В Україні цифрова трансформація публічного сектору відбувається паралельно з активною розробкою політик, що стосуються етики, безпеки та відповідального використання інновацій. На 2025 рік ШІ розглядається не лише як інструмент підвищення ефективності, а як частина довгострокового бачення модернізації держави.

Країни світу вже розпочали процеси інтеграції ШІ у свої управлінські процеси, розробляючи власні підходи в різних публічних секторах. Штучний інтелект впроваджується у систему державного управління, розробляються підходи для ефективного його застосування і дедалі він частіше розглядається не як тренд і метод розваги, а як основа для нового рівня ефективного управління. У жовтні 2024 року Європейська комісія запустила GPT@EC – текстовий генератор на базі ШІ того самого ChatGPT [1]. Його призначення – допомога працівникам у підготовці проектів рішень, аналітичних матеріалів і стратегій. У США Міністерство фінансів ще з 2022 року застосовувало машинне навчання для аналізу фінансових транзакцій у реальному часі. Це допомагало виявляти шахраїв і одразу прогнозувати ризики й зменшувати навантаження на аналітиків. У лютому 2025 року Міністерство цифрової трансформації України створило WINWIN AI Center Of Excellence – центр, що розробляє ШІ-рішення для держсектору, медицини, освіти та бізнесу. Також він зосереджений на автоматизації послуг «Дія» та «Мрія» [1].

Державні службовці, посадовці місцевого самоврядування та працівники держорганів можуть автоматизувати свої рутинні завдання шляхом використання ШІ, який здатен здійснювати обробку та класифікацію даних і тим самим сприяти звільненню собі часу для більш складної роботи [2, с.8]. Також ШІ має можливість швидко аналізувати великі дані,

виявляти закономірності, переглядати великий об'єм інформації через фото або відео й допомагає приймати обґрунтовані рішення, передбачити та запобігти проблемам. У підсумку можна уникнути невинуватених ризиків та завчасно вжити запобіжних заходів [2, с. 7]. Чат-боти на основі ШІ здатні покращувати комунікацію і надавати автоматизовані відповіді на поширені запитання користувачів, звільняючи час співробітників для більш складних звернень [2, с. 7]. Аналіз відомостей про забруднення довкілля, прогнозування природних катаклізмів та розробка стратегій для збереження довкілля може сприяти покращенню екологічної ситуації. Штучний інтелект здатний забезпечення безпеку громадян шляхом аналізу даних з камер відеоспостереження та виявляти підозрілі дії або потенційні загрози, а також оперативно повідомляти у відповідні служби. Крім того, ШІ може інтегруватися з іншими системами контролю, наприклад, дорожнім рухом або системами охорони [2, с. 7].

Попри всі вищезазначені переваги, суб'єкти публічної служби мають відповідально використовувати ШІ, що має ґрунтуватися на принципах справедливого, безпечного та ефективного застосування технологій, а також слідувати правилам етики та законодавству України щодо державної служби і місцевого самоврядування [3, 4]. Водночас у професійній діяльності публічний службовець має слідувати додатковим принципам використання ШІ, а саме:

1. **Законності**, що означає наявність усіх необхідних прав для використання систем ШІ, дотримання правил захисту персональних даних, конфіденційної та службової інформації, не порушення прав інших осіб.

2. **Недопущення дискримінації**: впровадження систем ШІ не має призводити до дискримінації або створювати нерівності за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального статусу або іншими ознаками під час роботи публічного службовця з інформацією про осіб.

3. **Регулярне проведення оцінки** (аудиту) ризиків, пов'язаних із застосуванням систем ШІ: проведення такої оцінки в правовій та технічній площині на всіх етапах життєвого циклу системи ШІ.

4. **Прозорість і зрозумілість**, що означає розкриття інформації про використання ШІ, пояснення цілей та методів його застосування, джерел даних для навчання систем. Службовець зобов'язаний інформувати керівника про можливість використання ШІ.

5. **Конфіденційність і захист даних** – це недопущення витоку персональних даних чи іншої конфіденційної та службової інформації через впровадження системи ШІ.

6. **Адаптивність** означає постійне покращення принципів відповідального впровадження ШІ відповідно до технологічного розвитку систем ШІ та змін правового регулювання.

7. **Правомірність мети** означає застосування ШІ на публічній службі винятково для досягнення законних, чітко визначених і суспільно корисних цілей з дотриманням принципу доброчесності.

8. **Субсидіарність**: ШІ може виконувати функцію допоміжного інструмента в роботі публічного службовця, доповнюючи, але не замінюючи ухвалення рішень або виконання ключових функцій.

9. **Відповідальність**: особа, яка застосовує в професійній діяльності системи ШІ, має відповідати за наслідки використання результатів роботи цих інструментів. [2, с. 8 - 9].

Отже, штучний інтелект стає важливим інструментом у процесі модернізації державного управління, сприяючи підвищенню ефективності, прозорості та якості надання публічних послуг. Його використання в різних країнах демонструє значний потенціал для автоматизації рутинних процесів, аналізу великих обсягів даних, покращення взаємодії з громадянами та забезпечення безпеки. Водночас важливо дотримуватись принципів законності, етики, конфіденційності та відповідального використання технологій. Штучний інтелект має виступати як допоміжний інструмент у роботі службовців, доповнюючи їх діяльність, а не замінюючи її, з урахуванням суспільних потреб і чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Штучний інтелект у публічному управлінні: поради, факти і практичні рішення. URL: <https://par.in.ua/information/publications/420-shtuchnyi-intelekt-u-publicnomu-upravlinni-porady-fakty-i-praktychni-rishennia>
2. Поради з відповідального використання штучного інтелекту публічними службовцями. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Porady_z_vykorystannya_AI.pdf
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/card2#Card>
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Ваховський Н.А.,
Науковий керівник: Литвинчук О. В., к.філос.н., доц.,
доцент кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

**ПРОБЛЕМИ ДОВЕДЕННЯ ФАКТІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА
В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ**

Проблема домашнього насильства в сучасній Україні давно вийшла за межі суто родинних або побутових конфліктів. Вона набула рис масштабного соціального й правового явища, що стосується не лише окремих осіб, а й усього суспільства в цілому. Йдеться про порушення основоположних прав людини, зокрема права на безпеку, гідність, недоторканність та свободу від приниження. Щодня в Україні тисячі людей, у більшості випадків – жінки та діти, стають жертвами фізичного, психологічного або економічного насильства з боку найближчого оточення.

Незважаючи на те, що за останнє десятиріччя правова база у сфері протидії домашньому насильству значно зміцнилася, найуразливішою ланкою залишається саме судовий етап. Він є завершальним у процедурі захисту постраждалих, але водночас найскладнішим – з огляду на брак доказів, неефективність розслідування та формалізм у судових рішеннях.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що існуюча судова практика ще не забезпечує реального й ефективного захисту потерпілих осіб. У багатьох випадках навіть після звернення до поліції та відкриття провадження кримінальні залишаються безкарними. Це обумовлено не тільки складністю самого доведення фактів домашнього насильства, а й загальним ставленням системи до цієї проблеми як такої, що «не заслуговує» пріоритетного підходу.

Особливу складність становить доведення саме систематичності насильства, що є обов'язковою умовою для кваліфікації злочину згідно з чинним законодавством. На практиці виникає чимало питань, пов'язаних із збиранням специфічних доказів – таких як протоколи про адміністративні правопорушення, обмежувальні приписи або постанови про адміністративну відповідальність. Верховний Суд неодноразово висловлювався щодо особливостей доказування у таких справах, однак у судовій практиці досі не досягнуто єдності у тлумаченні цих питань [1, с. 599]. Це лише підтверджує, що проблема має глибоку системну природу й вимагає додаткового осмислення та вдосконалення на рівні практики й законодавства.

Проблеми доказування у справах щодо домашнього насильства досліджували Н. Антонюк [1], І. Гловюк, [2], Ю. Ліхолетова, які акцентують увагу на складнощях доказування, особливостях правозастосування та процесуальних труднощах при розгляді справ цієї категорії.

Мета цієї роботи – розглянути основні труднощі, пов’язані з доведенням фактів домашнього насильства у кримінальному процесі, а також проаналізувати, яким чином практика Верховного Суду і нормативні зміни можуть вплинути на вирішення цієї проблеми.

Зокрема, важливим джерелом аналізу є практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, яка виявляє типові проблеми, з якими стикаються сторони під час судового розгляду таких справ [1].

Однією з найхарактерніших і найпоширеніших проблем є хибне трактування самого поняття домашнього насильства. У багатьох випадках суди намагаються підпорядкувати ситуацію нормам загального кримінального права, ігноруючи контекст родинних або близьких зв’язків. Це призводить до того, що діяння кваліфікують не за спеціальною статтею 126-1 Кримінального кодексу України [3], а як звичайні тілесні ушкодження або погрози, не враховуючи системність або емоційний контекст подій.

У таких випадках жертва не отримує належного захисту, а сам процес стає формальністю. Тим часом Верховний Суд неодноразово підкреслював у своїх роз’ясненнях, що домашнє насильство – це не тільки фізичне посягання на тіло особи. До його проявів належать і психологічний тиск, контроль над фінансами, приниження, ізоляція від зовнішнього світу, маніпуляції, а також сексуальне насильство. Однак подібні форми надзвичайно важко доводити, особливо якщо правоохоронці не мають відповідної підготовки або досвіду у роботі з такими кейсами [5].

Значна частина проблем пов’язана саме з етапом збору та оцінки доказів. Домашнє насильство за своєю природою є закритим явищем – воно зазвичай відбувається без свідків, у приватних приміщеннях, без відеофіксації. У таких умовах збирання доказів часто зводиться до свідчень самої жертви, що суди часто розцінюють як недостатньо переконливі або упереджені. Тим часом альтернативні способи фіксації, такі як фотографії, скріншоти листувань, аудіозаписи, відеозаписи з домашніх камер або свідчення сусідів, можуть бути важливими доказами, але суди нерідко ставляться до них з недовірою або взагалі не приймають їх до розгляду [2, с. 604].

Ще одним складним аспектом є необхідність доведення систематичності насильства. За чинним Кримінальним кодексом, щоб притягнути особу до відповідальності за статтею 126-1, потрібно підтвердити щонайменше три випадки насильства [5]. Однак, на практиці часто фіксується лише один епізод – інші або не документовані, або відбувалися раніше, коли жертва ще не зверталася за допомогою. Це унеможливорює правильну кваліфікацію діянь та дає кривднику змогу уникнути суворішого покарання. Верховний Суд наголошує, що під систематичністю слід розуміти не лише кількість випадків, але й повторюваність дій, навіть якщо вони різні за характером: словесні образи, фізичний тиск, обмеження у спілкуванні чи фінансах [2, с. 604; 3].

Серйозною проблемою залишається і відсутність повноцінного доступу постраждалих до юридичної допомоги. Часто жертви не знають, куди звертатися, як правильно оформити заяву, як довести факт насильства, які докази мають юридичну вагу. Це спричиняє втрату часу, доказів, а іноді – і повне закриття справи на ранніх етапах. Тому має бути створена дієва система правового супроводу постраждалих з моменту першого звернення – аж до винесення вироку судом. Вона повинна включати безкоштовних адвокатів, кризові кімнати, медичну допомогу, психологічну підтримку та соціальне супроводження.

Ще одним важливим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який набув чинності у 2018 році. Цей закон установлює основні поняття, принципи захисту постраждалих, механізми міжвідомчої взаємодії, а також запроваджує обмежувальні приписи, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, спеціальні заходи з протидії насильству та визначення систематичності як обов’язкової ознаки злочину. Він покликаний стати основою для більш ефективної боротьби з цим явищем у всіх ланках – від поліції до суду [4].

У цьому контексті особливо важливо говорити про перспективи розвитку законодавства. Одним з ключових напрямів є організація системного збору доказів. Потрібно розробити чіткі алгоритми дій для медичних працівників, соціальних служб і поліцейських, які дозволять фіксувати всі випадки насильства, включаючи ті, що не залишають фізичних слідів. В обов'язковому порядку має бути залучений психолог – саме він може виявити ознаки психологічного або емоційного насильства, які недоступні звичайному слідчому чи лікарю.

Також важливо вдосконалити підхід до відповідальності за такі діяння. Необхідно чітко диференціювати форми насильства: словесне, психологічне, економічне, фізичне, сексуальне. Для кожної з них мають бути передбачені відповідні санкції. Повторні випадки мають тягнути за собою суворіші заходи – зокрема, електронний контроль за кривдником, який би фізично унеможливив його наближення до постраждалої особи.

Профілактика також має відігравати ключову роль у боротьбі з цим явищем. Вона повинна охоплювати не лише дорослих, а й дітей, підлітків, молодь. Освітні програми у школах, тренінги для поліцейських і суддів, інформаційні кампанії у ЗМІ – усе це має формувати нову культуру спілкування, в якій насильство не матиме виправдань.

Отже, домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, що вимагає комплексного підходу для ефективного вирішення. Проблеми доведення фактів домашнього насильства в судовій практиці пов'язані з недостатньою підготовкою правоохоронців, суддів та медичних працівників, а також відсутністю чітких механізмів взаємодії між різними установами. Ці труднощі ускладнюють процес розслідування і ведення справ, особливо коли йдеться про психологічне чи економічне насильство, яке не завжди має фізичні сліди.

Збір доказів є важливим етапом у процесі доведення домашнього насильства, тому необхідно створити чіткі процедури для медичних, соціальних і правоохоронних працівників. Одночасно, потрібно посилити відповідальність за домашнє насильство, встановивши чітку градацію форм насильства та відповідних санкцій. Це дозволить не лише ефективніше карати кривдників, а й знижувати рівень безкарності.

Доступ до правової допомоги для постраждалих має бути забезпечений на всіх етапах: від звернення до органів влади до судового розгляду. Створення мережі підтримки у вигляді кризових кімнат, юристів і психологів значно покращить ситуацію, надаючи жертвам домашнього насильства реальну допомогу.

Для ефективної профілактики насильства необхідно впроваджувати освітні програми в школах та університетах, навчати молодь повазі до прав людини і ненасильницькому спілкуванню. Підготовка поліцейських та суддів до специфіки таких справ також є важливим кроком на шляху до зниження рівня насильства.

Отже, домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, що вимагає комплексного підходу для ефективного вирішення. Проблеми доведення фактів домашнього насильства в судовій практиці пов'язані з недостатньою підготовкою правоохоронців, суддів та медичних працівників, а також відсутністю чітких механізмів взаємодії між різними установами. Ці труднощі ускладнюють процес розслідування і ведення справ, особливо коли йдеться про психологічне чи економічне насильство, яке не завжди має фізичні сліди.

Збір доказів є важливим етапом у процесі доведення домашнього насильства, тому необхідно створити чіткі процедури для медичних, соціальних і правоохоронних працівників. Одночасно, потрібно посилити відповідальність за домашнє насильство, встановивши чітку градацію форм насильства та відповідних санкцій. Це дозволить не лише ефективніше карати кривдників, а й знижувати рівень безкарності.

Доступ до правової допомоги для постраждалих має бути забезпечений на всіх етапах: від звернення до органів влади до судового розгляду. Створення мережі підтримки у вигляді кризових кімнат, юристів і психологів значно покращить ситуацію, надаючи жертвам домашнього насильства реальну допомогу.

Для ефективної профілактики насильства необхідно впроваджувати освітні програми в школах та університетах, навчати молодь повазі до прав людини і ненасильницькому спілкуванню. Підготовка поліцейських та суддів до специфіки таких справ також є важливим кроком на шляху до зниження рівня насильства.

Таким чином, необхідно не тільки удосконалювати законодавство, але й реорганізовувати систему правосуддя для створення належних умов для захисту жертв домашнього насильства. Лише комплексний підхід до цієї проблеми забезпечить реальні зміни у боротьбі з домашнім насильством в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк Н., Ліхолстова Ю. Домашнє насильство: практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Судово-юридична газета – Блог*. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/265517-domashnye-nasilstvo-praktika-kasatsiynogo-kriminalnogo-sudu-u-skladi-verkhovnogo-sudu> (дата звернення: 12.05.2025)
2. Гловюк І.В., Гутник А.В., Коць Є.П. Варіативність доказування домашнього насильства: праксеологічний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 598–605. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/8116> (дата звернення: 12.05.2025)
3. Кримінальний кодекс України. Стаття 126-1. Домашнє насильство. *Протокол.ua (Юридичний інтернет ресурс)*. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_statnya_126_1/ (дата звернення: 12.05.2025)
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII : станом на 19 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 12.05.2025)
5. Суддя ВС розповіла про особливості застосування кримінального процесуального законодавства під час розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1641873/> (дата звернення: 12.05.2025)

Велігурська О. А.

**Науковий керівник: Острогляд О. В., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ШАХРАЙСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тотальною цифровізацією, ключовим рушієм якої є технології штучного інтелекту (ШІ). Поряд із позитивним економічним та соціальним ефектом, динамічна інтеграція ШІ в інформаційні, фінансові та комунікаційні системи створила нові, раніше невідомі, механізми вчинення злочинів. Зокрема, у сфері шахрайства (ст. 190 КК України), де ШІ виступає як високоточний та масштабний засіб обману, що значно ускладнює процес виявлення та доведення злочинного умислу і вимагає нових підходів до розслідування.

У контексті кримінального права, технології штучного інтелекту необхідно розглядати як високотехнологічне знаряддя або засіб вчинення злочину. Це означає, що ШІ не є суб'єктом кримінальної відповідальності, але слугує інструментом для людини-виконавця з метою реалізації її злочинного умислу, спрямованого на заволодіння чужим майном.

Відповідно до чинного законодавства України, зокрема статті 190 Кримінального кодексу України, шахрайство визначається як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Однак розвиток технологій штучного інтелекту створює нові форми обману, які не завжди можуть охопити традиційне розуміння цієї норми [2].

Наприклад, об'єктивна сторона шахрайства обов'язково передбачає наявність обману (повідомлення неправдивих відомостей чи приховування істини) як основного способу вчинення. Однак, застосування технологій штучного інтелекту викликає суттєву трансформацію об'єктивної сторони шахрайства, особливо у частині способу вчинення – обману. Основний виклик тут пов'язаний з технологіями Deepfake, які генерують синтетичні відео- та аудіоматеріали, імітуючи голос або зовнішність конкретної особи (наприклад, керівника компанії, фінансового директора або близького родича). Такий високотехнологічний обман спрямований на повне придушення критичного сприйняття потерпілого, змушуючи його "добровільно" здійснити транзакцію чи передати дані під впливом ілюзії автентичності [6].

Deepfake є технологічно посиленою формою обману, оскільки високий рівень правдоподібності згенерованого контенту здатний повністю приспати здатність потерпілого до критичної оцінки, створюючи ілюзію абсолютної автентичності. По суті, Deepfake є імітацією особистості, що підриває довіру в критично важливих соціальних та фінансових комунікаціях [5].

Штучний інтелект виступає як потужний інструмент масової автоматизації та масштабування шахрайства. Якщо традиційне шахрайство вимагало від виконавця індивідуальної роботи з жертвою, то агентивні ШІ-системи можуть одночасно генерувати тисячі унікальних фішингових листів або повідомлень у чатах. Ці системи здатні аналізувати великі обсяги персональних даних жертви (професію, інтереси, попередню кореспонденцію) для створення обманного контенту, що значно підвищує відсоток успішних атак та багаторазово збільшує розмір заподіяної шкоди. Таким чином, ШІ трансформує шахрайство з точкового злочину в масштабну кіберкампанію [4].

Подальше застосування ШІ включає маніпуляцію автоматизованими фінансовими системами та обхід біометричного захисту. Наприклад, ШІ може бути застосований для внесення несанкціонованих змін у великі масиви фінансових чи корпоративних даних, що спричинить автоматичне перерахування коштів чи придбання майнових прав на користь злочинця без прямого контакту з людиною-бухгалтером чи менеджером.

Особливе значення для аналізу кіберзлочинів, зокрема тих, що вчиняються із застосуванням штучного інтелекту (ШІ), є кваліфікуюча ознака «шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ЕОТ)», яка зазначена у частині 4 статті 190 Кримінального кодексу України як підстава для посиленої кримінальної відповідальності [1].

Під незаконними операціями з використанням електронно-обчислювальної техніки як ознакою шахрайства слід розуміти такі спрямовані на заволодіння чужим майном або придбання права на майно операції, в основі яких лежать обман чи зловживання довірою.

При цьому вказану обставину утворюють лише операції, здійснення яких без використання електронно-обчислювальної техніки є неможливим. Якщо ж з використанням такої техніки здійснюються операції, які цілком можуть здійснюватись за допомогою іншої техніки, то розглядуваний склад шахрайства відсутній. Електронно-обчислювальна техніка у такому випадку виступає засобом вчинення злочину, а здійснювані з використанням неї операції становлять зміст шахрайського заволодіння чужим майном чи правом на нього [3].

Наведене тлумачення ознаки «шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ЕОТ)» (ч. 4 ст. 190 КК України) повністю охоплює та обґрунтовує підвищену небезпеку шахрайства, вчиненого із застосуванням штучного інтелекту (ШІ). Ключовим моментом є те, що під незаконними операціями слід розуміти такі, що спрямовані на заволодіння майном і неможливі без використання ЕОТ – як-от здійснення електронних платежів або інших операцій з безготівковими коштами. Шахрайство з ШІ ідеально підпадає під це визначення, оскільки технології ШІ (наприклад, Deepfake, агентні системи) використовуються для здійснення високошвидкісних, масованих та технічно складних операцій, які є невід'ємними частинами функціонування цифрових фінансових систем.

Штучний інтелект виступає у ролі високотехнологічного засобу автоматизації незаконних операцій. Наприклад, застосування ШІ для маніпуляції фінансовими системами через несанкціоноване внесення змін у цифрові бази даних, що призводить до автоматичного перерахування безготівкових коштів, є прямим прикладом такої операції. Так само, використання генеративних моделей для створення правдоподібних Deepfake-матеріалів з метою обходу біометричних систем чи автоматизованих верифікаційних протоколів є технічним втручанням, спрямованим на отримання доступу до чужого майна. У цих випадках ЕОТ (у широкому розумінні, включаючи мережі, програмне забезпечення та алгоритми ШІ) виступає засобом вчинення злочину, а ШІ трансформує шахрайство з обману людини на обман автоматизованої системи.

Якщо ШІ використовується не для обману людини, а для безпосереднього впливу на цифрову систему, він діє як інструмент автоматизації «незаконних операцій з ЕОТ». Наприклад, алгоритми машинного навчання можуть бути використані для автоматичного сканування вразливостей системи, підбору паролів, або масової розсилки фішингових повідомлень, які ініціюють несанкціоновану транзакцію в банківській чи платіжній мережі.

Використання автоматизованих систем, як-от боти, для здійснення масових або цільових несанкціонованих дій з даними (спам-атаки, маніпуляція алгоритмами), також відповідає змісту ознаки «незаконних операцій з ЕОТ», оскільки це є неправомірним впливом на процес обробки даних, що призводить до заволодіння чужим майном.

Таким чином, технології штучного інтелекту кардинально трансформують шахрайство (ст. 190 КК України), перетворюючи його з точкового злочину на масштабну кіберкампанію за допомогою автоматизації обману (зокрема, через Deepfake). Ключовим для кваліфікації є визначення ШІ як високотехнологічного засобу вчинення «незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» (ч. 4 ст. 190 КК України), оскільки саме ШІ автоматизує ці операції, спрямовані на маніпуляцію цифровими фінансовими системами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Драгоненко А. О. Наколенко М. І. Проблеми кваліфікації шахрайства з використанням електронно-обчислювальних машин. Порівняльно-аналітичне право. 2018. с. 256-259.
2. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2018. С. 596-597.
4. Новий рівень онлайн-шахрайства: в Україні зростає кількість афер з ШІ та QR-кодами. Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/shahraystvo-v-ukrajini-ukrajinciv-poperedili-pro-novi-metodi-zlochinciv-13063125.html>
5. Штучний інтелект і дипфейки: як країни реагують на загрози - Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-i-dipfeiky/>
6. Deepfake. Кібер Брама. URL: <https://stopfraud.gov.ua/cybersecurity-in-communication/deepfake-i1016>

Верба Т. Ю.

**Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Штучний інтелект в сучасному світі став невід'ємною частиною життя багатьох людей у всіх сферах, в тому числі для більшості студентів та викладачів він усе більше стає опорою у навчанні та роботі. Проте не кожна людина знає, як ним правильно користуватись [1, с.11].

Штучний інтелект (надалі – ШІ) – комп'ютерна система, що здатна аналізувати інформацію і приймати рішення [2]. Важливою особливістю ШІ є імітація людського мозку, тобто здатність вчитися і накопичувати знання. В Україні в сферу освіти ШІ ввели у 2022 році із появою платформи ChatGPT. Так для студентів та викладачів він став невід'ємною частиною освітнього життя. Результати опитування українців щодо користування штучним інтелектом у роботі та побуті засвідчили наступну статистику: високий рівень обізнаності респондентів про ШІ (88%). Найвищий рівень регулярного використання зафіксовано серед молоді 18-29 років – понад половина респондентів (54%) [3].

ШІ є доволі зручним інструментом для роботи із навчальним матеріалом. Завдяки йому можна створити план роботи, оптимізувати велику кількість інформації тощо. Для студентів він є корисним інструментом для допомоги у написанні робіт, конспектів, отримання знань. Так само і для викладачів він є зручним помічником у роботі із матеріалом для учнів, студентів.

Проте ШІ має і свої недоліки. Першочерговим недоліком є недостовірність деякої інформації або те, що інформація є застарілою. Також він може видавати помилки або плутатись у інформації яку надає [4, с.71]. І найбільшою наразі проблемою використання ШІ є його простота. Зараз більшість студентів та викладачів можуть просто надіслати запит який треба зробити і бот виконає за нього роботу. Це створює деякий дисонанс, оскільки студент не докладляє зусиль на вивчення матеріалу та не отримує нові знання із цього, а викладач не докладляє зусиль у свою роботу, що робить його менш компетентним.

На сьогоднішній день Міністерство освіти та науки України вживає заходів з метою вирішення цієї проблеми. Так у 2018 році у всі заклади була запроваджена академічна доброчесність [5]. Це порядок, що врегульовує плагіат, списування та розповсюдження робіт або відповідей на самостійні та контрольні роботи. У зв'язку із появою такої платформи, як ChatGPT, Google Gemini тощо, до цього нормативного акту був складений законопроект №10392, що спрямований на посилення контролю за академічною доброчесністю у ЗВО [6]. Завдяки академічній доброчесності вищі навчальні заклади мають змогу регулювати якість освіти студентів та зменшити рівень плагіату, що створює ШІ.

Підсумовуючи, можна сказати, що використання ШІ у навчанні значно полегшило освітній процес для студентів, викладачів. Проте в деяких ситуаціях ШІ використовується неправильно та сприяє проблемам навчання у студентів. Тому вирішення цього питання у правовому та практичному полі може значно оптимізувати освітньо-виховний процес студентів, роботу викладачів без створення проблем із плагіатом та якістю отриманих знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 липня 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь. 2024. 328 с.

2. ШІ та революція в digital: як штучний інтелект змінює гру. URL: <https://ukrainiandigital.com/strong-yak-stvoryty-vlasne-onlayn-navchannia-strong/>

3. Скільки українців користується штучним інтелектом у роботі та побуті. URL: <https://texty.org.ua/fragments/115053/skilky-ukrayinciv-korystuyetsya-shtuchnym-intelektom-u-roboti-ta-pobuti-opytuvannya/>

4. Драч І., Петроє О., Бородієнк О., Регейло О, Базелюк О., Базелюк Н., Слободянюк О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. №15. 2023. С.66 – 82.

5. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: Лист МОН від 23.10.2018 № 1/9-650. URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>

6. Про академічну доброчесність: Законопроект ВРУ від 08.01.2024 №10392. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43481>

Вергун В.А.,
Науковий керівник: Дутко А.О., к.ю.н, доц.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Навчально-науковий інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ВРЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

У сучасних реаліях сімейні спори залишаються однією з найбільш поширених і емоційно напружених категорій правовідносин. Воєнний стан лише загострив ці процеси: економічна нестабільність, вимушене розлучення сімей через евакуацію чи мобілізацію, психологічний тиск і соціальна невизначеність призводять до конфліктів між подружжям, суперечок щодо утримання та виховання дітей, поділу майна тощо.

Показовим є те, що кількість розлучень в Україні у 2024 році була майже такою ж, як і кількість укладених шлюбів. За даними Міністерства юстиції та судової влади, торік українці уклали 150,2 тисячі шлюбів, а кількість розлучень сягнула аж 141,8 тисячі. Така статистика свідчить про значну напругу у сфері сімейних правовідносин та актуалізує потребу в ефективних правових інструментах для врегулювання спорів [1].

Конституційно-правовою основою забезпечення захисту прав у цій сфері є ч. 5 ст. 55 Конституції України, яка встановлює, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань». Це положення гарантує особам можливість використовувати широкий спектр форм захисту, в тому числі й позасудові механізми [2].

У розвиток цієї конституційної норми ст. 16 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV передбачає, що «сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом». Тобто, законодавець визнає пріоритетність досудового вирішення конфліктів, що відкриває простір для застосування альтернативних процедур [3].

Особливе місце серед таких процедур належить медіації. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX, «медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [4].

Також, варто зазначити, що законодавець надає правове визначення процедури медіації, виділяючи три взаємопов'язані ознаки: переговори, структурованість процедури переговорів та участь медіатора. Це визначення підкреслює відмінності медіації від інших примирних процедур, зокрема процедур внутрішнього або судового примирення, а також будь-яких переговорів за участю посередника, оскільки не всі такі процедури можна віднести до медіації.

Медіація є структурованою процедурою, що складається з послідовних етапів (стадій) переговорів. У різних школах медіації назви та кількість стадій можуть відрізнятися - від 4 до 7. Проте незалежно від термінології, її структура зводиться до наступного алгоритму: збір інформації та визначення тем для обговорення, робота з інтересами та потребами сторін, пошук можливих варіантів рішень, оцінка їх реалістичності та оформлення досягнутих домовленостей.

У законодавчому визначенні поняття «медіація» також наголошується на сутності процедури через її принципи. Зокрема, законодавець підкреслює превентивний характер медіації, зазначаючи, що до неї можна звертатися не лише для врегулювання наявного конфлікту або спору, але й для запобігання його виникненню у майбутньому [5, с.13].

На рівні європейського права подібне тлумачення закріплено у ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» [6]. У ній медіація також розглядається як структурований процес, у якому дві або більше сторін, на засадах добровільності, прагнуть мирного врегулювання спору за допомогою незалежного посередника.

Як зазначає Т.О. Подковенко, медіація є процесом примирення, при якому сторони самостійно контролюють і визначають як хід процесу, так і його кінцевий результат – досягнення згоди. Це метод, у якому жодне рішення не приймається без взаємної згоди та порозуміння між сторонами [7, с. 14].

Відповідно до положень ст. 4 Закону України «Про медіацію», проведення процедури можливе лише за взаємною згодою сторін. При цьому вона ґрунтується на низці ключових принципів: добровільності участі, конфіденційності процесу, нейтральності та незалежності медіатора, його неупередженості, а також рівності прав сторін та їхнього права самостійно визначати умови врегулювання спору [4].

Існують випадки, коли проведення сімейної медіації виявляється недоречним. Це, зокрема, стосується випадків, коли одна зі сторін є алко- або наркозалежною, недієздатною, або коли сторони відмовляються приймати принципи медіації. Також медіація не застосовується, якщо участь у ній примусова, якщо одна зі сторін здійснює домашнє насильство щодо іншої, або якщо під час процедури відбувається тиск чи погрози [8, с. 127].

Процедура сімейної медіації має низку переваг порівняно з судовим розглядом. Під час судового процесу сторони часто сприймають одна одну як суперників, прагнучи перемоги, тоді як медіація спрямована на порозуміння і врахування інтересів обох сторін. Судовий розгляд опосередкований: адвокати представляють інтереси клієнтів, використовуються юридичні терміни, а живого діалогу між сторонами практично немає. Медіація ж забезпечує безпосереднє спілкування сторін через медіатора, що дозволяє обговорити проблеми власними словами та досягти конструктивного рішення.

Крім того, медіація є швидшою і гнучкішою процедурою. Сторони самі визначають медіатора, способи врегулювання спору та варіанти рішень, тоді як у суді участь беруть свідки, представники, діти та інші фахівці, а процес часто формальний. Медіація дозволяє обрати рішення, яке задовольняє всі сторони, без примусового виконання, тоді як судові рішення нав'язується і його результат не завжди передбачуваний.

Крім того, медіація є економічно вигіднішою, адже судовий процес передбачає значні витрати на подання позову, оплату адвокатських послуг та виконання рішення, які зазвичай покладаються на сторону, не на користь якої ухвалено рішення. У медіації витрати нижчі і розподіляються за домовленістю сторін, із можливістю залучення юриста чи нотаріуса для оформлення угоди [9, с. 150].

Підводячи підсумок, варто зазначити, що сімейна медіація є ефективним механізмом врегулювання спорів, що дозволяє сторонам досягти взаємовигідного рішення, зберігаючи повагу та мінімізуючи конфлікт. На відміну від судового розгляду, медіація забезпечує безпосереднє спілкування сторін, швидкість і гнучкість процесу, рівність у представленні інтересів та конфіденційність. Вона дозволяє обирати рішення, яке відповідає потребам усіх учасників, мінімізує емоційне навантаження і зменшує витрати. У сучасних умовах, коли судова система може працювати з переборами, а сімейні конфлікти стають все більш складними та емоційно насиченими, розвиток і популяризація медіації є важливим кроком у захисті прав і інтересів громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чому в Україні кількість розлучень наздоганяє одруження: BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c15zx1d4v2ko>.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6157>.
4. Про mediaцію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n27>.
5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про mediaцію» Київ: Видавництво РАЦІО, 2024, С.100.
6. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters: Document 32008L0052. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/eng>.
7. Подковенко Т.О. Моделі mediaції та механізм її здійснення. Актуальні проблеми правознавства. 3 (23)/2020. С. 12-20.
8. Чеховська І.В., Довга М.О. Mediaція як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2023. Вип. 3 (12). С. 123-138.
9. Дутко А.О., Нагірняк О. Mediaція як спосіб вирішення сімейних спорів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». Т.7, №1, 2020. С. 148-151.

Вержиковська Ю.І.,

Науковий керівник: Троцюк Н.В., к.ю.н., доц.,

Факультет права та міжнародних відносин,

Державний університет «Київський авіаційний інститут»,

м. Київ

**ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ВІД РАДЯНСЬКОГО ФОРМАЛІЗМУ ДО СУЧАСНИХ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

Рівноправність в українському суспільстві в умовах воєнного стану є однією з актуальних тем, що вимагає уваги. Адже в реаліях сьогодення багато жінок перебрали на себе набагато більше обов'язків, які до того за стереотипним розподілом покладались на чоловічу частину суспільства, але при цьому питання їх прав, соціальної забезпеченості і гарантії безпеки залишаються незмінними, і в деяких випадках набагато слабші. Актуальність дослідження зумовлена посиленням ролі жінок у суспільно-політичному житті України та необхідністю адаптації національної правової політики до стандартів Європейського Союзу. Адже попри значну кількість нормативно-правових актів в Україні, рівень фактичної гендерної рівності залишається недостатнім.

Метою даного дослідження виступає вивчення розвитку правової політики України у напрямку забезпечення гендерної рівності, а також виявлення ключових викликів, що постають перед її впровадженням на нинішньому етапі.

Слід зазначити, що історичні умови становлення прав жінок у радянську епоху мають складну і багатогранну природу, з ознаками подвійності та суперечливості. На офіційному рівні в законодавчому просторі активно пропагувалася ідея рівності між жінками та чоловіками, проголошувалася теза про гендерну рівноправність як одну з основоположних цінностей соціалістичної епохи. У цьому напрямку створювалися спеціальні нормативно-правові акти, включаючи конституції СРСР і УРСР, які закріплювали рівні права представників обох статей у соціальному, політичному, трудовому та освітньому житті. Жінкам було офіційно надано широкий спектр прав та гарантій, проте, у реальності ця

проголошена рівність здебільшого обмежувалася заявами, не підкріпленими дієвими механізмами забезпечення цих прав. Жінки, хоч і брали активну участь в економічній діяльності поруч із чоловіками, але не мали рівних умов оплати праці й часто стикалися з обмеженим доступом до керівних посад, а відсутність повноцінних можливостей впливати на ухвалення політичних рішень яскраво показували реальність рівності.

У радянський період гендерну рівність не розглядали як важливий напрямок соціальної політики чи науки. Через поверхнєве ставлення до соціальної ролі жінки прогрес у досягненні рівності був уповільнений. Зрушення почалися лише в другій половині 1980-х років завдяки міжнародним ініціативам, зокрема ООН, і глобальним демократичним процесам. Після здобуття незалежності у 1991 році Україна ратифікувала ключові міжнародні документи для боротьби з дискримінацією жінок [1, с. 21] і заявила про наміри дотримуватися міжнародних стандартів.

Одним із ключових етапів було закріплення гендерної рівності на конституційному рівні у 1996 році [2]. Забезпечення рівності поступово переходило від декларацій до реальних правових механізмів, закріплених у основному законодавчому документі країни [1, с. 53]. Вперше були прийняті нормативно-правові акти, які регулювали аспекти гендерної рівності у сфері праці, виборчого процесу, а також захисту від дискримінації та насильства. На основі цих ініціатив держава активізувала створення спеціалізованих органів та програм, орієнтованих на практичну реалізацію принципів рівноправності у всіх сферах суспільного життя: економічній, політичній, культурній і соціальній. Цей процес став відправною точкою для здійснення важливих і складних кроків до формування гендерно чутливої держави, де принципи соціальної справедливості отримали практичне втілення та стали частиною повсякдення.

Одним із перших вагомих досягнень на цьому шляху було прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Саме він закріпив принцип недискримінації за ознакою статі, а також гарантував рівні права у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах. Даний нормативно-правовий акт прямо заборонив будь-які форми обмежень чи привілеїв на основі статі та зобов'язав державні установи дотримуватися принципу рівності при формуванні і реалізації політики [3]. Також даним нормативно-правовим актом було передбачено позитивні дії для усунення історичних дисбалансів, наближаючи національне законодавство до європейських стандартів, включно з положеннями CEDAW і Стамбульської конвенції. Таким чином, Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» став основою для інтеграції гендерного підходу в усі сфери державного управління та забезпечення прав людини.

Наступним ключовим компонентом державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності вважаємо Національний план дій із впровадження Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року [4], який спрямований на захист прав жінок, особливо в умовах збройних конфліктів та війни. У цьому документі визначено основні напрями роботи держави щодо залучення жінок до миротворчих процесів, запобігання конфліктам, ухвалення рішень з питань захисту та відновлення після війни. Передбачено комплекс заходів для забезпечення захисту прав жінок і дівчат, які постраждали від насильства, пов'язаного з конфліктом. З огляду на виклики війни, реалізація цього плану є конкретним інструментом з упровадження гендерного підходу в секторі безпеки й оборони, що сприяє посиленню ролі жінок у миротворчій діяльності, захисті прав людини та інтеграції міжнародних політичних норм.

Вважаємо, що важливу роль у забезпеченні гендерної рівності у вище зазначених напрямках відіграє Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Саме Омбудсмен проводить парламентський контроль за дотриманням прав та свобод громадян і розглядає скарги на випадки гендерної дискримінації, моніторить дотримання принципу рівності у різних сферах, надає рекомендації владі щодо усунення порушень у цьому напрямку, може ініціювати зміни до законодавства та бере на себе зобов'язання виконувати міжнародні зобов'язання, серед яких ті, що пов'язані з ратифікацією міжнародних конвенцій, зокрема Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок CEDAW, Пекінської платформи дій та Стамбульської конвенції.

Попри позитивні зміни у правовій політиці України в сфері забезпечення гендерної рівності, які викладені вище, на нашу думку, в нашій державі залишилось і ряд проблем, які потребують негайного вирішення. Перша стосується реалізації гендерної політики на місцевому рівні. Адже, регіональним органам влади бракує ресурсів і знань для впровадження певних програм, а дієвий контроль за їх виконанням майже відсутній [5, с. 378]. Додатково впливають на цей стан стійкі патріархальні уявлення про ролі жінок і чоловіків, успадковані з радянських часів. Наступною проблемою є відсутність контролю за дотриманням гендерного законодавства та слабка інтеграція гендерних питань в освіту.

Таким чином, можемо зробити висновок, що сучасні виклики, пов'язані з правовим режимом воєнного стану, лише підкреслюють необхідність подальшої адаптації законодавства до європейських стандартів, зокрема через посилення соціального захисту, забезпечення рівного доступу жінок до процесів ухвалення рішень та впровадження гендерно-чутливих підходів у всіх сферах публічної політики.

Перспективи розвитку українського законодавства полягають, насамперед, у його гармонізації з нормами ЄС, створенні ефективних механізмів моніторингу реалізації рівності та формуванні правової культури, в основі якої лежатиме реальне, а не формальне утвердження рівноправності жінок і чоловіків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Світовенко Д. В. Форми та способи реалізації принципу гендерної рівності за трудовим законодавством України : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2023. 198 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 38. Ст. 160.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.
4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text>.
5. Грицаї І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Дніпро, 2018. 560 с.

Гриценко Ю., Білецький М.
Науковий керівник: Грабчук О.В., к.н.д.у.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС 2.0: ЕРА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У сучасному інформаційному суспільстві технологічні процеси дедалі більше інтегрують системи штучного інтелекту (ШІ), що зумовлено не тільки їхньою незамінністю, скільки потребою в оптимізації та автоматизації як професійної діяльності, так і повсякденних завдань. На сьогодні спостерігається значне розширення спектру сервісів ШІ, які частково виконують когнітивні функції людини, а також помітна диверсифікація способів їх застосування. Зокрема, це стосується використання промптів, попереднього налаштування чат-ботів відповідно до специфіки їхнього подальшого використання та інших форм адаптації інтелектуальних систем під конкретні потреби користувачів. Реалії показують, що у різних сферах ШІ трансформує процеси, оптимізує рішення і відкриває нові можливості, зокрема й в юриспруденції, одним із невід'ємних компонентів якої є кримінальний процес. Станом на 2025 рік передові сучасні технології демонструють свою ефективність та результативність в багатьох галузях права, що підкріплюється досвідом високорозвинених країн Європи та Азії, США, Канади, чим і зумовлюється інтерес в огляді зразків практичного використання новітніх прерогатив в контексті українського законодавства.

Базисом регулювання питань використання ШІ в країнах Європи нині вважається Європейська етична хартія про використання штучного інтелекту в судових системах та їх оточення від 3-4 грудня 2018 року, ухвалена Європейською комісією з питань ефективності правосуддя у грудні 2018 року. Такий документ має рекомендаційний характер, але разом з тим є істотним в процесі створення концепцій інтеграції ШІ-рішень у судовій практиці на загальноєвропейському рівні [2, с. 4].

Не зважаючи на наявність даного нормативно-правового акту кожна країна по своєму здійснює регулювання та використання систем штучного інтелекту. На глобальному рівні існує низка правових платформ, які застосовують технології ШІ. З-поміж найвпізнаваніших систем, що допомагають суддям приймати процесуальні рішення, виокремлюють Compulsory Similar Cases Search and Reporting Mechanism, Prometea, Harm Assessment Risk Tool (HART), Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS). Ці системи є цінними для сучасного кримінального судочинства, оскільки вони автоматизують обробку великих даних, прогнозують ризики рецидиву, стандартизують судові рішення та зменшують навантаження на суддів і прокурорів, підвищуючи ефективність. Наведемо їх характеристики:

1. Compulsory Similar Cases Search and Reporting Mechanism є впізнаваною в Китайській Народній Республіці. Особливостями роботи даної системи є те, що вона широко застосовується для забезпечення аналогічних вироків у Верховному народному суді Китаю, що в сукупності дозволило автоматизувати рішення, зменшити навантаження на суддів, та посприяло уніфікації через оцифрування баз даних у кримінальних справах. Але як і будь-яка інша система вона має свої недоліки, зокрема вона може мати недостатню точність при підборі подібних справ та не потрібність для досвідчених суддів.

2. Prometea, країною використання якої є Аргентина. З-поміж істотних переваг слід виділити такі: додаток використовується «у прокуратурі та суді, щодо ефективності та процесуальної економії», на основі попередньо проаналізованих судових рішень, постанов програма здатна менш ніж за 10 секунд надати готове рішення суду переважно цивільної та адміністративної юрисдикції та зменшення навантаження на працівників прокуратури, крім цього особливою зацікавленістю дана технологія штучного інтелекту отримала від ООН та Світового банку.

3. HART, що була розроблена спільно з Кембриджським університетом і партнерами. Застосовуючи машинне навчання, система фокусується на оцінці ризику шкоди на основі понад 30 факторів, хоч і має дорадче значення. Така система є корисною для судових та правоохоронних органів, оформлюючи важливу додаткову інформацію у звіт, тобто опрацьовуються данні щодо віку, гендеру, та імовірного рецидиву, базуючись на попередніх вчинених правопорушеннях. Основним недоліком є те, що соціальні характеристики можуть виступати дискримінуючим чинником.

4. COMPAS, що широко використовується в більшості штатів США. Функціональне призначення полягає в оцінці ймовірності рецидиву через аналіз соціальних характеристик особи, керуючись основоположними теоріями злочинності. В цій програмі слід звертати обов'язкову увагу на правильність даних, тобто різноманітних пояснень експертів, показань свідків, свідчень потерпілих, уточнень обвинуваченого, пояснень підозрюваного, оскільки від цього залежить результат ШІ-рішень. Раніше відносно цієї технології ШІ виникали питання щодо дискримінуючої ознаки, зокрема раси. Разом з тим така система є доволі ефективною щодо кримінальних проваджень через зменшення навантаження суддів на етапі прийняття рішень [4, с. 48-53].

Втім потрібність впровадження вище вказаних інструментів на національному рівні затьмарюється ризиками дискримінації, неточності даних та етичними викликами, що вимагає вдосконалення алгоритмів, людського втручання і контролю, та адаптації до українського контексту, зокрема через гармонізацію з європейськими стандартами, як зазначено в Європейській етичній хартії.

У національному законодавстві, зокрема статтею 16 Кодексу суддівської етики визначається наступне: «Використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» [3]. Норма беззаперечно вимагає подальшої конкретизації, оскільки вона обмежує сутність свого практичного застосування, зокрема неможливо говорити про генерацію комплексних рішень суду, оформлення звітів, оцінку ймовірності рецидивів, при цьому відповідальність у результаті покладається на того, хто виносить вирок у випадку використання ШІ. Це потребує змістовних досліджень, адже в довгостроковій перспективі, до прикладу, персонал органу пробації зможе заощадити час на підготовку досудової доповіді, наглядової та пенітенціарної пробації. Відповідно до ч.ч.1, 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію», пробаційні програми спрямовані на здійснення аналізу обвинуваченого і подання суду формалізованої інформації про особу засудженого, його соціально-психічний стан, схильність до повторного вчинення правопорушення та висновок про можливість застосування більш м'якого покарання з метою виправлення особи [5]. Тут дійсно можна було б запрограмувати відповідні системи, запозичивши передовий досвід, підвантаживши справи, щоб по аналогії можна було швидше досягати результату в оформленні відповідної доповіді. Втім варто пам'ятати, що навіть така прерогатива як оформлення звіту спільно з ШІ є лиш допоміжним інструментом, внаслідок чого не може бути безпосереднім доказом обвинувачення.

Орієнтуючись на згадані вище дослідження, наше законодавство потребує значної роботи над імплементацією зарубіжних практик вже сьогодні, адже це допоможе зняти зайве навантаження з судової гілки влади вже завтра. Слід максимально запозичати досвід США, Аргентини, Великобританії, Китаю, оскільки це допоможе модернізувати українську систему правосуддя (автоматизація рутинних завдань, прискорення розгляду справ, уніфікація критерії оцінки доказів), при цьому завжди залишається суб'єктивний чинник, оскільки контроль над прийняттям остаточного рішення є особистою відповідальністю судді.

Отже, нині в українському законодавстві думка щодо використання новітніх технологій, зокрема ШІ, є доволі двоякою. З одного боку, можливо досягти повної уніфікації та гармонізації через запозичення систем, корисних у прийнятті процесуальних рішень, адже ми вже знаємо, яким може бути результат, уникнувши попередніх помилок. З іншого боку, треба пильно слідкувати, щоб не допустити упередженості, конфлікту інтересів та нелегітимності доказів з боку таких систем по відношенню до безперешкодності існування прав людини. У будь-якому разі застосування ШІ-рішень залишається питанням часу, але однозначним є той факт, що чим раніше ми досягнемо те, як мають працювати такі системи, то тим раніше зможемо спростити процес прийняття рішень з використанням таких можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берназюк Я. Ера ШІ й роль верховних судів у цифровій трансформації правосуддя. *Supreme Observer*. 27.05.2025. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1350/era-shi-i-rol-verkhovnykh-sudiv-u-tsyfrovii-transformatsii-pravosuddia> (дата звернення: 28.09.2025).
2. Берназюк Ян. Штучний інтелект у правосудді: міжнародний досвід та виклики URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/122_AI_international_experience_ber_naziuk.pdf (дата звернення: 28.09.2025).
3. Про затвердження Кодексу суддівської етики: Рішення XI чергового 3'їзду суддів України від 22.02.2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#n123> (дата звернення: 28.09.2025).
4. Плахотнік О.В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 45-57.
5. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII: станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 28.09.2025).

Гудзь Є.В.

Науковий керівник: Мельниченко Р.В., к.ю.н.,
завідувач кафедри правового забезпечення
безпеки бізнесу, адвокат
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

МЕНТОРСТВО ЯК ЗАСІБ ПОЄДНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Проблемою української юридичної освіти є розрив між теорією та практикою. Менторство - співпраця студента з досвідченим юристом, це допомагає майбутнім фахівцям швидше адаптуватися до реалій професійної діяльності [2, с. 58].

У світі така система широко використовується, зокрема у формі стажувань і наставницьких програм. В Україні ці інститути тільки набувають розвитку, проте їх впровадження має великий потенціал.

Менторство здатне стати дієвим механізмом поєднання науки, освіти та юридичної практики.

1. Проблема: Дисбаланс між теорією та практичною компетентністю

Класична методика викладання правничих дисциплін, що базується переважно на монологічних лекціях, часто призводить до формування у студентів значного теоретичного, але пасивного знання. Виникає дисбаланс між обсягом вивченого матеріалу та здатністю застосовувати його на практиці. Як наслідок, знижується рівень зацікавленості студентів, оскільки вони не бачать безпосереднього зв'язку між академічною догматикою та потребами сучасної юридичної професії [1, с. 18].

2. Менторство: Індивідуалізація та професійна орієнтація

Менторство є ефективним інструментом індивідуалізації навчального процесу та професійної орієнтації. Воно передбачає закріплення за студентами досвідчених фахівців, які виступають у ролі наставників. Функції менторства включають:

Контекстуалізація знань: Ментор допомагає інтегрувати теоретичні положення у практичний правозастосовний контекст, демонструючи реальні механізми роботи правової системи.

Розвиток «soft skills»: Під керівництвом ментора студенти вдосконалюють навички комунікації, ведення переговорів та етичного прийняття рішень, що є критично важливим для професійного успіху [2, с. 68].

Формування професійної ідентичності: Менторство сприяє глибокому розумінню цінностей та стандартів юридичної спільноти, що позитивно впливає на мотивацію та відповідальність [2, с. 70].

3. Інтерактивні методики: Активізація навчального процесу

Перехід до інтерактивного навчання є необхідною умовою для підвищення залученості студентів. Серед найбільш ефективних методик слід виділити:

Аналіз реальних судових прецедентів дозволяє розвивати критичне мислення та здатність до юридичної кваліфікації фактів.

Моделювання судових засідань: Цей метод формує навички публічної аргументації, підготовки процесуальних документів та дотримання судової процедури, імітуючи реальне професійне середовище [3, с. 94].

Правові клініки: Робота з реальними клієнтами під наглядом викладача забезпечує безпосередній практичний досвід та вчить працювати в умовах професійної відповідальності.

Застосування цих методик перетворює студента з пасивного отримувача інформації на активного суб'єкта навчально-дослідницької діяльності.

Щоб наша юридична освіта була успішною, а ми - конкурентоспроможними фахівцями, нам потрібен баланс між класичною теорією та практично-орієнтованими підходами.

У зв'язку з цим, пропоную до обговорення наступне питання:

В умовах обмежених ресурсів та великої кількості студентів, якими мають бути оптимальні моделі менторства, що дозволять ефективно масштабувати методики ?

Список використаних джерел:

1. Петренко І. В. Методика викладання юридичних дисциплін: інноваційний підхід до формування професійних компетенцій. Науковий вісник. Серія «Право». 2022. Вип. 8. С. 18-26. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/1090/954>
2. Сидоренко Р. П. Менторство в юридичній освіті: роль та моделі реалізації. Вісник університету. 2021. № 5. С. 67-75. URL: https://lvphu.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/Zbirnyk_Sydorenko_2022_.pdf
3. Гнатюк Л. А. Ефективні методи підвищення зацікавленості студентів у праві: практичні аспекти. Освіта і право. 2023. № 10. С. 90-98. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/53-2023/53_2023.pdf

Данко І.,
Науковий керівник: Возняковська К. А., д.ю.н., проф.,
в.о. завідувача кафедри цивільного, господарського права
та приватно-правових дисциплін,
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Чернівці

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ**

Рейдерство стало одним із найбільш небезпечних викликів сучасного українського суспільства. Воно руйнує принципи добросовісної конкуренції, дестабілізує економічні відносини та створює соціальну напругу. Протидія цьому явищу потребує системного бачення і взаємодії між державними органами, бізнесом і громадськістю. Адміністративно-правовий інструментарій, у поєднанні з прозорими процедурами державної реєстрації та цифровим моніторингом, має потенціал стати ефективним бар'єром для незаконного заволодіння майном.

Протиправне заволодіння активами суб'єктів господарювання – одна зі злободенних проблем сьогодення. Економічна злочинність, як соціальне явище, характеризується цілим комплексом суспільно небезпечних наслідків, а тому вимагає своєчасного реагування, організації належної протидії з боку правоохоронних органів, а також у цілому активізації діяльності всього механізму держави в цьому напрямі [7, с.512].

Дослідження механізмів рейдерських атак показує, що вони часто реалізуються через комбінацію адміністративних, фінансових та інформаційних інструментів. Реагування держави не може обмежуватися лише каральними заходами адже необхідним є і формування цілісної системи превенції, де адміністративний контроль, публічна підзвітність і міжвідомча координація виступають взаємопов'язаними елементами. Ефективна комунікація між органами юстиції, прокуратурою, поліцією та бізнес-асоціаціями формує довіру до антирейдерської політики як складової правової безпеки держави.

Як слушно зауважує О. Сидоров, «захист підприємства від рейдерських атак є вкрай важливим завданням, що потребує комплексного підходу. Для ефективного протистояння цьому негативному явищу компанії повинні застосовувати правові, фінансові та організаційні механізми захисту. Взаємодія з державними інституціями, дотримання принципів корпоративного управління та впровадження інноваційних технологій значно посилюють безпеку бізнесу. Проте досягнення реальних результатів можливе лише за умови подолання корупційних ризиків та зміцнення правової системи» [6, с.295].

Базовим нормативним актом, що визначає порядок державної реєстрації юридичних осіб і, відповідно, межі адміністративного контролю у цій сфері, є Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [1]. Додаткове процедурне регулювання міститься у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції» [2]. Саме ці акти стали основою створення Колегії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, діяльність якої є ключовою в системі адміністративного захисту від рейдерства.

Особливістю «рейдерства» у країнах Східної Європи, зокрема Україні, є те, що «рейдери» найчастіше здійснюють напади на економічно стійкі компанії. Як підкреслює Г. Самойленко, «під час підготовки до нападу «рейдер» може довести підприємство-жертву до банкрутства, може знизити вартість його акцій, дискредитувати власників корпоративних прав та/або керівництво тощо. Після цього «рейдер» безкоштовно або за досить незначну вартість отримує у власність повний пакет або частку майна підприємства-жертви, які частинами або одним лотом перепродує третім особам» [5, с.315].

Цей аспект демонструє, що рейдерство має складну природу, де адміністративні прогалини поєднуються з корпоративними та фінансовими маніпуляціями і реформування державного контролю повинно передбачати не лише вдосконалення процедур розгляду скарг, а й підвищення відповідальності державних реєстраторів, розширення міжвідомчої взаємодії з прокуратурою та запровадження автоматизованих систем виявлення ризикових реєстраційних дій.

Наявність у суспільно-економічному просторі нашої держави застосування гібридних методів поглинаючого впливу рейдерів на суб'єктів господарювання спонукає до необхідності здійснення обґрунтування засобами науки адміністративного права розвитку вектора державно-громадського захисту таких суб'єктів як пріоритету для адміністративно-правового регулювання суспільних відносин в Україні [8, с.430]. Ця позиція визначає подальший напрям розвитку державного контролю як синергію адміністративного нагляду і громадського моніторингу, що сприятиме сталому правопорядку у сфері господарської діяльності.

Серед важливих нормативних орієнтирів слід виокремити Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [4] та Указ Президента України «Про заходи щодо протидії рейдерству» [3], які закріпили політичну волю держави на створення дієвої превентивної системи.

Протидія рейдерству в Україні має спиратися на цілісний адміністративно-правовий механізм, який поєднує державний контроль, антикорупційну превенцію та цифрову прозорість. Удосконалення нормативної бази повинно супроводжуватися розширенням можливостей для громадського моніторингу, створенням єдиної електронної платформи для відстеження ризикових реєстраційних операцій та підвищення персональної відповідальності посадових осіб. Рейдерство як соціально-правовий феномен може бути подолане лише тоді, коли держава діятиме не реактивно, а проактивно - формуючи культуру законності, відповідальності й довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
2. Про затвердження Порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1128, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2015-%D0%BF#Text>.
3. Про заходи щодо протидії рейдерству: Указ Президента України від 22.07.2019 № 542/2019, URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/542/2019#Text

4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text

5. Самойленко Г.В. Процедура банкрутства як інструмент для рейдерського захоплення суб'єктів господарювання. *Право і суспільство* № 1 / 2024. Т. 2, 2024, с. 312-321.

6. Сидоров О. Суть та значення захисту підприємства від рейдерства. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина II, с. 293-295.

7. Чалий Б.Ю. До питання розробленості наукового знання про використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. Матеріали V Всеукраїнського форуму судових експертів. Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін, м. Львів, 2025, с. 512-515.

8. Шишкін О.В. Вектори удосконалення адміністративно-правової протидії захопленню суб'єкта господарювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2025, 2.4. С.427-431.

Думітро О.В.,
Науковий керівник: Біленець Д.А., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри цивільного, господарського права
та приватно-правових дисциплін,
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Чернівці

МИТНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРЕВЕНТИВНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

Митна безпека є фундаментальною складовою економічної безпеки держави, що визначає стабільність її фінансової системи, конкурентоспроможність національного виробництва та здатність ефективно взаємодіяти з міжнародними партнерами. У сучасних умовах воєнного стану питання забезпечення митної дисципліни, недопущення контрабанди та ухилення від сплати митних платежів набувають особливого значення. Протидія митним правопорушенням потребує системного адміністративно-правового підходу, який поєднує законодавчу гармонізацію, ризик-орієнтований контроль і цифрові інструменти превенції.

Проблематика боротьби з митними порушеннями є складною, важливою та багаторівневою, незалежно від рівня економічного розвитку країни. Україна, перебуваючи в умовах інтеграції до європейського правового простору, стикається з викликами гармонізації свого митного законодавства з нормами ЄС. Цей процес включає два основних напрями: узгодження із базовими принципами міжнародного права та адаптацію до норм і стандартів правового регулювання Європейського Союзу [1, с.114]. В умовах правового режиму воєнного стану в Україні, а також на етапі повоєнного відновлення надзвичайно важливим є організація системи адміністративно-правового регулювання таким чином, щоб вона виконувала необхідний базовий функціонал. Забезпечення митної безпеки держави як компоненти національної безпеки багато в чому корелюється з ефективністю діяльності судових інститутів, Державної митної служби України, правоохоронних органів і громадських представників [6, с.534].

Науковці сходяться на думці, що порушення митних правил є серйозним правопорушенням, яке завдає значної шкоди державі та суспільству. Вони також наголошують на необхідності посилення боротьби з порушеннями митних правил шляхом удосконалення законодавства, підвищення ефективності діяльності митних органів і розширення інформування громадян про відповідальність за такі порушення [5, с.141].

Митні правопорушення дедалі частіше набувають ознак системної загрози економічній безпеці, оскільки порушують механізми державного контролю за зовнішньоекономічними потоками. Такі дії можуть використовуватись не лише для уникнення оподаткування, а й для незаконного обігу товарів подвійного призначення, що становить потенційну небезпеку для національної безпеки.

До митних інтересів, дотримання та захист яких забезпечує митну безпеку України, поряд з іншими в економічному аспекті належать своєчасне і повне стягнення митних платежів, ефективна організація механізмів попередження контрабанди та боротьби з порушеннями митних правил, а також недопущення ввезення на територію держави неякісних або небезпечних товарів [2, с.4].

Актуальні адміністративно-правові механізми превенції митних правопорушень базуються на положеннях Митного кодексу України [3], який визначає засади митного контролю, відповідальність за порушення митних правил та порядок притягнення до відповідальності. Важливу роль відіграє Закон України «Про національну безпеку України» [4], який визначає митну безпеку складовою економічної безпеки.

Адміністративно-превентивна протидія митним правопорушенням потребує комплексного оновлення механізмів контролю, підвищення аналітичної спроможності митних органів та інтеграції сучасних технологій ризик-менеджменту. В умовах цифровізації державного управління ефективна превенція можлива лише за умови поєднання правового регулювання, міжнародного співробітництва та прозорості діяльності контролюючих органів.

Підвищення митної дисципліни потребує активної міжвідомчої координації між Держмитслужбою, СБУ, ДБР та Національною поліцією. Така взаємодія дозволяє не лише виявляти правопорушення, а й формувати аналітичні профілі ризику на основі даних, отриманих від суміжних відомств.

Митні правопорушення становлять суттєву загрозу економічній безпеці держави, оскільки підривають фінансову стабільність, викривляють конкурентне середовище та послаблюють довіру до державних інститутів. Оптимізація адміністративно-превентивних механізмів має включати гармонізацію з європейським правом, цифрову аналітику ризиків, розширення міжнародної взаємодії та запровадження комплексної системи митного моніторингу. Лише поєднання правових, організаційних та технологічних заходів дозволить забезпечити належний рівень митної дисципліни і захисту економічних інтересів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гречанюк Р., Гречанюк С. Проблеми та напрями впровадження відповідальності за митні правопорушення в умовах сучасних викликів і тенденцій розвитку митного законодавства. Актуальні проблеми правознавства. 2025. № 4. С. 111-115. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1981>).
2. Ємченко І.В. Митна безпека як економічний чинник національної безпеки України. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2024. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14598585>).
3. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Пузирна Н. Поняття порушення митних правил як адміністративного правопорушення. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави, матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Пенітенціарна академія України, 2024, с. 140–144).
6. Шевчук О., Герчаківська О. Протидія порушенням митних правил в Україні та перспективи адміністративно-процедурного врегулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 533-539.

**Дяченко М.Р.,
Науковий керівник: Удовенко Ю.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
ЗВО «Держаний торговельно-економічний університет»
м. Київ**

ОРЕНДА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок збройної агресії РФ стало викликом для всіх сфер суспільного життя, зокрема й для земельних відносин. Земля як основний національний ресурс та гарантія продовольчої безпеки потребувала оперативних і гнучких механізмів управління. Уряд і парламент України прийняли низку нормативно-правових актів, які запровадили спеціальний порядок оренди земель сільськогосподарського призначення з метою спрощення процедур передачі землі в користування та мінімізації бюрократичних перешкод.

В умовах війни оренда земельних ділянок стала ключовим механізмом підтримання стабільності аграрного сектору, забезпечуючи безперервність виробництва на територіях, де зберігалася можливість господарювання.

Закон України №2145-IX від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [1], запровадив спрощений порядок передачі земель державної та комунальної власності в оренду. До важливих нормативно-правових актів також належать: Закон №2247-IX від 12.05.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [2] та Постанова КМУ №480 від 19.04.2022 «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо діяльності нотаріусів та функціонування державних реєстрів» [3].

Аналіз зазначених вище нормативно-правових актів дає підстави виокремити наступні різновиди обмежень земельних прав громадян в умовах воєнного стану. Передусім, слід відзначити спрощений порядок передачі земельних ділянок у оренду. Відповідно до цих норм, строк дії договору оренди встановлюється на один рік, розмір орендної плати не може перевищувати 8% від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, а договір укладається в електронній формі. При цьому реєструється сам договір, а не право користування, і після закінчення року він автоматично припиняє дію та не підлягає поновленню. Передача ділянок здійснюється відповідно до вимог статті 122 Земельного кодексу України, а також спрощується розроблення технічної документації [4].

Оскільки строк оренди є мінімальним, законодавець передбачив, що у разі закінчення договору до збирання врожаю, посіяного орендарем, він має право його зібрати та компенсувати орендодавцю збитки у розмірі орендної плати за відповідний період. Водночас умови спрощеного договору обмежують права орендаря: він не може вимагати компенсації витрат на поліпшення ділянки, поновлювати або укладати новий договір із переважним правом, передавати ділянку в суборенду, змінювати угіддя, будувати нерухомі об'єкти, закладати багаторічні насадження, користуватися переважним правом на купівлю, відчужувати чи передавати в заставу право користування, поділяти або об'єднувати ділянку, використовувати природні ресурси та змінювати цільове призначення землі.

За словами Ольги Волощук, передача земель без проведення торгів може здійснюватися для:

1. розміщення виробничих об'єктів підприємств, евакуйованих із зон бойових дій;
2. будівництва або розширення річкових портів на річці Дунай, за рішенням центрального органу виконавчої влади;
3. прокладання інженерних мереж та об'єктів магістральних газопроводів;
4. ведення товарного сільськогосподарського виробництва;
5. розміщення морських портів [5].

Експертка Дем'янова Тетяна зазначила, що особи, які користуються земельними ділянками на праві оренди або суборенди, можуть передавати ці права іншим особам на строк до одного року без згоди власників, письмово повідомивши орендодавця чи орендаря протягом п'яти днів з дати державної реєстрації договору. Таке повідомлення також надсилається до органу місцевого самоврядування, який поінформує власників про передачу права користування [6].

Щодо автоматичної пролонгації, Невроцький Дмитро зазначає, що під час воєнного стану за Законом №2145 договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію та земельного сервітуту, строк користування якими закінчився, автоматично поновлювалися на один рік без волевиявлення сторін і без внесення даних до Державного реєстру. Початок дії автоматичної пролонгації — 7 квітня 2022 року, закінчення — 19 листопада 2022 року, до набрання чинності Законом №2698-IX. Ця норма викликала судові спори щодо необхідності волевиявлення сторін та строку дії пролонгації [7].

Таким чином, оренда земель у період воєнного стану стала гнучким інструментом державної земельної політики, спрямованим на забезпечення продовольчої безпеки та економічної стабільності. Законодавчі зміни спростили бюрократичні процедури, запровадили електронний документообіг, забезпечили безперервність аграрного виробництва та захист інтересів орендарів і орендодавців. Досвід, здобутий у цей період, може слугувати основою для удосконалення земельного законодавства та впровадження ефективних механізмів управління земельними ресурсами у мирний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України № 2145-IX від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України № 2247-IX від 12.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>
3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text>
4. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n153>
5. Особливості регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Публікація на сайті Безоплатна правнича допомога. [Електронний ресурс] URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/osoblyvosti-regulyuvannya-zemelnyh-vidnosyn-v-umovah-voyennogo-stanu/>
6. Оренда землі під час війни. Аналіз змін до пунктів 27, 28, 29 Перехідних положень Земельного кодексу України. [Електронний ресурс] URL: <https://pravokator.club/news/orenda-zemli-pid-chas-vijny/>
7. Навроцький Д.М. Оренда земельних ділянок під час війни: умови договору та судова практика. Юридична газета. Опубліковано в №7–8. С. 765–766

Євтушенко А. С.

**Науковий керівник: Удовенко Ю.О., к.ю.н., доц.
доцент кафедри правового забезпечення безпеки та бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ІНФРАСТРУКТУРНІ СЕРВІТУТИ ЯК НОВА ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ

У сучасних умовах розбудови інфраструктури актуальним є правове забезпечення можливості використання земельних ділянок для розміщення, експлуатації та обслуговування інфраструктурних об'єктів, зокрема через механізм встановлення земельних сервітутів. Право земельного сервітуту, згідно зі статтею 98 Земельного кодексу України [1], передбачає можливість обмеженого, платного або безоплатного користування чужою земельною ділянкою власником, землекористувачем або іншою заінтересованою особою.

Виокремлюючи інфраструктурні сервітути серед існуючих земельних обтяжень, ми сфокусуємо увагу на тих, які безпосередньо обслуговують інженерну та промислову інфраструктуру. Тому, перш за все, звернемо увагу на земельні сервітути, для будівництва та розміщення об'єктів нафтогазовидобування. Фундаментальні правові, економічні та організаційні засади цієї діяльності закріплені у спеціальному Законі України «Про нафту і газ» від 12 липня 2001 р. [2]. Цей акт є ключовим регулятором, що охоплює весь цикл нафтогазової галузі: від особливостей користування нафтогазоносними надрами до власне видобутку, транспортування, зберігання та подальшого використання нафти, газу та продуктів їхньої переробки. Відповідно до статті 18 вище зазначеного закону, надання землі для потреб нафтогазової галузі регулюється земельним законодавством. Ключовим положенням є те, що земельні ділянки будь-якої форми власності та категорії надаються власникам спеціальних дозволів для будівництва, розміщення та експлуатації об'єктів нафтогазовидобування і облаштування родовищ виключно через механізм земельного сервітуту, без зміни їхнього цільового призначення. Це правило не поширюється лише на землі, що мають особливе значення: природно-заповідного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного та водного фонду.

Використання земель для потреб нафтогазової галузі передбачає обов'язкове відшкодування збитків і втрат власникам та користувачам ділянок. Фінансування всіх робіт із землеустрою та державної реєстрації сервітуту покладається на власника спеального дозволу, який виступає їхнім замовником. Процедура встановлення сервітуту розпочинається з письмового звернення власника спеального дозволу до власника землі, що включає проект договору та пропозицію щодо розміру плати (з індексацією). Друга сторона має 15 днів з дня отримання відповідного звернення для підписання договору або надання мотивованої письмової відмови. У випадку недосягнення згоди, спір вирішується виключно в судовому порядку відповідно до вимог статті 18 Закону «Про нафту і газ», а рішення суду стає підставою для державної реєстрації сервітуту. Встановлений сервітут зберігає свою чинність навіть при зміні власників як земельної ділянки, так і спецдозволу.

Щодо встановлення земельних сервітутів для розміщення об'єктів трубопровідного транспорту. Земельні ділянки трубопровідного транспорту охоплюють простір, необхідний для розміщення наземних та надземних трубопроводів, а також для наземних споруд, що обслуговують підземні трубопровідні комунікації. Хоча спеціалізований Закон України «Про трубопровідний транспорт» [3] класифікує самі трубопроводи на магістральні та промислові, але він безпосередньо не деталізує порядок оформлення земельних сервітутів. Проте, аналіз правових норм та положення п. в-2 ст. 99 Земельного кодексу України свідчить, що саме земельний сервітут є оптимальною та передбаченою законодавством підставою для розміщення таких об'єктів. Крім того, використання земель уздовж трубопроводів обов'язково передбачає встановлення охоронних зон. У межах цих зон земля залишається у власності власника, але її використання обмежується відповідно до закону або укладеної угоди, де режим та розмір зони визначаються законодавством України.

Організаційні та правові механізми регулювання правового режиму земель охоронних зон магістральних трубопроводів мають на меті забезпечення їх стабільної роботи, ефективного використання земельних ресурсів, контроль за проведенням господарської діяльності, дотримання екологічної безпеки та захисту населення й інфраструктури від можливих надзвичайних ситуацій. Ці засади визначені Законом України «Про правовий режим земель охоронних зон об'єктів магістральних трубопроводів» від 17.02.2011 № 3041-VI [4], який у частині першій статті 22 зобов'язує власників і користувачів земельних ділянок дотримуватися встановленого режиму використання таких земель. Цей режим включає як загальні обмеження, що діють незалежно від поділу на внутрішні зони безпеки, так і спеціальні, які встановлюються відповідно до категорій зон безпеки. Для підтвердження наведених нормативних положень доцільно звернутися до судової практики, яка ілюструє застосування правового режиму земель охоронних зон магістральних трубопроводів. Прикладом є судова справа № 509/3712/16-ц від 15.07.2025 р.[5] в якій Верховний Суд дійшов висновку, що в межах охоронної зони магістрального газопроводу, встановленої відповідно до Закону України «Про правовий режим земель охоронних зон об'єктів магістральних трубопроводів», забороняється встановлення будь-яких огорож незалежно від їх типу, оскільки така заборона прямо передбачена як цим Законом, так і пунктом 11 Правил охорони магістральних трубопроводів, затверджених постановою КМУ № 1747 від 16.11.2002 року; обмеження щодо використання землі в охоронній зоні діють з моменту введення об'єкта в експлуатацію та не припиняються у разі зміни власника або користувача земельної ділянки.

Відповідно до статті 18 Кодексу України про надра [6], земельні ділянки для користування надрами надаються в порядку, визначеному земельним законодавством, як правило — після отримання спеціального дозволу або гірничого відводу. У разі передачі ділянки для розробки родовищ місцевого значення місцеві ради одночасно надають і право користування надрами. Показовою є судова справа № 910/19365/23 від 29 січня 2024 року [7], у якій ТОВ «Доломіне», маючи спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин, звернулося до суду з вимогою встановити строкові платні земельні сервітути на чотири комунальні ділянки для проведення видобувних робіт згідно з ч. 4 ст. 66 Земельного кодексу України. Радомишльська міська рада відмовила у добровільному укладенні договору, посилаючись на суспільний інтерес і відсутність оцінки впливу на довкілля. Суд дійшов висновку, що така відмова є порушенням закону, оскільки фактично позбавила надрокористувача можливості здійснювати законну господарську діяльність.

Отже, завдяки встановленню земельних сервітутів забезпечується правова основа для розміщення та обслуговування важливих інфраструктурних об'єктів, зокрема в галузях нафтогазовидобування, трубопровідного транспорту та видобутку корисних копалин. Правове регулювання цього процесу сприяє балансуванню інтересів власників земель та користувачів, а також гарантує сталий розвиток інфраструктури. Аналіз судової практики підтверджує ефективність механізмів примусового встановлення сервітутів у разі відсутності добровільної згоди, що є важливим для забезпечення безперервної діяльності у критично важливих сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 26.09.2025).
2. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 р. № 2665-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text> (дата звернення: 26.09.2025).
3. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15.05.1996 № 192/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

4. Про правовий режим земель охоронних зон об'єктів магістральних трубопроводів: Закон України від 17.02.2011 № 3041-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3041-17#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

5. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 15.07.2025 у справі № 509/3712/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98368266> (дата звернення: 26.09.2025).

6. Кодекс України про надра: Кодекс України від 27.07.1994 р. № 132/94-BP / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

7. Рішення Господарського суду міста Києва від 29 січня 2024 року у справі № 910/19365/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117275707> (дата звернення: 27.09.2025).

**Єрмоїна Ю. Ю.,
Науковий керівник: Сушицька Ю. О.,
старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Європейський Союз приділяє значну увагу розвитку системи охорони інтелектуальної власності, що підтверджується широким масивом директив і регламентів у цій сфері. В умовах євроінтеграції Україна зобов'язана адаптувати своє законодавство до європейських стандартів, аби забезпечити ефективний захист прав авторів, винахідників та представників креативних індустрій.

Актуальність проблеми зумовлюється тим що в умовах сучасного глобалізованого світу інтелектуальна власність відіграє визначальну роль у стимулюванні інноваційного розвитку, сприяння науково-технічному прогресу та формуванні основ для зміцнення міжнародної конкурентоспроможності держав.

Над проблематикою удосконалення права інтелектуальної власності працювали А. Крусян, О. Кохановська та інші.

У цьому контексті, реформування та покращення законодавчої бази в сфері інтелектуальної власності набувають виняткової важливості. Така потреба випливає з необхідності узгодження вітчизняного законодавства з європейськими нормами, збільшення рівня захисту авторських та суміжних прав, активізації протидії незаконному використанню інтелектуальних продуктів, а також оптимізації процедур патентування для гарантування прозорості та ефективності функціонування цієї системи в сучасних ринкових реаліях.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей правового регулювання інтелектуальної власності в Україні та Європейському Союзі, аналізі проблем і недоліків національної системи захисту прав інтелектуальної власності, а також розробці рекомендацій щодо її вдосконалення з урахуванням європейських стандартів і процесів євроінтеграції.

У Європейському Союзі діє складна, добре організована та уніфікована система захисту інтелектуальної власності, яка охоплює широкий спектр правових аспектів, включаючи авторське право, суміжні права, права на торговельні марки та промислові зразки. З першого червня дві тисячі двадцять третього року цей список збагачено унітарними патентами, що ще більше відкриває можливості для юридичного врегулювання в рамках Союзу. На противагу цьому, в Україні питання охорони інтелектуальної власності все ще вирішуються менш ефективно, що породжує значні перешкоди для власників прав.

У науковій доктрині, як зазначає О. Кохановська, саме поняття «інтелектуальна власність» є умовним і дискусійним, оскільки воно не завжди коректно відображає нематеріальний характер результатів творчої діяльності. Вчена підкреслює, що «питання, про які саме права йдеться, залишається в доктрині права дискусійним», а сама категорія «інтелектуальна власність» є радше історичною традицією, ніж точним юридичним визначенням [3,с.52].

У нашій країні, попри існування сформованої нормативно-правової бази, залишається чимало питань, які чинне законодавство поки не врегулює. Серед основних проблем у сфері охорони прав інтелектуальної власності можна виділити такі: поширення піратської продукції, тривалий процес реєстрації патентів і торгових марок, а також недостатнє інформаційне забезпечення діяльності в цій галузі.

Крім того, норми ст. 41 Конституції України не відповідають нормам ст. 54 Конституції України щодо визначення суб'єкта права інтелектуальної власності. Наприклад, у ст. 41 встановлено, що право володіти, користуватись і розпоряджатись результатами власної інтелектуальної, творчої діяльності належить «кожному» (ч. 1 ст. 41), проте, згідно з ч. 1 і 2 ст. 54 «захист інтелектуальної власності» гарантується лише «громадянам» (ч. 1 ст. 54), а також тільки «кожний громадянин» має право на результати своєї інтелектуальної діяльності (ч. 2 ст. 54). Враховуючи міжнародні норми у сфері інтелектуальної власності та напрямки конституційно-правових реформ у сучасній Україні, вважається необхідним уніфікувати положення цих статей і внести поправки до ст. 54 Конституції України, а саме: у ч. 1 замінити слово «громадянам» на слово «кожному»; та у ч. 2 виключити слово «громадянин». [4, с.22].

Важливо також відзначити суттєву різницю між практикою захисту прав інтелектуальної власності в Україні та ЄС, яка проявляється у різному рівні інституційної організації та ефективності правозастосування.

У Європейському Союзі функціонує низка спеціалізованих органів, зокрема Відомство з інтелектуальної власності ЄС (EUIPO), яке забезпечує реєстрацію торговельних марок та промислових зразків, а також Єдиний патентний суд, що з 2023 року дозволяє здійснювати більш швидкий та ефективний захист патентних прав.

у 2024 році в EUIPO було подано понад 303 000 заявок на торговельні марки Європейського Союзу (EUTM) та зареєстровані промислові зразки Співтовариства (RCD).

Це на 4% більше, ніж у 2023 році, і завдяки цьому 2024 рік став другим найкращим роком в історії Управління інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO), одразу поступаючись рекордному 2021.

Розглядаючи торговельні марки у 2024 році, EUIPO отримало 180 451 заявку на торговельні марки ЄС у 2024 році, що на 2,7% більше, ніж у 2023 році [7].

Крім того, згідно з Угодою про Уніфікований патентний суд, у випадку збитків, спричинених порушенням права ЄС, передбачається, що відповідальність покладається саме на ту державу-учасницю Угоди, чий території діє юрисдикція Уніфікованого патентного суду[5,с.84-85].

В Україні аналогічну роль виконує Вищий суд з питань інтелектуальної власності, заснований у 2017 році. Саме у вересні 2017 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України оголосила конкурс на заповнення вільних місць суддів першої інстанції ІР-Суду, а в жовтні 2018 року розпочався конкурс до Апеляційної палати. На кінець березня 2025 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України ще не завершила проведення конкурсних процедур. При цьому конкурс на посади суддів ІР-Суду першої інстанції перебуває на заключній фазі. Отже, незважаючи на створення суду указом Глави держави, він не функціонує, а кошти, передбачені щорічно для його забезпечення, залишаються невикористаними у відповідному бюджетному періоді[1].

Тривалий процес добору на вакантні посади у Вищому суді з інтелектуальної власності погіршує стан розгляду конфліктів у цій галузі. По-перше, господарські суди, які розглядають

справи подібної тематики, переобтяжені та не в змозі вчасно й якісно виносити рішення. По-друге, затяжний конкурс на суддівські посади знижує мотивацію кандидатів; значна частина з них не має стабільного робочого місця і втрачає певні професійні навички [2, с.385].

Слід звернути увагу на таку організацію як WIPO (всесвітня організація інтелектуальної власності). Україна стала 15-ю країною, яка наповнюватиме міжнародну платформу WIPO ALERT переліком сайтів з порушеннями авторських прав, формуватиме та вести національний перелік таких вебсайтів [6].

Отже, Україна стикається із гострим необхідністю удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити низку основних задач: привести нормативно-правову базу у відповідність із нормами ЄС, спростити процес отримання патентів і реєстрації торгових марок, скоротивши строки розгляду та уніфікувавши етапи, встановити спеціалізований суд, який би розглядав справи інтелектуальної власності, та гарантувати його дієву роботу, підвищити ефективність боротьби з піратською та контрафактною продукцією, використовуючи новітні цифрові інструменти, зокрема WIPO ALERT, а також підвищити правову обізнаність населення та його розуміння інтелектуальної власності. Запровадження зазначених заходів гарантуватиме надійний захист інтересів авторів і винахідників, стимулюватиме інноваційний розвиток та сприятиме інтеграції України у правову систему Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відкрита позиція Комітету Асоціації правників України щодо доцільності існування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Асоціація правників України (UBA). 14 березня 2025. URL: <https://surl.lu/vktbyl> (дата звернення: 06.09.2025).
2. Кісліцина І. Утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні: дискусійні питання. Підприємство, господарство і право. Серія "Судоустрій". 2020. № 7. С.383-388 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/66.pdf> (дата звернення 25.09.2025).
3. Кохановська О.В. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства в Україні. Право України. Юридичний журнал. Науково-практичне фахове видання. 2011. №5. С. 52-59 URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Kohanovska_52-59.pdf
4. Крусан А.Р. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні: конституційно-правовий контекст. Юридичний вісник. Одеса: Гельветика. 2019. № 4. С. 21-29. URL: <https://surl.li/fttixa>
5. Маринів І.І. Колективна відповідальність держав-учасниць Угоди про Уніфікований патентний суд при порушенні права ЄС. Право та інновації. 2023. № 1 (41). С. 83-89. URL: <https://surl.li/ihzmzl> (дата звернення: 24.09.2025)
6. Україна зробила ще один крок на шляху до європейської інтеграції. Комітет з питань економічного розвитку. Верховна Рада України. URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/75382.html (дата звернення: 07.09.2025).
7. Growth in trademark and design applications in 2024. The Trademark Lawyer. 2024. URL: <https://trademarklawyermagazine.com/growth-in-trademark-and-design-applications-in-2024> (дата звернення: 04.09.2025).

Кабакова Н.О.,

Науковий керівник: Удовенко Ю. О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки та бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОБМІНУ ОБВИНУВАЧЕНИХ ТА ЗАСУДЖЕНИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Проблематика обміну військовополонених та осіб, засуджених за міжнародні злочини, посідає особливе місце у сучасній юридичній науці й практиці міжнародних відносин. Її актуальність зумовлюється необхідністю поєднання гуманітарної складової, притаманної інституту обміну, із базовими принципами верховенства права, міжнародними зобов'язаннями держави та гарантією невідворотності покарання. Недостатня урегульованість цього питання у правовому полі України створює ризик безкарності для осіб, які скоїли воєнні злочини, що прямо суперечить як положенням міжнародного гуманітарного права, так і вітчизняному законодавству.

Відповідно до Третьої Женевської конвенції 1949 року, передача військовополонених іншій державі-учасниці можлива виключно за умови надання належних гарантій дотримання їхніх прав і статусу [1]. Це означає, що будь-які домовленості між державами повинні мати під собою правове підґрунтя, аби уникнути ситуацій, коли обмін перетворюється на механізм фактичного уникнення відповідальності. Крім того, міжнародне гуманітарне право не виключає кримінальної відповідальності військовополонених: особи, які вчинили воєнні злочини чи інші тяжкі порушення, підлягають переслідуванню відповідно до національного та міжнародного права. Відмова від притягнення до відповідальності за такі злочини означала б порушення прав жертв збройних конфліктів.

Римський статут Міжнародного кримінального суду встановлює заборону амністії та помилування за міжнародні злочини, що підкреслює безальтернативність принципу невідворотності покарання. Аналогічну позицію неодноразово висловлював і Європейський суд з прав людини, наголошуючи на неприпустимості амністії у випадках серйозних порушень прав людини. У цьому контексті постає ключова проблема: національне законодавство України не містить чітких механізмів поєднання обміну військовополонених із необхідністю виконання вироків та проведення кримінального переслідування. З практичної точки зору це призводить до скасування запобіжних заходів і фактичної неможливості виконання вироків після обміну [3]. Подібна ситуація підриває принцип обов'язковості судових рішень, закріплений Конституцією України. Зокрема, ухвалений Верховною Радою у 2021 році законопроект №2689, спрямований на імплементацію міжнародних норм у кримінальне та процесуальне законодавство, так і не набув чинності. Натомість було зареєстровано законопроект №7290, який суттєво звузив інструменти переслідування воєнних злочинів, залишивши неврегульованим питання помилування щодо таких злочинів. На думку експертів, це створює ризики безкарності і ускладнює притягнення до відповідальності не лише військових командирів, але й цивільного керівництва держави-агресора [4].

Проблема підтверджується й статистичними даними: в Україні відкрито тисячі проваджень щодо воєнних злочинів, однак кількість вироків залишається непропорційно низькою. Це свідчить про труднощі у зборі доказів, доведенні вини та забезпеченні ефективності правосуддя. У таких умовах обмін засуджених чи обвинувачених осіб без належних гарантій виконання покарання стає не лише політичним, але й правовим викликом [5]. Одним із можливих шляхів врегулювання ситуації може стати запровадження механізму відстроченого виконання вироку. Така модель дозволяє здійснити обмін, не відмовляючись від принципу невідворотності покарання, адже після повернення особи держава матиме всі правові підстави для відновлення виконання вироку. Водночас цей підхід потребує ретельного процесуального регулювання, щоб уникнути ризиків маніпуляцій чи зловживань.

Україна, як держава-учасниця основних міжнародних договорів у сфері гуманітарного права, не може дозволити перетворення інституту обміну військовополонених на інструмент фактичного імунітету від відповідальності. Гуманітарний аспект обміну не повинен переважати над принципами справедливості, верховенства права і захисту прав жертв. Політична доцільність має узгоджуватися із суворим дотриманням міжнародних зобов'язань та внутрішніх правових гарантій.

Таким чином, для забезпечення балансу між гуманітарною функцією обміну та правовою вимогою невідворотності покарання доцільно: закріпити у законодавстві механізм обміну без припинення кримінального переслідування; врегулювати інститут відстроченого виконання вироку; посилити процесуальні гарантії, які унеможливають фактичну безкарність [6].

Обмін військовополонених та засуджених осіб є складним правовим і гуманітарним явищем, що вимагає комплексного підходу. Україна має унікальну можливість сформулювати правову модель, яка б забезпечила поєднання гуманітарних інтересів із невідворотністю відповідальності за міжнародні злочини. Така модель стане запорукою дотримання принципів верховенства права, виконання міжнародних зобов'язань та збереження довіри до системи правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Женевська Конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
2. Порядок затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 року № 441, він має гриф «для службового користування». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-zdiysnennypperedachi-vijskovopoloneni-vorogiv-derzhavi-agresoru-ta-zvilnennya-oboronciv-ukrayini-yaki-perebuvayut-u-poloni-derzhavi-agresora-441>.
3. Чому законопроект 7290 не буде ефективно карати за міжнародні злочини думка правозахисників. URL: <https://zmina.ua/event/chomu-zakonoprojekt-7290-ne-bude-efektyvno-karaty-za-mizhnarodni-zlochyny-dumka-pravozahysnykiv/>.
4. Новий законопроект уряду р.н. 7290 штучно звужує можливості для притягнення до відповідальності військових командирів та цивільних начальників Російської Федерації за воєнні злочини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/novyy-zakonoprojekt-uriadu-r-n-7290-shtucho-zvuzhuie-mozhlyvosti-dlia-prytiahnennia-do-vidpovidalnosti-viyskovykh-komandyriv-ta-tsyvilnykh-nachalnykiv-rosiyskoi-federatsii-za-voienni-zlochyny/>.
5. Справ тисячі, але вироків в рази менше. Як розслідують воєнні злочини в Україні. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/sprav-tysiachi-ale-vyrokiv-v-razy-menshe-yak-rozsliduiut-voienni-zlochyny-v-ukraini/>.
6. Обмін військовополонених і кримінальний процес: як уникнути ти безкарності (аналіз законодавчих ініціатив). URL: <https://justtalk.com.ua/post/obmin-vijskovopoloneni-i-kriminalnij-protses-yak-uniknuti-bezkarnosti-analizzakonodavchih-initsiativ>.

Каутіч М.І.,
Науковий керівник: Шевчук П.В., к.ю.н.,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
та прав людини,
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
Керівник Чернівецької окружної прокуратури
м. Чернівці

РОЗВИТОК НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ ТА АРГУМЕНТАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

Професійна підготовка правоохоронців у ХХІ столітті неможлива без належного рівня розвитку комунікативних та аргументативних навичок. Це не просто вміння висловлюватися чи вести діалог, а це частина правової культури, від якої залежить довіра суспільства до всієї системи публічної безпеки. Сучасний правоохоронець має володіти не лише знанням норм права, а й здатністю переконливо обґрунтовувати свої рішення, грамотно реагувати на конфліктні ситуації, будувати конструктивну взаємодію з громадянами.

Освітній процес у закладах зі специфічними умовами навчання дедалі більше орієнтується на формування «softskills» гнучких компетентностей, що визначають здатність діяти в складних і невизначених умовах. Як зазначає Г. Мухіна, «сучасний освітній процес у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку курсантів, орієнтований не лише на засвоєння професійних знань і навичок, але й на розвиток особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності. Зокрема, важливу роль відіграють «softskills» (гнучкі навички), які включають комунікативну компетентність, критичне мислення, лідерські якості, емоційний інтелект, уміння працювати в команді та приймати рішення в умовах невизначеності» [1, с.379]. Такий підхід формує не лише фахівця, а й зрілого комунікатора, спроможного до відповідальної взаємодії з людьми у кризових обставинах.

Комунікація у правоохоронній діяльності тісно пов'язана з логічною аргументацією та критичним мисленням. Вони стають тим інтелектуальним інструментом, що дозволяє ефективно ухвалювати рішення в умовах багатофакторності й інформаційного перевантаження. Як зазначають С. Шелудченко, Е. Коляда та Т. Мусійчук, «у сучасному інформаційному суспільстві критичне мислення дає можливість людині не лише ефективно орієнтуватися у великій кількості інформації, але й приймати обґрунтовані, раціональні рішення. Одним з основних інструментів розвитку критичного мислення є логічна аргументація, що активно використовується в різних формах публічних виступів і диспутах» [4, с.5]. Розвиток аналітичного мислення у курсантів формує здатність не лише відтворювати закон, а й усвідомлено застосовувати його, вибудовуючи власну позицію на основі доказів і логічних висновків.

Не менш вагомим аспектом є культура мовлення правоохоронця. У діяльності працівників поліції, прикордонної служби, митних чи інших підрозділів спілкування відбувається в умовах підвищеної психологічної напруги. Саме тому мовна культура стає засобом деескалації конфліктів, а точність юридичної термінології є запорукою законності. Як слушно зазначає Я. Пренько, «під час проведення слідчих дій часто присутні як представники правоохоронних органів, так і сторонні особи, наприклад свідки, потерпілі чи підозрювані. У таких умовах важливо, щоб всі учасники процесу розуміли, що відбувається, і мали можливість висловити свої зауваження. Для цього правоохоронці повинні адаптувати своє мовлення до контексту, надаючи пояснення щодо юридичних процедур або використовуючи доступні для громадськості терміни» [2, с.26]. Комунікативна грамотність є не лише професійною якістю, а й моральним обов'язком правоохоронця перед громадянами.

Комунікативна майстерність юриста та працівника сектору безпеки визначається як поєднання знань, цінностей та етичних орієнтирів. Як зауважує М. Якимчук, «зміни, які відбуваються у нашому суспільстві, вимагають від сьогоденного юриста не лише ґрунтовних знань законодавства, а й високого рівня комунікативних навичок, які впливають на його затребуваність на ринку праці. Розвиток комунікативних навичок – це інвестиція в майбутнє юриста; це безперервний процес, що вимагає неабияких зусиль і часу» [5, с.109]. Тому формування таких компетентностей у правоохоронців варто розглядати не лише як елемент професійної освіти, а як частину національної безпекової культури.

Важливо також враховувати практичну сторону питання. За спостереженням О. Чорноус, «комунікативні навички є одними з найважливіших softskills у професійній діяльності правоохоронців. Рівень їх сформованості безпосередньо впливає на ефективність виконання завдань, зокрема вирішення конфліктних ситуацій, взаємодії з громадянами тощо. Це зумовлює необхідність постійного розвитку цих навичок у процесі професійного вдосконалення правоохоронців» [3, с.206]. Це означає, що в системі відомчої освіти доцільно посилити тренінгові форми навчання, командні вправи, дебатні практики та рольові симуляції, які розвивають уміння вести діалог, аргументувати позицію й працювати під тиском.

Нормативно-правове підґрунтя формування таких компетентностей визначається рядом актів, у цих актах наголошується на необхідності формування у працівників сектору безпеки високої професійної культури, етичної поведінки, комунікативної компетентності й психологічної стійкості.

Розвиток навичок комунікації та аргументації є стратегічним напрямом модернізації підготовки майбутніх працівників правоохоронних структур. Він забезпечує не лише ефективність оперативно-службової діяльності, а й формує нову модель взаємодії між державою та суспільством, засновану на взаємоповазі, довірі й правовій свідомості. Формування цих компетентностей має відбуватися системно через освітній процес, тренінги, етичні кодекси, а також через власний приклад викладачів і наставників, адже культура комунікації завжди починається з особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мухіна Г. Формування «soft skills» курсантів в освітньому процесі закладу вищої освіти. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції, 2025. С. 379-382.
2. Пренько Я.О. Мовна культура в правоохоронній діяльності: значення юридичної термінології та комунікативних стратегій. Юридичний бюлетень. 2024. Вип. 35. С. 22-30.
3. Чорноус О. Комунікативні навички як обов'язкова складова у професійній діяльності правоохоронців. Redakcjanaukowa: TetianaHyrina, NataliiaMoshenets. 2025. С. 205-206.
4. Шелудченко С.Б., Коляда, Е.К., Мусійчук, Т.І. Еволюція логічної аргументації у сучасних дебатах як інструмент формування критичного мислення. Педагогічна Академія: наукові записки, 2025, №18. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15521657>
5. Якимчук М.Ю. Комунікативні навички як складова успішного юриста. The 14th International scientific and practical conference «Actual problems of personality psychology in the modern world», Rome. 2024. С. 107-109.

Кіосєва Є.М.,

Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні воєнні конфлікти ХХІ століття порушили гострі питання, саме щодо забезпечення прав і свобод людини в умовах війни. В Україні ця тема стала особливо актуальною після російської агресії, яка розпочалася у 2014 році, а також через повномасштабне вторгнення у 2022 році. Запровадження воєнного стану призводить до необхідності обмеження деяких прав і свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки та збереження територіальної цілісності. Проте саме в час бойових дій першочергове значення набуває захист фундаментальних конституційних прав людини, які повинні залишатися незмінними, навіть за таких кризових обставин.

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Конституційні положення, викладені у II розділі, визначають комплекс гарантій для забезпечення особистих, політичних, соціально-економічних і культурних прав громадян. Навіть у надзвичайних умовах, таких як війна, залишаються недоторканими право на життя, заборона катувань і жорстокої поведінки, свобода думки й віросповідання, презумпція невинуватості, право на судовий захист та інші фундаментальні гарантії.

В свою чергу стаття 64 Конституції України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян у разі введення воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, це може стосуватися таких прав, як свобода пересування, право на зібрання чи свобода вираження своїх поглядів. Однак, подібні обмеження повинні бути узгодженими, спрямованими на забезпечення національної безпеки та не заперечувати сутність самих прав, а також не порушувати основні гарантії судового захисту.

Забезпечення прав людини під час війни здійснюється через комплекс правових та організаційних механізмів. Насамперед, у це входить діяльність державних органів, зокрема Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, які приймають рішення щодо введення та реалізації воєнного стану. Також важливим елементом – є судовий захист, що надає можливість апелювати незаконні дії або рішення органів влади. Крім того, значну роль відіграють міжнародно-правові інструменти, зокрема звернення до Європейського суду з прав людини і застосування норм міжнародного гуманітарного права.

Механізми забезпечення прав людини в умовах війни мають багатогранний характер: конституційні механізми – гарантії, закріплені в Основному Законі, включаючи діяльність Конституційного Суду України; парламентський контроль – здійснюється через інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [3]; судовий захист – право кожного на оскарження дій чи рішень органів влади в суді (ст. 55 КУ); міжнародні механізми – Україна може застосовувати дерогації (тимчасові обмеження певних прав) відповідно до ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, але зобов'язана негайно повідомляти про це Раду Європи [4].

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, вкладають ключові принципи захисту цивільного населення у воєнний період [5]. Ці документи зобов'язують сторони конфлікту дотримуватися прав людини, забезпечувати гуманне ставлення з полоненими, а також накладають заборону на застосування тортур і колективних покарань. Особливо важливою є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Аксой проти Туреччини» Суд підтвердив, що навіть за умов надзвичайного стану, держава має слідувати принципу верховенства права і гарантувати мінімальні стандарти захисту прав [6].

Повномасштабний військовий конфлікт поставив Україну перед низкою нагальних проблем, які суттєво впливають на стан захисту прав людей:

- порушення права на працю – є одним з найпоширеніших порушень для різних категорій працівників, як найманих так і самозайнятих осіб, значна кількість яких стикається з нерівними умовами, порушеннями трудових договорів, відсутністю належного соціального захисту;
- недостатній судовий захист – посилений тиск на судову систему та основні державні інституції, обмежують їхню здатність функціонувати на належному рівні. Громадяни часто зустрічаються з труднощами при отриманні справедливого та своєчасного судового захисту;
- обмеження свободи пересування – в умовах війни, значна кількість громадян, включаючи внутрішньо переміщених осіб, стикається з обмеженнями у праві на вільне пересування, що негативно впливає на їхні можливості обирати місце проживання чи роботи.

Для вирішення зазначених проблем, держава повинна забезпечити:

- ефективний контроль за дотриманням прав людини, створюючи умови для їх реалізації через позитивний вплив на соціальні гарантії та формування правової культури;
- підвищити ефективність судочинства для забезпечення кожному громадянину право на оскарження рішень та дій органів влади, що гарантує захист прав і свобод;
- активізацію громадянського суспільства, з метою повноцінного партнерства держави у розбудові правового суспільства для захисту прав і свобод громадян.

Попри ці проблеми, Україна зберігає відданість демократичним цінностям і активно розвиває співробітництво з міжнародними організаціями, які здійснюють моніторинг дотримання прав людини. Серед таких організацій – ООН, ОБСЄ, Amnesty International і Human Rights Watch. Спільні зусилля спрямовані як на виявлення порушень, так і на розробку ефективних механізмів для їхнього усунення.

Конституційні гарантії прав людини набувають особливого значення в умовах воєнного стану, оскільки вони становлять фундаментальний рівень захисту та безпеки особистості. Українська система права, заснована на Конституції держави, національному законодавстві та міжнародних правових актах, формує багаторівневу структуру забезпечення прав і свобод громадян. У контексті подальшого вдосконалення системи захисту прав людини ключовими напрямками є зміцнення інституційного контролю, модернізація нормативно-правової бази та інтенсивне впровадження юриспруденції Європейського суду з прав людини у сучасну практику правового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Європейської конвенції з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Geneva Conventions of 12 August 1949. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
6. Case of Aksoy v. Turkey: Judgment of 18 December 1996. European Court of Human Rights. Strasbourg. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58003%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]})

**Кравченко К.В.,
Науковий керівник: Сушицька Ю. О.,
старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що визначення Україною стратегічної мети інтеграції до Європейського Союзу, включно з можливим членством, вимагає приведення національного законодавства у відповідність до правових норм ЄС. Це обумовлює комплексне реформування правової системи України на засадах принципів та стандартів загальноєвропейського рівня, сформованих сучасним демократичним міжнародним правом та практикою європейських регіональних організацій.

Питання правових основ європейської інтеграції України були предметом дослідження таких науковців, як Дорогіх О. М., Серeda Т. М., Яковюк І. В. та інші.

Мета даного дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу правових основ європейської інтеграції, з'ясуванні важливості практичного застосування правових інститутів та «європейських стандартів» у різних сферах регулювання, а також у оцінці актуальності гармонізації законодавства України з правовими нормами Європейського Союзу.

Інтеграція України до європейського співтовариства визначається як стратегічний напрям розвитку держави [1, с. 55]. Європейський вибір України відкриває перспективи розширення співпраці з розвиненими країнами, стимулювання економічного зростання, а також соціального та інтелектуального прогресу. Євроінтеграція виступає як механізм залучення іноземних інвестицій, модернізації та інноваційного розвитку економіки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників і забезпечення доступу до внутрішнього ринку Європейського Союзу.

У сучасному контексті зовнішньої та внутрішньої політики відносини України з Європейським Союзом виступають чинником реалізації стратегічного вибору держави, від якого залежатиме її позиція та роль у новій системі міжнародних відносин. Одним із ключових факторів стабільності функціонування та розвитку Європейського Союзу є його правова організація, яка становить новий якісний рівень економічної інтеграції держав, не маючи аналогів у світовій практиці. Це новий правовий порядок, що відрізняється від традиційних міжнародних та внутрішніх правопорядків держав і є результатом синтезу норм міжнародного права, правових приписів та юриспруденції Європейського Союзу [1, с. 55].

Конституція України містить положення, що прямо закріплюють європейський вибір держави. Зокрема, стаття 8 визначає, що Конституція має верховенство, стаття 9 проголошує курс України на європейську інтеграцію, а стаття 55 гарантує права людини та їх відповідність міжнародним стандартам [2]. Ці положення Конституції України формують правову основу європейського вибору держави та є орієнтиром для процесу адаптації національного законодавства до стандартів ЄС.

У цьому аспекті особливу значимість набуває дослідження правових засад європейської інтеграції України, яке є ключовим чинником реалізації стратегічного курсу держави. Правовий порядок Європейського Союзу виступає не лише механізмом організації його функціонування, але й нормативним орієнтиром для трансформації національних правових систем країн-кандидатів. Для України це передбачає необхідність всебічної гармонізації національного законодавства з правовими стандартами ЄС, що включає імплементацію положень міжнародних договорів, а також внесення відповідних змін до Конституції та чинного законодавства.

До ключових міжнародно-правових інструментів, що визначають правову основу європейської інтеграції України, належать Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [5], яка передбачає положення щодо політичної асоціації, економічної інтеграції та гармонізації національного законодавства; додаткові протоколи та дорожні карти; а також рішення Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу, які формують європейську правову практику та безпосередньо впливають на розвиток вітчизняної законодавчої системи.

Правова система Європейського Союзу є унікальним утворенням, яке не має прямого аналога ані серед національних правових систем, ані серед систем міжнародного права. Водночас, її доцільно аналізувати за аналогією з національними правовими системами, зважаючи на спільні ознаки: політичну, економічну та соціальну природу; формування в межах інтеграційного об'єднання; взаємодію різнорідних елементів; цілісність; відносну стабільність у часі; певний рівень розвитку та вплив специфічних об'єктивних і суб'єктивних чинників [6, с. 229-230]. Отже, правову систему ЄС можна визначити як сукупність правових явищ, сформованих у процесі європейської інтеграції, що забезпечують регулювання суспільних відносин у межах Союзу.

Якщо розглядати правову систему України, то вона становить сукупність нормативно-правових актів, інститутів та принципів, які визначають організацію державної влади, регулювання суспільних відносин та забезпечення прав і свобод громадян. Процес європейської інтеграції ставить перед Україною завдання комплексної трансформації правової системи, що передбачає приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу. Правова система ЄС впливає на розвиток українського права через механізми гармонізації та імплементації норм європейського права, закріплені в Угоді про асоціацію [5].

Гармонізація, що здійснюється всередині ЄС, та адаптація, що проводиться країнами-кандидатами, стають основними інструментами інтеграційного процесу. Проте в Україні цей процес ускладнюється прогалинами законодавчої бази, які потребують усунення для забезпечення повноцінної інтеграції в правову систему ЄС [4, с. 35]. Результативність цього процесу залежить від узгодженості національних реформ із стратегічними цілями ЄС, зокрема відповідно до Стратегії інтеграції України, затвердженої Президентом України у 1998 році [3]. Зміцнення правової основи євроінтеграції передбачає не лише законодавчу синхронізацію, але й забезпечення інституційної спроможності, належного рівня правозастосування та розвитку громадянського суспільства.

В перспективі Україна повинна розбудувати комплексну систему правових реформ, спрямовану на забезпечення повної гармонізації національного законодавства з нормами Європейського Союзу. Така система передбачає впровадження ефективних механізмів моніторингу імплементації європейських стандартів, створення спеціалізованих аналітичних центрів, а також підвищення рівня правової освіти в суспільстві. Успішна реалізація євроінтеграційного курсу вимагає активної участі громадянського суспільства та забезпечення прозорості процесу здійснення реформ.

Отже, правові основи європейської інтеграції України виступають фундаментальним елементом реалізації стратегічного курсу держави щодо інтеграції до Європейського Союзу. Вони передбачають системну гармонізацію національного законодавства з правовими нормами та стандартами ЄС, адаптацію інституційної структури та підвищення рівня правозастосування. Цей процес вимагає усунення наявних прогалин у законодавчій базі, впровадження дієвих механізмів моніторингу імплементації європейських стандартів, а також розвитку аналітичних та освітніх структур у сфері права. Успішна євроінтеграція передбачає активну участь громадянського суспільства та забезпечення прозорості реформ, що сприятиме підвищенню довіри до державних інститутів. Реалізація такого підходу дозволить створити правову систему, здатну ефективно інтегруватися у правовий простір ЄС та відповідати сучасним міжнародним стандартам. Це, в свою чергу, посилить правову та інституційну спроможність України, сприятиме сталому розвитку та зміцненню демократичних засад держави.

Список використаних джерел:

1. Дорогіх О.М. Правові засади європейської інтеграції України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві*: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, м. Велико-Тирново, 20 березня 2020 р. / Київський інститут інтелект. власності та права Національного університету «Одеська юридична академія». Київ, 2020. С. 54-63. URL: <https://surl.li/zauskc> (дата звернення: 25.09.2025).
2. Конституція України: від 28.06.1996 р.: станом на 1 січня 2020 р. Київ: Ін Юре, 2020. 141 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
4. Середя Т.М. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України. *Проблеми становлення України як демократичної та правової держави*: матеріали круглого столу, м. Київ, 17 жовтня 2014 р. / НАВС. Київ, 2014. С. 34-35. URL: <https://surl.lu/fnodzn> (дата звернення: 25.09.2025).
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 21.03.2014 р. № 984_011: станом на 30 листопада 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 25.09.2025).
6. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2013. 474 с. URL: <https://surl.li/vesgju> (дата звернення: 25.09.2025).

Кривонос С.В.

**Науковий керівник: Нікітенко В.М., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ**

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО**

Домашнє насильство – це беззаперечно суспільно небезпечне явище, яке порушує основоположні права людини та є суспільно небезпечним діянням. Домашнє насильство часто замовчують, оскільки здебільшого жертви бояться не лише своїх кривдників, а й осуду з боку суспільства. Так як для соціуму говорити про проблеми сім'ї це соромно та є чимось не прийнятним, бо це як то кажуть «справа сім'ї».

Насильство є серйозною проблемою, яка може зачепити будь-яку особу не залежно від віку, статі чи майнового становища. Від нього страждають не лише жінки, а також чоловіки і навіть діти. Діти можуть бути як жертвами так і випадковими свідками цього жахливого явища. Пункт 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Згаданий закон ділить домашнє насильство на 4 категорії. Це фізичне, психологічне, економічне та сексуальне насильство. Часто кривдник вдається до кількох або й до всіх видів насильства одночасно. А його жертвами можуть бути не лише жінки (хоча так буває найчастіше), а й чоловіки, діти, бабусі, дідусі, свекор, свекруха, тесть, теща та інші родичі, що спільно проживають, перебували чи перебувають у родинних стосунках [2].

Жоден з перелічених видів насильства не є нормальним, і за будь яких обставин не виправдовує кривдника, який вирішив що він має право кривдити свого партнера або якщо справа стосується дитини то має право виховувати її через побої чи емоційне пригнічення. Будь який прояв насильства є порушенням основоположних прав людини, які закріплені в Конституції України. Стаття 3 Конституції України встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3].

У своїй науковій праці Зінсу О.І. зазначає, що значна кількість злочинів, зокрема домашнє насильство, вчинено кривдником (підозрюваний / обвинуваченим) у стані алкогольного сп'яніння чи під впливом вживання психоактивних речовин (алкогольних напоїв), що своєю чергою засвідчує проблематику співзалежних, адиктивних форм поведінки, порушення психоемоційного балансу. Також науковиця дійшла до висновку, що необхідно вдосконалити систему заходів профілактики та корекції девіантної поведінки в суспільстві [4, с. 189].

Законодавець, вирішуючи питання домашнього насильства, в статті 126-1 Кримінального кодексу України (далі - КК України) визначив санкцію для кривдників у вигляді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційний нагляд на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років. Варто зазначити, що диспозиція цієї статті охоплює не всі види домашнього насильства, а саме не охоплює сексуальне насильство. Сексуальне насильство кваліфікується розділом IV, який присвячено кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [5].

Шугало А.Я. вказує, що у доктрині кримінального права існує думка щодо можливості доповнення санкції ст. 126-1 КК України також таким видом покарання, як виправні роботи. Зазначені міркування науковці обґрунтовують тим, що лише незначний відсоток осіб, засуджених за домашнє насильство, працює, а відтак до них потенційно можна застосувати виправні роботи. Своєю чергою, виправні роботи будуть ще однією можливістю обрання неізоляційного виду покарання, що водночас сприятиме тому, що винна особа працюватиме й матиме змогу також відшкодувати потерпілій особі завдану шкоду [6, с.158]. На нашу думку, варто погодитись із висновками цієї науковиці, оскільки виправні роботи можуть позитивно вплинути на кривдника. Винна особа зможе не лише відшкодувати потерпілій особі завдану шкоду, а й матиме змогу переосмислити свої дії та в майбутньому утриматись від повторного злочину.

На фоні травми, яку отримує жертва від насилля, передбачена законодавцем санкція аналізованої статті КК України, видається, не відповідає вчиненням дій. Насильники становлять серйозну суспільну небезпеку, оскільки домашнє насильство є систематичним та існує великий ризик прояву агресії в соціумі. Враховуючи наслідки, які може спричинити домашнє насильство, для вирішення цієї проблеми необхідно по перше посилити санкцію, а по друге запровадити примусову психологічну допомогу для кривдників.

Враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що домашнє насильство є проблемою, яку потрібно вирішувати не тільки на правовому рівні, а й через роботу суспільства. Отже, жертва не має боятись звернутись за допомогою, не замовчувати через суспільний осуд та агресію з боку кривдника. Протидіяти цьому негативному явищу, на наш погляд, можна не лише посиленням санкції ст. 126-КК України, а й підвищує рівень обізнаності громадян. Удосконалення санкцій цієї статті можливо шляхом запровадження виправних робіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 5. ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Як покарати винного у домашньому насильстві в Україні. URL: <https://www.malyk.com.ua/news/prytiahnuty-do-vidpovidalnosti-za-domashnie-nasylstvo>
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. № 254к/ 96-ВР/. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Зінсу О.І. Злочин домашнє насильство (ст.126-1 КК України): аналіз судової практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Том 66. С. 189.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради, 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
6. Шугало А.Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні: дис. ... канд. філол. наук : 12.00.08. Львів, 2025. 158 с.

**Кучейник Д. О.,
Науковий керівник: Сушицька Ю.О.,
старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

**РОЗВИТОК МІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 23 червня 2022 року стало відправною точкою для масштабної адаптації національного законодавства до асquis ЄС, що передбачає поступове приведення правової системи у відповідність до європейських стандартів. Особливе місце у цьому процесі посідає сфера міграційного права, адже вона безпосередньо пов'язана з реалізацією основоположних прав і свобод людини, забезпеченням вільного пересування, правовим статусом біженців та внутрішньо переміщених осіб, врегулюванням трудової міграції, а також боротьбою з нелегальними міграційними процесами. Імплементация європейських стандартів у цій сфері вимагає не лише формального наближення законодавчих норм, але й створення ефективних правових механізмів, які б гарантували їх практичну реалізацію.

Масштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Це зумовило потребу більш глибокого і уніфікованого регулювання міграційних процесів.

10 квітня 2024 року Європарламент ухвалив пакт про міграцію та притулок [1] - комплекс нових правил на заміну Дублінському регламенту («Дублін III»), що регулюють міграцію та встановлюють спільну систему притулку на рівні ЄС, забезпечуючи результативність і водночас ґрунтуються на європейських цінностях. Єврокомісія чітко визначила чотири основи нової міграційної політики:

1. Захищені зовнішні кордони: надійна система скринінгу, база даних «Eurodac» у сфері притулку та міграції, кризові протоколи та заходи проти інструменталізації міграції.
2. Швидкі та ефективні процедури: чіткі правила щодо надання притулку, гарантування прав людини, єдині стандарти ЄС для кваліфікації статусу біженця, запобігання зловживанню.
3. Ефективна система солідарності та відповідальності: операційна та фінансова підтримка країн, що надають притулок, запобігання вторинним переміщенням.

4. Інтеграція міграційної політики у міжнародне партнерство: запобігання незаконним виїздам, боротьба з контрабандою мігрантів, співпраця у сфері реадмісії, сприяння легальним шляхам міграції.

Імплементація Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, як і стратегічний курс України на набуття членства в ЄС, що передбачає поступове наближення національного законодавства до європейських стандартів, обумовили розробку Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року з відповідним фокусом [2]. З метою зниження адміністративних бар'єрів для свободи пересування населення України, держава бере участь в системах PRADO (публічний реєстр документів, що посвідчують особу, та проїзних документів, розміщений на офіційному веб-сайті Ради Європейського Союзу) і FADO (он-лайн база даних справжніх і підроблених документів). Наголошується на важливості постійного діалогу з державами-членами Європейського Союзу та іншими країнами щодо захисту прав українських трудових мігрантів, а також на необхідності продовження укладення міжнародних угод у сфері соціального та пенсійного забезпечення з ключовими країнами призначення. Це стосується, зокрема, механізмів переведення пенсійних виплат і зарахування загального страхового стажу, набутого як в Україні, так і в державах працевлаштування.

Важливим завданням, що згадане в Стратегії державної міграційної політики України, є забезпечення успішної інтеграції іноземців (в тому числі з Європейського Союзу) та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, у соціальне середовище держави. Інтеграція передбачає створення умов для самостійного життя іммігрантів шляхом доступу до ринку праці, системи освіти та охорони здоров'я, можливостей для участі в суспільному житті й реалізації громадянських прав з урахуванням їхніх культурних і релігійних особливостей.

Згідно з Розпорядженням КМ №43-р від 19.01.2024 [3] внесено доповнення: у сфері приєднання України до Європейського Союзу одним із ключових завдань визначено приведення міграційного законодавства та адміністративної практики у відповідність до стандартів ЄС. Повідомленні від Європейської Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів щодо політики розширення від 8 листопада 2023 р. №SWD(2023)699 відзначено низку недоліків: відсутність правил для перевізників іноземців, механізму міжвідомчої координації у разі міграційної кризи, дорожньої карти співпраці з Агентством ЄС з питань притулку, а також слабкий рівень інституційної взаємодії органів державної влади [4]. Крім того, потребує перегляду перелік третіх країн із безвізовим режимом з Україною для узгодження його з візовою політикою ЄС. У відповідь на ці виклики Україна має забезпечити аналіз чинного міграційного законодавства на предмет відповідності *acquis communautaire*, розробити нові нормативні акти та механізми взаємодії, адаптувати статистику до європейських стандартів, активізувати співпрацю з європейськими інституціями та забезпечити сталість участі в Європейській міграційній мережі.

Станом на вересень 2025 року в розробці перебуває Стратегія державної міграційної політики до 2035 року. Одним з основних напрямів стратегії є приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС і вирішення вищезгаданих питань.

Варто згадати безвізовий режим запроваджений між Україною і ЄС 11 червня 2017 року, що став одним із найвагоміших здобутків на шляху поступового наближення до Європейського Союзу та в тому числі розвитку міграційного законодавства. Українські громадяни з біометричними паспортами отримали право на безвізові поїздки до країн Шенгенської зони строком до 90 днів протягом 180-денного періоду. Цей порядок поширюється переважно на туристичні, ділові, сімейні чи освітні поїздки, проте не передбачає можливості працевлаштування чи довгострокового проживання [5].

Незважаючи на повномасштабну війну, безвізовий режим для українців продовжує діяти. У 2022–2025 роках, у відповідь на масовий притік вимушених переселенців, ЄС запровадив додаткові гуманітарні інструменти підтримки, зокрема механізм тимчасового захисту. 4 березня 2022 року Рада ЄС ухвалила рішення про застосування Директиви щодо тимчасового захисту у випадках масового притоку переміщених осіб, надавши українцям, які постраждали від російської агресії, право на проживання, працевлаштування, доступ до освіти, соціального захисту, медичної допомоги та програм професійної перепідготовки нарівні з громадянами країн ЄС [6]. Водночас дія цієї Директиви поширюється лише на осіб, які офіційно отримали тимчасовий захист, тоді як українці, що перебувають у ЄС на інших підставах, користуються загальними правилами для іноземців.

Узагальнюючи наведене, слід зазначити, що розвиток міграційного законодавства України в умовах євроінтеграції має комплексний характер і відбувається у взаємозв'язку з ключовими реформами Європейського Союзу в цій сфері. Набуття статусу кандидата на вступ до ЄС та запровадження пакту про міграцію і притулок визначили орієнтири для гармонізації українського законодавства з *acquis* ЄС, а також для створення дієвих інституційних механізмів у сфері управління міграцією. Збереження безвізового режиму, поступове вдосконалення стратегій державної міграційної політики та залучення до європейських інструментів міграційного регулювання підтверджують, що інтеграція у правовий простір ЄС не обмежується формальним наближенням норм, а передбачає глибоку інституційну трансформацію, спрямовану на забезпечення прав людини, захист внутрішньо переміщених та біженців, розвиток трудової мобільності та боротьбу з нелегальною міграцією. Таким чином, міграційне право України стає однією з ключових складових європейського вектору правової інтеграції, формуючи підґрунтя для подальшого членства у Європейському Союзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Regulation (EU) 2024/1351 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on asylum and migration management. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1351/oj>
2. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#n10>
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 43-р від 19.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2024-%D1%80#n67>
4. Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів. Повідомлення щодо політики розширення ЄС за 2023 рік. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023SC0699>
5. Інформація про візи, можливості подорожування та навчання в ЄС. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/ukraine/podorozhi-ta-navchannya_uk?s=232
6. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022D0382>

Кучко М.О.

**Науковий керівник: Гарбінська-Руденка А.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри фінансового та податкового права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь**

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З ПИТАНЬ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ

Поняття внутрішньої безпеки сьогодні перестало обмежуватися лише межами національних кордонів. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку інформаційних технологій жодна країна не може гарантувати власну стабільність виключно власними силами. Терористичні акти, нелегальна міграція, транснаціональна організована злочинність, кіберзагрози та гібридні війни – усі ці явища виходять далеко за рамки юрисдикції окремої держави. Саме тому міжнародне співробітництво в сфері внутрішньої безпеки стає не просто бажаним, а життєво необхідним інструментом збереження суверенітету та захисту прав громадян. Для України ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з триваючою війною та необхідністю зміцнення інституцій, здатних ефективно реагувати на новітні виклики.

Інституційна архітектура міжнародного співробітництва з питань внутрішньої безпеки України після 2022 р. характеризується: поєднанням універсальних міждержавних платформ обміну інформацією та аналізу загроз; спеціалізованих агентств Європейського Союзу (далі – ЄС) у просторі правосуддя та внутрішніх справ; місій зі сприяння реформам цивільного сектору безпеки та інтегрованому управлінню кордонами; національних «точок входу» й міжвідомчих вузлів, що забезпечують оперативну взаємодію з міжнародними партнерами.

Універсальні платформи та поліцейські мережі. Базовою ланкою лишається участь України у глобальних механізмах Міжнародної організації кримінальної поліції. Використання каналів I-24/7, впровадження інструментів біометричної ідентифікації та поновлення повноцінного доступу українських правоохоронців до інформаційних систем після технічної паузи у перші тижні повномасштабного вторгнення. На рівні інституцій це підтримується діяльністю Національного центрального бюро Інтерполу в Україні як єдиного національного координатора, що опрацьовує десятки тисяч транскордонних запитів і розгортає доступ до систем Інтерполу для поліції й Державної прикордонної служби України [1, с. 8-9]. Паралельно працюють «регіональні» вузли аналізу загроз і спільні розслідування за участю ЄС та країн-сусідів, зокрема в сегменті тютюнової, наркотичної контрабанди та торгівлі людьми [6, с. 6].

Головним є Європейське поліцейське управління, що відповідає за оперативний і стратегічний обмін розвідданими. Європейський підрозділ із питань правосуддя, який забезпечує координацію кримінальних проваджень і діяльності спільних слідчих груп. Європейська академія правоохоронних органів, що займається професійною підготовкою кадрів. Європейська багатодисциплінарна платформа проти загроз криміналу, яка визначає та реалізує операційні пріоритети ЄС у боротьбі з серйозною та організованою злочинністю, а також Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони, головна місія якого полягає в інтегрованому управлінні зовнішніми кордонами Союзу.

Після 2022 р. ці інституції наростили «зовнішній вимір» співпраці з Україною: розгорнуті навчальні пакети з відкритих джерел розвідки, протидії кіберзлочинності, методології розслідування воєнних злочинів. У межах програм TOPCOR та пов'язаних проєктів для країн Східного партнерства усувалися виявлені дефіцити компетенцій українських органів правопорядку, встановлені під час спільних оцінок загроз OTNA/EU-STNA [7, с. 9].

Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні після стратегічного перегляду мандату у 2024 р. зосередилася на підтримці реформ Міністерства внутрішніх справ, прокуратури, прикордонного менеджменту, а також на супроводі законодавчих ініціатив, зокрема щодо використання PNR для протидії тероризму та тяжким злочинам. Комплементарно Місія ЄС з прикордонної допомоги відновила міжвідомчі оцінки ризиків, підтримала спільні операції проти транскордонної злочинності й провела понад 400 тренінгів для українських і молдовських прикордонників та митників [6, с. 6].

У щорічних доповідях Єврокомісії фіксується інституційний прогрес України в частині антитерористичної політики, протидії відмиванню коштів, наркотикам і співпраці правоохоронних органів, а також потреба повного впровадження превентивної, протективної, переслідувальної й реактивної моделей ЄС у боротьбі з тероризмом. У 2023 р. ухвалено зміни до Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України на виконання.

Після 2022 р. процес інтеграції України у європейський безпековий простір виявив низку системних проблем, які обмежують ефективність міжнародної взаємодії. Дослідники наголошують на розриві між практичними форматами співробітництва з інституціями ЄС та станом адаптації вітчизняного законодавства до *acquis communautaire*. Як підкреслює С. Чернік, «українські правоохоронні органи активно співпрацюють із європейськими структурами на рівні обміну інформацією чи створення спільних слідчих груп, однак правові процедури часто не відповідають вимогам партнерів» [5, с. 87].

Особливу увагу науковці приділяють формуванню нормативної основи для функціонування системи збору та використання даних API/PNR (попередня інформація про пасажирів та реєстраційні записи пасажирів). Л. Кисіль та Я. Шевчук зазначають, що відсутність єдиного центру обробки таких даних створює бар'єри у взаємодії з європейськими системами управління ризиками. Неврегульованими залишаються питання термінів зберігання інформації, рівня деперсоналізації та узгодження процедур із законодавством про захист персональних даних [2, с. 111-112].

Досить серйозною перешкодою у сфері міжнародного співробітництва є кадрові обмеження. За спостереженнями В. Кудінова та К. Ярового, працівники правоохоронних органів часто не мають достатнього рівня підготовки у сферах OSINT, цифрової криміналістики та розслідувань злочинів із використанням криптоактивів. Міжнародні тренінги частково компенсують цю прогалину, проте відсутність сталих національних освітніх програм призводить до нерівномірності професійних компетенцій [3, с. 23-24].

У площині кібербезпеки Україна стикається з викликами глобального характеру. На думку М. Тетевіна, ефективна протидія кіберзагрозам можлива лише за умови інтеграції у міжнародні мережі реагування CERT/FIRST та гармонізації процедур із європейськими стандартами інцидент-менеджменту. В іншому випадку державні інституції залишаються ізольованими від провідних світових практик обміну інформацією про кібератаки [4, с. 263-264].

Важливим напрямом залишається протидія радикалізації та насильницькому екстремізму. Українська система права не має чітких визначень цих явищ, а міжвідомча взаємодія у сфері превенції є фрагментарною. Брак національної концепції унеможливорює впровадження перевірених підходів, які застосовуються у ЄС, зокрема програм реінтеграції та комунікаційних стратегій.

Перспективи розвитку співробітництва пов'язані з послідовною гармонізацією законодавства і формуванням власних інституцій, здатних забезпечувати сумісність із європейськими стандартами. Виокремлюють серед пріоритетів створення єдиного центру обробки API/PNR, закріплення професійних стандартів для правоохоронців, інтеграцію в міжнародні кібермережі реагування та підготовку комплексної державної політики у сфері запобігання радикалізації. Завершення реформ інтегрованого управління кордонами з урахуванням вимог Schengen *acquis* має стати головним кроком для формування повної взаємосумісності України з європейською системою безпеки.

Таким чином, сучасні інституційні механізми, що охоплюють взаємодію з органами ЄС, Інтерполом, Радою Європи та спеціалізованими місіями, створюють основу для координації правоохоронних зусиль, ефективного управління кордонами та розвитку кіберзахисту. Проте практичні результати такої співпраці значною мірою залежать від внутрішньої готовності держави адаптувати національне законодавство до стандартів ЄС, подолати кадрові обмеження та забезпечити сталу інституційну спроможність у сфері безпеки. Вирішення проблеми гармонізації правових норм, створення сучасних механізмів збору та аналізу інформації, підвищення рівня професійної підготовки правоохоронців і формування комплексної політики запобігання радикалізації визначає перспективу ефективної інтеграції України у європейський безпековий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довідка про основні результати службової діяльності НЦБ Інтерполу в Україні у 2022 р. Національне центральне бюро Інтерполу в Україні. URL: https://dostup.org.ua/request/104660/response/372851/attach/3/01.2023.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення: 28.09.2025)
2. Кисіль Л., Шевчук Я. Обробка інформації про пасажирів і даних запису реєстрації пасажирів: європейські стандарти та вітчизняні реалії. *Право України*. 2024. № 9. С. 104–120.
3. Кудінов В. А., Яровий К. В. Актуальні проблеми кібербезпеки в Україні в умовах воєнного стану: матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, НАВС, 25 квітня 2024 р.). Київ: НАВС, 2024. 144 с.
4. Тетєвін М. С. Досвід України в галузі міжнародного співробітництва в галузі кібербезпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 82, ч. 3. С. 263–266.
5. Чернік С. Правові засади співробітництва України та Європейського Союзу в правоохоронній сфері. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 3. С. 84–89
6. Annual Report 2023 (1 Dec 2022 – 30 Nov 2023). Odesa–Chişinău, 2024. URL: https://eubam.org/wp-content/uploads/2024/03/WEB_EUBAM-Annual-Report-2023-ENG-2.pdf (дата звернення: 30.09.2025)
7. Consolidated Annual Activity Report 2022. Будапешт: CEPOL, 2023. CEPOL. URL: https://www.cepola.europa.eu/api/assets/media/downloads/2023/consolidated-annual-activity-report-2022_0.pdf (дата звернення: 01.10.2025)

Лінкевич К.О.

Науковий керівник: Удовенко Ю. О., к.ю.н., доц.
доцент кафедри правового забезпечення безпеки та бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

ЯК СУБ'ЄКТИ ПОСТІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Релігійні організації в Україні наділені особливим правовим статусом, який визначається Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». Відповідно до його положень, кожна релігійна громада чи об'єднання, яке прагне офіційно функціонувати як юридична особа, має розробити статут або положення, що регламентує діяльність такої організації, та пройти процедуру державної реєстрації цього документу. Лише після цього релігійна організація має право виступати учасником правових відносин, реалізовувати свої майнові права та нести юридичні обов'язки. Фактично, наявність зареєстрованого статуту є основною умовою легітимного існування та правоздатності релігійного суб'єкта.

Законодавець також передбачив спеціальні можливості для таких організацій у сфері земельних відносин. Зокрема, ще у 2009 році було прийнято Закон № 875–VI, яким до Земельного кодексу України внесли зміни, що закріпили за релігійними організаціями право постійного користування земельними ділянками державної чи комунальної власності. Це право поширюється лише на ті організації, статuti яких пройшли реєстрацію у встановленому законом порядку. Використовувати землю можна виключно для спорудження та обслуговування культових споруд і будівель, які забезпечують здійснення релігійної діяльності. Цим положенням створено правову основу для того, щоб релігійні громади мали можливість на постійній основі користуватися земельними ділянками, що відповідають їхнім духовним і суспільним потребам [3, с.153].

Сутність постійного користування землею полягає в тому, що релігійні організації отримують право безстрокового володіння і використання ділянки без необхідності поновлювати його чи переходити на інші форми користування, зокрема, оренду. Водночас закон покладає на такі організації обов'язок застосовувати землю виключно за призначенням, тобто для культових і супутніх будівель, визначених статутом. Категорично забороняється використовувати такі ділянки у комерційних цілях чи здавати їх під підприємницьку діяльність [1, с.8].

Сам процес реєстрації статуту регламентований у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації». Статут повинен бути прийнятий зборами членів релігійної громади, конференцією чи з'їздом і містити відомості про вид організації, її конфесійну належність, місцезнаходження, управлінську структуру та мету діяльності. Лише після внесення організації до відповідного реєстру вона отримує можливість претендувати на земельні ділянки у постійне користування. На практиці релігійні громади доволі часто звертаються до органів влади для проходження цієї процедури. Проте шлях до отримання земельної ділянки не завжди є простим. На місцевому рівні доволі поширеними залишаються бюрократичні перепони, відсутність єдиного підходу до тлумачення норм, а також складнощі у визначенні, які саме будівлі можна вважати «необхідними» для діяльності організації. Ці фактори нерідко стають підставою для конфліктів або навіть судових спорів між громадами та органами влади щодо розпорядження землею [2, с.8].

Крім того, слід врахувати правило про заборону використання земель релігійними організаціями з підприємницькою метою. Така норма гарантує, що ділянки, виділені для релігійної діяльності, зберігають своє духовне, соціальне та культурне призначення. Вона також відповідає неприбутковому статусу релігійних організацій, який є одним із ключових принципів їх існування та фінансування.

Податкове законодавство також враховує специфіку такого користування. Податковий кодекс України передбачає для релігійних організацій низку пільг, якщо земля та будівлі використовуються за цільовим призначенням і не застосовуються у комерційних інтересах. У такому випадку податкові зобов'язання або значно зменшуються, або взагалі не виникають. Водночас будь-яке відхилення від встановлених умов, наприклад передача частини ділянки в оренду, тягне за собою обов'язок сплачувати податки і може ставити під сумнів сам факт правомірності користування землею [4, с.233].

Враховуючи вище викладене, ми вважаємо необхідно вдосконалити поняття «інші будівлі, необхідні для забезпечення діяльності релігійних організацій», адже нинішнє формулювання залишає простір для суперечливих тлумачень. Крім того, необхідно вирішити питання належного контролю з боку органів влади щодо дотримання громадами вимог закону. Адже недостатня перевірка або надмірна бюрократизація можуть призводити до зловживань або, навпаки, перешкоджати реалізації законних прав віруючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дехтяренко В. Як захистити своє право постійного користування земельною ділянкою. Землевпорядний вісник. 2021. № 7. С. 7-13.
2. Кравцова М. О. Адміністративно-правове регулювання релігійних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Кривий Ріг, 2020. 19 с.
3. Кривенко Ю. В. Право власності на землю релігійних організацій Актуальні проблеми держави і права. <http://www.apdp.in.ua/v25/53.pdf>.
4. Кулинич О. До питання про право постійного користування земельною ділянкою. Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2018. С. 230-235.

Мазепа Р.А.,
Науковий керівник: Цуркан-Сайфуліна Ю.В., д.ю.н., проф.
заступниця директора з наукової роботи,
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Чернівці

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРАЦІВНИКІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ

Формування професійної етики працівників сектору безпеки і оборони України є однією з ключових передумов ефективного функціонування системи національної безпеки. В умовах триваючої війни та посилення гібридних загроз перед державою постає завдання не лише технічної чи правової підготовки кадрів, а насамперед виховання морально стійкої, патріотичної, дисциплінованої особистості, здатної діяти у правовому полі навіть у кризових ситуаціях. Освітній процес у закладах сектору безпеки покликаний забезпечити не лише професійні знання, а й ціннісні орієнтири, які формують етичну основу поведінки майбутніх офіцерів, поліцейських і службовців.

Україна чітко прямує європейським вектором розвитку у напрямку зміцнення своєї незалежності, демократичності, створення правової, соціальної держави. Як зазначають В. Аніщенко та С. Морозов, війна посилює вимоги до військової освіти, до рівня підготовки офіцерів до військово-професійної діяльності, формування професійної компетентності та високого ступеня готовності до виконання завдань у звичайних і надзвичайних умовах [1, с.8]. Сучасна військова освіта, таким чином, має розглядатися не лише як процес передачі знань, а як система виховання етичної свідомості, у межах якої офіцер здобуває не лише фахові компетентності, а й духовну готовність діяти згідно з принципами людяності, честі й законності.

Особливе місце у структурі етичної підготовки займає управлінська культура. Вона визначає не лише ефективність керівництва підлеглими, а й атмосферу в колективах, рівень довіри, мотивацію та здатність до морального лідерства. Як підкреслюють В. Тюріна, І. Данченко та О. Марченко, управління у сфері безпеки є не просто технічним процесом, а системою цілеспрямованого впливу на людей і соціальні процеси, що передбачає відповідальність, свідомість і розвиток моральної рефлексії у керівника [4, с.187]. Професійна етика офіцера нерозривно пов'язана з його управлінською культурою, вмінням приймати рішення, які узгоджуються не лише з правом, а й із моральними принципами служіння суспільству.

В етичному вимірі сектор безпеки виступає своєрідним дзеркалом суспільних цінностей. Як наголошують К. Тушко та О. Торічний, соціальні та професійно важливі якості представників сектору безпеки і оборони безпосередньо впливають на ефективність виконання службових обов'язків, взаємодію з громадськістю та формування довіри до державних інституцій [3, с.131]. З цієї позиції етична культура набуває статусу соціального капіталу держави: вона забезпечує стійкість інституцій, зменшує рівень девіантної поведінки серед персоналу та формує образ державної служби як сфери честі, відповідальності й довіри.

Не менш важливою складовою є нормативно-правовий вимір етики. Як слушно підкреслюють О. Діденко та І. Козубцов, однією з головних вимог до офіцера сил сектору безпеки і оборони є юридична законність професійної діяльності, що передбачає здійснення посадових обов'язків лише на правовій основі [2, с.187]. Саме дотримання правових і моральних стандартів діяльності є запорукою легітимності силових структур та підґрунтям їх морального авторитету в очах суспільства.

Етичні норми у секторі безпеки формуються не стихійно, а в рамках системного правового регулювання. Основоположним актом є Закон України «Про національну безпеку України», який визначає засади державної політики у сфері безпеки, зокрема принципи професіоналізму, доброчесності та відповідальності персоналу. Важливе значення має також Закон України «Про вищу освіту», який закріплює обов'язковість етичного виховання та розвиток громадянських цінностей у здобувачів освіти.

Професійна етика у секторі безпеки й оборони виступає не лише моральним, а й функціональним чинником управління ризиками. Вона впливає на якість рішень, ефективність виконання бойових завдань, рівень взаємної підтримки у колективах і взаємодію з цивільним населенням. Формування етичної компетентності має розглядатися як безперервний процес, що починається в академічному середовищі, продовжується під час стажування та вдосконалюється у практичній діяльності.

Євроатлантична інтеграція України передбачає також адаптацію стандартів етичної поведінки відповідно до принципів НАТО та Європейського Союзу. Це насамперед дотримання верховенства права, цивільного контролю над збройними силами, поваги до людської гідності та гендерної рівності.

Професійна етика працівників сектору безпеки і оборони є ключовим чинником стійкості держави в умовах воєнних та гібридних викликів. Її формування в освітньому процесі сприяє розвитку правової свідомості, моральної зрілості та патріотизму майбутніх фахівців. Система етичної підготовки повинна поєднувати навчальні, виховні та практичні компоненти, спиратися на чинне законодавство й міжнародні стандарти поведінки. Лише на цій основі можливо сформувати корпус професіоналів, для яких служіння державі є не лише обов'язком, а й моральною місією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аніщенко В., Морозов С. Формування готовності офіцерів до військово-професійної діяльності: ціннісно-смысловий аспект. Збірник наукових праць НАДПСУ. Серія: педагогічні науки, 2022, 30.3, С. 6-21.
2. Діденко О., Козубцов І. Професійні вимоги до офіцерського складу сил сектору безпеки та оборони. Збірник наукових праць НАДПСУ. Серія: педагогічні науки. 2022. № 30(3). С. 180-197. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1165>
3. Тушко К.Ю., Торічний О.В. Формування соціальних та професійно важливих якостей майбутніх фахівців складових сектору безпеки і оборони. Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 4. С. 1312-1320. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1312-1320](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1312-1320)
4. Тюріна В.О., Данченко І.О.; Марченко О.Г. Формування управлінської компетентності майбутніх працівників сектору безпеки й оборони в процесі професійної підготовки. The 4th International scientific and practical conference, Vienna. 2023. С. 186-190.

Макарова К.Є.,

**Науковий керівник: Бондаренко Н. О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Однією з найважливіших проблем нашого суспільства залишається розвиток вищої освіти, адже саме університети формують майбутніх фахівців, науковців, лідерів і активних громадян. Тут варто враховувати, що сучасними викликами є війна, глобалізація, цифровізація, економічні зміни, міграційні процеси. Вища школа сьогодні має не лише передавати знання, а й вчити студентів мислити критично, адаптуватися до нових умов, працювати в команді та використовувати новітні технології.

Викликом сучасній вищій школі є глобалізація освітнього процесу: ми бачимо, що кілька десятиліть тому студенти здебільшого обирали університети у своїй країні, а сьогодні конкуренція між закладами вищої освіти є міжнародною. Університети з України конкурують не лише між собою, а й з провідними навчальними закладами Європи, США, Канади чи Азії [1].

Наступним викликом є цифрова трансформація. Карантин під час пандемії показав, наскільки важливо мати якісну онлайн-освіту. Сьогодні університети вже не можуть існувати без сучасних освітніх платформ, без гібридного чи дистанційного навчання [2]. Але постає питання: як забезпечити однакову якість навчання у традиційній аудиторії та у віртуальному просторі?

Необхідність відповідати ринку праці, ще один виклик, що пов'язаний з тим, що технології змінюють світ швидше, ніж оновлюються навчальні програми. В результаті студенти часто отримують знання, які вже не відповідають вимогам сучасного роботодавця. Тому вища освіта повинна бути гнучкішою, більш адаптованою, ближчою до реального бізнесу й індустрії.

Не менш важливим викликом є фінансування та доступність вищої освіти, оскільки державні університети не завжди мають достатньо ресурсів для розвитку. Це обмежує можливості викладачів і студентів, а також створює нерівність у доступі до якісної освіти.

Викликом вищій освіті є міграція кадрів. Талановиті викладачі та здібні студенти часто виїжджають за кордон у пошуках кращих умов для навчання і роботи. Це серйозна проблема для України, бо разом із цими людьми країна втрачає інтелектуальний потенціал. Проте є і позитивний момент у вищезазначених викликах, адже вони водночас виступають поштовхом до розвитку та запровадження інновацій в освітній процес. До таких у світі й в Україні можна віднести:

1) EdTech та цифрові технології: сьогодні студенти можуть навчатися на онлайн-курсах від найкращих університетів світу: Гарварду, Оксфорду чи Стенфорду. В Україні діють потужні платформи, такі як Prometheus і EdEra, які роблять освіту доступною для всіх.

2) Персоналізація навчання: наразі студенти можуть формувати індивідуальні освітні траєкторії: обирати курси, отримувати мікрокваліфікації, сертифікати. Це означає, що замість стандартної програми кожен може будувати власний шлях відповідно до своїх цілей.

3) Інноваційні методики викладання: все більше університетів переходять від лекційної системи до проєктного навчання, до роботи з реальними кейсами, до дуальної освіти, коли студенти одночасно навчаються і працюють на підприємствах. У майбутньому цей підхід буде лише посилюватися.

4) VR та AR технології: у світі вони активно використовуються в медицині, архітектурі, інженерії, де можна віртуально «прожити» певний досвід чи виконати складні завдання [3, 4].

5) Міжнародне партнерство: все частіше студенти отримують подвійні дипломи, навчаючись одночасно в українському та європейському університеті. Це відкриває ширші можливості для працевлаштування і підвищує якість освіти [5].

6) Стартап-інкубатори при університетах: вони допомагають студентам не просто вчитися, а й створювати власні бізнеси чи соціальні проєкти [6].

Отже, ми бачимо, що вища освіта перебуває у стані трансформації. Виклики, які здаються складними, насправді стимулюють інновації. Університети, які готові змінюватися, стають сильнішими, привабливішими для студентів і конкурентними на міжнародному рівні. Майбутнє ЗВО – це поєднання найкращих традицій класичної освіти з новітніми технологіями, цифровими інструментами та міжнародною співпрацею. І саме від викладачів та студентів буде залежати, наскільки успішним стане цей процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полякова А., Тарангул Л., Писарчук О., Дзевицька Л. Виклики та інновації у вищій освіті XXI століття: погляд у майбутнє. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/646/582>

2. Гуралюк А. Цифровізація як умова розвитку системи освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729276/2/Guraliuk-A.pdf>

3. Клімова Г. Інновації у вищій школі: сутність та типологія. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-178-183.pdf

4. Долгопол О. Кір'янова О. Інноваційні методи й технології у вищій освіті України: сучасний аспект. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/794/727>

5. Організаційні, правові та психолого-педагогічні аспекти реалізації професійної мобільності студентів в період війни: реалії та перспективи: Матеріали III-ої Міжнародної студентської науково-практичної конференції, м. Львів, 28 листопада 2024 року / за ред. Т.М. Горохівської, Р.- М. І. Швай, Ю.М. Козловського, О.М., Ієвлева, Л.В. Дольнікової; за заг. ред. О.М. Ієвлева. Львів, 2024. 119 с.

6. В Україні запускають мережу стартап-шкіл при університетах. URL: <https://dou.ua/lenta/news/network-startup-schools-incubators-accelerators/>

Музика А.О.,

**Науковий керівник: Мельниченко Р.В., к.ю.н., доц.,
завідувач кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,**

**адвокат
м. Київ**

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Актуальність. Юридична наука виступає одним із ключових інструментів забезпечення стабільності та розвитку правової держави. Сучасні виклики – глобалізація, цифровізація, трансформація безпекового середовища та повномасштабна війна на території України – вимагають перегляду традиційних підходів до правотворення, тлумачення норм права та наукового аналізу правових явищ [1, с.12].

Мета тез: виявити та систематизувати основні напрями розвитку юридичної науки, які забезпечують адаптацію національної правової системи до сучасних викликів, а також окреслити пріоритетні напрями наукових досліджень і практичних реформ.

1. Конституційно-правові трансформації. Один із центральних напрямів сучасної юридичної науки – дослідження механізмів захисту прав людини в умовах надзвичайних правових режимів, а також удосконалення інститутів конституційної відповідальності та контролю. Наукові розробки повинні забезпечити баланс між гарантіями прав і свобод і потребою забезпечення національної безпеки, пропонуючи правові моделі, які зберігають верховенство права навіть у кризових умовах [2, с. 34].

2. Міжнародне право і євроінтеграція. Інтеграція України у європейський правовий простір залишається пріоритетом, що визначає низку наукових і прикладних досліджень. Юридична наука зосереджується на імплементації європейських стандартів, адаптації національного законодавства до міжнародних зобов'язань, а також на питаннях співпраці у сфері міжнародного судочинства та розслідування воєнних злочинів. Практичним наслідком таких досліджень є рекомендації щодо реформ судової системи, вдосконалення процесуальної взаємодії з міжнародними органами та забезпечення виконання міжнародних рішень [3, с. 58].

Особлива роль відводиться дослідженням механізмів міжнародного захисту прав людини, трансформації механізмів притягнення до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та підвищенню ефективності співпраці з міжнародними інституціями у питаннях відновлення справедливості.

3. Кримінально-правові виклики. Розвиток інформаційних технологій і поширення кіберпростору породжують нові моделі злочинної поведінки – від кібератак до цифрових шахрайств. Юридична наука повинна запропонувати сучасні підходи до криміналізації, процесуального забезпечення доказуваності в електронному середовищі та міжнародного співробітництва з протидії транснаціональній злочинності [4, с. 102]. Паралельно

збільшується потреба в наукових розробках, спрямованих на кваліфікацію воєнних злочинців, організацію доказової бази та правові механізми репарацій.

4. Цивільно-правова та господарська трансформація. Діджиталізація економіки та впровадження електронних сервісів ставлять перед цивільним та господарським правом завдання щодо правового регулювання електронних договорів, цифрових прав на об'єкти інтелектуальної власності, взаємовідносин за участі алгоритмів та штучного інтелекту. Наукові дослідження визначають правовий статус результатів діяльності ІІ, питання відповідальності за автоматизовані рішення та механізми захисту прав споживачів у цифровому середовищі [5, с.77].

Також актуальним є питання регулювання власності та відновлення прав власників в умовах воєнних дій, механізмів компенсації та реституції, що вимагає міждисциплінарного підходу, поєднання норм міжнародного, адміністративного і цивільного права.

5. Судова практика і верховенство права. Дослідження ефективності судочинства, захисту прав у суді, питання судової незалежності та протидії корупції залишаються у фокусі юридичної науки. Інтенсивне впровадження електронного правосуддя, автоматизованих систем управління справами та відкритих баз даних створює нові можливості для підвищення прозорості та оперативності, але одночасно вимагає ретельного аналізу ризиків для гарантій справедливого судового розгляду [6, с. 41].

6. Правничу освіту і наукові підходи. Сучасна юридична наука тісно пов'язана з трансформацією системи правничої освіти. Інтердисциплінарні програми, клінічна освіта, залучення практиків до навчального процесу, емпіричні дослідження та відкритий доступ до даних сприяють формуванню компетентного правника майбутнього. Науковому середовищу необхідно стимулювати дослідження, які поєднують теоретичні конструкції з прикладними кейсами, зокрема через проекти, що моделюють правові наслідки політичних і економічних трансформацій [7, с. 23].

Важливим напрямом є розвиток менторських програм, грантових ініціатив та надання можливостей для молодих вчених у сфері міждисциплінарних досліджень. Інноваційні методи викладання – проблемно-орієнтовані кейси, симуляції судових процесів та міжуніверситетські обміни – суттєво підвищують якість підготовки фахівців.

Рекомендації. По-перше, необхідно розвивати дослідження, спрямовані на імплементацію європейських стандартів у національне законодавство та судову практику. По-друге, пріоритетом має стати розробка правових механізмів, що дозволять ефективно протидіяти кіберзагрозам та регулювати застосування ІІ. По-третє, слід посилювати зв'язок між науковцями та практиками шляхом створення платформ для обміну досвідом і спільних проєктів.

Висновки. Сучасні напрями розвитку юридичної науки є комплексними і взаємозалежними; їх реалізація вимагатиме скоординованих дій законодавців, судової влади, наукової спільноти та освітніх установ. Тільки комплексний підхід дозволить забезпечити правову стабільність, захист прав людини та інтеграцію України у європейські правові простори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights), 10 грудня 1948 р.
3. Європейська конвенція з прав людини та практики Європейського суду з прав людини.
4. Кримінальне право України: сучасні виклики / за ред. І. Петрова. К., 2021. 376 с.
5. Цифрове право: проблеми регулювання штучного інтелекту та електронних договорів: Монографія. К., 2022. 240 с.
6. Судова реформа та електронне правосуддя: аналітичний звіт. К., 2020. 88 с.

7. Освітні інновації у правничій освіті: клінічна юридична практика та міждисциплінарний підхід. Статті. 2023.
8. Міжнародні механізми захисту прав людини: виклики та перспективи: Монографія. К., 2019. 312 с.
9. Антикорупційні практики та судова незалежність: збірник матеріалів. 2021. 200 с.
10. Проект Закону України про правове регулювання кібербезпеки: аналітичні коментарі. 2024.

Назарчук О.В.,
Науковий керівник: Павліченко І.М.,
старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

ПРАВОВА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Обрана мною тема є наразі актуальною та важливою у наш час, оскільки кожен день, вже протягом довгих років, Україна бореться з корупцією та її наслідками, яких вона завдала нашій країні. Корупція підриває довіру громадян до державних інституцій та гальмує економічний розвиток, тому вона є гострою проблемою, яка потребує сильної та постійної боротьби, щоб якомога швидше викоринити її і залишити нашим нащадкам лише спогади про неї заради побудови нової, сильної держави без її використання [2, с. 10].

Корупція має глибокі історичні корені. Перші згадки про корупційні практики зустрічаються ще в Стародавньому Вавилоні, де цар Хамурапі реформував державне управління з метою припинення зловживань своїх чиновників і суддів [1, с. 14]. У римському праві термін *corruptere* означав фальсифікацію свідчень або підкуп суддів. У середньовіччі корупція розглядалася як прояв гріховності, що потребує морального очищення [1, с. 15].

В Україні створено розгалужену нормативно-правову базу для боротьби з корупцією. Основними документами є: Конституція України, Закон України

«Про запобігання корупції», Кримінальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України та інші [3, с. 27]. Ці акти визначають правові засади, механізми та органи, відповідальні за протидію корупційним правопорушенням [3, с. 28].

Для реалізації антикорупційної політики в Україні створено спеціалізовані органи:

– Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – відповідає за запобігання корупції, проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, моніторинг способу життя державних службовців [3, с. 28].

– Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) – займається розслідуванням та попередженням корупційних злочинів, вчинених високопосадовцями [3, с. 28].

– Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) – забезпечує публічне обвинувачення у справах про корупційні злочини [3, с. 28].

Ці органи взаємодіють між собою та з іншими правоохоронними структурами для ефективної боротьби з корупцією [3, с. 27].

Одним з основних напрямів у боротьбі з корупцією є виявлення та врегулювання конфлікту інтересів серед публічних службовців. Законодавство України передбачає обов'язок державних службовців подавати декларації про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру [2, с. 9]. Також існують обмеження щодо прийняття подарунків, участі у підприємницькій діяльності та інші заходи, спрямовані на запобігання корупційним ризикам [5, с. 52].

Громадські організації та активісти відіграють важливу роль у протидії корупції, здійснюючи моніторинг діяльності органів влади, організовуючи антикорупційні кампанії та

сприяючи підвищенню обізнаності населення [4, с. 320]. Міжнародне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями дозволяє обмінюватися досвідом, впроваджувати кращі практики та забезпечувати ефективну боротьбу з транснаціональною корупцією [4, с. 321]. Незважаючи на значні досягнення у боротьбі з корупцією, в Україні залишаються проблеми, такі як недостатня ефективність судової системи, політичний тиск на антикорупційні органи, а також низький рівень довіри громадян до державних інститутів [2, с. 10]. Для подолання цих викликів необхідно продовжувати реформування судової та правоохоронної системи, забезпечити незалежність антикорупційних органів та сприяти формуванню антикорупційної культури серед населення [5, с. 45].

Отже, правова протидія корупції в Україні є складним та багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу, включаючи вдосконалення законодавства, зміцнення інституційної спроможності, активну участь громадськості та міжнародне співробітництво [3, с. 29]. Лише за умови системного впровадження антикорупційних заходів можна досягти значних результатів у боротьбі з цим негативним явищем.

Відповіді опитаних людей з приводу корупції в Україні+статистика (загальна кількість опитаних людей-10)

1. Загальне сприйняття корупції

- 8 осіб (80%) вважають, що рівень корупції в Україні високий.
- 2 особи (20%) вважають, що корупція поступово зменшується.

Найбільш корумпованими сферами респонденти назвали:

- Судову систему – 6 осіб (60%)
- Медицину – 4 особи (40%)
- Поліцію – 3 особи (30%)
- Освіту – 2 особи (20%)
- Армію – 1 особа (10%)

2. Досвід і взаємодія з корупцією

- 7 осіб (70%) зізналися, що особисто стикалися з корупцією.
- 5 осіб (50%) заявили, що давали хабар, найчастіше у сфері медицини та освіти.
- 6 осіб (60%) не знають, як діяти в разі вимагання хабара.

3. Довіра до антикорупційних органів

- 2 особи (20%) вважають, що антикорупційні органи працюють ефективно.
- 6 осіб (60%) не довіряють судовій системі у боротьбі з корупцією.
- 3 особи (30%) вважають, що деякі антикорупційні ініціативи дають результати.

4. Причини і шляхи подолання корупції

- Основними причинами корупції названо:
- Безкарність чиновників – 8 осіб (80%)
- Низькі зарплати держслужбовців – 5 осіб (50%);
- Недовіра до влади – 4 особи (40%);
- 7 осіб (70%) підтримують жорсткіші покарання за корупцію.

5. Роль громадян у боротьбі з корупцією

- 4 особи (40%) готові повідомити про випадок корупції.
- 6 осіб (60%) вважають, що громадяни не мають впливу на боротьбу з корупцією.
- 3 особи (30%) намагалися боротися з корупцією, наприклад, відмовлялися давати хабар.

Більшість опитаних людей вважають корупцію серйозною проблемою в Україні, особливо в судовій сфері та медичних закладах. Рівень довіри до антикорупційних структур та судів залишається низьким, і значна частина населення не знає, як діяти у разі зіткнення з корупцією. Водночас спостерігається підтримка населенням посилення покарань за корупційні дії та реформ у сфері правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федішин Т.О. Теоретично-правові аспекти протидії корупції в Україні. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28568/1/Магістерська%20робота%20Федішин%20Т.%20О.%20Прм-22.pdf>
2. Шелест А.Б. Корупція як перешкода у забезпеченні сталого розвитку країни. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/bc1a79e6-906e-43c5-9220-d7a68f6728d6/download>
3. Мосейчук С.В. Правові аспекти реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/8.pdf
4. Ворон Д.Л. Права людини у сфері запобігання корупції: проблеми реалізації та перспективи розвитку. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/45-1.pdf>
5. Павлятенко Ю.О. Публічно-управлінські механізми протидії корупції в Україні. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/18420/1/Павлятенко.pdf>

**Невмержицька А.А.,
Науковий керівник: Павліченко І. М.,
Старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

**СУЧАСНЕ ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ**

Юридична освіта в Україні перебуває на етапі трансформації, зумовленої цифровізацією, глобалізацією та євроінтеграційними процесами.

Наслідком перетворень, що відбуваються в державі, є новий погляд: на особистість сучасного юриста, на вимоги, які пред'являються до нього, як до члена суспільства та професіонала, що ставить перед системою юридичної освіти нові завдання. Зараз уже всім зрозуміло: щоб освітній заклад виконував покладені на нього обов'язки щодо якісної підготовки фахівців юридичного профілю, необхідне постійне вдосконалення освітнього процесу, приведення його змісту у відповідність до вимог часу, реалізація особистісно-орієнтованого підходу в підготовці правознавців.

Ринок освітніх послуг є одним із найбільш мобільних ринків, він оперативно підлаштовується та відповідає на запити ринку праці. Маючи на меті випуск конкурентоздатних фахівців юридичного напрямку, ринок впливає на структуру самого навчання у вищих навчальних закладах.

Сучасна освіта має бути орієнтованою на індивідуальні потреби студента, що дозволяє розкрити його потенціал і підготувати до професійних викликів. Різноманітність існуючих методик викладання юридичних дисциплін дає можливість викладачеві обирати ті з них, які не лише будуть забезпечувати високу якість засвоєння учнями навчального матеріалу, а й найбільш повно відповідати його індивідуальним особливостям.

Власне на симбіозі посилення значення теоретичної та практичної складової в процесі навчання наголошується в сучасній юридичній літературі. Так, Н. Янчук зауважує, що історичною особливістю юридичної освіти в Україні є той факт, що в процесі підготовки юридичних кадрів велика увага приділяється теорії права, в той час як проходження виробничої практики носить здебільшого формалізований характер. Зрештою це призводить до того, що навіть при винятковій старанності випускники вітчизняних закладів вищої юридичної освіти володіють лише теоретичними знаннями. З іншого боку, практична складова в юридичній освіті для країн романо-германського типу завжди вторинна. Первинною є юридична методологія, теорія права, загальні та галузеві принципи права, логіка юридичного

мислення. Цілком очевидно, що якщо випускник юридичної школи володіє методологією і теорією права то він легко оволодіє юридичною практикою в певній області. І навпаки, якщо випускник володіє лише практичними навичками в певній вузькій області та не має глибокої теоретичної підготовки, він ніколи не буде гарним юристом [1, с. 315].

У профільній педагогічній літературі розрізняють два види методики: традиційна та інноваційна. Дані методики включають в себе різні кваліфікаційні групи методів, побудованих на дієвому підході до навчання. Згідно окресленої класифікації, існують методи: а) які забезпечують оволодіння навчальним предметом (словесні, візуальні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, індуктивні, дедуктивні); б) які стимулюють та мотивують навчально-наукову діяльність (навчальні дискусії, проблемні ситуації, ділові ігри, творчі завдання, пошук і дослідження, експерименти, конкурси, вікторини і т.п.); в) методи контролю і самоконтролю в навчальній діяльності (опитування, залік, іспит, контрольна робота, тестові завдання, питання для самоконтролю та ін.) [2, с. 1002].

Кожен із цих методів має свої особливості і спрямований на досягнення певної мети в ході навчального процесу.

Лекція в системі дидактики вищої юридичної освіти України (та інших країн) - традиційно провідна форма викладання юридичних дисциплін. Це підтверджують і західні оглядачі. У США такою є так звана «система справ» (або кейс-система). Її ще називають «кейс-методом» (case method), однак слід відзначити, що кейс-система (case system) - це ширше поняття. Кейсова методика тісно пов'язана із сократівським (Socratic method) та проблемним методом (Problem method), які нині широко використовуються в американських правничих школах [3, с. 136].

Цей метод достатньо традиційно використовують у вивченні міжнародного права, і віднедавна таких галузей, як європейські права людини, їхнє практичне опанування не можливе без вивчення практики Європейського суду з прав людини. У певній формі його використовують, наприклад, і на практичних заняттях із матеріальних галузей права, де студенти навчаються умінню застосовувати теоретичні знання на практиці й, зокрема, використовувати норми права для вирішення певних ситуацій [3, с. 138].

Зупинімося детальніше на цих трьох методах. Кейс-метод полягає в опануванні права шляхом вивчення, тобто аналізу судових справ чи випадків, ситуацій.

На сьогодні судова практика вищих органів судової влади здійснює вплив на розвиток правової системи та регулювання суспільних відносин. У цьому контексті застосування судової практики в навчальних цілях набуває вагомого значення. Теорія отриманих майбутніми юристами знань повинна підкріплюватися практикою застосування правових норм, коли без вивчення певного досвіду судової діяльності не так просто прийняти юридично правильне рішення.

Значення судової практики стає особливо помітним у правовому регулюванні відносин, які не досить ясно, неповно або суперечливо унормовані на рівні законодавства, а також у застосуванні судами принципів права та норм про права людини й основоположні свободи [4, с. 21].

Формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері права з розумінням природи та змісту його основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин, що є метою навчання в закладах вищої освіти відповідно до стандарту вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 081 «Право», що був затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 грудня 2018 р. № 1379 передбачає також вироблення студентами вмінь працювати з різними джерелами (зокрема, із судовою практикою), аналізувати їх.

Таким чином, судова практика як результат судової діяльності є наслідком тлумачення норм права у процесі їх застосування судом під час вирішення конкретних справ, у результаті чого розкривається й поглиблюється зміст застосовуваних норм, які конкретизуються у формі певних правових позицій.

На основі мого студентського досвіду в Державному університеті «Житомирська політехніка» сучасне викладання юридичних дисциплін характеризується переходом від традиційних лекцій до інноваційних методів, що відповідають європейським стандартам.

Університет, як зазначається в його освітніх програмах, акцентує увагу на практичній підготовці, де студенти застосовують знання в реальних контекстах, таких як правоохоронна діяльність. Одним із ключових методів є використання цифрових платформ, зокрема Освітнього порталу університету, де розміщені курси лекцій, завдання для практичних і лабораторних робіт, засоби тестування та матеріали для самостійної роботи. Мій досвід показує, що ця платформа полегшує доступ до матеріалів, дозволяючи студентам працювати в зручному темпі, що є важливим для розвитку самостійності та адаптації до цифрових технологій.

Міжнародна діяльність факультету, включаючи обмін методиками викладання з європейських вишів, також грає ключову роль. Як зазначається в описі кафедри, це дозволяє впроваджувати найновітніші наукові розробки в сфері права, що відповідає Болонському процесу.

Студент-центрований підхід у Житомирській політехніці є основою ефективної юридичної освіти, університет дозволяє студентам обирати не менше 25% дисциплін, формуючи індивідуальну освітню траєкторію, що враховує професійні інтереси. Це сприяє розвитку критичного мислення та мотивації, оскільки студенти можуть фокусуватися на спеціалізаціях, таких як кіберзлочинність, що актуально для сучасного ринку праці.

Аналіз сучасних методів викладання юридичних дисциплін показує, що поєднання традиційних та інноваційних підходів є ключем до формування конкурентоспроможного фахівця. З одного боку, важливим залишається ґрунтовне оволодіння теорією права, методологією та логікою юридичного мислення. З іншого — сучасні тенденції підкреслюють необхідність практичної складової, що включає використання кейс-методів, цифрових платформ, інтерактивних симуляцій і залучення судової практики.

Використання таких інструментів сприяє розвитку критичного мислення, підвищенню мотивації студентів, адаптації до цифрових технологій та формуванню здатності діяти в міжнародному правовому середовищі.

Отже, перспективи розвитку юридичної освіти в Україні полягають у зміцненні інтеграції теоретичної та практичної складових, широкому застосуванні інноваційних методів навчання, розширенні міжнародної співпраці та орієнтації на потреби студентів. Саме такий підхід здатний забезпечити підготовку висококваліфікованих, мобільних і конкурентоздатних юристів, які відповідатимуть вимогам сучасного ринку праці та сприятимуть розбудові правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Янчук Н.Д. Реформування юридичної освіти в Україні: осмислення та перспективи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 311-316.
2. Забарна Н., Ковда Н. Інноваційні методики викладання юридичних дисциплін. *Traektoria Nauki Part of Science*. 2021. № 11. С. 1001-1008.
3. Новікова, В. П. Перспективи розвитку викладання юридичних дисциплін на прикладі досвіду США. *Проблеми сучасної освіти*. 2017. С. 136-138.
4. Петришин О. В. Судова практика як джерело права в Україні : проблеми теорії. *Право України*. 2016. № 10. с. 21.
5. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 грудня 2018 р. № 1379. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartuvishoyi-osviti-za-specialnistyu-081-pravo-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnyavishoyi-osviti>

**Оверчук К.О.,
Мельниченко Р.В., к.ю.н.,
завідувач кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Юридична наука сьогодні розвивається під впливом глобалізаційних процесів, воєнних викликів, технологічних інновацій і суспільних трансформацій. Вона виконує не лише теоретичну, але й прикладну функцію – спрямована на вдосконалення законодавства, правозастосовчої практики та підготовку нової генерації правників.

1. Цифровізація та право: Одним із найважливіших напрямків є розвиток правового регулювання у сфері цифрових технологій. Досліджується застосування електронних доказів, електронного документообігу, кібербезпеки. Особливо актуальними є питання правового статусу штучного інтелекту, регулювання криптовалют, використання смарт- контрактів.

2. Європейська інтеграція: Євроінтеграційний курс України визначає необхідність гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Дослідження охоплюють адаптацію у сферах антикорупційної політики, судової реформи, захисту прав людини, адміністративного врегулювання.

3. Захист прав людини та міжнародне гуманітарне право: Воєнні події в Україні актуалізували дослідження у сфері прав людини та гуманітарного права. Вчені аналізують питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, відшкодування шкоди, завданої агресією.

4. Екологічне та енергетичне право: Активно розвивається дослідження правового забезпечення охорони довкілля, переходу на відновлювану енергетику, впровадження «зеленої економіки». Актуальним є пошук правових механізмів відповідальності за екологічні злочини та імплементація міжнародних екологічних угод.

5. Інноваційні методи юридичної освіти: Юридична наука тісно пов'язана з правничою освітою. Сучасні напрями розвитку включають впровадження практико-орієнтованих методів: юридичних клінік, симуляцій судових процесів, дистанційних технологій навчання.

6. Розвиток міжнародного права: Значну увагу приділяють дослідженню проблем міжнародного права: механізмів відшкодування збитків державі, що постраждала від агресії; посилення відповідальності міжнародних суб'єктів; ефективності міжнародних судових інституцій.

Висновок : сучасна юридична наука розвивається у напрямку поєднання класичних теоретичних підходів і новітніх викликів. Основними пріоритетами є цифровізація, інтеграція у європейський правовий простір, посилення гарантій прав людини, охорона довкілля та розвиток міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
4. Міністерство юстиції України. Офіційний сайт. URL: <https://minjust.gov.ua>
5. Європейський Союз. Acquis communautaire. URL: <https://european-union.europa.eu>
6. Вікіпедія. Міжнародне право. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародне_право
7. Буткевич В.Г. Сучасні проблеми міжнародного права. Київ: Видавничий дім «Юридична думка», 2020.
8. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави. Львів: «Світ», 2021.
9. Шемшученко Ю.С., ред. Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: «Юридична думка», 1998-2013.

Омельчук Д.В.,
Науковий керівник: Острогляд О. В., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ
У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ**

Сексуальні домагання у студентському середовищі є гострою соціально-правовою проблемою, яка безпосередньо пов'язана з питанням забезпечення безпеки та захисту прав молоді. З огляду на вразливість студентів, залежність від викладачів і адміністрації навчальних закладів, такі дії мають підвищену суспільну небезпечність. Однак, незважаючи на серйозність цієї проблеми, вітчизняне кримінальне законодавство стикається з численними труднощами у кваліфікації та доказуванні сексуальних домагань, що ускладнює ефективну правову протидію цим злочинам.

Сексуальні домагання дії, виражені словесно або фізично, що принижують чи ображають осіб, які перебувають у певних трудових чи службових відносинах [1]. Сексуальні домагання найбільш розповсюджені у вертикальних трудових відносинах (керівник підлеглий), однак домагання в горизонтальних стосунках (між колегами) також трапляються. Сексуальні домагання є видом гендерного насильства. Головною відмінною рисою сексуальних домагань є перебування в публічному просторі.

Прикладами поведінки, що може трактуватися як сексуальні домагання є пропозиції сексуального характеру, неприємні й небажані дотики, обмацування, жарти, пов'язані із сексуальністю жертви, натяки тощо від осіб, від яких жертва перебуває в залежності [2]. У студентському середовищі це часто проявляється у стосунках викладач–студент, коли останній не має реальної можливості відмовитися або повідомити про такі випадки без ризику для своєї навчальної чи соціальної позиції.

Незважаючи на суспільну значущість проблеми, Кримінальний кодекс України (ККУ) не містить окремої статті, яка б прямо передбачала кримінальну відповідальність за сексуальні домагання. Однак, деякі дії, що підпадають під визначення сексуальних домагань, можуть кваліфікуватися за іншими статтями ККУ.

Наприклад, в розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» КК України передбачена кримінальна відповідальність за зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156) та домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1) [3].

Детальний огляд цих статей свідчить про те, що кримінальна відповідальність застосовується переважно у випадках фізичного або психологічного насильства. Водночас багато форм домагань, що не включають насильницькі дії, залишаються поза межами кримінальної регламентації, що створює прогалини у правозастосуванні та знижує ефективність захисту студентів.

Це ускладнює роботу правоохоронних органів та судів, оскільки не існує чітких критеріїв для визначення меж кримінальної відповідальності. У науковій літературі зазначається, що відсутність окремої статті для кримінальної відповідальності за домагання призводить до «правової розмитості», коли дії, що порушують гідність особи, кваліфікуються лише формально або взагалі залишаються безкарними.

Репецький С.П. у своїй роботі зазначає, що відсутність чіткої правової дефініції сексуальних домагань призводить до правової невизначеності та ускладнює правозастосування. Він пропонує внести зміни до Кримінального кодексу України, щоб чітко визначити сексуальні домагання як окремий склад злочину [4].

Особливу увагу слід приділити стану потерпілих. Жертви сексуальних домагань у студентському середовищі часто перебувають у стані психологічного стресу, відчувають страх перед викладачами або адміністрацією, а також ризикують соціальною ізоляцією. Ці фактори ускладнюють процес повідомлення про домагання та збільшують складність доказування.

Це призводить до недостовірності статистичних даних і ускладнює розробку ефективних превентивних заходів, які мали б зменшити кількість вчинених протиправних діянь. Наукові дослідження показують, що успішне доказування у таких справах залежить від комплексного підходу, що включає психологічні експертизи, показання свідків та використання електронних доказів.

У січні 2025 року в Україні набув розголосу випадок сексуальних домагань з боку Андрія Білоуса, викладача Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого та художнього керівника Молодого театру. Першою про домагання заявила 23-річна Софія Сапожнік, яка опублікувала анонімне відео, в якому розповіла про надсилання Білоусом інтимних фотографій та запити про сексуальні фантазії. Вона також зазначила, що на посвяті першокурсників викладач пропонував студентам купатися голими, мотивуючи це як акт творчої відкритості.

Після публікації відео інші студенти та актори почали ділитися своїми історіями про подібні випадки домагань з боку Білоуса. У відповідь університет спочатку заявив про відсутність офіційних звернень, але згодом подав заяву до Національної поліції та відсторонив викладача від роботи до завершення розслідування.

Цей випадок став каталізатором для обговорення проблеми сексуальних домагань у студентському середовищі, зокрема в театральних навчальних закладах. Він підкреслює необхідність чіткої правової регламентації таких дій та створення безпечного середовища для студентів, де вони можуть вільно навчатися без страху перед сексуальними домаганнями [5].

Для ефективної протидії сексуальним домаганням у студентському середовищі необхідно застосовувати комплексний підхід, який поєднує законодавчі, організаційні та превентивні заходи. Перш за все, важливо внести зміни до Кримінального кодексу України, які б чітко визначали сексуальні домагання як окремий склад злочину. Така законодавча ініціатива дозволить усунути правову невизначеність та забезпечити однозначність у кваліфікації протиправних дій, створюючи умови для більш ефективного правозастосування у справах, пов'язаних з домаганнями.

Не менш важливим є удосконалення методик збору та оцінки доказів у справах про сексуальні домагання. Через специфіку таких злочинів, коли фізичне насильство часто відсутнє, а свідчення потерпілих можуть бути суб'єктивними, застосування комплексних доказових процедур, включаючи психологічні експертизи, опитування свідків та використання електронних доказів, є критично необхідним для об'єктивної оцінки ситуації та забезпечення справедливого розгляду справ.

Систематичні освітні заходи, такі як лекції, тренінги, інформаційні кампанії та створення конфіденційних каналів для повідомлення про випадки домагань, дозволяють не лише зменшити ризик їхнього виникнення, а й сформувати культуру правової свідомості та поваги до гідності кожного учасника освітнього процесу.

Нарешті, створення безпечного освітнього середовища, у якому кожен студент може відчувати себе захищеним від сексуальних домагань, є фундаментальним завданням адміністрації навчальних закладів. Це передбачає не лише розробку внутрішніх правил та протоколів реагування на домагання, а й активну роботу з формування соціальної відповідальності серед студентської та викладацької спільноти, що в сукупності сприяє зниженню рівня ризиків та підвищенню ефективності превентивних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевченко З.В. Словник гендерних термінів. URL: <http://a-z-gender.net/ua/seksualni-domagannya.html>.
2. Вітер Катерина. Що таке сексуальні домагання? Гендер в деталях. URL: <https://genderindetail.org.ua>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Репецький С. П. «Проблеми кримінально-правової кваліфікації сексуальних домагань». Вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2023. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Репецький.pdf>
5. Мухіна, О. «Викладача київського університету відсторонили після численних звинувачень у сексуальних домаганнях». Європейська правда, 10 лютого 2025 року. URL: <https://euromaidanpress.com/2025/02/10/kyiv-university-professor-suspended-after-dozens-of-victims-accused-him-of-sexual-harassment/>

Пастушенко С.Ю.,
Науковий керівник: Мельниченко Р.В., к.ю.н.,
завідувач кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
адвокат,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

**СУСПІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ І ПРОТЕСТИ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
СУЧАСНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Антикорупційна політика України посідає провідне місце у системі сучасної правової науки, адже ефективність боротьби з корупцією є ключовим чинником стабільності державних інститутів, функціонування економіки та збереження демократичного ладу. В умовах війни, соціально-економічної нестабільності та реформування правової системи питання протидії корупції постає особливо гостро, адже будь-які прояви зловживання владою чи розкрадання державних коштів можуть підірвати національну безпеку. Центральними суб'єктами антикорупційної діяльності сьогодні є Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП). Їхня робота забезпечується спеціальними законами, а діяльність підкріплюється суспільним контролем, що останнім часом проявився у вигляді масових протестів проти обмеження їхньої незалежності [9, с. 2]. На мою думку, головною загрозою сучасній антикорупційній політиці є політичне втручання, що підриває незалежність інституцій.

Конституційні засади громадського контролю є невід'ємною частиною української правової системи. У статті 5 Конституції України закріплено, що народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади [8, ст. 5]. Це положення не лише політико-правове, але й практичне, адже громадяни мають право впливати на діяльність органів державної влади. Статті 38 і 39 Конституції надають право брати участь у державних справах і проводити мирні зібрання [8], що легалізує протести як форму суспільного контролю. Водночас стаття 68 передбачає, що реалізація прав завжди поєднана з обов'язком дотримуватися законів [8]. Таким чином, суспільний контроль є реальним механізмом формування державної політики, що визначається Конституцією. Я вважаю, що саме активна участь громадян у суспільному житті України відіграє важливу роль для забезпечення верховенства права.

В окремих законах закріплено основи антикорупційної політики. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII визначає ключові принципи та передбачає контроль за деклараціями посадових осіб, а також виявлення конфлікту інтересів [6, с.45]. Закон «Про

Національне антикорупційне бюро України» № 1698-VII забезпечує незалежність НАБУ, його право вести оперативно-розшукову діяльність і розслідувати злочини вищих посадових осіб [2, с.1]. Закон «Про прокуратуру» закріплює статус Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, яка виступає процесуальним керівником у справах, що розслідує НАБУ [3, с.7]. У воєнний час важливе значення має Закон України «Про правовий режим воєнного стану», адже він регулює обмеження прав і свобод, але водночас гарантує їх реалізацію наскільки це можливо [5, с.8]. Я вважаю, що наразі пріоритетним завданням антикорупційних органів є забезпечення прозорості дій, адже саме відкритість і підзвітність цих інституцій формують довіру суспільства. Крім того, такий підхід є важливим кроком на шляху до інтеграції України в ЄС, оскільки прозорість і верховенство права є фундаментальними європейськими цінностями.

У 2025 році законопроект №12414, який пропонував обмежити незалежність НАБУ і САП, набув широкого суспільного розголосу. Попри формальне обґрунтування його необхідності “оптимізацією управлінських процесів”, громадськість сприйняла його як загрозу для незалежності ключових антикорупційних органів. Масові протести, які охопили Київ та інші міста України, стали показником високого рівня правової свідомості громадян [9, с.2]. Учасники акцій апелювали до норм Конституції та міжнародних зобов’язань України, наголошуючи, що обмеження незалежності НАБУ та САП суперечить положенням Конвенції ООН проти корупції [7, с.6]. Під тиском суспільства та міжнародних партнерів Верховна Рада ухвалила новий закон, що підтвердив незалежність цих органів [1, с.1]. Таким чином, протестні рухи фактично вплинули на зміст законодавства, тому що продемонстрували механізм прямої дії ст. 5 Конституції України.

Особливе значення для юридичної науки мають резонансні справи, які стали прикладом практичного застосування антикорупційного законодавства. Так, у справі Міністерства оборони, яка отримала неформальну назву «справа золотих яєць», НАБУ виявило факти закупівлі продуктів харчування для ЗСУ за завищеними цінами. Юридичний аналіз показав порушення принципів ст.19 Конституції України, яка зобов’язує органи державної влади діяти лише в межах, визначених законом [8], а також норм Закону «Про публічні закупівлі» [4, с.3]. Ця справа підтвердила необхідність подальшого удосконалення законодавчого регулювання тендерних процедур.

Іншим прикладом є справа проти екскерівництва Державної міграційної служби, де розкрадання державних коштів перевищило 88 млн грн. Це розслідування велося на основі ст.364 Кримінального кодексу України (зловживання владою) та у межах компетенції САП, визначеної Законом «Про прокуратуру» [3, ст.15]. Ця справа демонструє, що незалежні антикорупційні органи можуть діяти ефективно навіть проти високопосадовців.

Не менш важливою є справа компанії «Онур», яка виконувала масштабні державні підряди у сфері дорожнього будівництва. Розслідування НАБУ виявило ознаки змови та завищення вартості робіт, що стало підставою для застосування антикорупційного законодавства та підсилення контролю над держзамовленнями [2, ст.17]. Цей випадок набув особливого значення, адже йшлося про стратегічну галузь та великі інфраструктурні проекти.

Після аналізу справ можна стверджувати, що ефективність боротьби з корупцією залежить не лише від наявності відповідних законів, але й від того, наскільки активно на це реагує суспільство. Масова громадська увага, участь у протестах та ініціативах громадських організацій сприяють посиленню відповідальності посадових осіб і формують практику верховенства права.

На мою думку, пріоритетом нашої держави має стати закріплення правових механізмів, які унеможливають політичний тиск на НАБУ і САП, тому що лише за умов фактичної незалежності антикорупційних інституцій і активної громадянської участі можна забезпечити наближення України до європейських стандартів верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верховна Рада України. Закон про відновлення незалежності НАБУ і САП (новина від 31.07.2025). URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/News/top_news/264533.html
2. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» №1698-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1698-18>
3. Закон України «Про прокуратуру» №1697-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18>
4. Закон України «Про публічні закупівлі» №922-VIII від 25.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/922-19>
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» №389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
6. Закон України «Про запобігання корупції» №1700-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>
7. Конвенція ООН проти корупції (2003). URL: <https://www.unodc.org/corruption/en/uncac/index.html>
8. Конституція України (1996, зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Українська правда. Протести проти законопроекту №12414: реакція громадськості та влади. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/07/24/7523300/>

Подопригора М.Ю.,

Ткачук В.Р.,

Науковий керівник: Адамчук Г.О.,

викладач кафедри судової медицини та права,

кафедра судової медицини та медичного права,

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова,

м. Вінниця

**РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ПРАВА:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ**

Актуальність. У сучасному світі медичне право набуває дедалі більшої значущості через швидкий розвиток біомедичних технологій, цифрової медицини та зростання кількості конфліктів між пацієнтами і медичними працівниками. В Україні реформування системи охорони здоров'я, впровадження електронної медицини та питання правового статусу медичних даних вимагають створення чіткої нормативно-правової бази. Водночас відсутність єдиного «Медичного» кодексу ускладнює застосування норм, що регулюють лікарську діяльність, права пацієнтів та медичну відповідальність, внаслідок чого, приходиться відносити ці питання до інших кодексів.

Мета дослідження: Проаналізувати сучасний стан розвитку медичного права в Україні, визначити ключові тенденції, проблеми та перспективи формування ефективної системи правового регулювання у сфері охорони здоров'я.

Матеріали та методи. У роботі використано аналітичний, порівняльно-правовий та системний методи дослідження чинного законодавства України у сфері охорони здоров'я, нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я, а також міжнародних правових стандартів, що регулюють права пацієнтів, обов'язки медичних працівників та механізми медичної відповідальності.

Результати: Медичне право в Україні сьогодні формується як самостійна галузь юридичної науки, яка інтегрує норми адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, інформаційного та міжнародного права. Його становлення зумовлене глибинними реформами у системі охорони здоров'я, цифровізацією медичних процесів, посиленням ролі

пацієнта у прийнятті рішень, а також викликами воєнного часу. Сучасний етап розвитку цієї галузі характеризується пошуком оптимального балансу між професійною автономією лікаря, правами пацієнта та державним контролем якості медичної допомоги. Однією з провідних тенденцій сьогодення є зростання орієнтованості системи охорони здоров'я на потреби пацієнта та підвищення рівня правової обізнаності як медичних працівників, так і населення загалом. Відповідно до статей 6, 39, 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», кожен пацієнт має право на інформовану згоду на медичне втручання, вільний вибір лікаря та методів лікування, а також на збереження лікарської таємниці. Згідно з наказом МОЗ України №110 від 19.02.2013 «Про затвердження Порядку надання пацієнту інформації про стан його здоров'я», медичний працівник зобов'язаний надавати пацієнту повну та достовірну інформацію про діагноз, прогноз і можливі ризики лікування. Реалізація цих положень на практиці залишається певним викликом через недостатній рівень правової обізнаності у сфері охорони здоров'я, що підкреслює необхідність запровадження обов'язкової медико-правової освіти. Важливим напрямом є цифровізація медицини. Впровадження електронної системи охорони здоров'я eHealth, затвердженої наказом МОЗ України №411 від 19.03.2018, створило нові можливості для контролю якості медичних послуг, але водночас — і ризики для конфіденційності персональних даних. Закон України «Про захист персональних даних» (№2297-VI від 01.06.2010) визначає медичну інформацію як конфіденційну, а її неправомірне поширення підпадає під дію статті 182 Кримінального кодексу України («Порушення недоторканності приватного життя»). Проте на законодавчому рівні досі не врегульовано питання відповідальності у разі технічного збою електронних систем або витоку даних із державних реєстрів, що вимагає оновлення нормативної бази з урахуванням стандартів Європейського Союзу. Окремим напрямом розвитку медичного права виступають біоетичні та біомедичні виклики. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» (2018 рік) закріпив принципи добровільності, інформованої згоди та державного контролю за трансплантаційною діяльністю. Разом із тим, такі сфери як сурогатне материнство, генетичні дослідження, штучне запліднення, а також застосування штучного інтелекту у медицині досі залишаються недостатньо врегульованими на законодавчому рівні або містять певні правові суперечності. Відсутність чітких законодавчих орієнтирів щодо правового статусу ембріона, алгоритмів діагностики чи систем лікування створює ризики як для медиків, так і для пацієнтів. У цьому контексті особливого значення набуває Конвенція Ради Європи про права людини і біомедицину (Ов'єдська конвенція, 1997 рік), ратифікація якої Україною залишається перспективним кроком для гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Проблема медичної відповідальності залишається однією з найбільш складних у правозастосуванні. Цивільний кодекс України (стаття 1166) передбачає майнову відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок неналежного виконання професійних обов'язків, а стаття 140 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за «неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником». Проте відсутність обов'язкового страхування професійної відповідальності лікарів робить систему захисту як пацієнтів, так і медиків уразливою. Наказ МОЗ України №69 від 05.02.2016 «Про затвердження Порядку контролю якості медичної допомоги» визначає загальні принципи експертної оцінки, але не створює єдиного незалежного механізму розслідування лікарських помилок. Впровадження системи медичного страхування могло б забезпечити баланс між захистом прав пацієнтів і гарантіями для медичних працівників. В умовах воєнного стану перед медичним правом постали нові, раніше не типові виклики. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (№1647-III від 06.04.2000) та Женевські конвенції 1949 року покладають на державу обов'язок гарантувати доступ до медичної допомоги цивільному населенню і забезпечувати безпеку медичних працівників навіть у зоні бойових дій. На практиці це вимагає уточнення правового статусу військових медиків, врегулювання питань евакуації поранених, надання психологічної

допомоги ветеранам та документування медичних злочинів проти людяності. Війна також загострила питання захисту прав осіб з інвалідністю, реабілітації військових і створення державних реєстрів травм, що повинно знайти відображення в нових нормативно-правових актах МОЗ України. Серед ключових проблем розвитку медичного права в Україні варто відзначити фрагментарність нормативно-правової бази, відсутність єдиного кодифікованого документа, а також низький рівень правової грамотності медичного персоналу. Формальний підхід до реалізації прав пацієнта, а також обмежений рівень правового захисту медичних працівників у разі конфліктних ситуацій з пацієнтами або правоохоронними органами, залишаються суттєвими перешкодами для становлення сучасної правової культури в медицині. Подальший розвиток медичного права в Україні має бути спрямований на удосконалення чинного законодавства та узгодження його з міжнародними стандартами у сфері охорони здоров'я. Замість створення нового кодексу варто зосередитись на систематизації існуючих нормативних актів і формуванні єдиної концепції правового регулювання медичної діяльності. Прикладом можуть слугувати європейські країни — зокрема, Франція, де діє Кодекс громадського здоров'я, який комплексно регулює відносини між пацієнтами, лікарями та державою. В Україні доцільно вдосконалити систему медичного страхування і створити механізми компенсації шкоди пацієнтам у випадках лікарських помилок. Важливим завданням залишається впровадження медико-правової освіти у програми підготовки лікарів, керівників закладів охорони здоров'я та фармацевтів, що сприятиме підвищенню рівня правової культури в медицині. Потребує оновлення й нормативна база щодо телемедицини, біоінженерії, штучного інтелекту та нейротехнологій, а також розширення діяльності етичних комітетів відповідно до наказу МОЗ України №690 від 23.09.2009. Такий підхід забезпечить баланс між правами пацієнтів, професійною автономією лікарів і державним контролем за якістю медичної допомоги, наблизивши українську систему охорони здоров'я до європейських стандартів.

Висновки: Розвиток медичного права — це не лише питання юридичної техніки, а й показник гуманістичних цінностей суспільства. Від ефективності правового регулювання у сфері охорони здоров'я залежить не лише якість медичних послуг, а й рівень довіри громадян до держави. Тому медичне право має розвиватися на основі принципів гуманності, наукової обґрунтованості та верховенства права, враховуючи міжнародні стандарти й національні потреби України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 №2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
2. Наказ МОЗ України №110 від 19.02.2013 «Про затвердження Порядку надання пацієнту інформації про стан його здоров'я». URL: <https://moz.gov.ua>
3. Наказ МОЗ України №411 від 19.03.2018 «Про затвердження електронної системи охорони здоров'я eHealth». URL <https://moz.gov.ua>
4. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Наказ МОЗ України №69 від 05.02.2016 «Про затвердження Порядку контролю якості медичної допомоги». URL: <https://moz.gov.ua>
8. Наказ МОЗ України №690 від 23.09.2009 «Про затвердження Положення про комісії з питань етики». URL: <https://moz.gov.ua>
9. Конвенція Ради Європи про права людини і біомедицину (Ов'єдська конвенція) від 04.04.1997. URL: <https://www.coe>

Поліщук К.О.,

**Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ЗМІНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна завжди радикально змінює суспільство та державу. Вона випробовує на міцність усі політичні інститути, систему влади та здатність суспільства до мобілізації. Повномасштабна агресія Росії проти України, що почалася 24 лютого 2022 року, стала не лише трагедією, але й поштовхом до глибоких змін у політичному житті країни. Україна опинилася в ситуації, коли політична система мала працювати в надзвичайних умовах: зберігати державність, координувати зусилля для оборони, забезпечувати стійкість економіки та одночасно залишатися демократичною.

Запровадження воєнного стану стало головним фактором трансформації політичної системи. Конституція України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян у разі збройної агресії, і саме цим правом скористалася держава [1]. У країні було заборонено проведення мітингів, демонстрацій, обмежено політичну агітацію, частково – свободу пересування. У багатьох регіонах створено військові адміністрації, які перебрали на себе частину повноважень органів місцевого самоврядування. Це дозволило забезпечити порядок у прифронтових та деокупованих територіях. Такі зміни свідчать про посилення централізації та концентрацію влади, що є характерним для будь-якої країни у стані війни.

Президент України став ключовою фігурою у політичній системі під час війни. Він є Верховним Головнокомандувачем і водночас символом опору, що консолідує суспільство. Щоденні звернення Володимира Зеленського до громадян та міжнародної спільноти стали важливим елементом кризової комунікації, який підвищив довіру до влади і створив образ єдності.

Кабінет Міністрів у воєнних умовах зосередився на трьох головних завданнях: забезпеченні економічної стабільності, підтримці армії та допомозі населенню. Було ухвалено рішення про податкові пільги для бізнесу, спрощення адміністративних процедур через цифрові сервіси, програми допомоги переселенцям [2]. Уряд діє у тісній координації з військовим командуванням і місцевими адміністраціями, що робить систему більш оперативною.

Парламент зберігає свою роботу, що є важливим свідченням стабільності демократії навіть у критичних умовах. Закони ухвалюються прискореним порядком, адже час у війні – найцінніший ресурс. Переважно парламент працює над законами, що стосуються оборони, мобілізації, підтримки армії та інтеграції України до Європейського Союзу. Водночас у Раді знизився рівень політичних суперечок: навіть опозиційні партії здебільшого підтримують рішення, які спрямовані на зміцнення держави. Це дозволило досягти рідкісного для України явища – консолідації парламенту.

Війна практично зруйнувала позиції проросійських політичних сил. Десятки партій, що мали зв'язки з Росією, були заборонені рішеннями судів [3]. Це стало своєрідним «очищенням» політичного поля. Водночас активність політичних партій у внутрішньому житті значно знизилася: більшість сил підтримують владу і не намагаються вести жорстку конкуренцію. Таким чином, система тимчасово втратила звичну для демократії конфліктність і перейшла до стану співпраці.

Особливістю української політичної системи у воєнний час є виняткова роль громадянського суспільства. Волонтери та благодійні фонди виконують ті функції, які в інших країнах традиційно належать державі: постачають армію одягом, технікою, дронами, допомагають переселенцям. Це свідчить про новий рівень політичної культури, де держава і суспільство взаємодіють як партнери заради національної єдності.

Війна змінила й інформаційний простір. Було створено національний телемарафон «Єдині новини», який об'єднав більшість телеканалів. Така форма комунікації дозволила контролювати інформаційний простір, уникати паніки та протидіяти російській пропаганді.

Війна радикально прискорила зовнішньополітичний курс України, зробивши європейську та євроатлантичну інтеграцію одним з головних пріоритетів політичної системи. По-перше, у червні 2022 року Україна офіційно отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Цей крок став не лише політичним сигналом підтримки, а й визначив вектор майбутніх реформ у державі. Уряд почав працювати над виконанням рекомендацій Європейської комісії, що охоплюють судову реформу, посилення боротьби з корупцією, зміцнення інституцій та гарантії прав національних меншин. По-друге, співпраця з НАТО значно активізувалася. Україна стала де-факто партнером Альянсу, отримуючи військову, технічну та розвідувальну допомогу. Питання вступу до НАТО перестало бути лише внутрішньою дискусією – воно перетворилося на практичний шлях до забезпечення довгострокової безпеки країни. По-третє, міжнародна дипломатія України набрала безпрецедентних масштабів. Президент Володимир Зеленський виступав у парламентах різних держав, на форумах ООН, G7, G20, звертаючись із закликами про допомогу. Це зробило українське питання ключовим на порядку денному світової політики. Також Україна активно інтегрується у сферу санкційної політики. Київ координує свої кроки з ЄС, США, Канадою, Японією та іншими державами щодо обмеження впливу Росії на світову економіку. Не менш важливим стало посилення регіонального співробітництва: участь у форматах «Люблінський трикутник» (Україна – Польща – Литва), «Київська безпекова угода» та співпраця з країнами Балтії. Вони стали додатковими інструментами посилення міжнародної підтримки.

Таким чином, війна стала каталізатором інтеграції України в європейську та світову політичну систему. Якщо до 2022 року інтеграція відбувалася поступово, то після початку повномасштабного вторгнення вона перетворилася на стратегічний вибір, який підтримує більшість населення та який визнали ключові міжнародні партнери.

Вибори в Україні під час воєнного стану не проводяться [4], хоча за Конституцією вони мали відбутися у 2023 році. Це закономірне рішення, адже в умовах бойових дій неможливо забезпечити чесний і безпечний процес. Водночас відсутність виборів не означає згорання демократії: парламент працює, багатопартійність зберігається. Україна демонструє, що демократія може функціонувати навіть у воєнних умовах.

Війна суттєво підвищила політичну свідомість населення. Українці стали активнішими у громадській діяльності, більш згуртованими та відповідальними. Значно зросла національна ідентичність: українська мова, культура та символи набули нової ваги. Це означає, що політична система здобула сильну соціальну підтримку.

Після перемоги Україна зіткнеться з новими викликами. По-перше, потрібно буде відновлювати економіку та інфраструктуру. По-друге, постане завдання зберегти демократичний характер політичної системи та уникнути авторитарних тенденцій, які можуть виникнути після посилення влади у воєнний час. По-третє, країна повинна буде завершити реформи у сфері антикорупції, судової системи, децентралізації. Разом із цим існує величезна можливість: Україна може побудувати оновлену модель державності, що відповідатиме європейським стандартам і стане прикладом для інших країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL:
2. Уряд ухвалив низку рішень, які посилюють соцзахист внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukhvalyv-nyzku-rishen-iaki-posyliuiut-sotszakhyst-vnutrishno-peremishchenykh-osib>
3. Суд заборонив діяльність 10 проросійських політичних партій. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/node/799948>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>

Савчук В.О.

Науковий керівник: Удовенко Ю. О., к.ю.н., доц.
доцент кафедри правового забезпечення безпеки та бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СУДОВА ВЛАДА» ТА «ПРАВОСУДДЯ»: ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕОРІЇ

«Судова влада» та «правосуддя» – два взаємопов’язані, але не тотожні поняття, через які розкривається специфічний спосіб організації публічної влади та її реалізації у формі судового захисту. Конституція України закріплює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, визначаючи останню як самостійну сферу публічної влади, що здійснюється «незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом», а участь народу у правосудді – через інститут присяжних [5; 6]. Звідси, поняття «судова влада», «судова система» і «правосуддя» є не тотожними.

Щодо поняття «судова влада», у вітчизняній та зарубіжній доктрині, існує два підходи: інституційний та функціональний. Інституційний підхід розглядає судову владу як систему незалежних державних органів – судів, що від імені держави розглядають правові спори й конфлікти та здійснюють правосуддя. Концепція судово-правової реформи в Україні 1992 року також трактує судову владу як «систему незалежних судів, які у порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя», наділених владними повноваженнями для поновлення порушеного права і справедливості [1].

Судова влада – це гілка публічної влади, наділена виключною компетенцією здійснювати правосуддя, контролювати публічну адміністрацію і забезпечувати верховенство права; «судова система» – це організаційна форма (сукупність судів, принципи їхньої побудови та функціонування); «правосуддя» – правозастосовна діяльність суду щодо розгляду й вирішення у визначених законом процесуальних формах спорів і кримінальних обвинувачень з метою охорони прав і свобод людини, прав юридичних осіб та інтересів держави. У такому розрізі судова влада ширша за правосуддя: до неї належать також внутрішні механізми самоврядування суддів, організаційне забезпечення, фінансування судів, а головне – конституційно гарантована можливість впливати на рішення і дії інших гілок влади шляхом судового контролю [2, с. 24].

Ознаки судової влади дозволяють відмежувати її від інших видів публічної влади і від суміжних понять. По-перше, це виключність юрисдикції: лише суди мають право ухвалювати обов’язкові до виконання рішення щодо прав і обов’язків особи у формах, передбачених процесуальним законом [2, с. 25]. По-друге, самостійність і незалежність: судова влада інституційно відділена від законодавчої й виконавчої, а судді підкоряються лише закону, що прямо впливає з Конституції та спеціального закону. По-третє, єдність: суди в Україні складають єдину систему, єдність забезпечується спільними засадами організації, єдиними правилами судочинства, єдиним статусом суддів і централізованим фінансуванням з Державного бюджету, а також органами суддівського самоврядування [2, с. 25-26; 3]. По-четверте, повнота юрисдикції: судова влада поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; немає сфер, які б апріорі виводилися з під судового контролю [2, с. 24]. По-п’яте, підзаконність (законність): здійснення судової влади відбувається виключно у формах і за процедурами, встановленими законом; обов’язковою є мотивованість судового рішення та його відповідність нормам матеріального і процесуального права. По-шосте, обов’язковість рішень і державна гарантія їх виконання: судові акти є обов’язковими на всій території України, а їх примусове виконання забезпечується силою держави [2, с. 26]. По-сьоме, участь народу в здійсненні правосуддя: конституційно гарантована інституція присяжних як конкретна форма народовладдя у сфері суду.

Особливе місце займає характеристика «легітимності» судової влади. Легітимність не зводиться до формальної законності; вона відображає ступінь суспільної довіри до суду та готовність адресатів добровільно виконувати судові рішення. Науковці пов'язують легітимність з незалежністю і безсторонністю суду, з об'єктивністю процесу пізнання, зі справедливістю як у матеріально-правовому, так і у процесуально-правовому аспектах, і, зрештою, із законністю як відповідністю дій і рішень суду правовим нормам [3].

Ще одна відмінна риса судової влади – її контролювальна функція стосовно інших гілок влади. У системі стримувань і противаг суди мають юридичну можливість впливати на рішення та дії законодавчої і виконавчої влади: перевіряти законність актів і дій публічної адміністрації, вирішувати публічно-правові спори, захищати суб'єктивні права від зловживань владою, забезпечувати конституційність процесу правозастосування [2, с. 24-25]. Це інституційна здатність «врівноважувати» інші гілки через юридично обов'язкові рішення, що прямо витікає з конституційного принципу поділу влади.

Єдність судової системи має як організаційне, так і матеріально-процесуальне наповнення. Організаційно – це спільні засади побудови судів, єдиний статус суддів, централізоване фінансування з Державного бюджету, функціонування органів суддівського самоврядування; матеріально-процесуально – це однакові правила судочинства в межах кожного виду процесу, обов'язковість висновків касаційної інстанції для забезпечення єдності практики, механізми виправлення судових помилок [2, с. 25-27]. Єдність не заперечує спеціалізації: різні юрисдикції виконують спільне конституційне завдання – здійснювати правосуддя за правилами, які гарантують справедливий суд.

Участь народу у здійсненні правосуддя – не декларація, а конкретні процесуальні форми: інститут присяжних і народних засідателів у визначених законом категоріях справ. Це впровадження принципу первинності народовладдя у сфері суду кореспондує ідеї підзвітності судової влади суспільству, але не розмиває вимоги професіоналізму та незалежності судді. Відповідно, баланс між демократичною легітимацією через участь громадян і фаховою автономією суддівського корпусу є елементом конституційної архітектури судової влади.

З погляду владовідносин суд – це орган, наділений владними повноваженнями, який у взаємовідносинах із суб'єктами судочинства чинить цілеспрямований юридичний вплив на їхню поведінку. Акти судової влади мають обов'язковий характер; їх виконання забезпечується як добровільним підпорядкуванням, так і державним примусом, що відмежовує судову владу від політичного впливу та адміністративного розсуду [3]. Саме тут проявляються «соціальний характер влади», «структура владовідносин», «цілеспрямованість» і «вольовий характер» судової влади.

Підсумовуючи, можна констатувати, що поняття і ознаки «судової влади» та «правосуддя» необхідно розглядати у системній єдності. Судова влада як інституційно і процедурно оформлена публічна влада має виключну компетенцію щодо правосуддя, однак її зміст ширший за суто процесуальний вимір; правосуддя ж є її центральною функцією, що на практиці реалізує конституційну обітницю справедливого суду. Сукупність ознак – виключність юрисдикції, незалежність і самостійність, єдність системи, підзаконність і обов'язковість рішень, повнота юрисдикції, участь народу через присяжних – утворює нормативний «портрет» судової влади, через який проявляється роль суду у стримуваннях і противагах.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 30. Ст. 426.
2. Гриценко І.С., Погорецький М.А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. Право і суспільство. 2012. № 2. С. 23-27.
3. Сорока С.О., Коваль М.М., Несімко О.Д., Канцір В.С. Організація судових та правоохоронних органів : конспект лекцій. Львів : В-тво «Львівської політехніки», 2021. 196 с.

Седляр В.Р.,

**Науковий керівник: Острогляд О.В., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Судова реформа є ключовим елементом трансформації державних інститутів та інтеграції України в європейський правовий простір. Підвищення незалежності й відповідальності суддів визначає якість правосуддя, довіру громадян і здатність протидіяти корупції. Судова система забезпечує стабільність політичного й економічного розвитку, а в умовах євроінтеграції ефективність правосуддя стає показником готовності до міжнародних стандартів і орієнтиром для подальшого зміцнення демократичних інституцій.

ЄС у політиці щодо країн-кандидатів наголошує на незалежності, прозорості та підзвітності судової влади як основі демократичного правосуддя. Серед конкретних напрямів уваги ЄС особливо виділяються «сім рекомендацій», що охоплюють наступні ключові аспекти: Реформа Конституційного Суду та інших вищих судів спрямована на стабілізацію кадрового складу, запровадження прозорих правил добору суддів і недопущення політичного втручання [2; 3]. Прозорий відбір передбачає відкриті конкурси та перевірку професійної й етичної доброчесності кандидатів, що дозволяє формувати компетентний і відповідальний суддівський корпус [3; 4]. Розвиток дисциплінарних процедур забезпечує оперативне реагування на порушення стандартів доброчесності й підвищує підзвітність суддів [2; 5]. Важливим залишається формування етичної культури, яка підсилює довіру громадськості та підтримує сталість демократичних процесів [3; 10]. Посилюється взаємодія судової влади з антикорупційними структурами через обмін інформацією, узгоджені дії та прозорі механізми контролю [1; 4]. Водночас впроваджуються стандарти захисту прав людини й національних меншин через гармонізацію законодавства з європейськими нормами [1; 6]. Особлива увага приділяється незалежності судів від політичного впливу, контролю доброчесності, дисциплінарним процесам та стабільній співпраці з антикорупційними органами [2–5].

Головне завдання реформи Конституційного Суду та вищих судів — стабільний кадровий склад і прозорий добір суддів. Після 2020 року оновлення складу Конституційного Суду викликало питання політичного впливу. Виконання рекомендацій ЄС передбачає чіткі критерії добору, атестацію та гарантії незалежності, що підвищує довіру громадян і стабільність системи. Прозорий добір і атестація реалізується через відкриті конкурси та перевірку професійної й етичної доброчесності через ВККС, формуючи компетентний і відповідальний корпус суддів. Посилення дисциплінарних механізмів, зокрема через Дисциплінарну палату ВРП і механізм «саморегулятивного коридору», забезпечує дотримання стандартів доброчесності та швидке реагування на порушення.

Формування етичної культури через тренінги Ради Європи та USAID сприяє усвідомленню незалежності та справедливості, а співпраця з НАБУ, САП та Вищим антикорупційним судом підвищує прозорість і системність боротьби з корупцією.

Тобто, для України імплементація цих заходів та вимог може забезпечити незалежне, прозоре та підзвітне правосуддя, здатне протистояти політичним і корупційним ризикам, і стати фундаментом європейської інтеграції України.

В Україні проведено реформи судової системи для забезпечення її незалежності, прозорості та підзвітності відповідно до вимог ЄС. Прозора та ефективна судова система є ключовим елементом євроінтеграційних прагнень, проте залишаються серйозні виклики, що потребують подальшого вдосконалення.

За останні роки Україна демонструє прогрес у судовій та антикорупційній реформах. Відкриті конкурси ВККС із перевіркою професійної та етичної доброчесності формують

компетентний і відповідальний корпус суддів і частково виконують вимоги ЄС щодо прозорості та підзвітності [2; 7]. Формування етичної культури через тренінги Ради Європи та USAID сприяє усвідомленню незалежності й справедливості, поступово створюючи етичне середовище серед суддів і забезпечуючи дотримання правил [9; 10]. Ефективна взаємодія з антикорупційними органами (НАБУ, САП, ВАКС) підвищує прозорість боротьби з корупцією [4; 8]. Запрацював ВАКС, проведено конкурс у САП, частково оновлено Вищу раду правосуддя та створено Етичну раду для контролю доброчесності [9; 4]. Це стало підґрунтям для оцінки прогресу ЄС і початку переговорів про членство [1; 6].

Частина реформ залишилася неповною або потребує вдосконалення. Незалежність антикорупційних органів під загрозою: у 2025 році намагалися підпорядкувати НАБУ та САП Генпрокурору, що викликало критику [11]. Проблемними лишаються кадрові призначення й політичний вплив: окремих суддів обрали з порушенням етики [12]. Попри тренінги, формування етичної культури малоефективне через слабкий контроль і нестачу підтримки [10; 13].

Затягування реформ Конституційного Суду, слабкий розвиток дисциплінарних механізмів і повільне очищення суддівського корпусу від осіб з сумнівною репутацією свідчать, що формальні зміни без підвищення етичного та професійного рівня суддів не забезпечують довіру громадськості [2; 4]. Політичні втручання у роботу антикорупційних органів підкреслюють ризики виконання зобов'язань перед ЄС [9; 8].

Україна зробила важливі кроки у реформі судової системи відповідно до вимог ЄС, проте для реальної незалежності потрібні стійкість до політичного впливу, вдосконалена кадрова політика та контроль за етикою. Успіх залежить від культури суддівства, прозорості та підзвітності органів. Комплексні заходи забезпечують довіру громадян, зміцнення демократії та інтеграцію в європейський правовий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейський Союз. Рекомендації щодо реформування судової системи України / ЄС. Брюссель, 2020. 28 с.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41. Ст. 482.
3. Рада Європи. Судова реформа в Україні: методичні рекомендації / Рада Європи. Страсбург, 2021. 45 с.
4. Вища рада правосуддя. Звіт про діяльність та дисциплінарну практику / ВРП. Київ, 2022. 60 с.
5. USAID. Підвищення доброчесності суддів: навчальні програми та тренінги / USAID. Київ, 2021. 32 с.
6. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Відомості Верховної Ради України. 2012. № 43. Ст. 604.
7. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Звіт про результати відкритих конкурсів та атестації суддів / ВККСУ. Київ, 2022. 40 с.
8. НАБУ, САП, Вищий антикорупційний суд. Звіти про координацію та діяльність. Київ, 2023. 50 с.
9. Рада Європи. Тренінги та навчальні програми для підвищення доброчесності суддів / Рада Європи. Страсбург. 2021. 45 с.
10. USAID. Підвищення етичної культури суддів: програми та методичні матеріали / USAID. Київ, 2021. 32 с.
11. Інформаційний бюлетень щодо спроб політичного впливу на антикорупційні органи / Центр протидії корупції. Київ, 2025. 15 с.
12. Аналіз кадрових призначень у судовій системі України / Незалежний аналітичний центр. Київ, 2024. 28 с.
13. Звіт про ефективність тренінгів та навчальних програм для суддів / USAID & Рада Європи. Київ, 2022. 36 с.

Сивокінь А. Ю.,

**Науковий керівник: Сонюк О. В., к.ю.н., доц.,
доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОРПОРАЦІЇ ЯК БІЗНЕС-СТРАТЕГІЯ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПСІЇ, ПОНЯТТЯ, МОДЕЛІ

Дослідження питань, пов'язаних із соціальною відповідальністю бізнесу, у цей час актуалізується; при цьому спостерігається зустрічна спрямованість процесу в площині «бізнес-суспільство-держава». Сучасне суспільство, виробляючи раціональні стандарти життя, моделі поведінки і благополуччя, які надають можливості користуватися всіма благами цивілізації, раціонально ставитися до природи і її ресурсів, виховувати здорову, освічену і духовно багату людину, вимагає від бізнесу активного використання інституту соціальної відповідальності. У стратегічних планах лідерів світової промисловості спостерігається підвищення значущості питань соціальної відповідальності з економічної, соціальної та політичної точок зору. Держава, базуючись на об'єктивній необхідності інноваційного розвитку економіки, проводить політику конструктивної взаємодії бізнесу і державних структур, використовує таку форму взаємодії, як державно-приватне партнерство.

Виникнення концепції корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) обумовили гострі соціально-економічні проблеми, що склалися у США у післявоєнний період [1, с.3]. Основоположником теорії соціальної відповідальності є Г. Боуен, автор наукової праці 1953 р. «Соціальна відповідальність бізнесмена», що принесла науковцю заслужену славу батька корпоративної соціальної відповідальності [2]. Вчений окреслив доктрину соціальної відповідальності як зобов'язання бізнесменів здійснювати щоденну ділову практику, дотримуючись цілей і цінностей суспільства.

У 60-х рр. XX ст. почався новий етап розвитку СВІП, що зіткнувся з тиском у вигляді залучення підприємств для вирішення важливих проблем: забруднення навколишнього середовища, рух за громадянські права меншин. Фірми впроваджували заходи з соціальних питань, які часто не перетинались з інтересами громадян (безробіття, підтримка неблагополучних родин).

У 1970-х рр. сформувався новий напрям навколо категорії «корпоративне соціальне реагування» – здатність підприємства сприймати вплив суспільства.

У той же час з'являються гострі викриття поширення концепції корпоративної соціальної відповідальності. Видатний економіст М. Фрідмен у своїй праці «Соціальна відповідальність бізнесу» [3] стверджував, що соціальна відповідальність корпорації пов'язана з нецільовим використанням корпоративних ресурсів, а саме менеджери використовують корпоративну соціальну відповідальність для просування своєї кар'єри або інших особистих цілей.

У 1990-х рр. з'явилась велика кількість досліджень зі стратегічного менеджменту, а один з напрямів – стейкхолдерський – став альтернативою концепції соціальної відповідальності корпорацій [4]. А початок XXI століття характеризувався внеском добровільних бізнес об'єднань соціально відповідальних компаній, міжнародних урядових та неурядових організацій у визначення поняття КСВ. Наприклад, популярними стали Глобальна ініціатива зі звітності (GRI), міжнародні схеми сертифікацій та стандартів, зокрема, Глобальний договір ООН, AA1000, SA8000 та ін.

На нашу думку, 50-і рр. XX ст. можна визначити як початок нової ери соціальної відповідальності корпорацій. Період з 1980-х років до теперішнього часу відзначається низьким рівнем невизначеності щодо питань соціальної відповідальної діяльності. Головні теми публікацій науковців цього періоду пов'язані із розвитком стейкхолдерського підходу до соціальної відповідальності корпорацій та теорії стратегічного менеджменту.

Можна дійти висновку, що корпоративна соціальна відповідальність – добровільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізуючі відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяючи для цього корпоративні ресурси.

З нашої точки зору, американська система корпоративної соціальної відповідальності характеризується більш ліберальним ринком праці, менш активним державним втручанням у питання соціальної підтримки та менш суворими екологічними нормативними правилами. Американські компанії, як правило, діють незалежно, покладаючись у першу чергу на свої власні пріоритети, а не на урядові нормативно-законодавчі документи.

Ми вважаємо, що стратегія КСВ у США – це багатогранна ініціатива, спрямована на досягнення соціального благополуччя, етичного ведення бізнесу та зміцнення людського капіталу держави. Уряд і бізнес несуть спільну відповідальність за вирішення соціальних і економічних проблем, які зачіпають суспільство і вимагають довгострокових рішень.

Наші переконання ґрунтуються на тому, що, по-перше, основними напрямками КСВ американських компаній є підтримка освітньої сфери, захист навколишнього середовища, захист співробітників і фінансування медичного обслуговування, а по-друге, організації визнають свою відповідальність за неетичну поведінку і вживають заходів для пом'якшення наслідків використання їхньої продукції [5, С.114-115].

На наш погляд, європейська система корпоративної соціальної відповідальності характеризується активною роллю держави та інституціоналізацією відносин із зацікавленими сторонами. Модель зацікавлених сторін вимагає від європейських корпорацій на рівноправній основі взаємодіяти з численними контрагентами бізнесу, що регулюється законодавством і має обов'язковий характер.

Важливо відзначити, що за словами вітчизняних науковців-економістів законодавство ЄС вимагає, щоб всі великі компанії і всі зареєстровані на біржі компанії (за винятком мікропідприємств) розкривали інформацію про те, що вони вважають ризиками і можливостями, що виникають у зв'язку з соціальними та екологічними проблемами, а також про вплив їх діяльності на суспільство і навколишнє середовище [5, С.115]. Ми вважаємо, що ці правила спрямовані на заохочення КСВ і допомагають інвесторам, організаціям громадянського суспільства, споживачам та іншим зацікавленим сторонам оцінювати показники сталого розвитку компаній.

Незважаючи на відмінності між американським і європейським підходами до формування стратегії КСВ, на нашу думку, їх об'єднують основоположні принципи активного втручання інституційних об'єднань у розвиток державно-приватної спільної роботи, підтримку різних напрямків вдосконалення в галузі КСВ на основі партнерського фінансування некомерційних заходів та встановлення податкових преференцій для соціально відповідальних компаній.

Формування японської стратегії КСВ, на наш погляд, базується на поєднанні національних цінностей і концепцій сучасних західних практик. Ділова етика та корпоративна репутація цінуються більше, ніж прибуток і фінансові показники діяльності компанії. Основоположними принципами японської системи КСВ можемо відзначити соціальну стабільність, навчання протягом усього життя, високу продуктивність, сприятливий психологічний клімат, згуртованість і прихильність правилам колективної роботи.

В рамках даної системи, на думку науковців-економістів, особлива увага приділяється підтримці етичного підприємництва, охороні навколишнього середовища, використанню чистих технологій і дотриманню законодавства, а також соціальній відповідальності та довгостроковим відносинам з бізнес-партнерами [5, С.116].

Отже, від початку свого зародження концепція КСВ зазнала значних змін, трансформувавшись від повного заперечення будь-якої іншої ідеї соціальної відповідальності підприємства, окрім відповідальності за отримання прибутку, до визнання відповідальності підприємства за розвиток суспільства на рівні з державою. Класична модель КСВ ґрунтується

на тому, що раціональні економічні інтереси орієнтують бізнес не тільки на отримання максимального прибутку, але й на поліпшення власного «середовища існування» – соціального, екологічного, політичного – шляхом добровільного інвестування отриманого прибутку у відповідні інститути. У світових моделях КСВ виділяють два підходи: корпоративні рішення, засновані на етичних цінностях і спрямовані на задоволення очікувань всіх стейкхолдерів, представляються як необхідні (європейський підхід), так і юридично обов'язкові (американський підхід).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Камишникова Е. В. Розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності: еволюція та сучасні тенденції. Ефективна економіка. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7718> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper & Row, 1953. 284 p.
3. Friedman, M. (1970), "The Social Responsibility of Business is to increase its Profit", The New York Times Magazine, September, 13, pp. 122–126.
4. Freeman R. E. Strategic management: A stakeholder approach. Boston: Pitman, 1984. 276 p.
5. Варвус А. І. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу. Регіональна економіка. 2024. No 1(111). С. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-11>.

Скочиляс Н.В.,
Науковий керівник: Максимович Р.Л., к.ю.н.,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін,
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

З перших днів початку повномасштабного вторгнення росії в Україну українці стикаються з вчиненням великої кількості воєнних злочинів щодо них. До таких злочинів належать: незаконні депортації українських дітей; авіаудари по цивільній інфраструктурі; катування цивільних та полонених; викрадення активістів, волонтерів, представників органів місцевого самоврядування та багато інших [1, ст. 8].

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, станом на 31 липня 2025 року задокументовано понад 170 тисяч воєнних злочинів, вчинених представниками держави агресора. Найпоширенішими є: страти українських військовополонених; масове використання катівень на окупованих територіях; репресивна судова система, яка діє на захоплених територіях та в самій росії; сексуальне насильство, зокрема й проти дітей; примусове переміщення та депортація громадян України; злочини проти власності на окупованих територіях; застосування хімічної зброї [2].

Ми маємо чіткий перелік кримінально карних діянь, які виступають військовими злочинами та за які передбачена відповідальність. Цей перелік зазначений у Римському статуті МКС. При цьому в нормах міжнародного кримінального права відсутнє визначення поняття «воєнного злочину», що спричинило виникнення різних підходів серед науковців в тому числі й на національному рівні.

В.В. Ємельяненко та К.М. Оробець дають визначення воєнних злочинів за кримінальним правом України, як передбачені Кримінальним кодексом України (далі – КК) суспільно небезпечні винні діяння, вчинені відповідним суб'єктом, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують установлений порядок застосування збройної сили у зв'язку з воєнним конфліктом (збройним конфліктом міжнародного або неміжнародного характеру, війною) [3, с. 131].

Із свого боку М.К. Зубанський, зазначає, що під воєнним злочином слід розуміти порушення встановлених нормами міжнародного кримінального права, а також положеннями Женевської конвенції та додатковими протоколами до неї правил ведення бойових дій, що проявляються в сукупності діянь, які прямо чи опосередковано виступають порушенням основних принципів правового статусу людини та громадянина, і таке правопорушення тягне за собою відповідальність, вид і міра якої визначаються нормами міжнародного кримінального права та актами національного кримінального законодавства [4, с. 48].

Поняття «воєнні злочини» знаходить своє законодавче закріплення в ст. 438 КК України. Отже, воєнними злочинами в Україні визнається: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невинуватна затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діянь, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Також ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини [5, ст. 438].

У національному кримінальному законодавстві традиційно використовують такі категорії воєнних злочинів: воєнні злочини проти захищених осіб та об'єктів; воєнні злочини проти права власності та інших прав захищених осіб; воєнні злочини проти гуманітарних організацій та емблем, що надають захист; використання незаконних методів ведення війни; використання незаконних засобів ведення війни.

Потерпілими у воєнних злочинах є цивільне населення та військовополонені. Правопорушниками в даному контексті виступають комбатанти – політичні та військові керівники сторін конфлікту, які наділені особливими повноваженнями щодо застосування збройної сили, яке має свої межі [6].

Цивільною особою є будь-яка особа, яка не належить до збройних сил, організованих збройних груп або органів влади й адміністративного управління, що беруть участь у збройному конфлікті чи окупації. При цьому у разі сумніву щодо статусу особи вона вважається цивільною [7, ст. 50].

Виходячи з вищезазначеного, воєнними злочинами проти цивільного населення є особливо тяжкі порушення національного та міжнародного законодавства, спрямовані на залякування, обмеження або порушення прав осіб, які не беруть участь у військових діях (мирних жителів), що завдають шкоди фізичному та/або психічному стану осіб, а також соціальним і культурним основам суспільства.

За час повномасштабної війни в Україні офіційно задокументовано випадки воєнних злочинів проти цивільного населення. Наявність судових рішень за даним кримінальним правопорушенням свідчить про систематичне порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема захисту цивільних та заборони жорстокого поводження з боку держави-агресора. Аналіз цих випадків сприяє кращому розумінню поняття «військових злочинів проти цивільного населення».

Починаючи з липня 2023 року Асоціація правників України реалізує ініціативу з моніторингу судових засідань та аналізу судових рішень у справах про воєнні злочини за ст. 438 КК України. Станом на 30 червня 2025 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень за цією статтею зафіксовано 140 вироків, з яких 139 – обвинувальні, а один – виправдувальний.

Виправдувальний вирок ухвалено Центральний районним судом м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі №490/9491/23. Громадянина України обвинувачували за ч. 2 ст. 111 КК України (державна зрада) та за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 438 КК України (замах на пособництво у порушенні законів та звичаїв війни). За версією слідства, він передав

представнику РФ координати будинку, де нібито розміщувались військовослужбовці Збройних сил України, що могло призвести до обстрілу цивільного об'єкта. Однак суд встановив відсутність належних доказів, які б підтверджували вчинення воєнного злочину, і перекваліфікував обвинувачення, визнавши особу винною лише за ч. 2 ст. 111 КК України [8]. Обрана судом кваліфікація відповідає принципам, якими слід керуватися при встановленні юридичної оцінки діям особи, зокрема – принципам законності, точності, повноти та недопустимості подвійного ставлення до вини.

Справа щодо нападу на цивільну особу (вбивство): вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі №760/5257/22. 28 лютого 2022 року група військових РФ, які після бойового зіткнення зі Збройними силами України, захопили цивільний автомобіль, на якому рухалися в напрямку росії. По дорозі вони побачили цивільну неозброєну особу, яка рухалася по дорозі на велосипеді та розмовляла по телефону. Засуджений здійснив прицільні постріли з автомата в цю особу, спричинивши їй смерть. Військовослужбовця РФ визнали винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 438 Кримінального кодексу України, та призначити йому покарання у виді довічного позбавлення волі [9].

Справа щодо заволодіння майном цивільного населення: вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 у справі №751/2961/22. Обвинувачений, перебуваючи у дворі приватного господарства та погрожуючи потерпілому вогнепальною зброєю, вимагав зняти із себе золоті вироби та передати їх йому. Суд встановив, що обвинувачений заволодів золотими виробами без виправдання воєнною необхідністю, вчинивши порушення законів та звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Військовослужбовця визнано винним за ч. 1 ст. 438 КК України. Обвинувачений повністю визнав свою винуватість [10].

Суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Марчук у своєму аналізі вироків за ст. 438 КК України наголосила, що кваліфікація таких злочинів безпосередньо залежить від встановлення зв'язку з фактом збройного конфлікту. Якщо злочин, наприклад розбій чи умисне вбивство, вчинений військовослужбовцем країни-агресора щодо цивільної особи на окупованій території, він має кваліфікуватися саме за ст. 438 КК України, а не за загальними статтями (наприклад, ст. 187 чи ст. 115 КК України). Водночас проблемою є бланкетний характер диспозиції цієї норми, що змушує суди звертатися до положень міжнародних договорів та Римського статуту МКС для встановлення складу злочину. Особливу увагу суддя звернула на контекстуальний елемент воєнних злочинів – наявність збройного конфлікту, усвідомлення обвинуваченим факту порушення норм міжнародного гуманітарного права, а також можливість притягнення не лише безпосередніх виконавців, але й командирів за принципом командної відповідальності [11].

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. №995_588. Ст. 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
2. Офіс Генерального прокурора. Понад 170 тисяч воєнних злочинів: Офіс Генерального прокурора окреслив масштаби злочинів РФ на зустрічі з міжнародними партнерами. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-170-tisyac-vojennix-zlociniv-ofis-generalnogo-prokurora-okresliv-masstabi-zlociniv-rf-na-zustrici-z-miznarodnimi-partnerami>.
3. Павленко С. О. Сутність і зміст поняття «оперативно-розшукова тактика». Теорія і практика правознавства. 2018. С. 131. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/153144/153877>.
4. Зубанський М. К. Поняття та склад воєнного злочину в контексті положень міжнародного кримінального права. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. 2022. № 58. С. 48.

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Ст. 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Верховний Суд. Воєнні злочини: правова кваліфікація та практика розгляду. Презентація. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_voen_zlochunu_NSHSU.pdf.
7. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. Вирок від 02.06.2025 у справі №490/9491/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127796477>.
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. Вирок від 23.05.2022 у справі №760/5257/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094>.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105986768>.
11. Верховний Суд. Новини: Воєнні злочини. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>.

Сорока Є.А.

**Науковий керівник: Сушицька Ю.О.,
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет “Житомирська політехніка”
м. Житомир**

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАБЛИЖЕННЯ ДО СТАНДАРТІВ ЄС

Європейська інтеграція України є визначальним напрямом її зовнішньої політики та внутрішнього розвитку. Центральним елементом цього процесу виступає узгодження національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу, що передбачає масштабні правові, інституційні та управлінські трансформації. Адаптація до нормативної бази ЄС — є не просто технічним завданням, а глибоким цивілізаційним вибором, який потребує рішучої політичної підтримки, правового оновлення та активної участі громадянського суспільства.

Цей шлях охоплює модернізацію ключових сфер: судової системи, антикорупційної політики, захисту прав і свобод людини, екологічного регулювання, трудових відносин і торговельної діяльності. Водночас Україна стикається з низкою викликів, зокрема щодо впровадження європейських норм, утвердження принципу верховенства права та забезпечення ефективної роботи державних інституцій.

“Узгодження правової системи України з правом ЄС є складним завданням, яке потребує значних зусиль і часу. Воно передбачає аналіз і перегляд національного законодавства, узгодження його з європейськими стандартами, навчання та підготовку фахівців з правової сфери. Однак результатом цього процесу є створення сучасної, прогресивної та конкурентноспроможної правової системи, яка сприятиме розвитку України та підвищенню її статусу у світі”[1, с.180].

Враховуючи унікальні особливості нашої держави, важливо, щоб національне законодавство відповідало пріоритетам країни, соціально-економічним умовам, культурному контексту та іншим важливим чинникам. Це вимагає глибокого аналізу потреб українського суспільства, включаючи інтереси громадян, бізнесу та інших зацікавлених сторін. Під час адаптації норм ЄС особлива увага приділяється їх ефективності, реалістичності, практичній здійсненності та можливості впровадження в українських умовах. “В окремих випадках реформування чинних формальних правил вимагає їх повної заміни, в тому числі й шляхом прямого запозичення тих формальних правил, що діють в країнах ЄС”[2, с.92].

“З отриманням статусу кандидата у члени ЄС Україна започаткувала проведення міністерствами та іншими органами виконавчої влади первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу. Це зроблено з метою проведення комплексного порівняльного аналізу законодавства України відповідно до права Європейського Союзу і виявлення невідповідностей, які необхідно усунути до початку та в рамках переговорного процесу щодо вступу України до ЄС”[1, с.180].

Одним із засобів адаптації є введення директив та регламентів інститутів ЄС у національне законодавство асоційованих країн через посилання на ці акти або їх включення у додатки до Угоди про асоціацію чи постанови спільного інституційного органу сторін. Шляхом імплементації положень таких актів ЄС у національні правові порядки асоційованих країн і здійснюється адаптація їх національного законодавства до законодавства ЄС [3, с. 266].

Дотримання прав людини та основоположних свобод є одним із важливих критеріїв у процесі інтеграції України до Європейського Союзу. Європейська інтеграція вимагає не лише формального прийняття норм, але й їх ефективного застосування у внутрішній правовій системі. Україна як учасниця ЄКПЛ зобов’язана забезпечити виконання статей цієї конвенції, які охоплюють широкий спектр прав, включаючи право на життя, заборону катувань, право на справедливий суд і приватність. Для відповідності цим стандартам потрібно не лише реформування законодавства, але й зміни у практиці правоохоронних органів та судової системи [4, с. 120].

Ще одним важливим аспектом є врахування практики Європейського суду з прав людини в національній судовій системі. Рішення та рекомендації цього органу забезпечують розвиток права України та сприяють створенню більш прозорої, справедливої та надійної системи правосуддя в Україні. Впровадження практики Європейського суду з прав людини допомагає українським судам удосконалювати свою практику розгляду справ та забезпечує дотримання міжнародних стандартів прав людини. Це сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи та зміцненню верховенства права в країні. Такий обмін досвідом із Європейським судом з прав людини робить Україну більш відкритою та сучасною державою, яка розвивається відповідно до найвищих стандартів правової демократії[5, с.75].

Європейська інтеграція стимулює Україну до вдосконалення системи гарантування прав і свобод громадян. Це, зокрема, включає посилення ролі конституційних інституцій, які мають діяти незалежно від виконавчої влади та здійснювати ефективний контроль за дотриманням конституційних положень. Одним із ключових напрямів адаптації українського законодавства до європейських стандартів є реформа судової влади. Її мета —забезпечити незалежність судів, знизити рівень корупції та зміцнити довіру суспільства до правосуддя. Паралельно триває активна робота з гармонізації національного законодавства з нормами Європейського Союзу — як у сфері регулювання економічної діяльності, так і щодо захисту прав людини та основоположних свобод.

Отже, європейська інтеграція України є не лише стратегічним напрямком зовнішньої політики, а й внутрішнім вибором цивілізаційного характеру, що передбачає суттєву трансформацію правової системи відповідно до стандартів Європейського Союзу. Уніфікація національного законодавства з законодавством Європейського Союзу сприяє модернізації ключових аспектів державного управління, зокрема судової системи, антикорупційної політики, захисту прав людини та забезпечення верховенства права. Реалізація актів ЄС, включаючи директиви, регламенти та практику Європейського суду з прав людини, формує основу для прозорої, ефективної та справедливої правової системи. При цьому адаптація європейських норм повинна враховувати соціально-економічні реалії України, культурні особливості та потреби громадянського суспільства. Реформа конституційних інститутів, зміцнення незалежності судової влади та створення ефективних механізмів правозастосування є необхідними для успішної інтеграції. Таким чином, європейський вектор розвитку сприяє утвердженню правової демократії, підвищує довіру громадян до державних інституцій та зміцнює міжнародний статус України як держави, що поділяє спільні цінності свободи, гідності та верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дір І.Ю. Євроінтеграція України на сучасному етапі: постановка проблеми. Часопис Київського університету права 2022/2-4. С. 179-182. URL:<https://surl.lt/rqqoqu>
2. Сержанов В.В., Дяченко Т.А., Абрамов Ф.В. Корупція, неефективні інститути та європейська інтеграція. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. №44. С. 90-95. URL:<https://surl.li/gtllsvx>
3. Яковлюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дисертація. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2013. 474с.
4. Будяченко О.М. Міжнародно-правові аспекти інтеграції України до Євроейського союзу. Соціальний розвиток: економіко правові-проблеми. 2025. №1. С. 114-122. URL:<https://surl.li/zqcgfgr>
5. Кішко А., Шандра Р. Вплив європейської інтеграції на право України: адаптація до європейських стандартів. UNIVERSUM. 2024. №9. С. 72–76. URL:<https://surl.li/lqbnod>

**Тварковська А.А.,
Науковий керівник: Адамчук Г.О.,
викладач кафедри судової медицини та права,
Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова,
м. Вінниця**

**ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ УРЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ ТА ПОВ'ЯЗАНІ ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ (ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ, ЗЛОЧИНІ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ) В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ**

Актуальність: Стрімкий розвиток технологій блокчейну та зростання обсягів операцій із криптовалютами створюють нові виклики для національної безпеки, фінансової стабільності та протидії тероризму. Відсутність повноцінного правового регулювання ринку віртуальних активів ускладнює діяльність правоохоронних органів, які стикаються з проблемами ідентифікації транзакцій, відстеження руху коштів та доведення причетності суб'єктів до злочинів [1, с.3]. З огляду на транснаціональний характер криптоекономіки, ця проблема має не лише локальний, а й глобальний вимір. [2, с.3].

Мета дослідження: аналіз правового вакууму у сфері регулювання ринку криптовалют в Україні, визначення його впливу на документування злочинів терористичного характеру та порівняння із міжнародними практиками регулювання (ЄС, США, Японія) для розроблення рекомендацій щодо підвищення ефективності розслідувань.

Матеріали і методи: У роботі використано аналітичний, порівняльно-правовий та системний методи. Джерельну базу становлять міжнародні стандарти FATF[1, с.3], нормативні акти Європейського Союзу (Regulation MiCA), законодавство США (FinCEN), Японії (FSA), а також українські законодавчі ініціативи, зокрема Закон України «Про віртуальні активи» №2074-IX від 17.02.2022 р. [8, с.4], . [7, с.4] .

Результати: Стан правового регулювання в Україні. Закон України «Про віртуальні активи» [8, с.4] ухвалено, але він досі не набрав чинності через необхідність узгодження з положеннями Закону «Про запобігання та протидію легалізації доходів» та регламентом ЄС MiCA. У 2024–2025 роках Міністерство цифрової трансформації розробило оновлений законопроект, який передбачає створення національного регулятора ринку, запровадження ліцензування провайдерів послуг з віртуальними активами (VASP), вимоги KYC/AML і порядок взаємодії з правоохоронними органами. Міжнародний досвід. У ЄС діє Регламент MiCA (2023), який встановлює уніфіковані

правила для емітентів криптоактивів і провайдерів послуг. [4, с.3] У США контроль здійснює FinCEN, що вимагає від бірж реєстрації як операторів грошових переказів та дотримання AML-політики. Японія запровадила сувору систему ліцензування криптобірж через Агентство фінансових послуг (FSA), що забезпечує прозорість і контроль. Україна поки перебуває на етапі наближення до цих стандартів. Проблеми документування злочинів. Основні перешкоди пов'язані з анонімністю операцій, використанням міксерів, DEX-платформ, та відсутністю єдиного реєстру VASP. Крім того, державні органи мають обмежений доступ до аналітичних інструментів, як-от Chainalysis або Elliptic, що ускладнює аналіз великих масивів даних [3, с.3]. Практичні кейси. З 2021 по 2024 рр. зафіксовано випадки використання криптовалют для фінансування терористичних угруповань, зокрема Hamas [5, с.4]. Частину активів вдалося арештувати, проте встановлення кінцевих бенефіціарів залишається проблематичним. Дослідження Elliptic (2024) також свідчать про активне використання цифрових активів у воєнних конфліктах для обходу санкцій [6, с.4].

Висновки: Відсутність комплексного регулювання крипторинку створює суттєві ризики для фінансової безпеки держави. Для підвищення ефективності протидії злочинам у криптопросторі Україні слід імплементувати стандарти FATF, створити державний реєстр VASP, посилити міжнародну співпрацю та забезпечити слідчих сучасними інструментами блокчейн-аналітики. Позитивний досвід ЄС, США та Японії доводить, що поєднання нормативного контролю і технологічного моніторингу є ключем до запобігання фінансуванню тероризму через криптовалюту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. FATF. Guidance and Targeted Updates on Virtual Assets and VASPs. Париж: FATF-GAFI, 2024. URL: [fatf-gafi.org].
2. CMS Law. Ukraine Virtual Assets Regulation Overview. 2025.
3. Chainalysis. Crypto Crime Trends 2025. New York, 2025.
4. Reuters. Crypto Mixers and Sanctions Evasion: Global Risks. London, 2024.
5. Congressional Research Service. Terrorist Financing via Cryptocurrency: Hamas and Beyond. Washington, 2024.
6. Elliptic. Crypto in Conflict: Digital Assets and Modern Warfare. Oxford, 2024.
7. RUSI. Public-Private Initiatives on Virtual Assets in Ukraine. London, 2025.
8. Закон України «Про віртуальні активи» №2074-IX від 17 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-IX#Text>.

Човган О.В.,
Керівник: Луцький Р.П., д.ю.н., проф.,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького,
Заклад вищої освіти “Університет Короля Данила”

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА ТА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Судова реформа в Україні передбачає не лише організаційні зміни в системі правосуддя, а й активне впровадження цифрових технологій. Цифровізація судочинства є ключовим напрямом судової реформи, оскільки вона безпосередньо впливає на реалізацію конституційного права кожної особи на справедливий суд, гарантованого ст. 55 Конституції України [1].

Значущість цифрових технологій особливо проявилася у період пандемії COVID-19 та після початку повномасштабної війни. В умовах обмеженого доступу до судових установ та загроз безпеці саме дистанційна форма комунікації дозволила забезпечити безперервність судового процесу. Як зазначає О. Полюхович, «цифрові інструменти поступово стають не лише допоміжним засобом, а необхідною умовою здійснення правосуддя» [2, с. 42].

Повністю погоджуюся з висловленою позицією О. Полюховича, адже цифрові інструменти справді перестали бути другорядним елементом і перетворилися на ключову передумову здійснення правосуддя. Вони не лише забезпечують безперервність роботи судової системи в умовах кризових ситуацій, а й підвищують рівень довіри громадян до правосуддя завдяки прозорості та зручності доступу. Саме тому подальший розвиток електронного судочинства є одним із фундаментальних напрямів судової реформи в Україні.

Водночас існують серйозні виклики. Серед них – цифрова нерівність громадян, недостатня технічна оснащеність судів та питання кібербезпеки. У науковій літературі наголошується, що «без належного рівня захисту даних електронне правосуддя може стати вразливим до зовнішніх атак і втрати суспільної довіри» [3, с. 118].

Погоджуюся з зауваженням, адже розвиток цифрових технологій у судочинстві неможливий без вирішення проблеми кіберзахисту та забезпечення рівного доступу громадян до електронних сервісів. У протилежному випадку реформа ризикує перетворитися не на засіб підвищення ефективності правосуддя, а на джерело нових викликів і недовіри. Саме тому цифровізація має поєднуватися із системною державною політикою у сфері кібербезпеки та подолання цифрової нерівності.

Крім того, цифрова нерівність та технічні обмеження є не лише технічними, а й соціально-правовими викликами. Відсутність доступу до високошвидкісного Інтернету, недостатня цифрова грамотність громадян, а також брак сучасного обладнання у судових установах створюють реальні бар'єри для реалізації права на справедливий суд. Підтримуючи думку, слід зазначити, що впровадження цифрового правосуддя має супроводжуватися одночасними заходами з навчання працівників судів, інформування населення та забезпечення надійного захисту даних. Лише комплексне поєднання технологій, освіти та безпеки дозволить електронному правосуддю стати ефективним інструментом доступу до справедливого суду для всіх громадян.

Повністю погоджуюся з позиціями О. Полюховича та Згама щодо ролі цифрових технологій у судочинстві. Як зазначає Полюхович, цифрові інструменти перестали бути допоміжними та стали необхідною умовою здійснення правосуддя [2, с. 42], адже вони забезпечують безперервність роботи судів навіть у кризових ситуаціях, підвищують прозорість процесів та спрощують доступ громадян до правосуддя. Водночас, погоджуючись із зауваженням Згама, слід підкреслити, що ефективність цифровізації залежить від вирішення критичних питань кібербезпеки, цифрової нерівності та технічної оснащеності судів [3, с. 118].

На мою думку, лише поєднання сучасних технологій із системною державною політикою у сфері безпеки та навчання персоналу може зробити електронне правосуддя дійсно ефективним і доступним для всіх громадян. Тобто цифровізація судочинства не повинна сприйматися як самоціль, а як інструмент, що забезпечує реалізацію конституційного права на справедливий суд, підвищує довіру до судової системи та зміцнює її стійкість у надзвичайних умовах. У перспективі саме такий комплексний підхід дозволить судовій реформі в Україні поєднати технологічний прогрес із гарантованим доступом до правосуддя для всіх верств населення.

Судова реформа в Україні є багаторівневим процесом, який поєднує організаційні, законодавчі та технологічні зміни. Впровадження цифрових технологій у судочинство стало не лише додатковим інструментом для оптимізації роботи судів, а й принципово необхідним засобом забезпечення доступу до правосуддя. Дистанційні засідання, електронне подання документів та автоматизовані системи розподілу справ довели свою ефективність у кризові періоди, такі як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, коли традиційний доступ до судів був обмежений.

Аналіз показує, що цифровізація судів підвищує прозорість процесів, скорочує час розгляду справ і сприяє формуванню більшої довіри громадян до системи правосуддя.

Отже, цифровізація судочинства виступає ключовим інструментом реалізації конституційного права на справедливий суд та підвищення довіри до правової системи. Її ефективність залежить від поєднання технологічних новацій з надійними механізмами безпеки, навчанням персоналу та забезпеченням доступу для всіх громадян. Тільки такий комплексний підхід дозволить судовій реформі стати не формальною зміною структури, а реальною трансформацією, яка гарантує доступ до правосуддя навіть в умовах надзвичайних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Полухович О. Цифровізація судочинства у контексті реформування судової системи України. Наукові праці. 2024. Вип. 5. С. 40-45.
3. Згама А.О. Цифрове правосуддя та проблеми кібербезпеки: сучасні виклики. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 3. С. 112-120.

Шеремет Д.О

**Науковий керівник: Острогляд О.В., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ПРОСТИТУЦІЇ: ЗА І ПРОТИ

В Україні раніше проституція розглядалася в якості злочину, проте у 2006 році вона була декриміналізована, і відповідно стаття була змінена. Нині ст. 303 КК України передбачає відповідальність за сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією. В той час як сама проституція є адміністративним правопорушенням, що визначається у ст. 181-1 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Що ж стає на перешкоді легалізації проституції? Легалізація передбачає, що держава за конкретних умов дозволяє секс-роботу. Секс-працівники можуть офіційно працювати, мати трудові контракти, платити податки, а також мати доступ до пенсійного страхування, лікарняних, соціальних виплат. Проте існує і інший бік.

Слід поглянути на досвід країн, які вже легалізували проституцію. Наприклад у Данії з 1999 р. купівля та продаж сексу дозволені, але борделі та сутенерство офіційно заборонені. Данія стала транзитною та цільовою країною для жінок з Болгарії, Румунії, Нігерії, Бразилії тощо. Легалізація створила сприятливі умови для діяльності сутенерів і торговців людьми, оскільки попит високий і ринок «відкритий» [3].

Таким чином нормалізація породжує попит, а попит - пропозицію. Щоб зменшити витрати, підприємці робитимуть пропозицію дешевшою — внаслідок цього існує ризик експлуатації мігранток, які погоджуються на менші умови оплати, або тих, хто не має інших варіантів працевлаштування.

В свою чергу криміналізація може знизити попит на сексуальні послуги, оскільки потенційні клієнти можуть уникати ризику бути затриманими або оштрафованими. Якщо клієнти не можуть легально придбати секс-послугу, це може зменшити обсяги індустрії. Проте це також може створити умови для ізоляції та незахищеності секс-працівників.

У випадку криміналізації працівники секс-індустрії можуть бути змушені працювати у менш безпечних умовах, часто в таких, де є ризик насильства з боку клієнтів або сутенерів. Вони не можуть звернутися до поліції за допомогою, оскільки бояться бути арештованими або оштрафованими, що ще більше підвищує їхню вразливість.

За спостереженнями, там де криміналізація поширена, це часто призводить до того, що проститутки та їх клієнти опиняються в небезпеці та стають легкою мішенню для організованої злочинності. Не зважаючи на різноманітність підходів і заходів протидії проституції, сексуальна експлуатація і торгівля людьми залишаються серйозними проблемами в Америці. Згідно з дослідженням Управління з контролю за наркотиками та злочинністю, від 14 500 до 17 500 осіб в США стають жертвами торгівлі людьми щорічно, і багато з них потрапляють в проституцію [4].

Шведська (відома також як скандинавська, північна, нордична) модель боротьби з проституцією – це правова концепція, спрямована на боротьбу з попитом як основною причиною існування проституції. Цю систему було запроваджено у Швеції 1999 року, вона

передбачає кримінальну відповідальність для сутенерів і клієнтів проституції, але звільняє від відповідальності проституйованих осіб, пропонуючи їм допомогу для виходу з проституції і різні види підтримки, зокрема психологічну, правову, матеріальну [5].

Саме таких підхід є вкрай ефективним, адже він націлений саме на боротьбу з попитом на проституцію, а також пропонує широкий спектр підтримки та допомоги для людей, які хочуть залишити проституцію, включаючи освіту, професійну підготовку, житло та психосоціальну допомогу.

Порівняльне дослідження після запровадження Нордичної моделі показало, що в Норвегії суттєво знизилися рівні серйозного фізичного і сексуального насильства: кількість зґвалтувань зменшилась на 48 % (тобто майже в 2 рази), ударів кулаком – на 38 %, насильство з боку постійних клієнтів знизилось на 65 %, а насильство з боку незнайомої людини в машині зменшилося на 60% [4].

Крім скорочення обсягів проституції і торгівлі людьми, скандинавська модель – хороший приклад зменшення рівня насильства проти жінок. Із 1999 року, тобто за майже 20 років, жодну проституйовану жінку у Швеції не вбив клієнт чи сутенер, тоді як за 30 років у Нідерландах, де проституцію легалізовано, вбито 127 жінок у проституції, у Німеччині 69 жінок убито і 28 зазнали замаху на вбивство лише за 13 років – з 2002-го до 2015-го. Це при тому, що кількість убивств у Швеції на одиницю населення навіть трохи більша, ніж у Нідерландах і Німеччині [5].

Загалом, результати досліджень підтверджують ефективність Нордичної моделі як способу зменшення насильства в секс-індустрії. Криміналізація попиту, при тому що знижує рівень проституції, також має суттєвий позитивний ефект на зменшення насильства з боку клієнтів та сутенерів, а також на зниження ризиків для життя та здоров'я жінок, залучених у цю сферу. Таким чином, Нордична модель виявляється більш ефективною, ніж легалізація проституції, у забезпеченні безпеки секс-працівників і боротьбі з насильством та експлуатацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради. 2001. № 25–26.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X.
3. Eshete, S.L. 2012. The Relationship between Prostitution and Sex Trafficking: The Case of Sweden and Denmark. Retrieved from <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=2302008&fileId=2302017>
4. Луценко О.А., Павлівна Г.Д. Міжнародно-правовий досвід запобігання проституції: найпоширеніші моделі застосування. 2012. URL:<https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovative-development-of-science-technology-and-education-6-8-06-2024-vankuver-kanada/>
5. Зайцева О. Шведська модель боротьби з проституцією: протидія, а не комфортизація. 2018. URL:<https://genderindetail.org.ua/season-topic/seksualnist/nordic-model.html>

Шпакович Д.Ю.

**Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У сучасному світі питання захисту прав і свобод людини є одним із ключових чинників стабільності та розвитку держави. Від того, наскільки ефективно суспільство може гарантувати кожному громадянину можливість реалізувати свої права, залежить рівень довіри до влади, демократичний розвиток і авторитет країни на міжнародній арені. Конституція виступає основним орієнтиром у цьому процесі, визначаючи фундаментальні принципи та засади функціонування держави й суспільства [1].

Важливою складовою конституційно-правового статусу людини і громадянина є гарантії прав і свобод. Під ними розуміють систему засобів та заходів, закріплених Конституцією та іншими законами, що забезпечують реальну реалізацію прав. Прийнято виділяти загальні та спеціальні (юридичні) гарантії: загальні пов'язані з рівнем розвитку суспільного і державного життя в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах, а спеціальні мають юридичний характер і забезпечуються відповідними організаційно-правовими механізмами.

Особливе значення серед організаційно-правових гарантій належить судовому та позасудовому захисту прав і свобод. Кожен громадянин має право звернутися не лише до суду, а й до інших уповноважених органів та посадових осіб для відновлення своїх прав. Водночас важливим елементом виступають міжнародні гарантії, які реалізуються через договори та інституції, і поділяються на нормативні (правові акти) та інституційні (діяльність міжнародних органів та організацій) [1], [2].

Свобода слова є однією з найважливіших конституційних гарантій. Вона закріплена у Конституції України та міжнародних актах про права людини, що підкреслює її соціальну цінність і необхідність забезпечення у суспільному житті. Реалізація свободи слова сприяє самореалізації особистості, встановленню істини та активній участі громадян у суспільних процесах. Це право тісно пов'язане з іншими, зокрема свободою друку, творчості та виборчими правами, а його ефективний захист можливий лише за умови функціонування державних та громадських інститутів [3].

Інституційно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод в Україні охоплює правові та організаційні форми державного управління, побудовані на Конституції та міжнародних нормах. Він визначає дії держави щодо охорони прав людини, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки. Основи національної безпеки і оборони та державної політики щодо захисту громадян закріплені у відповідних законах, що встановлюють повноваження органів влади та систему контролю і координації сил безпеки, забезпечуючи демократичний цивільний контроль [4].

Важливою складовою державного механізму захисту прав людини є ефективне функціонування місцевого самоврядування. Досвід європейських країн показує, що децентралізація та наближення влади до громадян створюють умови для реальної реалізації прав на місцях. В Україні це потребує вдосконалення територіальної організації влади, зокрема створення самодостатніх територіальних громад, впровадження повноцінного самоврядування на районному та обласному рівнях, трансформації обласних адміністрацій у органи контролю та координації, а також чіткого розподілу повноважень між рівнями влади. Такий підхід сприятиме ефективній системі надання публічних послуг і забезпеченню балансу між національними інтересами та потребами територій [5].

Інституційні гарантії прав і свобод мають динамічний характер і передбачають постійні зобов'язання держави створювати сприятливі умови для їх реалізації. Модернізація

законодавства розширює повноваження органів і інституцій, уповноважених захищати права людини, а заходи мають бути системними, ефективними та доступними для кожного громадянина [6].

Гарантії та механізми забезпечення конституційних прав і свобод становлять фундамент сучасної правової держави. Гарантії визначають перелік і зміст прав, закріплених Конституцією та міжнародними актами, тоді як механізми забезпечують їх практичну реалізацію, захист і відновлення. До ключових гарантії належать свобода слова, судовий і позасудовий захист, а також міжнародні стандарти, що інтегруються у національну правову систему. Водночас механізми захисту прав людини і громадянина включають не лише діяльність державних органів та інституцій, а й розвиток місцевого самоврядування, яке створює умови для реалізації прав на місцевому рівні. Ефективність системи полягає в динамічному вдосконаленні законодавства, чіткому розподілі повноважень між органами влади та демократичному контролю над їх діяльністю. Таким чином, поєднання гарантії і механізмів забезпечує реальність та дієвість прав і свобод людини й громадянина в Україні, зміцнюючи демократичні основи суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/3.pdf>
3. Меленко О. В. До питання реалізації конституційного права людини на права та свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/405/370>
4. Дуброва А. Інституційно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод людини в Україні. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2293/2776>
5. Юзефів А.Р. конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини й громадянина. URL: <https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-1-2018-1.pdf#page=74>
6. Букач В. В., Камінська Н. В., Медвідь Л. П. Інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72afd285-09a1-4175-879c-794956524cc8/content>

Юхимець К.Р.,
Науковий керівник: Карпунець В.Д.,
асистент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир

АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Однією з основних проблем реформування української системи вищої освіти є визначення форм і меж автономії ЗВО задля ефективного їх функціонування, а також підтримання балансу між ступенем автономії та державним регулюванням навчального процесу з метою адекватного задоволення соціальних очікувань, зокрема поєднання ідеології вільного ринку з дотриманням принципів соціальної справедливості. Університетська автономія має сприяти досягненню стратегічної мети підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, ведення країни в єдиний європейський освітньо-науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства [1].

Університетську автономію, як правило, визначають в термінах «відносин між державою та закладами вищої освіти, що постійно змінюються, а також ступінь контролю з боку держави, залежно від національного контексту та обставин». Тобто існує взаємна згода університетів, держави й суспільства в тому, що університети в силу завдань, які вони покликані вирішувати в державі й суспільстві, мають певну свободу дій для розв'язання цих завдань, тобто наділені автономією. Ступінь незалежності університетів і її обмеження корелюють з політичним і адміністративним устроєм країни, економічним розвитком і культурними традиціями, історичним й ідеологічним контекстом, аксіологічною орієнтацією суспільства, традиційною роллю закладів вищої освіти і закріплюються в нормативно-правових актах. Майбутнє нашої держави залежить від продуктивної та злагодженої системи вищої освіти, яка відповідатиме потребам розвитку країни, запитам сучасного життя та інтересам особистості. Важливим та необхідним компонентом трансформації вітчизняної системи вищої освіти є реалізація інституційної автономії, концепція якої ґрунтується на здатності ЗВО виконувати свою основну функцію, а саме: самостійно здійснювати освітній процес, формувати кадровий потенціал, незалежно проводити набір здобувачів вищої освіти, самостійно визначати перелік, зміст, обсяг навчальних дисциплін та наукових досліджень [2, с. 21].

Одним з основних завдань вітчизняної системи вищої освіти є визначення критеріїв реалізації автономії ЗВО з метою їх ефективної діяльності, збалансування оптимального співвідношення ступеня автономії та державного контролю освітнього процесу. Автономія закладу вищої освіти в Україні означає, що здійснення ним освітньої діяльності та прийняття рішень здійснюється в межах, визначених законодавством, самостійно та безпосередньо керівництвом закладу. При цьому ЗВО надано право самостійно формувати навчальні програми, проводити науково-дослідну роботу, визначати внутрішні правила та процедури, формувати статут, а також приймати рішення щодо фінансової діяльності. Проте відсутність повної фінансової та організаційної автономії є однією з головних перешкод для розвитку університетської автономії в Україні. Університети часто залежать від державного фінансування і потребують дозволу від державних органів на різні аспекти своєї діяльності. Також іноді можуть існувати обмеження влади та впливу ректорів та академічної спільноти на внутрішні справи вишу. Це може обмежувати свободу прийняття рішень і негативно впливати на якість освіти та наукових досліджень. Однак в останні роки уряд України проводить політичні реформи щодо розвитку університетської автономії.

Ухвалення Закону «Про вищу освіту» 2014 року було одним із кроків у напрямку більшої самостійності університетської автономії. Закон визначив поняття види та обсяг автономії. Так, стаття 3 згаданого Закону однією із засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначає фінансову, академічну, кадрову та організаційну автономію закладів освіти у межах, визначених Законом. Статтею 32 Закону встановлюються принципи діяльності ЗВО: академічної, організаційної, фінансової і кадрової автономії. [4].

Ці напрями відповідають європейським стандартам, зокрема MAGNA CHARTA UNIVERSITATUM (1988р.) , яка підкреслює академічну свободу та незалежність університетів, та Болонському процесу, який передбачає інтеграцію національних систем вищої освіти у Європейський простір вищої освіти, мобільність студентів і викладачів, стандартизацію кваліфікацій і підвищення якості навчання [5].

Таким чином, українські заклади вищої освіти мають законодавчо закріплену автономію, що відповідає міжнародним принципам академічної свободи, ефективного управління та інтеграції у європейську освітню спільноту. Це створює передумови для підвищення якості освіти, розвитку наукової діяльності та демократичного самоврядування університетів.

Роль автономії ЗВО на сучасному етапі розвитку нашої держави визначається завданнями інтеграції України у світовий економічний, політичний і освітній простір, послідовним переходом до демократичної й правової держави, ринкової економіки, необхідністю виходу з кризи та подолання відставання країни від світових тенденцій економічного, соціального та інноваційного розвитку.

Основні завдання державного управління на шляху до реалізації реальної автономії ЗВО: удосконалення адміністрування системи освіти; децентралізація управління освітою; модернізація системи кадрового забезпечення системи освіти; удосконалення змісту і процесу навчання оптимізація фінансування освіти; посилення міжнародного співробітництва.

Автономія закладів вищої освіти в Україні має сприяти розв'язанню системних проблем, що накопичилися у національній системі вищої освіти. Актуальними з них можна назвати: незбалансованість мережі університетів та інших закладів вищої освіти в Україні; «інфляція» стандартів освіти; ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти; відрив викладання від сучасної науки; низька ефективність і повільні темпи впровадження принципів Болонського процесу; низький рівень оплати праці викладачів та співробітників; високий рівень корупції; потенційні загрози, пов'язані з непередбачуваними заходами щодо розширення автономії.

З різних причин перехід до стратегії управління вищої освіти на основі концепції автономії в нашій країні лише починається, у зв'язку з чим видається доцільним проаналізувати основні концептуальні підходи до розвитку та побудови загальнодержавних систем автономії ЗВО у країнах, які випереджають Україну в цьому напрямі [3, с. 49].

Отже, автономія закладів вищої освіти в Україні є правом на самостійність у прийнятті рішень щодо академічних, організаційних, фінансових та кадрових питань у межах закону. Вона відповідає європейським стандартам, закріпленим у Magna Charta Universitatum та принципах Болонського процесу, однак на практиці її реалізація обмежується фінансовою та організаційною залежністю від держави. Подальший розвиток університетської автономії потребує вдосконалення правового регулювання та створення умов для реальної незалежності і відповідальності закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богачевська І.В. Аналітична записка: Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/avtonomizaciya-universitetiv-yak-skladova-reformi-vischoi>
2. Власюк О., Дараган Т. Автономія закладу вищої освіти: принципи впроваджені в Україні. *Нові технології навчання*. 2024, № 98. С. 16-22.
3. Грабовенко Н. Міжнародні стандарти імплементації автономії закладів вищої освіти. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т.9, №1. С. 44-49.
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n39>.
5. Observatory Magna Charta Universitatum. URL: https://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-1988/mc_english.pdf/

Якименко С.Д.,
Науковий керівник: Бондаренко Н.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є фундаментом демократії та розвитку держави. Проте у період війни виникає питання балансу між безпекою та дотриманням прав людини. Війна, розпочата РФ проти України у 2014 році, а особливо повномасштабне вторгнення 2022 року, поставили країну перед необхідністю захищати державу, намагаючись не відмовляючись від конституційних цінностей. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводиться у разі збройної агресії або загрози державної незалежності [1]. Він дозволяє тимчасово обмежувати певні права, але тільки у межах, визначених Конституцією України [2].

Воєнний стан є суттєвою проблемою суспільства. При таких умовах особливо важливо впроваджувати інноваційні підходи до захисту прав громадян котрі поєднують безпеку, ефективність і дотримання принципів правової держави. Звичайні способи захистити права людини під час війни є недійсними в такий важкий період. Тому необхідно використовувати новітні технології, цифрові платформи та вдосконалювати законодавство для швидкого реагування на порушення прав людей.

Одним із головних завдань держави є забезпечення невід'ємних прав людини навіть у надзвичайних умовах. Правоохоронні органи, в тому числі Національна поліція України, відіграють ключову роль у цьому процесі. Але ефективність їх роботи потребує цифрових змін, впровадження сучасних технологічних рішень, аналітичних баз даних і онлайн-комунікацій з громадянами.

Важливим прикладом інновацій у правозахисній сфері стало впровадження електронного судочинства. Під час війни судові засідання часто проводяться в режимі відеоконференцій, це в свою чергу стало важливим кроком до цифровізації судових засідань та в цілому самої системи [3].

Ще одним інструментом є всім знайома платформа «Дія». Вона стала символом так званої «держави у телефоні» та надає громадянам можливість отримати правову допомогу, повідомити про порушення прав, пройти ідентифікації в банках, закладах освіти, а також забезпечує зручне зберігання документів громадян у смартфоні. Через «Дію» можна оформити документи і в кризових умовах.

Війна вплинула на кіберзлочинність, посиливши ризики фішингових атак та так званих «благодійних зборів» [4]. Для протидії цим загрозам використовуються інноваційні системи, такі як штучний інтелект, який використовує уже близько 26% українців [5]. В протидії загрозам він використовується для виявлення фейків, блокчейнів, для перевірки справжності благодійних організацій, шифрування даних і багатофакторної аутентифікації.

Отже, інноваційні технології стають невід'ємною частиною системи захисту свободи людини. Вони дозволяють підтримувати правопорядок, інформувати громадян, забезпечувати доступ до правової допомоги та підвищувати безпеку в умовах війни. Водночас держава має подбати про кіберзахист, цифрову грамотність і доступність технологій для всіх верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Інноваційні підходи до захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах війни. URL: <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1152/832>
4. Різні види фішингових атак. Microsoft. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/security/business/security-101/>
5. Скільки українців користується штучним інтелектом у роботі та побуті. URL: <https://texty.org.ua/fragments/115053/skilky-ukrayinciv-korystuyetsya-shtuchnym-intelektom-u-roboti-ta-pobuti-opytuvannya/>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 «СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ»

Адамчук Г.О.,	Медичне право і військові злочини: порушення прав пацієнтів і лікарів відповідно до женецьких конвенцій	3
Люта Н.О.	Стан подолання порушення правил паркування автомобілів	5
Альонкін О.А.	Міжнародний досвід та підтримка у забезпеченні прав дітей	7
Андрухів О.І.	Особливості формування кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції	9
Грицан О.А.	Ліквідація міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України як прояв негативних тенденцій в державній екологічній політиці	12
Гуд А.М.	Переосмислення класичної конструкції спільної сумісної власності	15
Довганич В.А.	Критерії та моделі типологізації правового менталітету	17
Дунаєва Т. Є.	Щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального Процесуального Кодексу України і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції» (реєстр. № 13699 від 26.08.2025)	19
Забуга Ю.Ю.	Насильницьке донорство (ст. 144 КК України): доцільність «реанімації» «мертвої» норми кримінального закону	20
Загурський О.Б.	Правнича риторика в умовах сучасних суспільних викликів	22
Захарчук А.С.	Методологічні аспекти дослідження феномену «права людини»	24
Ілин Л.М.	Історико-правова спадщина як основа розвитку правосвідомості українського суспільства	26
Кастрова М.С.	Між гарантією і зловживанням: подвійна природа інституту відводу	28
Ковтун М.С.	Окремі питання реалізації провадження в справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією	30
Кунтій А.І.	Типові слідчі версії у кримінальних провадженнях за ознаками непокори та невиконання наказу	33
Литвинчук О.В.	Недоліки правової системи щодо реагування на випадки насильства	35
Луцький Р.П.	Президентські вибори в умовах воєнного стану: теорія і практика	38
Матвєєва Л. Г.	Поліцейська медіація як шлях до побудови демократичного суспільства	40
Мельник П.В.	Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права 2025 року: новий правовий стандарт протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля	43
Михайліченко Т.О.	Сучасні проблеми в ЄС та наслідки їх для євроінтеграції України у сфері охорони здоров'я	46
Мовчан Р. О.	Форми пособництва державі-агресору в практиці застосування ст. 111-2 кримінального кодексу України	48
Нікітенко В.М.	Особливості розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів	50
Нікітенко О.І.,	Соціально-правові аспекти нормативного регулювання	
Журавель І.В.,	використання штучного інтелекту у сфері державної безпеки	
Кримчанін Б.А.	України правоохоронними органами	52
Ольховик Л.А.	Забезпечення прав і свобод людини як пріоритет сучасної правової політики України	55
Піщенко Г. І.	Кібербезпека та кіберзлочинність в Україні: сучасний стан	57
Подільчак О.М.	Щодо ефективності роботи антикорупційних органів за і півріччя 2025 року	59
Прокопчук М.Л.	Євроінтеграційний вектор розбудови національної системи фінансового моніторингу віртуальних активів в Україні: запобігання та протидія фінансування тероризму	61

Сапарова А.О.	Про значення вивчення порівняльного правознавства як науки про стійкий мир	63
Світлишина І.А.	Гармонізація корпоративного законодавства України згідно з директивами Європейського Союзу	65
Ситніченко О.М.	Національні джерела правового регулювання відносин інформаційної безпеки в Україні	67
Спасенко В. О.	Окремі аспекти розгляду адміністративних справ щодо спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження та звільнення з неї	70
Стечишин А.В.	Партисипативна демократія: від теоретичного осмислення до практики місцевого самоврядування	71
Туляков В.	Punitive Damages VS. спеціальна конфіскація	73
Удовенко Ю.О.	Примусове відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення іноземцями та особами без громадянства: питання теорії та практики	76
Федчишин С.А.	Кодифікація законодавства України про публічну службу: до постановки проблеми	78
Шишко О.Є.	До питання нормативно-правових факторів криміналізації порушення гарантій осіб на їх утримання (статті 164, 165 КК України)	80
Шопіна Ю. О.	Правова політика України: історія та сучасність	83
Щерба В.М.	Співвідношення умисного вбивства з корисливих мотивів та умисного вбивства, вчиненого на замовлення	85
Zakharchenko V.P.	Integration Of The Ukrainian Legal Services Market Into The European Area	86

РОЗДІЛ 2 «СУЧАСНА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН: ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ, МЕНТОРСТВО, ІННОВАЦІЇ»

Балтаджи П.М.	Діалог як техніка викладання правничих дисциплін	88
Більчук О.О.	Деякі методики для викладання правничих дисциплін	90
Бондаренко Н.О.	Сучасні тенденції розвитку юридичної освіти в Україні: інноваційний підхід	91
Бутенко Л.Г.	Інтерактивне навчання медіації: від теорії до практики через Zoom	93
Горецька Х.В.	Медіаційні служби у закладах вищої освіти: виклики та перспективи	94
Дика О.С.	Основи психологічних знань у юридичній практиці: значення для підготовки сучасного правника	96
Дикий А.П.	Інформаційні технології та безпека в кіберпросторі як складова сучасної правничої освіти	97
Захарчук А.С.	Вітчизняне державотворення періоду української центральної ради: до проблеми пошуку методологічних підходів у навчальному процесі	99
Ігнат О.В.	Менторство для молоді як інструмент розвитку особистості	100
Карчевський М.В., Карчевська О.В.	Демократія, відкриті дані, безпека та правнича освіта	102
Краковська А.Є.	Гібридна модель викладання публічно-правових дисциплін: синергія онлайн-інструментів, менторської підтримки та практичної зацікавленості	105
Марченко С.М.	Модернізація методики викладання правничих дисциплін: інтеграція менторського підходу та освітніх інновацій	108
Мельниченко Р.В.	Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності викладання правничих дисциплін	109
Мирошніченко В.О.	Використання кейс-методу для розвитку професійної компетентності студентів юридичних спеціальностей	111
Новицька Н.Б.	Інформаційна культура як основа академічної доброчесності	112
Новицький А.М.	Громадський контроль як інституційна складова демократичного суспільства	114
Острогляд О.В.	Як підтримати інтерес студентів та забезпечити дотримання академічної доброчесності при викладанні кримінального права України	116

Павліченко І.М.	Окремі інтерактивні методи викладання трудового права	118
Пленюк М.Д.	Активні методи навчання як інструмент індивідуального розвитку юристів	121
Ріжняк Р.Я.	Сучасна методика викладання історії держави та права: зацікавленість, менторство, інновації	122
Стрельбицька Л.М.,		
Стрельбицький М.П.	Особливості реалізації юридичної освіти в умовах сьогодення	124
Ткаченко О. В.	Цивілістика в світлі ідеї університету	125
Тома М.Г.	Використання інноваційних методів навчання у вищій школі права	126
Троцюк Н.В.	Роль менторства при підготовці майбутніх правників	129
Філей Ю.В.	Використання методу моделювання під час вивчення дисциплін кримінально-правового циклу	130
Чугаєвська А.В.	Методика викладання кримінального права України	132
Шведова Г.Л.	Актуальні питання методики викладання кримінально-правових дисциплін	133
Шрамко С.С.	Інноваційність кримінології у сучасному науковому та освітньому просторі	134
Ямковий В.І.	Гейміфікація як один із способів підвищення ефективності викладання правничих дисциплін	136
Khalabudenko O.	Teaching The Impact Of Ecthr Jurisprudence On National Private Law: Key Features And Methods	138

РОЗДІЛ 3 «ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ»

Ащеулов Д.	Розвиток антикорупційної політики в Україні: досягнення та перспективи	141
Безуглий Т.Д.	Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану	142
Бортник К. В.	Проблемні аспекти законодавчого закріплення четвертого покоління прав людини в Україні	144
Бортнічук Г.А.	Можливості використання штучного інтелекту в державному управлінні	146
Ваховський Н.А.	Проблеми доведення фактів домашнього насильства в судовій практиці	148
Велігурська О. А.	Кримінально-правова кваліфікація шахрайства із застосуванням технологій штучного інтелекту	151
Верба Т. Ю.	Використання штучного інтелекту у вищій освіті	154
Вергун В.А.	Медіація як ефективний механізм врегулювання сімейних спорів	155
Вержиковська Ю.І.	Еволюція правової політики України у сфері забезпечення гендерної рівності: від радянського формалізму до сучасних Європейських стандартів	157
Гриценко Ю.,		
Білецький М.	Кримінальний процес 2.0: ера штучного інтелекту	159
Гудзь Є.В.	Менторство як засіб поєднання юридичної науки і практики	162
Данко І.	Адміністративно-правові засади протидії рейдерству в Україні: сучасний стан і напрями реформування державного контролю	163
Думітро О.В.	Митні правопорушення як загроза економічній безпеці держави: адміністративно-превентивні механізми протидії	165
Дяченко М.Р.	Оренда земельних ділянок у період воєнного стану: проблемні аспекти	167
Євтушенко А.С.	Інфраструктурні сервіти як нова правова конструкція	169
Єрьоміна Ю.Ю.	Проблеми вдосконалення права інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції	171
Кабакова Н.О.	Правові питання обміну обвинувачених та засуджених військовополонених	174
Каутіч М.І.	Розвиток навичок комунікації та аргументації у процесі підготовки майбутніх працівників правоохоронних структур	176
Кіосева Є.М.	Конституційні гарантії та механізми забезпечення прав людини в умовах війни	178

Кравченко К.В.	Правові основи Європейської інтеграції України	180
Кривонос С.В.	Окремі проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство	182
Кучейник Д.О.	Розвиток міграційного законодавства України в умовах Євроінтеграції	184
Кучко М.О.	Міжнародне співробітництво з питань внутрішньої безпеки	187
Лінкевич К.О.	Релігійні організації України як суб'єкти постійного землекористування: правові аспекти	189
Мазепа Р.А.	Формування професійної етики працівників сектору безпеки і оборони у процесі освітньої підготовки	191
Макарова К.Є.	Виклики та інновації у вищій освіті	192
Музика А.О.	Сучасні напрями розвитку юридичної науки	194
Назарчук О.В.	Правова протидія корупції в Україні	196
Невмержицька А.А.	Сучасне викладання юридичних дисциплін крізь призму погляду студентів	198
Оверчук К.О.	Сучасні напрямки розвитку юридичної науки	201
Омельчук Д.В.	Кримінально-правова протидія сексуальним домаганням у студентському середовищі: проблеми кваліфікації та доказування	202
Пастушенко С.Ю.	Суспільний контроль і протести як чинники формування сучасної антикорупційної політики України	204
Подопригора М.Ю., Ткачук В.Р.	Розвиток медичного права: сучасні тренди та перспективи в Україні	206
Поліщук К.О.	Зміни в політичній системі України в умовах війни	209
Савчук В.О.	Співвідношення понять «судова влада» та «правосуддя»: питання юридичної теорії	211
Седляр В.Р.	Європейська інтеграція та реформування судової системи України	213
Сивокінь А. Ю.	Соціальна відповідальність корпорації як бізнес-стратегія: еволюція концепції, поняття, моделі	215
Скочиляс Н.В.	Воєнні злочини проти цивільного населення	217
Сорока Є.А.	Європейська інтеграція України: правові аспекти наближення до стандартів ЄС	220
Тварковська А.А.	Проблема відсутності урегулювання функціонування ринку криптовалют та пов'язані проблеми документування злочинів (терористичного характеру, злочини проти основ національної безпеки України) в Україні та у світі	222
Човган О.В.	Проблеми та перспективи цифровізації судочинства та доступу до правосуддя	223
Шеремет Д.О.	Легалізація проституції: за і проти	225
Шпакович Д.Ю.	Основи державної політики у сфері захисту прав людини і громадянина	227
Юхимець К.Р.	Автономія закладу вищої освіти як інструмент правової політики України у сфері освіти	228
Якименко С.Д.	Інноваційні підходи до захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану	230

Матеріали
VI Всеукраїнського науково-практичного семінару

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Електронне видання

Упорядники:
О.В. ОСТРОГЛЯД,
О.С. ДИКА

Матеріали подані мовою оригіналу. У збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Видано за авторською редакцією

Формат 60x84 1/8. Гарн. Times New Roman. Умовн. др.арк. 27,43.

Державний університет «Житомирська політехніка»